ਵਾਹਿਗੁਰੂ

ਦਰਸ਼ਨ

1

ਡਾ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਐਸ ਸੀ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ

ਬਾਹਿਰ ਢੂਢਨ ਤੇ ਛੂਟਿ ਪਰੇ,
ਗੁਰ ਘਰ ਹੀ ਮਾਹਿ ਦਿਖਾਇਆ ਥਾ ।
ਅਨਭਉ ਅਚਰਜ-ਰੂਪ ਪ੍ਰਭ ਪੇਖਿਆ,
ਮੇਰਾ ਮਨ ਛੋਡਿ ਨਾ ਕਤਹੂ ਜਾਇਆ ਥਾ ।
ਮਾਨਕੁ ਪਾਇਓ ਰੇ ਪਾਇਓ,
ਹਰਿ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ਥਾ ।
ਮੋਲ–ਅਮੋਲ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਈ,
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਗੁਰੂ ਦਿਵਾਇਆ ਥਾ । (ਰਹਾਉ)
ਅਦਿਸਟੁ ਅਗੋਚਰ, ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ,
ਮਿਲ ਸਾਧੂ ਅਕਥ ਕਥਾਇਆ ਥਾ ।
ਅਨਹਦ-ਸਬਦ ਦਸਮ ਦੁਆਰਿ ਵਜਿਓ,
ਤਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਨਾਮ ਚੁਆਇਆ ਥਾ ।
ਤੋਟਿ ਨਾਹੀਂ, ਮਨ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਬੂਝੀ,
ਅਖੁਟ ਭੰਡਾਰ ਦਿਵਾਇਆ ਥਾ ।
ਚਰਨ, ਚਰਨ ਚਰਣ ਗੁਰ ਸੇਵੇ,
ਅਘੜ ਘੜਿਓ ਰਸ ਪਾਇਆ ਥਾ ।
ਸਹਿਜੇ ਆਵਾ, ਸਹਿਜੇ ਜਾਵਾ,
ਸਹਜੇ ਮਨੁ ਖੇਲਾਇਆ ਥਾ ।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਰਮੁ ਗੁਰਿ ਖੋਇਆ,
ਤਾਂ ਹਰਿ ਮਹਲੀ ਮਹਲ ਪਾਇਆ ਥਾ ।

ਈਘੇ ਨਿਰਗੁਨ, ਊਘੇ ਸਰਗੁਨ,
ਕੇਲ ਕਰਤ ਬਿਚਿ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰਾ ।

ਮੁਖ-ਬੰਦ

ਇਹ ਪੋਥੀ 'ਆਤਮ-ਦਰਸ਼ਨ' ਦੀ ਭੇਣ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਮੁਕਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਜਨੋ, ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਮੈਂ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ, ਜੀਕਣ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਇਕੋ ਰੂਪ ਇਕੋ ਰੰਗ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਤੇ ਇਕੋ ਘਰ ਵਿਚ ਮੁੜ ਜਾ ਸਮਾਂਦੀਆਂ ਨੇ...ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਰਨ-ਮਕਿਰਨੀ ਕਿਰਦੀਆਂ ਆਂਵਦੀਆਂ, ਤੇ ਕਿਰਨ-ਮਕਿਰਨੀ ਕਿਰਦੀਆਂ, ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ, ਜਾਂਵਦੀਆਂ ਨੇ, ਯਾ ਇਉਂ ਆਖੋ ਖੂਹ ਦੇ ਵਿਚ ਟਿੰਡਾਂ, ਉਡਾਰੂ ਕੂੰਜਾਂ ਵਾਂਗ, ਡੁਬਕੀ ਮਾਰਨ ਚਲੀਆਂ ਨੇ, ਕੋਈ ਪਹਿਲੋਂ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿਛੋਂ, ਇਕ ਬਾਅਦ ਦੂਜੀ, ਦੂਜੀ ਬਾਅਦ ਤੀਜੀ, ਪਰ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਕਰੋ ਇਸ ਗੇੜ.. ਸੰਸਾਰ ਚਕਰੇ...ਤੋਂ ਸਭ ਟਪ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਹਾਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਟਪ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਉਸ ਪਰਮ-ਮਾਰਗ ਉਸ ਮੰਜ਼ਲ ਦੀ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਜਨਕ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਮਸ਼ਾਲ ਇਹਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਡ ਵਡੀ ਮਸ਼ਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀ ਜਲਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਕੀ ਹੈ ? "ਨਾਮ" ਦਾ ਨਿਜ-ਆਤਮੇ ਵਸਿਆ ਮਹਾਂ-ਚਾਨਣ ਯਾ

ਕੋਟਾਨ-ਕੋਟ ਪ੍ਰਗਾਸ-ਮਈ ਵਡ-ਸੂਰਜ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਨੂਰੀ-ਕਿਰਨਾਂ ਉਹ ਪੋਥੀਆਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪੂਜਦੇ ਤੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ।

ਪਾਠਕ ਜਨੋ, ਮੇਰੇ ਪਿਆਰਿਓ, ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਆਓ ਬੈਠੋ, ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੜ ਬੈਠੋ; ਮੈਂਡੇ ਨਾਲ ਤਕੋ, ਮੈਂਡੇ ਨਾਲ ਟੁਰੋ, ਮੈਂਡੇ ਨਾਲ ਗਾਵੋ, ਮੈਂਡੇ ਨਾਲ ਨਚੋ, ਮੈਂਡੇ ਨਾਲ ਨਿਰਬਾਨ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਭੰਗੜਾ ਪਾਵੋ...ਫਿਰ ਸਚ ਮੁਚ ਅਸੀਂ ਵੀ ਵੇਖਾਂਗੇ, ਜੇ ਸਾਡੀ ਸੁਰ ਤਾਲ ਤੇ ਲੈ ਨਾਲ ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਨਚਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਵਣਗੇ ਤੇ ਤਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਬੇ-ਤਾਰ ਤਾਰਾਂ ਘਲਣਗੇ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਗੰਗਾ ਚੁਕ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲਿਆਏਗੀ, ਤੇ ਕਿਰਕਟੀਆਂ ਸਾਡਾ ਗੇਂਦ ਬਣ ਕੇ ਟਪਣਗੀਆਂ ਤੇ ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਸਾਡੀ ਰਸੋਈ ਪਕਾਣਗੇ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਬਾਟੇ ਭਰ ਭਰ ਤੇ ਗਟਾ-ਗਟ ਪੀਕੇ ਨਿਤ-ਨਵੀਆਂ, ਸਦ ਸਜਰੀਆਂ ਅਨੂਠੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਇਹ ਉਹ ਮਸਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਆ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵਣੀ, ਜੇ ਆਵੇਗੀ ਤੇ ਆ ਕੇ ਰਵ੍ਹੇਗੀ, ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਨਿਤ-ਨਿਤ, ਦਿਨ-ਦੂਣੀ, ਰਾਤ ਚੌਣੀ, ਸੂੰਦੀ, ਸਦ-ਸਵਾਈ, ਵਧਦੀ ਵਧਾਂਦੀ, ਸੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਂਦੀ, ਜਾਗਦਿਆਂ ਨੂੰ ਥਪਕਾਂਦੀ, ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ, ਕਾਲ ਚੀਰਦੀ, ਅਕਾਲ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ, ਮਗਨੀਨ। ਨਖਸਿਖ ਡੁੱਬੀ ਹਈ, ਮਸਤੁਲ-ਮਸਤ, ਸਦ-ਖੀਵੀ, ਭਰਵੀਂਵੀਂ ਡੁਲ੍ਹ ਡੁਲ੍ਹ ਪੈਂਦੀ, ਸੁਭਰ-ਭਰੀ ਹਾਂ "ਚੜ੍ਹਦੀ-ਕਲਾ" ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਅਸੀਂ ਸੁਣਦੇ ਚਲੇ ਆਏ ਹਾਂ, ਤੇ ਜੋ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਜਨਮ-ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਹੈ...।

ਤੁਸੀਂ, ਓ ਪਿਆਰਿਓ, ਮੇਰੀ ਅਖ ਦੇ ਤਾਰਿਉ, ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ, ਝਟ ਪਟ, ਇਕ ਡੀਕ ਨਾਲ ਪੀਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਜੋ ਕੁਝ ਅਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਦੂਜੇ ਆਪੇ ਨੇ ਨਿਰਬਲ-ਹੱਥਾਂ

ਨਾਲ ਚਿਤਾਰਿਆ ਹੈ ਪਰ ਹੈਂ 'ਨਿਰਬਲ' ਕੌਣ ? ਕਿਸੇ ਸਰੂਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਣਟੁੱਟ ਖਮੂਰ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਅਣ—ਖੇਚਲਾ, ਅਣਮੇਚਲਾ, ਸਦ-ਵਧਦਾ ਜਵਾਰ-ਭਾਟਾ, ਜੋ ਉਤਾਂਹ ਉਤਾਂਹ ਹੀ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਉਸੇ ਹੀ ਜਵਾਰ-ਭਾਟੇ ਵਿਚ ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਲਕ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਡੁਬਕੀਆਂ ਲੈਣੀਆਂ, ਤੇ ਉਸੇ ਵਿਚ ਖੇਡਣਾ—ਖਿਡਾਣਾ ਤੇ ਮੁਹਾਰੇ ਬਣ ਕੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਦੀਵੇ ਤੋਂ ਦੀਵਾ, ਜੋਤ ਤੋਂ ਜੋਤ ਜਲਦੀ ਹੈ, 'ਨਾਮ' ਦੀ ਲਾਗ ਨਾਲ ਸਭ ਨੇ ਜੀਵਣ ਤੇ ਨਵ—ਜੀਵਣ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ, ਬਹਿਣਾ ਤੇ ਕਹਿਣਾ ਹੈ।

ਓ ਉਤਾਵਲਿਓ, ਮਤਵਾਲਿਓ, ਤੇਜ਼-ਸ਼ਰਾਰਿਓ, ਆਉ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਕ ਦੋ ਉਚੇਚੀਆਂ ਗਲਾਂ ਫਿਰ ਕਰ ਲਵਾਂ, ਮਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਅਸਲੇ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਫੜਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੇ ਹਥ ਜਾ ਪਾਈਏ, ਮਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਤੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਲਫੇ ਦੀ ਥਾਂ ਫਲੀ ਦੇ ਛਿਲੜ ਨੂੰ ਚਾ ਚਕ ਕੱਢ ਮਾਰੀਏ। ਤਾਂ ਤੇ ਰਤੀ ਕੁ ਠਹਿਰ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਆਪ—ਬੀਤੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਦੋ ਪਤਰੇ ਏਥੇ ਜ਼ਰਾ ਸੁਣ ਲੈਣੇ (ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ, ਇਸੇ ਪੋਥੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕਦੀ ਛਪੇਗੀ); ਕੀ ? ਕਦੀ ਕੋਈ ਵੇਲਾ ਸੀ, ਜਦ ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਜੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੈਨੂੰ ਇੰਝ ਹੋਵਣਗੇ ਜੀਕਣ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੂਜੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਨੂੰ ਜੋ ਹੁਣੇ ਹੀ ਹੁਣੇ ਘਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਸੋਝੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਜੋ ਉਹ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਜੋ ਆਵੇਗਾ, ਉਹ ਚੰਨ-ਸੂਰਜਾਂ ਤੋਂ ਸੋਹਣਾ, ਬਾਂਕਾ, ਮਲੂਕ, ਛੈਲ-ਛਬੀਲਾ, ਤੇ ਵਡ-ਮੁੱਲਾ, ਸਰੂਰ ਨਾਲ ਗੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਨੂਰ ਪੁਤਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕੀ ਅਰਜਨ ਸ੍ਰੀ ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ 'ਵਿਸ਼ਵ—ਰੂਪ' ਨਹੀਂ ਵੇਂਹਦਾ, ਅਨੇਕਾਂ ਹਥਾਂ, ਬਾਹਾਂ, ਤੇ ਸਹੰਸਰ-

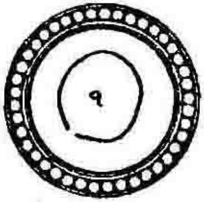
ਅਖਾਂ, ਮੂੰਹਾਂ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਾਲਾ ? ਪਰ ਕੀ ਹੁਣ ਵੀ ਉਂਞ ਹੀ ਜਾਚਦਾ ਹਾਂ ? ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ; ਤਾਂ ਹੀ ਤੇ, ਓ ਪਿਆਰਿਓ, ਮੇਰੇ ਸੋਹਣੇ-ਆਪਿਓ, ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਰੋਕ ਟੋਕ ਤੇ ਭੰਬਲ-ਭੂਸੇ ਤੋਂ ਬਚਾਵਣ ਵਾਸਤੇ ਮੋਟੇ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਚੇਤਾਵਣੀ ਕੁਝ ਇਉਂ ਕਰਾਂਵਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਔਕੜ ਵੇਲੇ ਰੇਲ ਦਾ ਗਾਰਡ ਲਾਲ-ਲੈਂਪ ਨੂੰ ਜਗਾਂਵਦਾ ਤੇ ਲਿਸ਼ਕਾਂਵਦਾ ਹੈ... ਹਾਂ, ਇਉਂ ਖਿਆਲ ਕਰਨਾ, ਭਾਵੇਂ ਮਿਠਾ-ਝਾਂਵਲਾ ਯਾ ਮਨ—ਮੰਨਿਆ ਦੀਦਾਰ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ? ਭਾਈ, ਇਹ ਦੂਈ ਮਾਰਗੀ ਏ, ਜੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਥੋਂ ਇੰਞ ਭਿੰਨ ਹਨ, ਜੀਕਣ ਦੀਦਾਰੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਝਲਕਾਰਾ ਯਾ ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਟੁਰ ਜਾਣਗੇ, ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਕੇ ਕੁਝ ਇਉਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਕਣ ਸਿਨਮਾ ਦੀ ਫਿਲਮ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਇਆਂ ਹਥ ਖਾਲੀ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖਾਲੀ ਅਸੀਂ ਰਹਿ ਜਾਇਆਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ...ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ 'ਦਰਸ਼ਨ' ਨਾਂ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਏ ਹਨ, ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਹਾਂ ਅਲਬਤਾ ਕਿੱਸੇ-ਕਹਾਣੀਆਂ: ਤੇ ਰੋਚਕ-ਵਰਨਣਾਂ ਵਿਚ ਇੰਝ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਆਏ, ਅਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਅਸਾਂ ਡਿਠਾ, ਯਾ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਡਿੱਠਾ...ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਫਿਰ ਕੀਕਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਆਵੋ ਇਕ ਚਿਤਰ ਦਵਾਰਾ, ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ, ਇਸ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਰਤੀ ਕੁ ਕਰੀਏ। ਹੇਠਾਂ ਦੋ ਚਕਰ ਹਨ, ਇਕ ਛੋਟਾ ਤੇ ਇਕ ਵਡਾ, ਛੋਟਾ ਜੋ ਜੀਵ

ਜੀਵ (੧) (੨) ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ

ਹੈ, ਤਾਂ (੨) ਦੂਜਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਸ ਤਸਵੀਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਚਕਰ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ-ਪਰੇਡਾ, ਅਡਰਾ ਯਾ

ਭਿੰਨ ਹੈ—ਦੋਵੇਂ ਇਕ-ਮਿਕ ਨਹੀਂ ਪਰ ਹੁਣ ਦੂਜਾ ਚਿਤਰ ਲਵੋ।

ਅਕਾਲ ਯਾ ਅਨੰਤ ਦਾ
ਬੇਓੜਕਾ ਦਾਇਰਾ

ਇਸ ਵਿਚ ਜੀਵ (੧) ਅੰਦਰ ਹੈ, ਉਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਜੋਤ, ਕੋਈ ਬੁਝਾ ਹੋਇਆ ਸ਼ਮ੍ਹਾ ਜਗਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਸ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ ਵਧੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੀਕਣ ਤੀਕਣ ਹੀ ਦਾਇਰਾ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਇਤਨਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਭ ਖੰਡ-ਮੰਡਲ-ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ, ਸਰਬ ਤ੍ਰਿਪਤੀਆਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਹੀ ਵਧਦਾ ਹੈ 'ਕਾਲ' ਤੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੇਟਦਾ, 'ਅਕਾਲ' ਜੋ ਹੋਇਆ, 'ਅਨੰਤ' ਅਨ-ਗਿਣਿਆ ਅਣ-ਮਿਣਿਆ ਸਰਬ ਸਮੇਟਣਾ-ਇਸੇ ਨੂੰ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਦਰਸਨ ਆਂਹਦੇ ਨੇ! ਇਸ ਵਿਚ ਦੂਈ ਅਪਣਤ, ਅਨੇਕਤਾ ਫਿਰ ਨਹੀਂ; ਹਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਇਸ ਇਕੋ, ਹਿਰਦੇ ਉਠੀ-ਜੋਤ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਡ-ਵਡੇ—ਏਕੇ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਓ ਵਡ-ਵਡਿਆ—ਏਕਿਆ, ਬਲਿਹਾਰ, ਸਦ-ਬਲਿਹਾਰ! ਤੇ ਉਹ ਜੋਤ ਕੀ ਏ? ਇਹ ਕੋਈ ਰੌਸ਼ਨੀ-ਮਾਇਕ ਨਹੀਂ—ਇਹ ਤਾਂ ਚਹੁਜੁਗੀ ਗਜਦਾ—ਵਜਦਾ 'ਨਾਮ', ਜੋ ਅਖੰਡ ਏ, ਅਨਹਦ 'ਕਾਲ' ਤੇ ਏਸ ਦੀ ਸਾਂਝੀ-ਜੀਵਨ : ਅਕਾਲ-ਸਤਾ ਯਾ ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤ! 'ਸੁਣ ਵਡਾ ਆਖੈ ਸਭ ਕੋਇ। ਕੇਵਡ-ਵਡਾ ਡੀਠਾ ਹੋਇ' ਇਹ ਮਾਰਗ ਸਚਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਆਖਣਾ ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਝੂਠਾ ਹੈ, ਸੁਪਨਾ ਹੈ ਇਹ ਸਤ ਹੈ ਆਪ ਸਤ ਕੀਆ ਸਭ ਸਤ।

ਹਾਂ, ਅਸਤ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੈ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਭਾਰਤ-ਵਰਸ਼ ਉਸ ਝੂਠੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਨਾਲ ਕੁਚਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮਿਥਿਆ, ਸੁਫਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਕਲਵਾਂਜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਸੂਰਜ ਪੀਂਘ ਬੀਰ—ਬਹੁਟੀ ਵਾਂਗ ਸੋਹਣੀ ਨਹੀਂ, ਕੀ ਮੈਂਡੀ ਪਿਆਰੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਬਚੇ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਗਣ ਤੇ ਠੰਡ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਕੀ ਸਾਇੰਸਾਂ ਝੂਠੀਆਂ ਹਨ, ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਭ ਸਤ ਹਨ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੱਤ ਭਾਵੇਂ ਭੰਗੀ-ਚਰਸੀ ਤੇ ਰੂੰਡਤ–ਮੂੰਡਤ ਜੀਵੜੇ ਆਖਣ, ਪਰ ਉਹ ਕਦ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਅਨੂਠੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਡਿੱਠਾ ਹੋਵੇ। ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, 'ਇਹ ਜਗ ਸਚੇ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚ ਵਾਸ।'

ਹਾਂ, ਪਿਆਰਿਓ ਉਸ ਪਾਸੇ ਨਾ ਜਾਣਾ, ਉਧਰ ਕਈ ਮਤਾਂ ਮਤਾਂਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਤੇ ਕਬਰਸਤਾਨ ਨੇ, ਇਧਰ ਲੋ ਹੈ, ਲਿਵ ਹੈ, ਜੋਤ ਹੈ, ਖੇੜਾ ਹੈ, ਸਵਾਦ ਹੈ, ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਨੇ, ਅਣਟੁਟਾ ਹੁਲਾਰਾ ਏ.. ਰੂਪ, ਰੰਗ; ਰਸ, ਨਿਤ ਨਵਾਂ; ਸੋਹਣਾ; ਮੋਹਣਾ: ਦਿਲ–ਟੋਹਣਾ ਨਾਮ ਦਾ ਸਚੜਾ-ਸੁਚੜਾ ਕੁਤਕੁਤਾੜੀਆਂ ਕਢਣ ਵਾਲਾ ਮਿਜ਼ਰਾਬ! ਹੋਰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ? ਮੇਂਡਾ ਬਾਪੂ ਆਪੇ ਦਸੇਗਾ—

> ਮੇਰੇ ਰਾਮ ! ਹਉ 'ਸੋ ਥਾਨ' ਭਾਲਣ ਆਇਆ।
> ਖੋਜਤ ਖੋਜਤ ਭਇਆ ਸਾਧਸੰਗੁ ਤਿਨ ਸਰਣਾਈ ਪਾਇਆ।
> ਰਹਾਉ। ਬੇਦ ਪੜ੍ਹੇ ਪੜਿ ਬ੍ਰਹਮੇ ਹਾਰੇ, ਇਕ ਤਿਲ ਨਹੀ
> ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ।...ਸਹਿਜ ਸੁਖ ਆਨੰਦ 'ਨਾਮ-ਰਸ' ਹਰਿ
> ਸੇਤੀ ਮੰਗਲ ਗਾਇਆ। ਸਫਲ ਦਰਸਨ ਭੇਟਿਉ ਗੁਰ
> ਨਾਨਕ ਤਾ ਮਨਿ ਤਨਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਇਆ॥

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

"ਬੋਲਾਇਆ ਬੋਲੀ ਤੇਰਾ ਤੂ ਸਾਹਿਬ ਗੁਣੀ ਗਹੇਰਾ।"

'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ' ਦੇ ਚੋਜ ਤੇ ਮਿੱਠੜੇ ਰਹੱਸ ਬੇਅੰਤ ਹਨ ਪਰ ਇਥੇ ਅਸਾਂ ਉਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਬਚਿੱਤਰ, ਅਦਭੁਤ ਤੇ ਦਿਲ ਹਿਲਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੁਗਾਲਤੇ ਯਾ ਭੁੱਲਾਂ (Misunderstandings) ਜੋ ਪਹਿਲੋਂ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਇੰਞ ਉਠ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜੀਕਣ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਧੁੰਦ ਉਠ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(੧) ਕੋਈ ਵੇਲਾ ਸੀ ਜਦ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਇੰਞ ਹੋਣਗੇ ਜੀਕਣ ਕੋਈ ਪਿਆਰਾ ਆੜੀ ਜਾਂ ਸੱਜਨ ਦੇਰ ਦਾ ਵਿਛੜਿਆ ਹੋਇਆ ਘਰ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਵੀਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਗਲ ਲਗਾਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਭੜਾਸ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਧ੍ਰੂ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਝਾਕੀ ਹੀ ਦਰਸਾਈ ਹੋਈ ਹੈ! ਫ਼ਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਨਾ ਹੈ ਜੁ ਇਥੇ 'ਚਤਰਭੁਜ' ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਹੈ,

ਭਾਵ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ ਦੀਆਂ 'ਚਾਰ ਬਾਹਵਾਂ' ਹਨ। ਤਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਜਦ ਹੋਣਗੇ ਤਦ ਆਪੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰਨਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਦੋ ਬਾਹਵਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਬਾਹਵਾਂ (ਚਤਰਭੁਜ) ਹੋਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਜਿਹਾ ਕਿ ਹਾਥੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੀੜੀ ਛੋਟੀ ਹੈ, ਤੇਹੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਅਨੁਮਾਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਬੰਧੀ ਡਾਢੇ ਛੋਟੇ ਤੇ ਬੇਸਮਝੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਵਾਹਿ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਦੋ-ਹੱਥਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣਾਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਬਿੱਲੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਕੀੜੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਹਾਥੀ।

ਵੱਡੀ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਬਾਹਵਾਂ ਲੁੜਾਂਦੇ ਨਹੀਂ, ਅੰਦਰੋਂ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ, ਮਨ-ਮੰਦਰੋਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ-ਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ, ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਕੀਕਣ ਵੇਖ ਦੀਆਂ ? ਅੱਖਾਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਸ਼ੈਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੀਆਂ ਜਦ ਤੋੜੀ ਸੀਸ਼ਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ! ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀਕਣ ਵੇਖ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਪੁਤਲੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਮਨ ਦੀ ਜੋਤ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਜੋਤ ਹੈ ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਅਦਭੁਤ ਵਿਯਕਤੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦੀ ਕਨਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੰਨ ਤਾਂ ਬਾਹਰਲੀਆ ਖੜਾਕਾਂ ਤ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲਹੂ ਦੀ ਚਾਲ ਤੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਨ ਨੂੰ ਵੀ, ਜਦ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੋਮਲ ਤੇ ਲਚਕਦਾਰ ਚਾਲ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਕੀਕਣ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਨਾਮ ਭੂਸ਼ਣ ਵਿਚ ਸਜ ਧਜ ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਫੇਰੀਆਂ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ? ਫਿਰ ਹੋਰ ਅਚੰਭਾ ਗੱਲ ਕੀ ਸੀ ? ਇਹ ਜੁ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਹੈ ਨਾ ਰੇਖ, ਹੱਥ ਹਨ ਨਾ ਬਾਹਵਾਂ, ਨਾ ਪੈਰ ਨਾ ਟੰਗਾਂ, ਨਾ ਸਿਰ ਨਾ ਧੜ, ਨਾ ਧੜਕਦਾ ਦਿਲ ਤੇ ਨਾ ਉਭਰਦਾ ਸੀਨਾ। ਫਿਰ ਜੋ ਕੋਈ ਵੇਖੇ ਤਾਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖੇ, ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਕਿਸਨੂੰ ਸੁਣੇ, ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਲਾਵੇ ? ਪਰ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਿਹਨ, ਰੇਖ ਭੇਖ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਿਰ ਭੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਜੀਅ ਕਾ ਜੀਅਨ' (ਉਨਮਨ) ਬਣ ਕੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਖਲੋ ਗਏ ਤੇ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਨੇ ਸੂਰਜਮੁਖੀ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰ ਮੁੜ ਕੇ ਇਸ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਝੁਕ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ; ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਤਰਸਦੇ ਨਰਗਸ ਵਾਂਗ ਮੁਸਕ੍ਰਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ-ਪਤੀ ਜੀ ਦੇ ਚਰਣ-ਕਮਲ ਪਰਸੇ, ਮੇਰੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਮੇ ਬਿਜਲੀ-ਰੌ ਨਾਲ ਖੜੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ! ਉਹ ਦਿਨ ਸਫਲ ਸੀ ਉਹ ਘੜੀ ਸਫਲ ਸੀ, ਉਹ ਸਮਾਂ ਸਫਲ ਸੀ, ਜਦ ਇਸ ਗਰਬ-ਗਹੇਲੜੇ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ 'ਇਹ-ਤਤ' ਉਸ-ਤਤ ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਇੰਵ ਮਿਲ ਗਿਆ ਜੀਕੁਣ ਦੁੱਧ ਦੁੱਧ ਨਾਲ ਤੇ ਪਵਣ ਪਵਣ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ-ਮਿੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :—

'ਸਫਲ ਸਫਲ ਸਫਲ ਦਰਸੁ ਰੇ
ਪਰਸਿ ਪਰਸਿ ਗੁਨ ਗਾਈਐ।
ਨਾਨਕ ਤਤ ਤਤ ਸਿਉ ਮਿਲੀਐ
ਹੀਰੈ ਹੀਰੁ ਬਿਧਾਈਐ।'

(ਕਲਿਆਨ ਮ: ੫)

ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਪੁੱਛਣਗੇ, ਫ਼ਿਰ ਚਤਰ-ਭੁਜ' ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ

ਮਿਲਣ ਦਾ ਭਾਵ ਕੀ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਦੋ ਨਹੀਂ, ਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਕਲਾਂ ਹਨ ਤੇ ਜਿਤਨੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਹਨ, ਉਤਨੀਆਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਨੋ ਭੁਜਾਂ ਯਾ ਬਾਹਵਾਂ ਹਨ। ਚਾਰ ਬਾਹਵਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗਿਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਜੀਕਣ, ਦਸਾਂ ਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਬ, ਪੱਛਮ, ਉੱਤਰ, ਦੱਖਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ, ਤੀਕੁਣ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਨਿਕ ਕਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਚਾਰ ਕਲਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ :—

(੧) ਸੰਖ ਉਸ ਕਲਾ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ ਜੋ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਬਚਲ ਤੇ ਪੱਕਾ ਚਿਨ੍ਹ 'ਸ਼ਬਦ' ਯਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਯਥਾ :—

ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ 'ਅੰਤਰਜਾਮੀ' ਜਾਣੁ । ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ
ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸਰ ਨਿਹਚਲੁ ਸਚੁ 'ਸਬਦ ਨੀਸਾਣੁ ॥
(ਕਲਿਆਨ ਮ: ੫)

ਹਾਂ ਜੀ, ਇਹ 'ਸ਼ਬਦ' (ਸੰਖ) ਹੀ ਨਿਹਚਲ ਸੱਚਾ ਨੀਸਾਣ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਕੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(੨) 'ਗਦਾ' ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤਾਣ; ਤ੍ਰਾਣ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ; ਜਿਸ ਦੇ ਭੈ ਵਿਚ ਸੂਰਜ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ, ਅਗਨੀ; ਵਾਯੂ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਵਤੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਕਤ ਉਪਰ ਹੁਕਮੀ-ਬੰਦੇ ਬਣ ਕੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜੀ ਚੁਰਾਂਦੇ

ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਇਹ ਗੈਬੀ-ਗਦਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਤਾਕਤਾਂ ਫਿਰ ਤੱਤਪਰ ਹੋ ਕੇ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ 'ਗਦਾ'–ਕਲਾ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲੋਕ ਸਾਡੇ ਚੇਤੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ :—

'ਭੈ ਵਿਚਿ ਪਵਣੁ ਵਹੈ ਸਦ ਵਾਉ ।
ਭੈ ਵਿਚਿ ਚਲਹਿ ਲਖ ਦਰੀਆਉ ।
ਭੈ ਵਿਚਿ ਅਗਨਿ ਕਢੈ ਵੇਗਾਰਿ ।
ਭੈ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਦਬੀ ਭਾਰਿ !
ਭੈ ਵਿਚਿ ਇੰਦੁ ਫਿਰੈ ਸਿਰ ਭਾਰਿ ।
ਭੈ ਵਿਚਿ ਰਾਜਾ ਧਰਮੁ ਦੁਆਰ ।
ਭੈ ਵਿਚਿ ਸੂਰਜ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚੰਦੁ ।
ਕੋਹ ਕਰੋੜੀ ਚਲਤ ਨ ਅੰਤੁ ।

(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

(੩) ਤੀਜੀ ਬਾਂਹ ਵਿਚ 'ਕਮਲ' ਫੁੱਲ ਹੈ। ਇਹ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਕੋਮਲਤਾ ਤੇ ਸੁਹੱਪਣ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ, ਉਥੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਮੱਸਿਆ ਵਿਚ ਗੁਸੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਥਿਤਿ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ, ਯਾ ਪਤਝੜ ਨਾਲ ਸੁਕੇ ਸੜੇ ਬੂਟੇ ਬਸੰਤ ਦੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਬਸੰਤ ਵੀ ਓਹ ਜੋ ਆ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਜੋ ਸਦਾ ਸਦਾ (Eternity) ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਜੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਥੇ ਹਨ ? ਜਿਥੇ ਸਦਾ ਬਸੰਤ ਹੈ, ਸਦਾ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹਾਵੇ ਯਾ ਕਾੜ੍ਹੇ

ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਿਥੇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹੀ 'ਵਾਹ' 'ਵਾਹ' ਹੈ :—

ਮਾਹਾ ਮਾਹ ਮੁਮਾਰਖੀ ਚੜਿਆ ਸਦਾ-ਬਸੰਤੁ।
ਪਰਫੜੁ ਚਿਤ ਸਮਾਲਿ ਸੋਇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਗੋਬਿੰਦੁ।

(ਬਸੰਤ ਮ: ੧)

ਹਾਂ ਜੀ, ਮੁਮਾਰਖਾਂ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਬਸੰਤ, ਨੂਰਾਨੀ ਦਿਨ, ਸਦਾ ਲਈ ਚੜ੍ਹ ਉਠਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੇ ਜ਼ਰੇ ਵਿਚ-ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਵੀ–ਉਸੇ ਅਨੰਦ ਦਾਤਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਝਲਕ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪਈ ਦਿਸਦੀ ਹੈ !

(੪) ਚੌਥੀ ਭੁਜਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ 'ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ' ਯਾ ਕਾਲ–ਚੱਕਰ ਹੈ ਜੋ ਨੀਯਤ ਸਮੇਂ ਉਪਰ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਮੇਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੀੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਪਤੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ, ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ, ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ, ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦੀ ਅੰਦਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲਾਂ ਅੰਦਰ, ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨਵੰਤਰਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪਰਲੋ ਵਿਚ। ਗੱਲ ਕੀ, ਉਹ ਕਾਲ–ਕਲ ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਗਲ ਅੰਦਰ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੀ ਵਡਾ ਤੇ ਕੀ ਛੋਟਾ ਸਭ ਇਸੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਕਲ ਕਲਾ ਅਕਾਲ ਸੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਲ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ, ਅੰਦਰੋਂ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰੋਂ, ਮਨ ਮੰਦਰੋਂ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਜਾਂ ਭੁਜਾਂ ਸਾਡੇ ਵਾਂਗ ਪੰਚ–ਭੂਤਕ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾਂ (Forces) ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ

ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਚਾਰ ਭੁਜਾ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਅਨੇਕ, ਅਨਗਿਣਤ, (ਬੇਅੰਤ) ਹਨ। ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :-

ਅਨਿਕ ਮਾਇਆ ਜਾਕੀ ਲਖੀ ਨ ਜਾਇ।
ਅਨਿਕ ਕਲਾ ਖੇਲੈ ਹਰਿ ਰਾਇ।
(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫:)

ਅਨਿਕ ਕਲਾ ਲਖੀ ਨ ਜਾਇ।
(ਗਉੜੀ ਮ: ੫)

ਜਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ 'ਪੀਤ—ਪੀਤਾਂਬਰ' ਆਖ ਕੇ ਵਡਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜੁ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੇਰੂਏ ਯਾ ਬਸੰਤੀ ਕਪੜੇ ਹਨ। ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬਸੰਤ ਰੁਤ, ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਸਦਾ ਅਨੰਦ ਵਿਚ। ਪੀਤਾਂਬਰ-ਵੇਸ ਬਸੰਤ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ 'ਥੰਭ' ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ ਸਨ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਥੰਭ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਥੰਭ ਦਾ ਧੁਰਾ ਉਹ ਆਪ ਹੈ :-

'ਪੀਤ-ਪੀਤਾਂਬਰ ਤ੍ਰਿਭਵਣ-ਧਣੀ
ਥੰਭ ਮਹਿ ਹਰਿ ਭਾਖੇ।'
(ਭੈਰਉ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਮੁਢਲਾ (Fundamental) ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਛੁਪਕੇ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਸਾਡੀ ਹਿਰਦੇ ਦੀ

ਗੱਡੀ ਜਿਸ ਨੇ ਲਵਪੁਰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕਾਂਟਾ ਚੋਗੀ ੨ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਜੁ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਦਰਸ਼ਨ ਅੰਤਰ ਮੁਖੀ 'ਜੋਤ' ਯਾ 'ਨਾਮ' ਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹੋ ਰਮਤਾ ਰਾਮ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕੋਣੇ ਕੋਣੇ ਵਿਚ ਆਪ ਲਿਸ਼ਕਦਾ ਪਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਤੋੜੀ ਅੰਦਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਤੋੜੀ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੁ ਝਾਂਵਲੇ ਸਾਨੂੰ ਪਏ ਆਉਣ, ਪਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਤਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਥੰਭ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਵਾਂਗ, ਚੀਰ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਧਨੀ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵੇ। 'ਹਰਣ-ਆਖਸ਼' ਕੌਣ ਹੈ ? ਓਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਦਰ' ਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ। ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :—

> ਨਾਨਕ 'ਹਰਣਾਖਸ਼' ਨਖੀਂ ਬਿਦਾਰਿਆ
> ਅੰਧੇ 'ਦਰ' ਕੀ ਖਬਰ ਨ ਪਾਈ।'
>
> (ਭੈਰਉ ਮ: ੩)

'ਹਰਣ-ਆਖਸ਼' ਅੱਖਰ ਦੇ ਲਫਜ਼ੀ ਅਰਥ ਵੀ ਏਹੋ ਹਨ— 'ਹਿਰਣ—ਅੱਖ' ਭਾਵ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹਿਰਨ (ਸੋਨੇ) ਵੱਲ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ ਮਾਇਆ ਵੱਲ, ਨਾਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਲ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਕੌਣ ਹੈ ? ਉਹ ਜੋ ਹਿਰਣਅੱਖ' ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਹਿਰਣ' (ਸੋਨੇ ਯਾ ਮਾਇਆ) ਵੱਲ ਨਹੀ, ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਨਹੀਂ, ਅੰਤਰ ਮੁਖੀ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ 'ਦਰ' ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅੰਦਰ ਅਪਣੇ 'ਪ੍ਰੀਅ' ਨੂੰ 'ਲੱਭਦਾ' ਹੈ। ਬਸ ਉਹੋ ਪ੍ਰਿਓ-ਲਾਧ'—'ਪ੍ਰਹਿ-ਲਾਦ' ਹੈ।

ਇਸ ਮੁਢਲੇ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਜੁ ਬਹੁਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ, ਬੀ. ਏ., ਐਮ. ਏ. ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇੰਵ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੀਕਣ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਯਸੂਹ ਮਸੀਹ ਯਾ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਯਾ ਮਨੋਕਲਪਤ ਬੁਤ (Sculptures) ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਤਨੀ ਹੀ ਭਾਰੀ ਗਲਤੀ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਢੂੰਡਣਾ। ਸੂਰਜ ਤਾਂ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਲੱਭਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਰ-ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਹਿਲੋਂ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੁ ਉਹ ਤਾਂ ਰੂਪ ਰੇਖ, ਚੱਕਰ ਚਿਹਨ, ਬਰਨ ਆਦਿ ਦੋਂ ਨਿਆਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਦਾ ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਵਾਹਦ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਸ ਦਾ ਅਤੁਟ ਨਾਮ ਯਾ 'ਸ਼ਬਦ' ਹੈ। ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗਰ ਵਾਕ :—

ਅਲਖ ਅਪਾਰ ਅਗਮ ਅਗੋਚਰਿ
ਨਾ ਤਿਸੁ ਕਾਲੁ ਨਾ ਕਰਮਾ।
ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਅਜੋਨੀ ਸੰਭਉ
ਨਾ ਤਿਸੁ ਭਾਉ ਨਾ ਭਰਮਾ।
ਸਾਚੇ ਸਚਿਆਰ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੁ।
ਨਾ ਤਿਸੁ ਰੂਪ ਵਰਨੁ ਨਹੀਂ ਰੇਖਿਆ
ਸਾਚੈ 'ਸਬਦਿ' ਨੀਸਾਣੁ।

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੧)

ਦੂਜਾ ਭੁਲੇਖਾ

ਦੂਜਾ ਭੁਲੇਖਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਡੁੱਬਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ (Evolution) ਮਸਲੇ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਅਸਰ ਸੀ, ਓਹ ਇਹ ਸੀ ਜੁ ਸਾਇੰਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕਦੀ ਅਣੂ ਯਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸਾਂ, ਫਿਰ ਪੰਚ-ਭੂਤਕ ਮਰਹਲੇ ਟੱਪ ਕੇ ਕਦੀ ਜੀਵਨ-ਕਣੀ ਬਣ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਰੀਂਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਫਿਰ ਕੀੜੀ-ਅਵਸਥਾ ਛੱਡਕੇ ਟੁਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਹੌਲੀ ੨ ਕੁੱਤੇ ਬਿੱਲੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਲੰਘ ਕੇ ਬਾਂਦਰ ਅਵਸਥਾ ਉਪਰ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਕਈ ਯੁਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਂਦਰ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਵਸਥਾ ਉਪਰ ਆਇਆ। ਇਹ ਕਾਲ-ਨਜ਼ਾਰਾ (Time Prespective) ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਧੁੰਧਲੇ-ਭੂਤ (Dim-Past) ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਕਿਤਨਾ ਪਿੱਛੇ ? ਉਤਨਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਤੇ ਸੋਚਦੇ ਡਰਦਾ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਸਦੀ ਨਹੀਂ, ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਨਹੀਂ, ਇੱਕ ਲੱਖ ਸਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਰਬਦ-ਨਰਬਦ ਸਮਾ ! ਜਦ ਮੇਰਾ ਭੂਤ ਇਤਨਾ ਲੰਮਾ ਪਿੱਛੇ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਲੰਮਾ ਐਡਾ ਹੀ ਅਰਬਦ-ਨਰਬਦ ਸਮਾਂ ਭਵਿਸ਼ੱਤ (Future) ਵਿੱਚ ਕੱਟਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਹਾ ਭੂਤ ਤੇਹਾ ਹੀ ਭਵਿਸ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭੂਤ ਤੋਂ ਭਵਿੱਸ਼ਤ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸੱਚ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਜੁ ਐਡਾ ਵੱਡਾ, ਦੁਰਾਡਾ ਬਿਖੜਾ ਪੈਂਡਾ, ਕਾਲ-ਪੈਂਡਾ ਤੱਕ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹਿਰਦਾ ਕੰਬਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਰੋਂਗਟੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਜੁ

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤਨੀਆਂ ਅਗਿਣਤ ਜੂਨਾਂ ਹੋਰ ਭੋਗਣੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ। ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਜੇਹੀਆਂ ਅਧਮ ਜੂਨੀਆਂ ਮੈਂ ਪਿਛੇ ਕੱਟ ਆਇਆ ਉਜੇਹੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ, ਪਰ ਅਨੇਕ ਤੇ ਅਗਿਣਤ ਜੂਨਾਂ ਅਗੇਂ, ਕੱਟ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਪਰਮ-ਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਲਿਹਾਜ਼ ਤੇ ਸੱਚੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਝੂਠੀ। ਸੱਚੀ ਇੰਵ ਹੈ ਜੋ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਅਸੀਂ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ **ਜੀ ਤੋਂ** ਵਿਛੁੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ—

'ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਬਿਛੁਰੇ ਥੇ ਮਾਧਉ,
ਇਹੁ ਜਨਮੁ ਤੁਮਾਰੇ ਲੇਖੇ।
(ਧਨਾਸਰੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ)

ਪਰ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਜੁ ਮਨੁੱਖ ਜੂਨ ਵਿਚ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਇਹ ਅਸੱਤ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮਸਲਾ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਆਖੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਭੂਤ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਅਗਿਣਤ ਹੋਰ ਮਰਹਲੇ ਥਾਪੇ, ਪਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚ ਮੁਚ ਮਨੁੱਖਾ ਜੂਨ ਨੂੰ ਡਾਢੀ ਅਦਭੁਤ, ਅਜਬ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜੂਨੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਓਹ ਜੂਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਯੁਗਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਇਸੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅੱਪੜ ਕੇ ਬੜੀ ਅਜਰਜ ਖੇਲ 'ਕਾਲ' (Time) ਨਾਲ ਵਰਤਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਜੋ ਪਹਿਲੋਂ ਅਸੀਂ ਵਿਕਾਸ (Evolution) ਦੇ ਮਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਹਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਕੱਟਦੇ ਸਾਂ, ਇਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤਿ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ 'ਧਰਮ-ਖੰਡ' ਤੇ ਖੜਕੇ ਗਿਆਨ ਖੰਡ' ਵੱਲ, ਉਥੋਂ 'ਸਰਮ ਖੰਡ' ਦੇ ਸੂਖਮ ਦੇਸ ਵੱਲ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ 'ਕਰਮ-ਖੰਡ' ਦੇ ਆਤਮਕ ਦੇਸ ਵੱਲ ਜਿਥੇ ਨਿਰੋਲ ਦੇਵਤੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰ, ਮਹਾਂ-ਉਪਰ, ਦੇਸ ਕਾਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦੇਸ ਵੱਲ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਇੱਕ ਬੜੀ ਅਚੰਭਾ ਕਾਰੀਗਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਲੀਲਾ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰੀ ਹੈ। ਕੀ? ਇਹ ਜੁ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਬਾਹਲੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਛੱਡ ਅੰਤਰ-ਗਤਿ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਗੰਗਾ ਉਪਰ . ਵਗਦੀ ਵਗਦੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਕੇ ਗੁਪਤ-ਗੰਗਾ ਬਣ ਗਈ! ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੈਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਅਤੀ ਹੀ ਡੂੰਘਾ ਤੇ ਦੀਰਘ (Far-reaching) (implication) ਹੈ। ਇਕ ਭਾਵ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਇਥੇ ਅੱਪੜਕੇ ਕਾਲ-ਕਲਾ ਜੋ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਉਹ ਲੰਬਾਈ (Length) ਨੂੰ ਛੱਡ ਡੂੰਘਾਈ (Depth) ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਇਹ ਜੁ ਮਨੁੱਖ ਜੂਨ ਨੂੰ ਹੋਰਾਂ ਜੂਨਾਂ ਤੋਂ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਭੀ ਤਰਸਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਕਲਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਉਮਰ ਨਾਲ, ਜੋ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਯੁਗਾਂ ਤੇ ਮਨਵੰਤਰਾ ਦੇ ਸਫਰ ਤੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੀਕਣ ਮੋਟਰ ਉਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਪੈਦਲ ਸਫ਼ਰ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਸਾਇੰਸ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਇਕ ਡਰਾਉਣੀ ਸ਼ਕਲ ਰੱਖੀ ਸੀ ਜੁ ਭੂਤ ਵਾਂਗ ਅਸਾਂ ਬੜਾ ਲੰਮਾ, ਹਨੇਰਾ ਭਵਿੱਸ਼ਤ ਦਾ ਸਫਰ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਕੱਟਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਸਫਰ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨੇ ਅਰਬ ਖਰਬ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣਗੇ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ

ਅੱਖ ਪੁਟਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਮਰਥ ਹੋਵੇਗੀ । ਜੇ ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਸਚੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਭਵਿੱਸ਼ਤ ਡਾਢਾ ਡਰਾਉਣਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਤਨੀਆਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ (ਸਦੀਆਂ) ਤੇ ਯੁਗਾਂ ਤਕ ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਅਸਾਂ ਅਜੇ ਪੇਟ ਦੇ ਭਾਰ ਹੀ ਰਿੜ੍ਹਨਾ ਹੈ । ਪਰ 'ਸਾਧੂ' ਦਿਆਲੂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਜੁ ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਝੂਠੀ ਹੈ, ਡਰਾਉਣੀ ਹੈ, ਗਲਤੀ (Fallacy) ਉਪਰ ਉਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਹੀ ਮਾਨਵ-ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਣ-ਕਮਲ ਪਰਸ ਕੇ ਨਾਮ ਰਸ ਚੂਸੀਏ । ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :—

'ਮੈਂ ਪੇਖਿਓ ਰੀ ਊਚਾ ਮੋਹਨੁ ਸਭ ਤੇ ਊਚਾ ।
ਆਨ ਨ ਸਮਸਰਿ ਕੋਊ ਲਾਗੈ
ਢੂੰਢਿ ਰਹੇ ਹਮ ਮੂਚਾ ।ਰਹਾਉ।
ਬਹੁ ਬੇਅੰਤੁ ਅਤਿ ਬਡੋ ਗਾਹਰੋ
ਥਾਹ ਨਹੀਂ ਅਗਹੂਚਾ ।
ਤੋਲਿ ਨ ਤੁਲੀਐ ਮੋਲਿ ਨ ਮੁਲੀਐ
ਕਤ ਪਾਈਐ ਮਨ ਰੂਚਾ । ੧ ।
ਖੋਜ ਅਸੰਖਾ ਅਨਕਤ ਪੰਥਾ
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਨਹੀਂ ਪਹੂਚਾ ।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਿਰਪਾ ਕਰੀ ਠਾਕੁਰ
ਮਿਲਿ 'ਸਾਧੂ' ਰਸ ਭੂੰਚਾ ।'

(ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ ਮ: ੫)

ਤਾਂ ਨਿਸਚਾ ਹੋਇਆ ਜੁ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਉਹ ਲੰਮੀ ਡਰਾਉਣੀ ਮੰਜ਼ਲ ਇਸੇ ਹੀ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਤੈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਈਏ ਤੇ ਅੰਤਰਗਤਿ ਜੁਗਤੀ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਬਾਹਰਲੀ ਲੰਬੀ ਮੰਜ਼ਲ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਤੈ ਕਰੀਏ।

ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਸਾਇੰਸ ਦਾ (Evelution) ਮਸਲਾ ਭਾਵੇਂ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਨੁੱਖਾ-ਜੂਨ ਨੂੰ ਅੱਪੜਕੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੋ ਰਸਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਥਾਣੀਂ ਅਸੀਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਪੜ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਕ ਤਾਂ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਪੈਦਲ ਸਫ਼ਰ ਤੇ ਦੂਜਾ ਅੰਤਰਗਤਿ-ਉਡਾਰੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤੈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰਗਤਿ-ਤਰੱਕੀ ਹੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਸੱਚੀ ਜੁਗਤੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਕਮ ਹੈ:—

'ਅੰਤਰਗਤਿ ਤੀਰਥ ਮਲਿ ਨਾਉ।' (ਜਪੁਜੀ)

ਇਕ ਹੋਰ ਸਬੱਬ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਇੰਸ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਨਿਸਫਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਸੀਂ ਅਗਲੀ ਭੁਲ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹਾਂਗੇ।

ਤੀਜਾ ਭੁਲੇਖਾ

ਤੀਜਾ ਭੁਲੇਖਾ ਇਹ ਸੀ ਜੁ ਮੈਂ ਗੁਣ ਵਿਦਿਆ, ਚੱਜ ਆਚਾਰ ਦਿਆਂ ਘਾਟਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀੜੀ ਦੀ ਨਿਆਂਈਂ ਹਾਂ, ਤੇ ਕੀੜੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਨਾਰਾਇਣ ਕਿਥੋਂ ? ਅਪਣੀ ਨੀਚ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਮਨੁਖਾ ਜੂਨ ਵਿਚ ਵੀ ਹਰਟ ਦੀ

ਮਾਲ੍ਹ ਵਾਂਗ ਅਨੇਕ ਦਰਜੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਪਰ ਤਲੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਧਮ ਤਾਂ ਓਹ ਟਿੰਡ ਹੈ ਜੋ ਹੇਠਾਂ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਟੀਸੀ ਉਪਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਟਿੰਡ ਦੀ ਉੱਚੀ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਦਰਜੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਬਾਬੇ-ਅਟੱਲ (Towel) ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹਨ, ਕੋਈ ਧੁਰ ਉਪਰ। ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਸਿਖਰ ਚੋਟੀ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਟੀਸੀ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੁ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤਕ ਹੋਵੇ ਜੇਹੀ ਕਿ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੁ ਯਸੂਹ ਮਸੀਹ ਤੇ ਮੂਸਾ ਜੀ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਸੁਰਿਨਰ, ਮੁਨਿਜਨ, 'ਸੁਮੇਰ' ਪਰਬਤ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਦਰਸਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੁ ਇਹ ਟੀਸੀ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ (Matetial) ਨਾ ਹੋਵੇ-ਗੁਣ ਵਾਚਿਕ, ਮਾਇਆ ਵਾਚਿਕ ਯਾ ਹੋਰ ਅਧਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ; ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਇੰਸ ਵੀ ਏਹੋ ਆਖਦੀ ਹੈ ਜੁ ਵਧੇ ਨੂੰ ਲੱਧੇ—(Survival of the fittest)। ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਚ ਸੀ ਹਮਾਤੜ-ਸਾਥੀਆਂ ਲਈ ਨਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਢੋਈ ਸੀ ਨਾ ਅਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ-ਤਾਂ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਲਿਬੜੇ ਹੋਏ ਸਾਂ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਫ਼ ਵਿਚ ਪਿੱਛੇ, ਬਲ-ਹੀਣ, ਕੁਲ-ਹੀਣ, ਗੁਣ-ਹੀਣ......

(੧) ਸਭਿ ਅਵਗਣ ਮੈਂ ਗੁਣੁ ਨਹੀ ਕੋਈ।
ਕਿਉਕਰਿ ਕੰਤ ਮਿਲਾਵਾ ਹੋਈ।
ਨਾ ਮੈ ਰੂਪੁ ਨ ਬੰਕੇ ਨੈਣਾ।

ਨਾ ਕੁਲ ਢੰਗੁ ਨ ਮੀਠੇ ਬੈਣਾ ।......
ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਨਾਹੀ ਚਤੁਰਾਈ ।
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭ ਲਾਵਹੁ ਪਾਈ ।

(ਸੂਹੀ ਮ: ੧)

(੨) ਗੁਨ ਅਵਗੁਨ ਮੇਰੋ ਕਛੁ ਨ ਬੀਚਾਰੋ ।
ਨਹ ਦੇਖਿਓ ਰੂਪ ਰੰਗ ਸੀਗਾਰੋ ।
ਚਜ ਅਚਾਰ ਕਿਛੁ ਬਿਧਿ ਨਹੀ ਜਾਨੀ ।
ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਪ੍ਰਿਅ ਸੇਜੈ ਆਨੀ ।

(ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਸੀ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਦਰਸ਼ਨ ਇਥੇ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਸੁੱਕੀ ਸੜੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਨਹੀਂ, ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਬੈਕੁੰਠ ਵੀ ਕਿਸੇ ਟੀਸੀ, ਕਿਸੇ ਸੱਤਵੇਂ ਅਸਮਾਨ, ਯਾ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਿਖਰ ਉਪਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਗਲ ਕੀ ਟੀਸੀ, ਚੋਟੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਅਗੇ ਫਿਰਦੀ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਟੀਸੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਭੁਲੇਖਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਵੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਗੋਰਖਧੰਦਾ ਯਾ ਭੁਲਭੁਲਈਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ 'ਕਾਲ' ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਡਰਾਉਣੀ ਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਡਰਾਇਆ, ਹੁਣ ਮਾਇਆ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੁਤ੍ਰ 'ਦੇਸ਼' (Space) ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਚ-ਮੂਚ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਡਰਾਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਬੈਕੁੰਠ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ

ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਸੇ ਧੁਰ ਉਪਰ ਟੀਸੀ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਦ ਕਿਰਪਾਲੂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਛੋੜ ਨਾਮ-ਦਾਰੂ ਨਾਲ ਕੱਟੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਵੇਖਿਆ ਜੁ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਟੀਸੀ ਉਪਰ ਨਹੀਂ, ਹੇਠਾਂ ਵੀ ਹੈ। ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਵੀ ਹੈ। ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵੀ ਹੈ। ਵਡਿਆਂ ਜੋਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਵੀ ਉਹੋ ਨਾਰਾਇਣ ਨਿੱਠਕੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੈ :–

'ਈਭੈ ਬੀਠਲੁ ਊਭੈ ਬੀਠਲੁ,
ਬੀਠਲ ਬਿਨੁ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ।
ਥਾਨ ਥਨੰਤਰਿ ਨਾਮਾ ਪ੍ਰਣਵੈ
ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਤੂੰ ਸਰਬ ਮਹੀ।'

(ਆਸਾ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ, ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਵਿਚ ਰੱਮਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਬੈਕੁੰਠ ਅਪੜਨ ਲਈ, ਸੁਮੇਰ ਦੀ ਟੀਸੀ ਚੜ੍ਹਨ, ਦੀ ਐਵਰਸਟ ਪਹਾੜ ਗਾਹਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਉਠ ਗਈ :–

'ਗੁਰ ਕੀ ਸਾਖੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ
ਪੀਵਤ ਹੀ ਪਰਵਾਣੁ ਭਇਆ।
ਦਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਹੋਵੈ
ਮੁਕਤਿ 'ਬੈਕੁੰਠੇ' ਕਰੈ ਕਿਆ ?'

(ਆਸਾ ਮ: ੧)

ਬੈਕੁੰਠ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜਦ ਉਹੋ 'ਬੈਕੁੰਠ' ਇਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ! ਤਦ ਤੋਂ ਇਹ ਕਾਲੀ-ਬੋਲੀ ਧਰਤੀ ਸਦ-ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੇ ਅਗੰਮੀ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ !! ਤੇ ਇਸ ਅਨੋਖੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਖਿਆ :–

"ਬਲਿਹਾਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਵਸਿਆ !!!"

ਚੌਥਾ ਭੁਲੇਖਾ

ਚੌਥਾ ਭੁਲੇਖਾ ਮੇਰਾ ਇਹ ਸੀ ਜੁ ਹੋਰਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਖਿਨ-ਭੰਗਰ, ਆਇਆ-ਗਇਆ (Transitory) ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ ਜੀਕਣ ਸਿਨਮਾ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਵੇਖਣ ਪਿਛੋਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਲਹਿ ਗਈਆਂ। ਸੂਰਜ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ ਗਿਆ, ਕੋਈ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਪਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਇਹ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਜੁ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਵੀ ਛੁਪੀ-ਲੁਕੀ ਗੁਪਤ-ਪ੍ਰਗਟ ਸੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਵਾਰੀ ਲੱਭਣ ਤੇ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਵੰਞਣੀ। ਹੁਣ ਛੋੜੇ ਤਾਂ ਛੁਟਦੀ ਨਹੀਂ, ਤੋੜੇ ਤਾਂ ਟੁਟਦੀ ਨਹੀਂ :–

'ਮੂ ਲਾਲਨ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨੀ।
ਤੋਰੀ ਨ ਤੂਟੈ ਛੋਰੀ ਨ ਛੂਟੈ,
ਐਸੀ ਮਾਧੋ ਖਿੰਚ ਤਨੀ।
(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫)

ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦ ਹੋਰ ਝਗੜੇ ਝਮੇਲੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ

ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਦ ਇਹ ਧੁਨੀ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਤਣਾਵੇ ਕਸਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਾਟੇ ਹੋਏ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਨੇ-ਦੀ ਸੂਈ ਨਾਲ (ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਵਾਂਗ) ਸੀਵਣ ਸਿਉਂਦੀ ਹੈ—

'ਸੁਇਨੇ ਕੀ ਸੂਈ ਰੂਪੈ ਕਾ ਧਾਗਾ ।
ਨਾਮੇ ਕਾ ਚਿਤੁ ਹਰਿ ਸਿਉ ਲਾਗਾ ।'

(ਆਸਾ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

ਮਿੱਠੀਓ ਸੂਈ-ਚੋਭੋ, ਬਲਿਹਾਰੀ !! ਪ੍ਰੇਮ-ਤਣਾਵੇ ਚੋਪੰਨੀਏ !! ਓ ਰਸ ਭਰੀਓ ਰੁਣ-ਝੁਣਕਾਰੇ ਸਦਕੜੇ !! ਓ ਮਲੱਕੜੇ ਛਪਣ ਛੋਪ ਖੇਡੋ, ਮੈਂ ਵਾਰਨੇ !! ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ, ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾ ਅਪਰ ਆਪਾਰ ਹੈ, ਕਥਨੀ-ਬਦਨੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ—

'ਦਰਸਨੁ ਦੇਖ ਭਏ ਮਨਿ ਆਨੰਦੁ
ਗੁਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਛੂਟਾ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
ਬਿਖਮ ਥਾਨ ਬਹੁਤ ਬਹੁ ਧਰੀਆ
ਅਨਿਕ ਰਾਖ ਸੂਰੂਟਾ ॥
ਬਿਖਮ ਗਾਰ ਕਰੁ ਪਹੂਚੈ ਨਾਹੀ
ਸੰਤ ਸਨਾਥ ਭਏ ਲੂਟਾ ॥੧॥
ਬਹੁਤ ਖਜਾਨੇ ਮੇਰੈ ਪਾਲੈ ਪਰਿਆ
ਅਮੋਲ ਲਾਲ ਆਖੂਟਾ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭਿ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ
ਤਉ ਮਨ ਮਹਿ ਹਰਿ ਰਸੁ ਘੂਟਾ ॥'

(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫)

ਪੰਜਵਾਂ ਭੁਲੇਖਾ

ਫਿਰ ਹੋਰ ਗਲ ਵੇਖੋ ਜੋ ਆਖਣ ਵੇਖਣ ਤੇ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਤਦ ਤੋੜੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ਜਦ ਤੋੜੀ 'ਅਨੁਭਵ' ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੈ। ਕੀ ? ਇਹ ਜੁ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸੀੜੀ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਈ ਪ੍ਰਾਣੀ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਇਹ ਪਉੜੀ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੈ ? ਇਹ ਵਧਦੇ ਤ੍ਰਾਂਣ ਯਾ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਯਾ ਇਉਂ ਆਖੋ ਕਿ ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇਕ ਸਿੱਧੀ, ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਦੋ, ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨੌਂ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਮਿਸਾਲ ਦੇਣ ਪਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਔਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਲਓ ਲੀਕਾਂ (Lines) ਯਾ ਲਕੀਰਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਲੰਬਾਈ (Length) ਹੈ, ਚੌੜਾਈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਇਕ ਭੁਜੀ (One Dimensional) ਸ਼ੈ ਹੈ। ਲੀਕਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਤਹ (Surface) ਆਉਂਦੀ-ਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੰਬਾਈ ਤੇ ਚੌੜਾਈ ਦੋਵੇਂ ਹਨ, ਜੀਕਣ ਫ਼ਰਸ਼ ਦਾ ਧਰਤੀ ਦੀ ਥਾਲੀ ਯਾ ਸਤਹ। ਹੁਣ ਕਈ ਜਾਨਦਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਤਹ ਨਾਲ ਲਿਪਟੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਯਾ ਟੁਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਸੱਪ, ਠੂਹਾਂ, ਕਨਸਵਾਰਾਂ, ਇਤਿਆਦਿ ਇਹ ਢਿਡ-ਭਾਰ ਰੀਂਙਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ-ਪਾਸਿਆਂ (Two dimentions) ਵਿਚ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਜੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਆਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਢਿੱਡ ਦੇ ਭਾਰ ਟੁਰਕੇ ਚੜ੍ਹਣਾ, ਜੇ ਉਤਰਾਈ ਆਵੇ ਤਾਂ ਵੀ, ਜੇ ਚਿੱਕੜ ਆਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਔਕੜ ਆਵੇ ਤਾਂ ਵੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਢਿੱਡ ਭਾਰ ਰੀਂਙਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕੀੜਿਆਂ ਕੋਲੋਂ

ਪੰਛੀ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਇਹ ਤਾਕਤ ਹੈ ਜੁ ਓਹ ਤੀਜੇ ਰੁਖ (Third-dimension) ਭਾਵ ਉਚਾਈ ਵਲ ਉਡ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਡ ਭਾਰ ਟੁਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਕੜ ਕੱਛਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਤੇ ਉਤਰਾਈਆਂ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਕਛਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਦੀ ਉਚਾਈ ਸਿੱਧੀ ਤੋਂ ਸਿੱਧੀ ਲੀਕ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋ ਉਪਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਕੀ ਤੀਜੇ ਰੁਖ ਦੇ ਉਪਰ 'ਸਿੱਧੀ' ਪਾਣ ਨਾਲ ਪੰਛੀਆਂ ਆਦਿ ਨੇ ਆਦਿ ਸਤਹ (Surface) ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪਾ ਲਈ।

ਹੋਰ ਉਪਰ ਆਓ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਲਓ। ਮਨੁਖ ਵਿੱਚ ਰਤਾ ਕੁ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਕਲ ਹੈ ਤੇ ਅਕਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਜਦ ਚਾਹਵੇ (ਭਾਵੇਂ ਇਸਦੇ ਖੰਭ ਨਹੀਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ) ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਤੀਸਰੇ 'ਰੁਖ' (Third dimension) ਦੀ ਸੈਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਜੋ ਅਕਲ ਪੰਛੀਆਂ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਿਰਤਾਜ ਹੈ।

ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਕੈਦ ਹੈ। ਕੇਹੜੀ ? ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲੇ ਤ੍ਰਿੰਨਾਂ ਰੁਖਾਂ ਯਾਂ ਪਾਸਿਆਂ (Dimensions) ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਚੌਥੇ ਪਾਸੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਓਹ ਕੀ ? ਇਹ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਓਹ ਨੀਯਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਹਰ ਗੱਲ ਲਈ ਖਾਸ ਸਮਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਥਾਂ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗਿਆ ਵਕਤ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਦੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਫਿਰ ਖੀਰ ਦੇ ਦੰਦ ਹੋਏ ਤੇ ਗਿਰੇ, ਫਿਰ ਮੁੱਛਾਂ ਫੁੱਟੀਆਂ, ਫਿਰ ਦਾੜ੍ਹੀ, ਫਿਰ ਕਾਲੇ ਬੱਗੇ, ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮੌਤ। ਹਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਨੀਯਤ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਿਛਾਂਹ

ਨਹੀ ਮੁੜ ਸਕਦੀ- Irreversible ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗਿਆ ਵਕਤ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜਿੱਥੇ ਲੰਬਾਈ, ਚੌੜਾਈ ਤੇ ਉਚਾਈ ਤਿੰਨ ਰੁਖ ਸਨ ਉਥੇ ਚੌਥਾ ਰੁਖ (Fourth dimension) ਕਾਲ (Time) ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਘਾਟਾ ਯਾ ਟੋਟਾ ਹੈ ਜੁ ਬਾਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਦੇਸ (Space) ਦੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹਨ ਪਰ ਚੌਥਾ ਪਾਸਾ ਕਾਲ (Time) ਦਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸਿਰਿਓਂ ਬੰਦ ਹੈ, ਤੇ ਕਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੈ ਜੋ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਟੁਰਕੇ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਹੇਠਾਂ ਟੁਰੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਪਹਾੜ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦੀਆਂ। ਹੁਣ ਸੋਚੋ, ਕੀ ਹੋਵੇ ਜੇ ਇਹ ਕਾਲ ਦੀ ਨਦੀ Time current) ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਇੰਞ ਮੂੰਹ ਪਿੱਛੇ ਕਰ ਲਵੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਲਗਾਮ ਪਾਕੇ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਪਿਛਾਂਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਬੜੀ ਹੀ ਅਸਚਰਜ ਨਿੱਧਿ ਯਾ ਸਿੱਧੀ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪੁੱਠੀ-ਕਾਲ-ਕਲਾ (Time Machine) ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਪਹਿਲੋਂ ਮੈਂ ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਂ, ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ, ਫਿਰ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੇ, ਫਿਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ, ਯਸੂਹ ਮਸੀਹ, ਤੇ ਬੁੱਧ ਮਹਾ-ਰਾਜ ਦੇ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਐਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਜਾਵੇ ਜਦ ਇਹ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਜੇ ਇੱਕ ਵਡਕੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਘ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਕਰ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ! ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ, ਅਚੰਭਾ ਰਿਧੀ ਸਿਧੀ ਯਾ ਨਿਧੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਲ ਸਾਡੀ ਮੁਠ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੀਏ ਤਾਂ ਪੰਜ ਸਦੀਆਂ ਪਿਛਾਂ ਟੁਰ

ਜਾਈਏ, ਜੀਕਣ ਕੋਈ ਮੋਟਰ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਮੀਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਟੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਸਫਰ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੇ ਜੇ ਅਸੀਂ ਚਾਹੀਏ ਤਾਂ ਪੰਜ ਦਸ ਸਦੀਆਂ ਭਵਿੱਸ਼ਤ ਵਿਚ ਟੁਰ ਜਾਈਏ, ਜੀਕਣ ਕੋਈ ਮੋਟਰ ਲਾਹੌਰ ਵਲ ਰੁਖ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਸੌ ਮੀਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਉਡਾਰੀ ਭਵਿੱਸ਼ਤ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਅੱਜ, ਅਰ ਹੁਣੇ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਅਸੀਂ ਸੈਂਕੜੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਅਗੋਂ ਦਾ ਹਾਲ ਆਪ ਦੇਖਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਲ ਦੀ ਚੌਥੀ-ਕਲਾ (Fourth Dimension) ਤਦ ਸਾਡੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ।

ਮੈਂ, ਟੁੱਟੇ ਫਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਚੌਥੇ ਪਉੜੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਰਣਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਲ-ਕਲਾ ਸਾਡੇ ਵੱਸ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਾਲ ਵਿਚ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਇੰਝ ਤ੍ਰਪਲੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਜੀਕਣ ਹੁਣ 'ਦੇਸ' ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਹੈ, ਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਝੱਟ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਜਾ ਪੁਜਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੀ ਜੇ ਇਹ ਬੜੀ ਅਸਚਰਜ-ਅਵਸਥਾ ਹੋਵੇਗੀ! ਪਰ ਕਿ ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਹੈ ? ਨਹੀਂ, ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵੀ ਇਕ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਕੇੜ੍ਹੀ ? ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਪੰਜਵੇਂ ਪਉੜੇ' (Fifth Dimension) ਵਾਲੀ ਆਖਾਂਗਾ।

ਓਥੇ ਕੀ ਹੈ ? ਭਾਈ ! ਓਹ ਇਤਨੀ ਉਚੀ ਹੈ ਜੋ ਸੂਰਜ, ਚੰਨ ਤੇ ਤਾਰਾਗਣ ਤੇ ਹੋਰ ਤਾਰੇ ਸਿਆਰੇ ਵੀ ਧੁਰ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਤਨੀ ਸੂਖਮ ਹੈ ਜੁ ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਈਥਰ (Eather) ਵੀ ਡਾਢੀ ਸਥੂਲ ਸ਼ੈ ਹੈ। ਓਸ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਇਤਨਾ ਹੈ ਜੁ ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਮਾਨੋ ਟਿਮਟਿਮਾਂਦੇ ਦੀਵੇ ਹਨ।

'ਜਹ ਅਨਹਤ ਸੂਰ ਉਜ੍ਯਾਰਾ ।
ਤਹ ਦੀਪਕ ਜਲੈ ਛਛਾਰਾ ।

[ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਸੋਰਠਿ]

ਹਾਂ ਜੀ, ਓਹ ਸੂਖਮ ਤੋਂ ਸੂਖਮ, ਸ੍ਵਛ ਤੋਂ ਸ੍ਵਛ ਤੇਜ ਮਈ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ, ਪ੍ਰਬਲ, ਅਪਰੰਪਰ, ਅਲਖ, ਅਪਾਰ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਵਰਣਨ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪੰਜਵੇਂ ਪਉੜੇ ਦੇ ਇਕ ਖਾਸ ਗੁਣ ਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕੀ ? ਚੋਥੇ ਪਉੜੇ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਜੁ ਕਾਲ-ਕਲਾ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਖਿਨ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਸਦੀਆਂ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਟੁਰ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂ ਤੇ ਅਰਸ਼ੀ ਬਿਵਾਨ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਕੱਟ ਆਉਂਦੇ ਸਾਂ। ਪਰ ਫਿਰ ਰਤਾ ਕੁ ਇਹ ਤਕਲੀਫ ਸੀ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਕਾਲ-ਕਲਾ ਚਲਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ, ਜੀਕਣ ਅੱਜ ਕਲ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ ਟੋਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪੰਜਵੇਂ ਪਉੜੇ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਬਚਿੱਤਰ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ? ਇਹ ਜੋ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਕਾਲ ਤੇ ਦੇਸ (Time & Space) ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਤਾਲੀ ਮਾਰਨ ਵੇਲੇ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੀਕਣ ਸੰਧਿਆ ਵੇਲੇ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਹੈ ? ਉਹ ਜੋ ਲਿਖਣੇ ਤੋਂ ਸਮਝਣੇ ਤੋਂ, ਵਿਚਾਰਨੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪੰਜਵੇਂ ਪਉੜੇ ਦੀ ਅਚਰਜ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਅੱਜ, ਕਲ ਤੇ ਪਰਸੋਂ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ: ਸਤਿਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ ਤੇ ਕਲਿਜੁਗ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੁਗ-ਜੁਗਾਂਤਰ ਤੇ ਮਨਵੰਤਰਇਕ "ਸਦ-ਹੁਣ" (Eternal Now) ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਦ-ਹੁਣ ਤੂੰ ਦੇਸ-ਕਾਲ

ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਮਾਂ ਹੈਂ ! ਸਦ-ਹੁਣ, ਤੂਹੇਂ ਹੀ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਦੀ ਸਿਖਰ ਚੋਟੀ ਹੈਂ ! ਸਦ-ਹੁਣ, ਤੂੰ ਅਰਸ਼ ਉਪਰਲੀ ਤੋਂ ਉਪ-ਰਲੀ ਪਉੜੀ ਹੈਂ ! ਸਦ-ਹੁਣ, ਤੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਮਨਮੋਹਨੀ ਲਾੜੀ ਹੈਂ ! ਸਦ-ਹੁਣ ਤੂੰਹੇਂ ਤਾਂ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਦੀ ਟੋਸੀ ਹੈਂ, ਜਿਸ ਲਈ ਸੁਰਿਨਰ ਤੇ ਮੁਨਿਜਨ ਲੋਚਦੇ ਹਨ। ਸਦ-ਹੁਣ, ਤੇਰੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਝਲਕਾਰੇ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੀ ਇਕ ਟਿਕ ਵਿਚ ਸਦੀਆਂ, ਜੁਗ ਤੇ ਮਨਵੰਤਰ ਬੁਲਬੁਲੇ ਹਨ ਜੋ ਉਠਦੇ ਬੈਠਦੇ ਤੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਦ-ਹੁਣ, ਜੇ ਤੂੰ ਹੈਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਸਦ-ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਹੀ ਤਾਣ, ਤ੍ਰਾਣ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦੀਬਾਣ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਪੰਚ ਇੱਕ ਮੜ੍ਹੀ-ਮਸਾਣ ਹੈ। ਸਦ-ਹੁਣ, ਤੇਰੀ ਅਸਚਰਜਤਾ ਵਿਚਿਤਰਤਾ ਕੀਕਣ ਕੋਈ ਵਰ-ਣਨ ਕਰੇ ? ਕੀੜੀ ਕੀਕਣ ਨਾਰਾਇਣ ਜੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹੇ। ਉੱਲੂ ਕੀਕਣ ਸੂਰਜ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵੇ। ਪਿੰਗਲਾ ਕੀਕਣ ਪਰਬਤ ਚੜ੍ਹੇ ? ਗੂੰਗਾ ਕੀਕਣ ਰਸਾਂ ਦੇ ਰਾਗ ਮਲ੍ਹਾਰ ਗਾਵੇ ? ਮੱਛੀ ਕੀਕਣ ਖੀਰ-ਸਾਗਰ ਦੀ ਤਹਿ ਨੂੰ ਅੱਪੜੇ ? ਪੰਛੀ ਕੀਕਣ ਸੱਤਵੇਂ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਚੁੰਮੇਂ ?

ਸਦ-ਹੁਣ, ਅਸੀਂ ਤੇਰੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਅਗਾਹ-ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ। ਹੇ 'ਸਦ-ਹੁਣ' ਅਸੀਂ ਵਣ-ਤ੍ਰਿਣ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਪਿਤਾ ਅਥਾਹ ਹੈ ਤੇ ਵੱਡਿਤੜਕਾ ਜੰਗਲ ਹੈਂ। ਹੇ ਸਦ-ਹੁਣ ਅਸੀ ਨਿਕੜੇ ਤਾਰਾਗਣ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਵਡਕਾ, ਬੇਅੰਤ ਤੇਜ ਵਾਲਾ ਵਡ-ਸੂਰਜ ਹੈਂ। ਅਗਮ, ਅਲਖ, ਅਪਰੰਪਰ, ਅਖੁਟ, ਅਤੁਟ ਅਗੋਚਰ 'ਸਦ-ਹੁਣ', ਇਹ ਅੱਖਰ ਦੁਰਬਲ, ਬਲਹੀਣ, ਹਿੱਤ-ਹੀਣ, ਰਸ-ਹੀਣ ਗੁਣ-ਹੀਣ ਹਨ......ਥਿੜਕਦੀ ਥਰਥਰ ਕੰਬਦੀ ਕਾਨ੍ਹੀ ਤੇਰਾ ਅਸਲ ਰੂਪ ਕੀ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰ ਸਕੇ।

'ਸਦ-ਹੁਣ', ਤੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਜੋਤ ਹੈਂ, ਤੇਰਾ ਅਗਮ ਦੁਰਗਮ ਗੜ੍ਹ ਦੇਸ ਕਾਲ ਤੋਂ ਉਤੇ ਹੈ ਓਹ ਪਉੜਾ ! ਹਾਂ ਉਹ ਪਓੜਾ ਕੋਈ ਕੀਕਣ ਵਰਣਨ ਕਰੇ ?

'ਅਗਮ ਦ੍ਰੁਗਮ' ਗੜੀ ਰਚਿਓ ਬਾਸ ।
ਜਾ ਮਹਿ 'ਜੋਤਿ' ਕਰੇ ਪਰਗਾਸ ।
ਬਿਜੁਲੀ ਚਮਕੈ ਹੋਇ ਅਨੰਦੁ ।
ਜਿਹ 'ਪਉੜੇ' ਪ੍ਰਭ ਬਾਂਲ ਗੋਬਿੰਦ । ......
ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਹੋਤ ਝੁਨਕਾਰ ।
ਜਿਹ 'ਪਉੜੇ' ਪ੍ਰਭ ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ।
ਖੰਡਲ ਮੰਡਲ ਮੰਡਲ ਮੰਡਾ ।
ਤ੍ਰਿਅ ਅਸਥਾਨ ਤੀਨਿ ਤ੍ਰਿਅ ਖੰਡਾ ।
ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਰਹਿਆ ਅਭਅੰਤ ।
ਪਾਰੁ ਨ ਪਾਵੇ ਕੋ ਧਰਨੀ ਧਰ ਮੰਤ ।......
ਊਹਾ ਸੂਰਜ ਨਾਹੀ ਚੰਦ ।
ਆਦਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਕਰੈ ਅਨੰਦ ।
(ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੁਣ ਮੈਂ ਜਦ ਇਸ ਟੀਸੀ, ਇਸ ਪਉੜੇ, ਇਸ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਸਿਰ ਚੁਕ ਕੇ ਉਪਰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, 'ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਬਖਸ਼ ਲੈਣਾ, ਬਖਸ਼ ਲੈਣਾ, ਬਖਸ਼ ਲੈਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਮੂੜ੍ਹ ਅਗਿਆਨੀ, ਅਭਿਮਾਨੀ ਜੀਵ ਦੀਵੇ ਦੀ ਜੋਤ ਦਾ

ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਗਜ਼ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਮਿਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਢਲਦੀ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਉਸ 'ਸਦ-ਹੁਣ' ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨੂੰ ਕੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਨਿਰੰਕਾਰ ! ਤੇਰਾ ਵਾਸਾ ਤੇਰੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ ਸਚਖੰਡ ਵਿੱਚ ਹੈ। 'ਤੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਪਉੜੇ' ਉਪਰ ਬੈਠਾ ਹੈਂ, ਅਸੀਂ ਧੁਰ ਹੇਠਾਂ ਲਿਲਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ, ਕਿਥੇ ਗਾਂਗਾ ਤੇਲੀ ? ਕਿੱਥੇ ਕੀੜੀ, ਕਿਥੇ ਨਾਰਾਇਣ ? ਕਿਥੇ ਅੰਤ, ਤੇ ਕਿਥੇ ਅਨੰਤ ? ਕਿਥੇ ਰਾਤ, ਕਿਥੇ ਦਿਨ ? ਕਿਥੇ ਆਦਿ, ਕਿਥੇ ਜੁਗਾਦਿ ? ਕਿਥੇ ਹੁਣ, ਕਿਥੇ 'ਸਦ-ਹੁਣ' ?"

ਪਰ ਮੇਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਜੁ ਓਹ ਪਉੜਾ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਰਾ-ਪਰੇਡਾ, ਦੁਰਾਡਾ ਵਖਰਾ, ਅਤਿ-ਅਸੰਭਵ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ। ਪਰ ਵੇਖੋ ਉਸ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੇ ਕੌਤਕ, ਚੋਜ-ਮਲ੍ਹਾਰ, ਅਨੰਦੀ-ਦੀ-ਮਿਹਰ, ਬਖਸ਼ਨਹਾਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ! ਕੀ ? ਜਦ ਮੈਂ ਉਸ ਸੁਨਹਿਰੀ-ਸੀਹੜੀ (**Golden ladder**) ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਦੀ ਟੀਸੀ ਨੂੰ ਚੁੰਮਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ... ਮੈਂ ਨਹੀਂ, ਉਸ-ਆਪੇ ਨੇ, ਕੀ ਕੀਤਾ ?

"ਆਪਸ ਕਉ ਆਪਹਿ ਆਦੇਸੁ।" [ਸੁਖਮਨੀ]

ਸਦ-ਹੁਣ, ਸਦ-ਹੁਣ, ਸਦ-ਹੁਣ...

"ਬਿਸਮਨ ਬਿਸਮ ਭਏ ਬਿਸਮਾਦ।
ਜਿਨਿ ਬੂਝਿਆ ਤਿਸੁ ਆਇਆ ਸਾਦ।"

[ਸੁਖਮਨੀ]

ਛੇਵਾਂ ਭੁਲੇਖਾ

ਸਦ-ਹੁਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਮੇਰੀ ਜਾਣ ਬੁਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਆਖਣਾ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਤੇ ਸਦ-ਹੁਣ ਦਾ ਸੀਨ(Scene) ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਕ ਨਵੀਂ ਖੋਜ (**Discovery or Revelation**) ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਥੇ ਅਪਣੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਰਣਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਆਓ ਇਕ ਹੋਰ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਚਾ ਚਲੀਏ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਕੱਠੇ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਵੇਖੋ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਕਪੜੇ ਪਾਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਵਿਸਾਖੀ ਯਾ ਬੰਸਤ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤਾਂ ਮੌਢੇ ਨਾਲ ਮੌਢਾ ਠਹਿਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਡੀ ਥਾਂ ਮਿਟਣ ਲਈ ਛੋਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਫੇਰੋ, ਇੱਕ ਇੱਕ ਕੋਲੋਂ ਅਡਰਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਸਕੇ ਭਰਾ ਵੀ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੋਟੜਿਆਂ ਵਿੰਚ ਵੀ ਰਤਾ ਕੁ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਤਾਕਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇਖੀਆਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਪਉਣ, ਪਾਣੀ; ਅਗਨੀ, ਜਲ ਆਦਿ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜੁ ਸਭ ਕੁਝ ਹੀ ਅਡਰਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਦਾ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਿਜ-ਸੰਬੰਧ (**Organic Connection**) ਨਹੀਂ । ਫਿਰ ਏਕਤਾ ਕਹੀ ?

ਪਰ ਸਾਇੰਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਜੁ ਭਾਵੇਂ ਲਗਭਗ ਸੌ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਕ ਤੱਤ (ਮਾਦੇ) (**Elements**) ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਮੁੱਢਲਾ ਤੱਤ ਜਲ, ਪਵਣ ਯਾ ਹਾਈਡਰੋਜਨ

(Hydrogen) ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸੌ ਦੇ ਸੌ ਤੱਤ ਉਸਦੀਆਂ ਹੀ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੀਕਣ ਇਕ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੋਰ ਸਾਇੰਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਜੁ ਮਾਦਾ ਬਲ ਤੇ (Matter & Force) ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸ਼ੈਆਂ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੀਰਘ ਬਲ ਨਾਲ ਮਾਦੇ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਬਲ ਵਿਚ ਬਦਲ ਲਈਦਾ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ।

ਜਦ ਮੈਂ ਸਮੁਚਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੁ ਪੰਜੇ ਤੱਤ ਭਾਵੇਂ ਉਪਰੋਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹਨ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜਾ ਇੰਜ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਜੀਕਣ ਦੁੱਧ ਵਿਚੋਂ ਦਹੀਂ, ਯਾ ਜੀਕਣ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਬਰਫ ਦੇ ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਤੋਂਦੇ। ਸਥੂਲ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਾਰਣ*ਸੂਖਮ—ਤੱਤ ਹੈ, ਤੇ ਸੂਖਮ ਦਾ ਅਤਿ—ਸੂਖਮ ਤੱਤ। ਗੱਲ ਕੀ ਸਾਇੰਸ ਨੇ ਮਾਦੇ, ਸਥੂਲ—ਮਾਦੇ ਨੂੰ ਸੂਖਮ—ਤੱਤ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਛਾਲ ਜਦ ਮੈਂ ਉਪਰ ਹੋਰ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਬਲ ਵੀ ਅਜ ਸਥੂਲ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਹੋਰ ਸੱਤਾ ਜੋ ਅਤੀ ਸੂਖਮ ਹੈ, 'ਸਬਦ' ਯਾ ਧੂਨੀ' ਹੈ। ਇਹ ਅਤੀ ਸੂਖਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਏਕਤਾ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੋਂ ਹੀ ਸਭੇ ਨਦੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ† ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਤਾਂ ਸੁਰਸਵਤੀ, ਗੰਗਾ ਤੇ ਜਮਨਾ ਕਰਕੇ ਆਖਾਂਗੇ ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਜਲ ਨਦੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੰਸਾਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਜਮਨਾ—ਨਦੀ ਤਮੋਂ ਗੁਣ ਯਾ ਸਥੂਲ ਦੀ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਗੰਗਾ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਅਵਸਥਾ ਚੇਤਨਤਾ (Consciousness) ਦੀ

---

†ਨਾਮੇ ਤੇ ਸਭਿ ਊਪਜੈ ਭਾਈ।

ਵਾਚਕ ਹੈ। ਗੰਗਾ ਤੇ ਜਮਨਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਅਧ-ਅਚੇਤ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਜੀਵ ਉਤਪੰਨ ਹੋਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਸੁਰਸਵਤੀ ਉਪਚੇਤਨ ਪਰਮ-ਗਿਆਨ (All Knowledge) ਦੀ ਵਾਚਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੰਜਵਾਂ ਪਉੜਾ ਯਾ ਸਦ-ਹੁਣ ਵੀ ਆਖ ਆਏ ਹਾਂ ।

ਹੁਣ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਈ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਸੂਖਮ ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ ਯਾ ਫਲਾਉ । ਵੇਖੋ ਵਾਯੂ ਬੜੀ ਸੂਖਮ ਹੈ ਤੇ ਝੱਟ ਕਿਸੇ ਭਾਂਡੇ ਯਾ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪਾਣੀ ਬੜਾ ਸਿਥਲ ਹੈ ਤੇ ਕੌਲੀ ਵਿਚ ਟਿਕ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਥਰ ਹੋਰ ਸਥੂਲ ਤੇ ਸਿਥਲ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਕੋਲੀ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਸਿਥਲਤਾ ਦੇ ਪਰ ਵਿਚ ਆਪ-ਘੜੀਆਂ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ (Inertia) ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਿਥਲ ਚੀਜ਼ ਕੈਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤ ਅਸਲੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਯਾ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਕਿਸ ਵਿਚ ਹੈ ? ਸਿਥਲਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਸੁਖਮ-ਤੱਤ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਿਚ। ਹੁਣ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਅਸੀਂ ਸਿਥਲਤਾ ਛਡਦੇ ਹਾਂ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਆਜ਼ਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਪਉਣ ਤੱਤ ਜਿਤਨੀ ਸਾਡੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਹਨੂਮਾਨ ਜਿੱਡਾ ਬਲ ਆ ਜਾਏ, ਜੇ ਅਗਨੀ-ਤੱਤ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਫੜੀਏ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਜਹੇ ਬਲਵਾਨ ! ਪਰ ਕੀ ਇਥੇ ਹੀ ਅੰਤ ਹੈ ? ਨਹੀਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਉਚੇਰਾ, ਅਤੀ-ਸੂਖਮ, ਅਤੀ-ਵੇਗਵਾਨ ਤੱਤ ਇਕ ਹੋਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਮ-ਤੱਤ ਯਾ ਆਤਮਾ ਆਖੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਭ ਦਾ 'ਪੰਚ' ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਤੀ-ਸੂਖਮ ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਵਡਕਾ ਦਾਦਾ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪੰਚ-ਭੂ-× ਆਤਮਾ।'

× ਪੰਜ ਭੂ ਆਤਮਾ ਵਸਿ ਕਰਹਿ ਤੀਰਥਿ ਕਰਹ ਨਿਵਾਸ।

ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜੇ ਭੂਤ ਇਸੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਤਤ ਸਭ ਇਸ ਦੇ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰੇ ਹਨ ।

ਜੀਕਣ ਰਾਜਿਆਂ ਹੇਠਾਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਦਰਬਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ–ਉਪਰ ਰਾਜਾ, ਫਿਰ ਵਜ਼ੀਰ, ਫਿਰ ਸੂਬਾ, ਫਿਰ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾਰ ਤੇ ਹੇਠ ਪਟਵਾਰੀ –ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਤਤ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਸ਼, ਫਿਰ ਪਵਣ, ਫਿਰ ਅਗਨੀ, ਫਿਰ ਪਾਣੀ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਧਰਤੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮੁਢ ਪਰਮ-ਤਤ (ਨਾਮ) ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਚ ਜੇ ਅਸੀਂ ਅੱਟਾ ਸੱਟਾ ਦਸ ਦਾ ਤਨਾਸਬ ਲਾਈਏ ਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਹ ਬਣੇਗਾ –

ਪਰਮ ਤੱਤ =ਨਾਮ, ੧੦੦੦੦੦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬੇਅੰਤ !

ਅਕਾਸ਼ ੧੦,੦੦੦

ਪਉਣ ੧੦੦੦

ਅਗਨੀ ੧੦੦

ਪਾਣੀ ੧੦

ਧਰਤੀ ੧,

ਨੋਟ––'ਧਰਤੀ' ਹੀ ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਸਿਥਲਤਾ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਹਨ ਨਾਕਿ ਸਾਰੇ ਮਾਦੇ ।

ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅੱਟਾ-ਸੱਟਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਗਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਜੁ ਸਿਥਲ ਚੀਜ਼ਾਂ (ਧਰਤੀ) ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਇਕ ਦਰਜੇ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮ ਤਤ ਦੀ ਲਖਾਂ ਦਰਜੇ ਉਪਰ । ਗੱਲ ਕੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਪਰਮ ਤਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਪੁੰਜ ਵੀ ਪਰਮਤਤ ਹੈ ਤੇ ਸੂਖਮਤਾ ਦਾ ਘਰ ਵੀ ਪਰਮ-ਤਤ ਹੈ, ਵਡਾ ਵੇਗ, ਫੈਲਾਉ ਤੇ ਰਮਣ-ਗੁਣ (Pervader) ਵੀ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਹੋਰ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ

ਪਾਣੀ ਤੱਤ ਹੜੱਪ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤਨਾਸਬ ਇਕ ਅਤੇ ਦਸ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦਸ ਇਕ ਨੂੰ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾਕਿ ਇਕ ਦਸ ਨੂੰ। ਬਸ ਏਹੋ "ਜਲ ਪਰਲੋ" ਵੇਲੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤਦ ਜਲ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਯਾ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਡੀ ਪਰਲੋ "ਅਗਨੀ-ਪਰਲੋ" ਹੈ ਜੋ ਜਲ ਨੂੰ ਬੱਦਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋ ਇੰਝ ੧੦ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੀਕਣ ਸਪ ਡਡੂ ਨੂੰ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਡੀ ਪਰਲੋ "ਪਵਨ-ਪਰਲੋ" ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਵਨ ਅਗਨੀ ਤੇ ਜਲ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ "ਅਕਾਸ-ਪਰਲੋ" ਹੋਰ ਵੀ ਦੀਰਘ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤਤਾ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਕ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ-ਪਰਲੋ ਦੇ ਦਰਜੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਹ ਦਰਜਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਰਮ-ਤਤ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਤੇ ਤਾਰੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੜ, ਅਚੇਤ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਜਾਂਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਾਲ (Time) ਦਾ ਨਾਮ ਤਕ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੀ ਅਕਲ ਇਥੇ ਅਪੜਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਲ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਮਿਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਅਪੜਕੇ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ ਜਗਤ ਪਿਛਾਂਹ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਅਕਲ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ ਇਕਾਈ, ਦਹਾਈ, ਸੈਂਕੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ, ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ, ਲੱਖ, ਦਸ ਲੱਖ, ਅਰਬ-ਖਰਬ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ, ਅਰਬਦ ਭਾਵ ਅਰਬਾਂ ਵਾਲੀ ਆਖਕੇ ਫਿਰ 'ਨ' ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਦਸਦੇ ਹਾਂ, ਜੁ ਉਹ ਅਰਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਰਬਦ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਮਹਾਂ

ਪਰਲੋ ਦਾ ਵਰਣਨ 'ਅਰਬਦ-'ਨ' ਰਬਦ' ਵਾਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:—

'ਅਰਬਦ ਨਰਬਦ ਧੁੰਧੂਕਾਰਾ ।
ਧਰਣਿ ਨ ਗਗਨਾ ਹੁਕਮੁ ਅਪਾਰਾ ।
ਨਾ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਨ ਚੰਦੁ ਨ ਸੂਰਜ
ਸੁੰਨ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਇੰਦਾ ।'

(ਮਾਰੂ ਮ: ੧)

ਹੁਣ ਜਦ ਪਰਮ-ਤੁਤ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਈ ਤਦ ਮੈਂ ਉਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰਕੇ ਵੇਖਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਭੁਲੇਖੇ ਹੇਠ ਦਬਿਆ ਮੈਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਮਰ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਤੇ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ । ਸੋਚੋ, ਸਾਡਾ ਸਾਲ ਕੀ ਹੈ ? ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੂਰਜ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਇਕ ਚੱਕਰ । ਫਿਰ ਇਕ ਜੁਗ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਸੂਰਜ ਦਾ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ-ਸੂਰਜ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਇਕ ਚੱਕਰ । ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਜਿਥੇ ਸੂਰਜ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਹੈ ਤੇ ਚੱਕਰਾਂ ਨਾਲ ਰਾਤ- ਦਿਨ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦਿਨ ਬ੍ਰਹਮੇ ਦੇ ਦਿਨ ਜਿਡੇ ਹੀ ਵਡੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ । ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਉਡਦੇ ਉਡਦੇ ਉਸ ਸੂਖਮ-ਤੱਤ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚਲ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ, ਧਰਤੀ ਨਹੀਂ, ਪਵਣ ਨਹੀ, ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ, ਅਕਾਸ਼ ਤਕ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਜੋਤਾਂ ਫੇਰਾ ਪਾਂਦੀਆਂ ਸਨ) ਵੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਾਲ ਦੇ ਨੀਅਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਕਿੱਥੇ ? ਫਿਰ ਜੁਗ ਕਿੱਥੇ, ਮਨਵੰਤਰ ਕਿੱਥੇ, ਸਤਜੁਗ ਕਿੱਥੇ, ਤ੍ਰੇਤਾ

ਕਿਥੇ, ਦੁਆਪਰ ਕਿਥੇ, ਕਲਜੁਗ ਕਿਥੇ ? ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਹੇਠਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ । ਹਾਂ, ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੋ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ 'ਅਰਬਦ' ਭੀ 'ਨ-ਰਬਦ' ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਆਦਿ ਅਤੇ ਉਸ ਜੁਗਾਦਿ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦਾ ਕਾਲ ਵਿਚ ਲੇਖਾ ਲਿਖਣਾ ਭਾਵੇਂ ਓਹ ਲੇਖਾ ੧੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦੦...... ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇ, ਭੁਲ ਹੈ, ਮਹਾਂ ਭੁੱਲ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਆਦਿ-ਅੰਤ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਊੜੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਉਹ

ੴ ਹੈ ।

ਸੱਤਵਾਂ ਭੁਲੇਖਾ

ਮੈਂ ਛੇ ਵਡੇ ਮੁੱਢਲੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਾਲ-ਕਲਾ ਦੇ ਸੱਤ-ਪੈਰ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ (ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਕਾਲ ਸਵਾਰ ਹੈ) ਸੱਤ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਾਲ ਦੀ ਸੱਤਵੀਂ ਟੰਗ ਯਾ ਇਕ ਹੋਰ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਜਦ ਮੈਂ ਦੇਸ ਨੂੰ ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਖਿੰਡਾਇਆ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਜੋ ਚਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਠ, ਅੱਠ ਦੀਆਂ ਦਸ (ਦਸ-ਦਿਸ਼ਾਂ) ਤੇ ਫਿਰ ਅਨਿਕ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਫਿਰ ਕਾਲ-ਕਲਾ ਨੂੰ ਖਿੰਡਾਇਆ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਜੋ ੧੨–੧੪ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਕਲਾਂ ਖਿਲਾਰਕੇ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਾਲ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਟੁਟ ਸਿਰਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਤਿਜੁਗ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਲਜੁਗ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ । ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬੇਅੰਤਤਾਈ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ! ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜੋ ਓਹ ਆਪ ਤਾਂ ਨਿਰਲੇਪ, ਨਿਰਮਲ

ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਜੋ ਇਸ ਡਿਗੀ, ਢੱਠੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਦਾ ਵਾਲੀ ਵਾਰਸ ਕੌਣ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ'–'ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨ ਗਾਹੇ, ਸੋ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ।' ਭਾਵ ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾ ਸਾਂ, ਹੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰ! ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਇਸ 'ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ' ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋ ? ਜੇ ਭਿੰਨ ਹੋ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਖਸਮ ਸਾਈਂ ਕੇਹੜਾ ਹੈ ?

ਇਹ ਇਕ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਭੁਲੇਖਾ ਸੀ ਜੋ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮਾਨੋ ਅਖੀਰਲਾ ਪੜਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਮੈਨੂੰ ਢੂੰਢਦੇ ਢੂੰਢਦੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਅਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਕਿਵੇਂ ? ਜਦ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਵਚਿੱਤਰ ਸਾਂਝ ਭਿਆਲੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਕਿਸ ਕਿਸ ਦੀ।

ਮੈਂਡੇ ਜੀਵ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਦੀ। ਬੋਲਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਜੀਵ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਹਲਦੀ ਹੈ, ਲਿਖਦਾ ਤਾਂ ਜੀਵ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੀ ਹਥੇਲੀ ਹਿਲਦੀ ਹੈ, ਵਿਚਰਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਜੀਵ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਰ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮੋਫੋਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਿੱਕੀ ਜੇਹੀ ਬਰੀਕ ਸੂਈ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਰੀਕਾਰਡਾਂ ਤੇ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ, ਮੇਰੇ ਜੀਵ ਤੇ ਪਿੰਡ ਨੇ ਡਾਢੀ ਅਲੌਕਕ ਭਾਈਵਾਲੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਇਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੈਨਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ! ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਦੋ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ, ਇੱਕ ਹਨ, ਜੀਕਣ ਸਾਡੀਆਂ ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਦੋਵੇ ਹਨ ਪਰ ਅੰਦਰ ਤਸਵੀਰ ਇੱਕ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੋ ਇਹ 'ਪਰਪੰਚ' ਵੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ 'ਪਿੰਡ' ਹੈ ਅਸੀਂ ਛੋਟੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਡਾ

ਪਿੰਡ ਵੀ ਛੋਟਾ ਹੈ । ਉਹ ਵੱਡਾ ਜਗਤ-ਪਿਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਪਿੰਡ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਖਿਨਭੰਗਰ ਜੀਵ ਹਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਵੀ ਕੱਚ ਦੇ ਖਿਡੌਣੇ ਵਾਂਗ ਝਟ ਪਟ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਓਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਵੀ ਸਦ-ਹੁਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਉਹ 'ਸਦ-ਹੁਣ'–ਸੱਤਾ ਹੈ ਭਾਵ 'ਅਕਾਲ' ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਓਸ ਦਾ ਚੋਲੜਾ ਜੋ ਕਾਲ ਹੈ, ਓਸ ਦਾ ਵੀ ਆਦਿ ਅੰਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਗੱਲ ਕੀ ਸਥੂਲ-ਜਗਤ ਉਸ ਸੂਖਮ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਤਤ ਦਾ ਐਨ ਸੱਚਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਦਾ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਯਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜਗਤ ਭਿੰਨ ਨਹੀ, ਅਡਰਾ ਨਹੀ, ਉਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ (Image) ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੋ ਓਹ ਵਾਸ-ਤਵ ਵਿੱਚ 'ਰਮਤਾ ਰਾਮ' ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਪੰਚ ਉਸੇ ਦੀ ਲੀਲਾ ਹੈ :–

ਆਪੇ ਸੂਰੁ ਕਿਰਣਿ ਬਿਸਥਾਰੁ ।
ਸੋਈ ਗੁਪਤ ਸੋਈ ਅਕਾਰੁ ॥੨॥
ਸਰਗੁਣ 'ਨਿਰਗੁਣ ਥਾਪੈ ਨਾਉ ।
ਦੁਹ ਮਿਲਿ ਏਕੈ ਕੀਨੋ ਠਾਉ ।੩।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰਿ ਭ੍ਰਮੁ ਭਉ ਖੋਇਆ
ਅਨਦ-ਰੂਪ ਸਭੁ ਨੈਨ ਅਲੋਇਆ।

ਹਾਂ ਜੀ, 'ਦੁਹ ਮਿਲਿ ਏਕੈ ਕੀਨੋ ਥਾਉ' ਵਿਚ ਇਸ ਭੇਦ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਸੀ, ਜਦ ਇਹ ਸੂਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਤੇ ਬਾਹ–ਰਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਤਦ 'ਅਨਦ ਰੂਪੁ ਸਭੁ ਨੈਨ ਅਲੋਇਆ' ।

ਇਥੇ ਅਪੜਕੇ ਮਾਇਆ ਕੀ ਹੈ ? ਮਾਇਆ ਵਾਹਿਗੁਰੂ

ਦਾ ਹੀ ਸਥੂਲ-ਰੂਪ ਬਣ ਗਈ; ਮਾਇਆ 'ਜਗਜੀਵਨ' ਜੀ ਦੀ ਚਿਤ-ਮਿੱਤੜੀ ਬੇਅੰਤ-ਸਾਹੜੀ ਬਣਕੇ ਨਜ਼ਰ ਆਈ; ਮਾਇਆ 'ਸਦ-ਹੁਣ' ਦੀ ਇਕ ਮਿੱਠੜੀ ਗੂੰਜ ਯਾ ਪ੍ਰਤਿ-ਧੁਨੀ Echo) ਹੋ ਭਾਸੀ, ਮਾਇਆ ਉਸ ਸਥਿਰ-ਬਿੰਬ ਦੀ ਸਦ-ਬਦਲਣੀ ਪ੍ਰਤਿ-ਬਿੰਬੜੀ ਹੋ ਭਾਸੀ । ਇਸੇ ਸਮੁਚੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਹੈ......।

ਅਪਣੇ ਭੁਲੇਖੇ ਆਪ ਕੌਣ ਦਸਦਾ ਹੈ ?
ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਆਪ ਕੌਣ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ?
"ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਿਆ ਕਹਣੁ ਜਾਂ ਤੁਝੈ ਕਹਾਇਆ ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹਰਿ ਕਾ 'ਨਾਮੁ' ਮੇਰੇ ਮਨਿ ਭਾਇਆ ।
'ਨਾਮੁ' ਮੀਠਾ ਮਨਹਿ ਲਾਗਾ ਦੂਖਿ ਡੇਰਾ ਢਾਹਿਆ ।
ਸੂਖੁ ਮਨ ਮਹਿ ਆਇ ਵਸਿਆ ਜਾਮ ਤੈਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ।
ਨਦਰਿ ਤੁਧੁ ਅਰਦਾਸਿ ਮੇਰੀ ਜਿੰਨਿ ਆਪੁ ਉਪਾਇਆ ।

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

ਨੰ. ੨

'ਸਬਦੈ' ਹੀ ਤੇ 'ਸਹਜੁ' ਊਪਜੈ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਸਚੁ ਸੋਇ ।'
[ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮ: ੩]

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੁਝਕੁ ਭੁਲੇਖੇ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਵਿਚਾਰ ਆਏ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਕ ਹੋਰ ਮਿੱਠੜ-ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਘੱਟ ਹੀ ਸੱਜਨ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿੱਠੜਾ-ਭੁਲੇਖਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਨਾਮ-ਰਸੀਏ ਵੀ ਇਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਹਨ। ਸੋਚੋ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਪੁਜਨਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹਨ ਜੋ ਸੈਂਕੜੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹਨ, ਜੋ ਅਜੇ ਪੈਂਡੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਏ ਯਾ ਜੇ ਪੈ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਅਜੇ ਧੁਰ ਅੱਪੜੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਉਹ ਸੱਜਨ ਹਨ ਜੋ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਵਿਚ ਆ ਪੁਜੇ ਹਨ ਤੇ

ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਥੇ ਤਕ ਅੱਪੜ ਕੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਜੀ ਤਕ ਅੱਪੜਨ ਤੋਂ ਘੁੱਸ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਬੀਮਾਰੀ ਯਾ ਹੋਰ ਵਿਘਨ ਕਰ ਕੇ। ਸਰੋਵਰ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ 'ਨਾਮ' ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਲੀਨ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਦਾਰੂ ਹੀ ਧੋਂਦਾ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਰੋਵਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੋਰ ਪਰੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਜੀਕਣ 'ਹਰਿਮੰਦਰ' ਹੈ ਤੀਕਣ ਹੀ 'ਨਾਮ ਤੋਂ ਪਰੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਜੀ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕੋਲੋ ਕੋਲ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ 'ਰਤਾ' ਕੁ ਵਿਥ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ 'ਰਤਾ' ਕੁ ਵਿੱਥ ਛੋਟੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਈਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਵਿੱਥ ਵੀ ਡਾਢੀ ਹਨੇਰੀ ਹੈ, ਮਾਨੋਂ ਦੀਵੇ ਹੇਠ ਹਨੇਰਾ ਹੈ--ਘਰ ਅੱਪੜ ਕੇ ਵੀ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ।

ਪਾਠਕ ਸੱਜਣ ਆਖਣਗੇ, ਹੈਂ! 'ਨਾਮ' ਉਪਰ ਅੱਪੜਕੇ ਅਜੇ ਨਿਜ-ਘਰ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ? ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ, ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਹੈ, ਆਓ ਇਸ ਨੂੰ ਰਤਾ ਕੁ ਵਿਚਾਰੀਏ। ਇਸ ਘੁੰਡੀ ਨੂੰ ਖੋਲਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੋ ਉਦਾਹਰਨ ਲਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਜੋ ਗੱਲ ਰਤਾ ਕੁ ਵਧੇਰੇ ਖੁਲ ਜਾਵੇ। ਦੇਖੋ, ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਪੁੱਤ-ਧੀ ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਘੰਟਾ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਯਾ ਘੜੀ ਕੁ ਕਿਤਨੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ! ਤਦ ਤੋੜੀ ਇਹ ਪੀੜਾਂ ਹਨ ਜਦ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਜੰਮਿਆ, ਜਦ ਜੰਮ ਪਿਆ ਤਦ ਪੀੜਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਈਆਂ। ਸੋ ਜੀਕਣ ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਪੀੜਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੀਕਣ ਹੀ ਨਵ ਜੰਮਣ (New birth) ਵੇਲੇ 'ਨਾਮ-ਪੀੜਾਂ' ਸਾਡੇ ਤਨ-ਮਨ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ; ਜੇਹੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਬੱਚਾ-ਜੰਮਣ (Generation) ਵੇਲੇ ਤੇਹੀਆਂ ਹੀ ਆਤਮ-ਜੰਮਣ (Re-Generation) ਵੇਲੇ। ਹੁਣ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਜਦ ਤੋੜੀ

ਇਹ 'ਪੀੜਾਂ' ਹਨ ਤਦ ਤੋੜੀ ਜਾਣੋ ਜੋ 'ਆਤਮ-ਪੁੱਤਰ' ਜੰਮਿਆਂ ਨਹੀਂ, ਜੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ—

(The re-birth is not completed till birth pangs are over) ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚਾ ਬੱਚੀ ਜਨਣ ਵੇਲੇ ਪੀੜਾਂ ਘੜੀ ਦੋ ਘੜੀ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਕਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਨਹੀਂ, ਦਸ ਵੀਹ ਘੰਟੇ ਯਾ ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੀ ਲੱਗੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵੇਰ ਲਗ ਕੇ ਰਹਿ ਵੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦਾ। ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਨਾਮ-ਪੀੜਾਂ' ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਲੇਜੇ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ-ਆਪੇ ਨੂੰ ਧਰੂੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਲੱਗ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਆਤਮ-ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਯਾ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਯਾ ਜੰਮਣ ਵਿਚ ਢਿੱਲ ਪਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਗੁਰੂ ਯਾ ਅਭਿਆਸੀ ਜੋ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਹੀ 'ਵਾਹਿ-ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ' ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਨੂੰ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਨਾਮ' ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਹੈ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ' ਆਪਣੇ ਥਾਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਜੋ ਦੋਵੇਂ ਕੋਲ ਕੋਲ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਪਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ-ਸਰੋਵਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਜੀ ਵਿਚ। 'ਨਾਮ' ਤਾਂ ਦਾਰੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਵਣ-ਰੂਪੀ-ਹਉਮੈ ਦੇ ਮਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਛੂ ਮੰਤਰ ਨਹੀਂ ਜੋ ਝਟਾ-ਪਟ ਹਉਮੈਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਹਉਮੈ ਇਕ ਮੈਲ ਹੈ ਜੋ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਸਾਡੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਤੇ 'ਨਾਮ' ਪੀਅਰ-ਸੋਪ (Pear-Soap) ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਧੋਣਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇ ਕਪੜਾ ਧੋਣ ਵਿਚ

ਐਨਾ ਵਕਤ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਧੋਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵਕਤ ਲੱਗੂ ? 'ਨਾਮ' ਮਾਨੋ ਦੀਵਾ ਹੈ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਅਣਬੁਝ ਲਾਟੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹਰਿ-ਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅੰਦਰ ਦੱਸਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਲਾਟੂ ਤੇ ਹਰਮੰਦਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਵੀ ਫਰਕ ਹੈਂ। 'ਸ਼ਬਦ' ਸਾਡੇ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਪੁਤਲੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ:—

'ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਸੁਣੀਐ ਨਾ ਦੇਖੀਐ
ਜਗੁ ਬੋਲਾ ਅੰਨਾ ਭਰਮਾਇ ।'

ਪਰ ਫਿਰ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਦੂਰਬੀਨ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਚੰਦ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦਾ ਚਾਨਣਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਦੀ ਲੋਈ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਲੋਈ ਨਾਲ ਇਧਰ ਉਧਰ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਕੀ ਵੇਖਣਾ ਹੈ:—

ਗੁਰਹਿ ਦਿਖਾਇਓ ਲੋਇਨਾ। ੧। ਰਹਾਉ
ਈਤਹਿ ਊਤਹਿ ਘਟਿ ਘਟਿ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਤੂਹੀ ਤੂਹੀ ਮੋਹਿਨਾ। ੧।
ਕਾਰਨ ਕਰਨਾ ਧਾਰਨ ਧਰਨਾ
"ਏਕੈ ਏਕੈ" ਸੋਹਿਨਾ । ੨।
ਸੰਤਨ ਪਰਸਨ ਬਲਿਹਾਰੀ 'ਦਰਸਨ'
ਨਾਨਕ ਸੁਖਿ ਸੁਖਿ ਸੋਇਨਾ। ੩।

(ਆਸਾ ਮ: ੫)

'ਨਾਮ' ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਮਧੁਰ ਤੇ ਅਟੁਟ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੈ ਪਰ 'ਨਾਮ' ਸਾਡਾ ਅੰਤ (End) ਨਹੀਂ, ਨਾਮ ਇਕ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ਉਸ 'ਬੇਅੰਤ' ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ 'ਏਕੋ ਏਕ' ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ।

ਇਹ ਇਕ ਵੱਡੀ ਡੂੰਘੀ ਗਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਭੰਵਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਨਾਮ-ਰਸੀਏ ਪਏ ਹਨ। ਨਾਮ-ਰਸੀਏ ਵੀ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਨ: ***(1) ਮਸਤਾਨੇ ਦੀਵਾਨੇ।*** ਇਹ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਹੀ ਨਾਮ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ 'ਬਾਵਰੇ' ਜਿਹੇ ਬਣਕੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਨਿਜ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹਿਰਦਾ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਠਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਹੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ 'ਪ੍ਰਗਾਸ਼' ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ। ਉਹ 'ਨਾਮ' ਤੋੜੀ ਹੀ ਅੱਪੜੇ ਹਨ, ਅਜੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਰਸੀਏ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੇ ਵੀ ਰਸ ਵਿਚ ਮਖਮੂਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਨਾਮ-ਰਸੀਆਂ ਦਾ ਓਹ ਸਕੂਲ ਜੋ ਇਸ ਰਸ ਨੂੰ ਕੁੰਜੀ ਜੰਦਰੇ ਹੇਠ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸੂਮਾਂ ਵਾਂਗ ਹਨ ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੀ ਰਾਖੀ ਛੱਡ ਕੇ ਓਹੋ ਕਿਰਪਨ ਰੁਚੀ 'ਨਾਮ' ਜੇਹੀ ਸਾਂਝੀ ਪੂੰਜੀ ਉਪਰ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵੀ ਅਨੇਕ ਹਨ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਸੂਖਮ-ਹੰਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ 'ਗੁਰੂ' 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਯਾ 'ਵਡੇ ਸੰਤ' ਹਾਂ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸੀਆਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਪਰ ਦਸ ਆਇਆਂ ਹਾਂ 'ਮਸਤਾਨੇ' ਸਾਧਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਾਰਸ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਘੁਟ ਕੇ ਛੁਪਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜੰਦਰੇ ਕੁੰਜੀ ਹੇਠ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ।

(੨) ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਉਹ ਸਜਨ ਹਨ ਜੋ ਮਸਤਾਨੇ ਨਹੀਂ, **'ਦਾਨੇ'** ਕਰ ਕੇ ਆਖੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਰਜੀਵੜੇ ਇਕ ਮੰਜ਼ਲ ਹੋਰ ਤੈਅ ਕਰ ਕੇ ਸੂਖਮ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਉਚੀ ਤੇ ਪ੍ਰਬਲ

ਉਡਾਰੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਨਾਮ' ਦੇ ਫੰਗਾਂ ਉਪਰ ਉਡ ਕੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਜੀ ਦੇ ਸਚੇ ਸੁਚੇ ਤੇ ਨਿਰੋਲ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸ ਨਾਲ ? ਆਪਣੀ 'ਨਾਮ' ਨਾਲ ਧੋਤੀ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਮਾਂਜੀ ਹੋਈ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਨਿਤਰੀ ਹੋਈ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ। ਓਹ 'ਦਾਨੇ' ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਅਲਪੱਗ ਅਕਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ, ਸਗੋਂ ਸਰਬੱਗ ਅਕਲ (All intelligence) ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੂਰਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ ਜੀ ਉਹ ਸਿਆਣੇ ਹਨ, ਦਾਨੇ ਹਨ, ਪੰਥ ਦ ਸੁਹਾਣੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਆਪ ਵੇਖਦੇ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਨੀ, ਲੇਖਣੀ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਰੁਣ ਝੁਣ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸਚ ਮੁਚ 'ਸਿਮ ਸਿਮ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾ' ਵਾਲਾ ਜਾਦੂ ਹੈ ਜੋ ਅਲਾਦੀਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਾਂਗ ਗੁਪਤ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇਗ ਤੇਗ ਹੈ, ਉਹ ਧਨੀ ਹਨ, ਸਚੇ ਭੰਡਾਰੀ ਹਨ, ਓਹ ਆਪ ਰਜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਰਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੰਜੀਵਨੀ ਬੂਟੀ ਹੈ, ਓਹ ਆਪ ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੋਰ ਮੂਰਛਤ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਬੂਟੀ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਕੇ ਸੁਹੇਲੇ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ ਜੀ, ਓਹ ਜੋੜਦੇ ਨਹੀਂ, ਵੰਡਦੇ ਹਨ ਓਹ ਰਖਦੇ ਨਹੀ ਖਰਚਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਾਨਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਹੀ ਅਲੱਗ ਹੈ ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਬੜੀ ਉਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਇਥੇ 'ਨਾਮ' ਨਾਲ ਸਰਬਗ ਅਕਲ ਯਾਂ 'ਵਿਚਾਰ' ਦੀ ਹਟੜੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਕੜੀ ਉਪਰ ਇਕ ਤੋਲ ਨਹੀਂ ਦੋ ਹਨ:—

"ਦਾਨੇ"

'ਸ਼ਹਿਜ—ਤਰਾਜ਼ੂ

"ਨਾਮ"　　　　"ਵੀਚਾਰ"

ਬ੍ਰਹਮ–ਗਿਆਨ

*

'ਬ੍ਰਹਮ–ਗਿਆਨੀ,

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾਨਿਆਂ ਵਿਚ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਣਬੁਝ ਦੀਵਾ ਹੈ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ 'ਕੰਚਨ-ਕਸਵਟੀ' ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪਿਓਂਦ ਲਾਕੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿਖਰ ਭਾਵ 'ਬ੍ਰਮਹ-ਗਿਆਨ' ਲਭਦੇ ਹਨ ਜੋ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ-ਕਲਾ' ਹੈ ਜੋ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਮੁਕਟ ਹੈ; ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ ਤਾਂ ਇਕ ਪਉੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਨੇਕਤਾ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਪੁਜਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਿਖਰ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਫਿਰ ਬੇਅੰਤਤਾਈ ਵਿਚ ਬਣ ਆਪ ਫੈਲ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਇੰਝ ਫੈਲ ਕੇ 'ਅ-ਮਰ' ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਦਭੁਤ-ਤੱਕੜੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਜੁ ਦੋ ਪਲੜੇ ਹਨ– ਪਹਿਲੋਂ 'ਸ਼ਬਦ' (ਨਾਮ), ਫਿਰ 'ਸ਼ਬਦ ਉਪਰ ਵਿਚਾਰ' ਜੁ 'ਸ਼ਬਦ' ਕੀ ਹੈ; ਤੇ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀਓ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ–ਸੰਪੰਨ ਸ਼ਬਦ ਮੇਲ ਦੇ ਉਪਰ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਨਾਮ ਉਪਰ, ਯੰਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ:–

(੧) ਮਾਰੂ ਮਾਰਣ ਜੋ ਗਏ
ਮਾਰਿ ਨ ਸਕਹਿ ਗਵਾਰ।

ਨਾਨਕ ਜੇ ਇਹੁ ਮਾਰੀਐ
'ਗੁਰਸਬਦੀ–ਵੀਚਾਰਿ ।'

[ਮ:੩]

(੨) 'ਸਬਦ *'ਚੀਨਿ'
'ਸਹਜ' ਘਰਿ ਆਵਹੁ ।

[ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੩]

(੩) ਜੇ 'ਸਬਦੁ' ਬੂਝੈ, ਤਾਂ ਸਚੁ ਨਿਹਾਲਾ ।

[ਆਸਾ ਮ: ੧]

(੪)'ਸਬਦ' ਚੀਨਹਿ ਤਾ 'ਮਹਲੁ
ਲਹਹਿ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਇ ।

[ਮ: ੩]

ਭਾਵ ·ਇਹ ਜੁ 'ਸਬਦ' ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਟੋਹਣੀ ਹੈ, ਦੀਵਾ ਹੈ, ਲਾਟੂ ਹੈ, ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸਾਂ ਉਸ 'ਗੁਪਤਾਬ੍ਰਹਮ' ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਘਟ ਘਟ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਹੈ ਫਿਰ ਉਸ ਗੁਪਤ-ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ 'ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀ' ਬਣਨਾ ਹੈ । 'ਦਾਨੇ' ਅਭਿਆਸੀ ਨਾਮ-ਪ੍ਰਬੀਨ ਤਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਮੰਜ਼ਲ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ 'ਨਿਰੰਕਾਰ' ਨੂੰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਹਰੇ-ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਸ਼ਾਖ, ਪੱਤੀ ਜਾਂ ਡਾਲੀ ਨਹੀਂ–

---

*ਚੀਨ=ਵੀਚਾਰੋ, ਘੋਖੋ ।

'ਅਨਹਦੋ ਅਨਹਦੁ ਵਾਜੈ ਰੁਣ ਝੁਣਕਾਰੇ ਰਾਮ ।
ਮੇਰਾ ਮਨੋ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਰਾਤਾ ਲਾਲ ਪਿਆਰੇ ਰਾਮ ।
ਅਨਦਿਨ ਰਾਤਾ ਮਨ ਬੈਰਾਗੀ ਸੁੰਨ ਮੰਡਲਿ ਘਰੁ ਪਾਇਆ ।...

ਸਚੁ'ਸਬਦੁ' ਕਮਾਈਐ 'ਨਿਜ ਘਰਿ'
ਜਾਈਐ ਪਾਈਐ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨਾ ।
ਤਿਤੁ ਸਾਖਾ ਮੂਲੁਪਤੁ ਨਹੀ ਡਾਲੀ
ਸਿਰਿ ਸਭਨਾਂ ਪਰਧਾਨਾ ।'

ਆਦਿ ਤਾਂ 'ਅਨਹਦੋ ਅਨਹਦ ਵਾਜੈ' ਭਾਵ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੈ ਫਿਰ ਅਗੇ ਅਗੇ 'ਸਬਦ ਕਮਾਈਐ' ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਉਥੇ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬ੍ਰਮਹ-ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰਾ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਰੂਪ ਭਾਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਰਤਾ ਕੂ ਵੀ ਦੂਈ ਦਾ ਭਾਵ ਨਾ ਰਿਹਾ:—

'ਹਉ ਬਨ ਬਨੋ ਦੇਖਿ ਰਹੀ
ਤ੍ਰਿਣੁ ਦੇਖਿ ਸਬਾਇਆ ਰਾਮ ।
ਤ੍ਰਿਭਵਣੋ ਤੁਝਹਿ ਕੀਆ
ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਸਬਾਇਆ ਰਾਮ ।
ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਕੀਆ ਤੂੰ ਥਿਰੁ ਥੀਆ
ਤੁਧੁ ਸਮਾਨ ਕੋ ਨਾਹੀ ।
ਤੂੰ ਦਾਤਾ ਸਭ ਜਾਚਿਕ ਤੇਰੇ
ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਕਿਸੁ ਸਾਲਾਹੀ ।'

[ਆਸਾ ਮਃ ੧]

ਗੱਲ ਕੀ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਦੋ ਸ਼ਾਖ਼ਾਂ ਹਨ, ਇੱਕ ਆਪਣੇ ਜੋਗੇ ਯਾ 'ਮਸਤਾਨੇ', ਦੂਜੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਉਣ ਵਾਲੇ 'ਦਾਨੇ'।

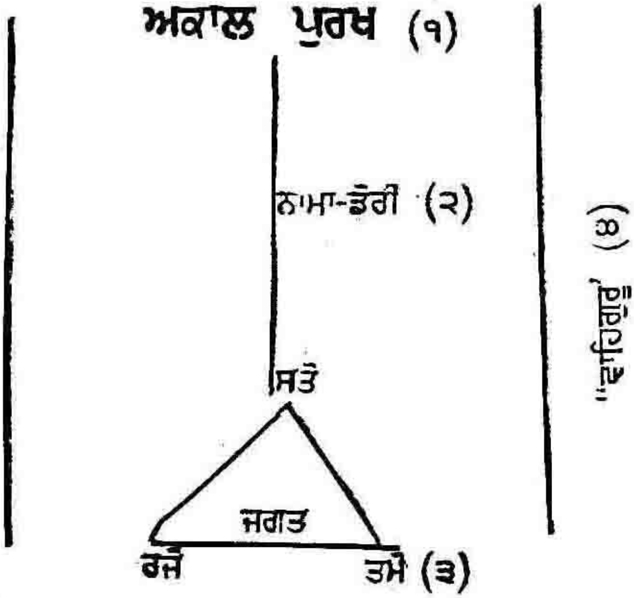
ਦਾਨਿਆਂ ਤੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਫ਼ਰਕ ਹਨ, ਪਰ ਖ਼ਾਸ ਕਸਵੱਟੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਕ-'ਬਾਣੀ' ਹੈ। ਬਾਣੀ ਜੋ ਇਹ ਦਾਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਰਚਦੇ ਹਨ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਡਾ ਹੀ ਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਕੇ ਵੇਖੋ, ਟੁਣਕਾ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਜੇਹੀ ਨਿਰਮਲ, ਸੂਛ, ਰਸਭਿੰਨੀ ਅਗੰਮੀ ਬਾਣੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਹੈ—

'ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ
ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ।
ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ
ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ।'

[ਨਟ ਮ. ੪]

ਹਾਂ ਜੀ ਇਹ ਬਾਣੀ ਹੈ 'ਮਹਾਂਪੁਰਖ' ਕੀ; ਇਹ ਹੈ 'ਬਾਣੀਆਂ ਸਿਰ ਬਾਣੀ !' ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ '!

ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਵਿਚਾਰ ਆਏ ਹਾਂ ਜੁ ਨਾਮ ਵੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਕ 'ਡੋਰੀ ਯਾ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਪਉੜੀ ਹੈ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ 'ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ' ਭਿੰਨ ਹੈ। ਆਓ ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਥੱਕ ਕਰਨ ਲਈ ਅਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਈਏ:—

ਉਪਰ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਹੈ ਜੋ ਅਗੰਮ ਹੈ ਅਲੱਖ ਹੈ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ । ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਿਹਨ ਆਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ।' ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਖਲਾਣਾ ਹੋਇਆ । ਦੂਜੇ ਇਹ ਨਿਰੰਕਾਰ 'ਸੁੰਨ' ਨਹੀਂ, ਤੇਜਮਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ, ਅਨੰਦਮਈ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਜੋਤੀ ਵਾਲਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ।

ਇਸੇ 'ਮਹਾਂ ਸੂਰਜ' ਤੋਂ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਇਕ ਕਿਰਨ ਉਠਦੀ ਹੈ ਜੋ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਰਚਦੀ ਹੈ; ਜਗਤ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਕੋਣਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਤਮੋ, ਰਜੋ ਤੇ ਸਤੋ

ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ 'ਨਾਮ' ਤੇ 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਜੀ ਦਾ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧ ਹੋਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸੇਗਾ । 'ਨਾਮ' ਤਾਂ ਇੱਕ ਇੱਕਲੀ ਕਿਰਨ ਹੈ। ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਹੈ ? ਕਿਰਨ ਜਨਕ ਸੂਰਜ ! ਭਾਵ ਨਾਮ ਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਅੱਗੋਂ ਜਾ ਕੇ ਉਹੋ ਰਿਸ਼ਤਾ ਯਾ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਏਕ ਤੇ ਅਨੇਕ ਵਿਚ ਹੈ, ਕਿਰਨ ਤੇ ਸੂਰਜ ਵਿਚ ਹੈ, ਇੱਕ ਬੁਦਬੁਦੇ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਜੁ ਨਾਮ ਦੀ ਕਿਰਨ ਸਾਡਾ ਸਚਾ-ਗੁਰੂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਿਰਨ ਅਗੰਮ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਆਈ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਜਿਥੇ ਕਾਲ ਤੇ ਦੇਸ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅਸਾਂ ਇਸ ਕਿਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮੁਚਾ-ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਾਮ-ਕਿਰਨਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਘਟ ਘਟ ਵਿਚ ਸਮਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਬਣ ਤ੍ਰਿਣ ਤ੍ਰੈਭਵਣ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜੋ 'ਨਾਮ' ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਸੂਖਮ–ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਅਕਾਲ–ਪੁਰਖ ਹੈ ।

ਇਕ ਹੋਰ ਗਲ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਕੀ ? ਇਕ ਨਾਮ ਡੋਰੀ ਨੇ ਇਕ ਜਗਤ ਰ੍ਰਚਿਆ, ਕੀ ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਹੈ ? ਨਹੀਂ, ਹਰ ਇਕ ਨਾਮ ਡੋਰੀ ਇਕ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਰਚਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਚੂੰਕਿ ਨਾਮ ਡੋਰੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਹਨ। ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ:–

(੧) ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਸੁਆਮੀ
ਸਰਬ ਜੀਆ ਕਾ ਦਾਤਾ ਰੇ ।

(ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫)

(੨) ਅਨਿਕ ਪੁਰੀਆ ਅਨਿਕ ਤਹ ਖੰਡ ।
ਅਨਿਕ ਰੂਪ ਰੰਗ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ।
(ਸਾਰੰਗ ਮ:੫)

ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਸੋਚਣਾ ਹੈ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੁ-ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਵਧੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਦਰਸ਼ਨ ਵੱਡਾ ਉਚਾ ਮਹਾਂ-ਦ੍ਰਿਸ਼ (Beautific vision) ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਖਰ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਕੇ (੧) ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ (੨) ਨਾਮ-ਕਿਰਨਾਂ (੩) ਤੇ ਅਨਿਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਿਜਨੈਣਾਂ ਅੱਗੇ ਇਉਂ ਲੇਟੇ ਪਏ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜੀਕਣ ਹਿਮਾਲਾ ਪਰਬਤ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ! ਇਸ ਅਨੋਖੇ, ਵਚਿੱਤ੍ਰ ਸਮੁਚਵੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਡੀ ਜਿਹਵਾ, ਸਾਡੇ ਰੋਮ ਸਾਡਾ ਹਿਰਦਾ, ਸਾਡਾ ਜ਼ੱਰਾ ਜ਼ੱਰਾ, ਸਾਡਾ ਅਣੂ ਅਣੂ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ 'ਵਾਹ ਵਾਹ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ ।.........ਏਕਤਾ ਅਨੇਕਤਾ ਗਲਵੱਕੜੀ ਵਿੱਚ.........ਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਇੱਕ ਸੀਮਿਟ ਵਿਚ.........ਓਅੰਕਾਰ ਤੇ ਏਕੰਕਾਰ (੧ਓ) ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਗੁਥ-ਮਗੁੱਥੇ !!

ਬਸ ਇਹੋ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ' ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਰੂਹ-ਤਰਬਾਂ ਅਨੇਕ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰੂਪ ਖਿਨ ਖਿਨ ਬਦਲਦਾ ਹੈ:-

'ਮਹਾ-ਮੰਗਲੁ *ਰਹਸੁ ਥੀਆ
ਪਿਰੁ ਦਇਆਲੁ 'ਸਦ-ਨਵ-ਰੰਗੀਆ ।'

---

* ਗੂੜ੍ਹਾ ਅਨੰਦ, ਅਕੱਥ ਕਥਾ ਵਾਲਾ ।

ਵਡਭਾਗਿ ਪਾਇਆ ਗੁਰਿ ਮਿਲਾਇਆ
ਸਾਧ ਕੈ ਸਤਿ ਸੰਗੀਆ ।
ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਸਗਲ ਪੂਰੀ
ਪ੍ਰਿਆ ਅੰਕਿ ਅੰਕ ਮਿਲਾਈ ।
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਸੁਖ ਸੁਖੇਦੀ
ਸਾ ਮੈ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਪਾਈ ।

[ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੫]

'ਹਾਂ ਜੀ' ਸਦ-ਨਵ-ਰੰਗੀਆ' ਮੈਂਡਾ ਕੰਤ, ਕਦੇ-ਨਾ-ਬੁੱਢਾ ਮੈਂਡਾ ਲਾਲਨ, ਨਿਤ ਚੜ੍ਹੇ ਸਵਾਇਆ !

(੩)

ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਇਥੇ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਸਿਖਰ-ਚੋਟੀ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਫਿਰ ਹੇਠਾਂ ਖਿੜਕ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਵੇਖੋ ਦੁਧ ਨੂੰ ਉਬਾਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਫੈਲ ਕੇ ਤਾਂਬੀਏ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾ ਸਕਦਾ, ਡੁਲ੍ਹ ਡੁਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਉਬਾਲੀ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਉਜੇਹੇ ਦਾ ਉਜੇਹਾ ! ਫੂਕਣੇ ਵਿਚ ਫੂਕ ਭਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਹ ਫੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੰਕਚਰ(Puncture) ਹੋਣ ਉਪਰ ਫਿਰ ਉਜੇਹਾ । ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮੰਗਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਪਤਝੜ ਤੇ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਰਾਤਾਂ । ਸਾਉਣ ਦੀ ਝੜੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਦੀਆਂ ਨਾਲੇ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ,

ਪਰ ਮੀਂਹ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਭਾਬਰ (Bhabar) ਤੇ ਕੇੜੀ ਦੇ ਦਰਿਆ ਸਖਣ ਮੁਖਣੇ। ਗੱਲ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਆਰਜ਼ੀ ਮਖਮੂਰੀ ਹੈ, ਆਵਾ ਜਾਈ ਹੈ, ਜਵਾਰ ਭਾਟੇ ਵਾਂਗ ਉਤਾਰ ਚੜ੍ਹਾਉ ਹੈ। ਇਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਓਂਤ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਅਕਹਿ ਸੁਖ ਹੈ ਜੋ ਨਿਤ ਨਿਤ ਸਵਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-

ਮਨ ਇਛੇ ਫਲ ਪਾਈ।
ਸੰਤਹੁ ਦਿਨੁ ਦਿਨੁ ਚੜੈ ਸਵਾਈ।

[ਸੋਰਠਿ ਮ: ੫]

ਇਹ ਉਪਰਲੀ, ਅਕਾਲੀ, ਅਬਦੀ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਖ-ਦੁਖ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਤਰੱਕੜੀ ਇਕ ਟਿੱਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ 'ਸਹਜ'-ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਇਉਂ ਹੈ:-

"ਸਹਜ-ਅਵਸਥਾ"

ਸਹਿਜ-ਅਵਸਥਾ

(੧) ਦੁਖ————————ਸੁਖ । + (ਨਿਰਲੇਪਤਾ)
(੨) ਸਬਦ (ਨਾਮ)–ਵਿਚਾਰ + (ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ)
(੩) ਅਕਾਲ——————ਕਾਲ । + (ਵਾਹਿਗੁਰੂ)

ਇਥੇ ਅੱਪੜਕੇ ਦੁੱਖ ਸੁਖ, ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਵਿਚਾਰ, ਅਕਾਲ ਤੇ ਕਾਲ ਇਕ ਟਿੱਕ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਤਰੱਕੜੀ ਕਦੀ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਊਚਮ-ਉਚੀ ਸੂਚਮ-ਸੂਚੀ

ਅਵਸਥਾ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮੁਖ-ਮੰਤਵ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਹਨ, ਪਰ 'ਸਹਜ' ਵਿਚ ਲੀਨ ਹਨ; ਇਥੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਾਵੇਂ ਹੈ ਪਰ ਕਾਲ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੈ ਤੇ ਕਾਲ ਅੱਗੋਂ ਅਕਾਲ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਅਡੋਲਵੀਂ, ਅਮੋਲਵੀਂ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸਹਿਜ-ਅਵਸਥਾ' ਹੈ, ਤੇ ਏਹੋ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ—ਦਰਸ਼ਨ' ਦੀ ਸੁਚੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। 'ਸ਼ਬਦ' (ਨਾਮ) ਤਾਂ ਪਉੜੀ ਸੀ, ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ:-

'ਸਹਜੈ' ਨੋ ਸਭ ਲੋਚਦੀ
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪਾਇਆ ਨਾ ਜਾਇ। ....
'ਸਬਦੈ' ਹੀ ਤੇ 'ਸਹਜੁ' ਊਪਜੈ
ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਸਚੁ ਸੋਇ। ....
'ਸਹਜੇ' ਹੀ ਤੇ ਸੁਖ ਸਾਤਿ ਹੋਇ
ਬਿਨੁ 'ਸਹਜੈ, ਜੀਵਣੁ ਬਾਦਿ।

(ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮ: ੩)

ਗੱਲ ਕੀ ਅਨੰਦ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਪੜ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਰੌ ਫਿਰ ਪਿਛਾਂਹ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦੀ, ਫਿਰ ਨਿਤ ਨਿਤ 'ਅਨੰਦ' ਵਲ ਹੀ ਉਛਾਲੇ ਮਾਰਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਸੰਸੇ ਨਹੀਂ ਅਡੋਲਵਾਂ ਸਹਜ ਹੈ, ਫਿਰ ਕਾੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਹੁਲਾਰੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਝਾਵਲੇ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਟੱਲ ਦਰਸ਼ਨ ਹਨ। ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ:-

ਅਨਦੋ ਅਨਦੁ ਘਣਾ ਮੈਂ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਡੀਠਾ ਰਾਮ।
ਚਾਖਿਅੜਾ ਚਾਖਿਅੜਾ ਮੈਂ ਹਰਿਰਸੁ ਮੀਠਾ ਰਾਮ।

ਹਰਿ ਰਸੁ ਮੀਠਾ ਮਨ ਮਹਿ ਵੂਠਾ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੂਠਾ ਸਹਜੁ ਭਇਆ ।
ਗ੍ਰਿਹੁ ਵਸਿ ਆਇਆ ਮੰਗਲੁ ਗਾਇਆ
ਪੰਚ ਦੁਸ਼ਟ ਓਇ ਭਾਗਿ ਗਇਆ ।
ਸੀਤਲ ਆਘਾਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੇ
ਸਾਜਨ ਸੰਤ ਬਸੀਠਾ ।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸਿਉ ਮਨ ਮਾਨਿਆਂ
ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਨੈਣੀ ਡੀਠਾ ।

(ਆਸਾ ਮ. ੫)

"ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਨੈਣੀ ਡੀਠਾ" ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ? ਪਹਿਲੋਂ ਨਿਜ-ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ 'ਨਾਮ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਫਿਰ ਸਹਿਜ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ-'ਸੋ ਅੰਤਰਿ ਸੋ ਬਾਹਰਿ ਅਨੰਤ ।' ਭਾਵ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤੇ।

'ਦੁਇ ਦੁਇ ਲੋਚਨ ਪੇਖਾ ।
ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਉਰੁ ਨ ਦੇਖਾ ।
ਨੈਨ ਰਹੇ ਰੰਗ ਲਾਈ ।
ਅਬ ਬੇਗਲ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ ।

ਵਾਹ ਵਾਹ, ਰਸ-ਭਿੰਨੀ-ਅੱਖੜੀਓ, ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਗੁਟ ਹੋ, ਮਖ਼ਮੂਰ ਹੋ, ਲਾਲੋ ਲਾਲ, ਗੁਲ਼ਾਲ ਹੋ-ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪੰਚ ਭੂਤਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਅਣਡਿਠ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ

ਲਏ ਹਨ ! ਸੁਭਾਗੜੀਓ ਮੈਂ ਘੋਲੀ ! ਦਰਸਾਵੜੀਓ ਮੈਂ ਵਾਰੀ ! 'ਦੀਦਨੇ-ਦੀਦਾਰ' ਹਾਂ ਦੀਦਨੇ-ਦੀਦਾਰ 'ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਇਸ ਕਾ ਮੋਲ' ! ਵਦਪੁੰਨੀ ਅੱਖੜੀਓ, ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੰਨ ਪੂਰਨ ! ਸਪੁੱਤਰੀਓ, ਅੱਜ ਤੁਹਾਡਾ ਸੁਹਾਗ ਸੰਪੂਰਨ ! 'ਗਰਮ ਅਖੜੀਓ ......'ਸੀਤਲ-ਆਘਾਣੇ, ਅੱਜ ਠੱਡੜੀਆਂ !! 'ਤਰਸਦੀ-ਅੱਖੜੀਓ' ......'ਵਡਪੁੰਨੀਂ', 'ਮਿਹਰੰਮਤ' .... ਸੋ 'ਪ੍ਰਭ ਨੈਣੀ' ਡੀਠਾ !!! 'ਨਦਰ ਨਿਹਾਲੜੀਓ' .... 'ਚੌਖੰਨੀਏਂ .... 'ਹਉ ਬਲਿਬਲੇ ਹਉ ਬਲਿਬਲੇ'......... 'ਜਪਿ ਭਈ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ' .... ਅਖਰੋ ! ਤੁਸੀਂ ਬੁੜ ਗਏ ..... ਕਿਰ ਗਏ ......ਸਾਥ ਛੱਡ ਗਏ ।

...... 'ਜਨ ਨਾਨਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਆ
ਗੁਰਮਤੀ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਧਨੁ ਧੰਨੁ
ਗੁਰੂ ਸਾਬਾਸ' !!!!

(ਕਾਨੜਾ ਮ: ੪)

ਹਾਂ ਜੀ 'ਸਹਜ' ਸਾਡਾ ਮੁਖ-ਮੰਤਵ ਹੈ:-

"ਮਰਨੋ ਮਰਨੁ ਕਹੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ।
"ਸਹਜੇ" ਮਰੈ 'ਅਮਰੁ' ਹੋਇ ਸੋਈ ।"

(ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਵਾਹ ਵਾਹ ਸਹਜ !!

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

ਨੰ: ੩

'ਨਾਨਕ ਅਤੁਲੁ 'ਸਹਜ' ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ।'

[ਸੋਰਠਿ ਮ : ੪]

ਅਸੀਂ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰ ਆਏ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਗੁਝੜੇ ਭੁਲੇਖੇ ਲੈਣੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੋਗੀਜਨ ਭਟਕਦੇ ਹਨ। ਯੋਗ ਮਾਰਗ ਦੀ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਮੰਜ਼ਲ 'ਸਮਾਧੀ' ਗਿਣੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਸਮਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਸਿਰਤੋੜ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਸਮਾਧੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਗਿਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇਕ 'ਸਣ-ਬੀਜੀ' ਦੂਜੀ 'ਅਬੀਜੀ'। ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਯਾ ਕਿਸੇ ਖਿਆਲ ਦਾ ਇਤਨਾ ਕੁ ਰੰਚਕੁ ਭਰ ਖ਼ਿਆਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਫਲਦਾਰ ਸ਼ੈ ਵਿਚ ਫਲ ਦਾ ਬੀਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਖੇ ਮਲੂਮਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਕੇਲੇ ਦੀ ਫਲੀ ਵਿਚ ਵੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਈ ਬੀਜ ਵਾਲੀ (ਸਣ-ਬੀਜੀ) ਸਮਾਧੀ। ਦੂਜੀ ਸਮਾਧੀ ਉਹ ਗਿਣੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਬੀਜ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਜਿਥੇ ਧਿਆਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਟੋਟੇ (੧. ਧਿਆਤਾ ਅਰਥਾਤ ਧਿਆਨ ਵਾਲਾ, ੨. ਧਿਆਨ ਅਰਥਾਤ ਧਿਆਉਣਾ, ੩. ਧਯੇ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਪਰ ਮਰਕਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ-'ਤ੍ਰਕੁਟੀ') ਜੁੜਕੇ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ 'ਅਬੀਜ' (Seedless) ਸਮਾਧੀ

ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਯੋਗੀਆਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੀ ਗਿਣੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਅੱਪੜਕੇ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਜੁ ਹਉਮੈ ਦਾ ਪੂਰਨ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਸਮਾਧੀ ਵੇਲੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਕੋਈ 'ਬੀਜ' ਯਾ ਕੇਂਦਰ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹਉਮੈਂ ਕਿਥੇ ? ਇਹ ਯੋਗੀਆਂ ਦਾ ਆਮ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ. ਅਸੀਂ ਅਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਦਸਾਂਗੇ। ਮੈਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਥੇ ਇਸ ਲਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝਕੁ ਚਿਰ ਮੈਂ ਵੀ ਸਮਾਧੀ ਦੇ ਇਸ ਨਿਰੂਪਣ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਸਮਝਕੇ ਇਧਰ ਝੁਕਿਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਮਾਧੀਆਂ ਵਿਚ ਯੋਗੀ ਜਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਹੱਠ ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਮੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ-ਅੱਖ, ਨੱਕ ਕੰਨ ਆਦਿ ਸਭ ਨੂੰ। ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ,ਓਸ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਸੰਘੀ ਨੂੰ ਵੀ ਡਾਢੇ ਅਨੋਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿੱਦਾਂ ? ਅਪਣੀ ਜੀਭ ਨੂੰ ਉਲਟ ਕੇ। ਉਲਟਣ ਲਈ ਕਿਤਨਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲੋਂ ਜੀਭ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਕੇ ਲੰਬਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਜੋ ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਖੁਡ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਸੁਆਸ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸੌਂਦਾ (Hibernate) ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਸਮਾਧੀ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਜਿਹਾ ਕਿ ਸੰਕਲਪ ਹੋਵੇ, ਸਾਧੂ ਉਠ ਖਲੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਲਸ਼ ਕਰਨ ਉਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਸੁਆਸ ਫਿਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਵੀ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਸਾਧੂ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਧੀ ਪਿਛੋਂ ਬਕਸ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਛਡਿਆ ਤੇ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ

ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਸੋਚੋ-ਅਜੇਹੀ ਸਮਾਧੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸੱਪ ਵਰਗੀ ਅਜੇਹੀ ਸਮਾਧੀ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਜੋ ਅਜੇਹੀ ਤਾਣੀ ਲਾ ਕੇ ਗੇਲੀ ਵਾਂਗ ਪਏ ਰਹਿਣ ਵਿਚ, ਪੱਥਰ ਵਾਂਗਣ ਬੇਹਿਸ ਹੋ ਕੇ ਲੇਟ ਜਾਣ ਵਿਚ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ। ਉਸ ਸਮਾਧੀ ਅਤੇ ਗਸ਼ੀ (Swoon) ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਆਸ ਯਾ ਬਦ ਯਾ ਧਿਮੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਾਨੋ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲੋਥ ਜਿਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਜਾਨਵਰ ਜ ਛੁਪ ਕੇ ਸਰਦੀਆਂ ਕੱਟਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਰਫ਼ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਵਾਕ ਹੈ:

ਉਡਿ ਨ ਜਾਹੀ ਸਿਧ ਨ ਹੋਇ।

[ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ]

ਭਾਵ ਇੰਵ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਉਡ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਓਹ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕੀੜਾ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਹੀ ਕੈਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ, ਇਕ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਆਖਦੇ ਸਨ, ਭਈ, ਹੋਰ ਤਾਂ ਖਾਸ, ਅਚੰਭਾ ਗੱਲ ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ, ਪਰ ਇਹ ਖੂਬੀ ਸੀ ਜੋ ਜੋਗੀ ਆਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਵੇਲੇ, ਇਤਨੇ ਵਜੇ ਮੈਂ ਸਮਾਧੀ ਖੋਲ੍ਹਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਘੜੀ ਦੇਖੇ ਬਗੈਰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸਮਾਧੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਉਸ ਸੱਜਨ ਨੂੰ ਅਚੰਭਾ ਗਲ ਜਾਪੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਸਜਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਨਿਜ ਦਾ ਤਜ-

ਰਥਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਲੇਖਕ ਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਖੋ ਜੋ ਚਾਰ ਬਜੇ ਰਾਤੀਂ ਉਠੱਣਾ ਹੈ, ਜ਼ਰੂਰ ਉਠਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਸਾਵਧਾਨ-ਮਨ (Sub liminal mind) ਜੋ ਸਾਡੇ ਸੌਣ ਨਾਲ' ਸੌਂ ਨਹੀ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਉਠਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਘੜੀ ਵੇਖਣ ਤੇ ਪੂਰੇ ੪ ਵਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਜੇ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੋਵੇ ਯਾ ਕਿਸੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉਪਰ ਨੀਯਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰਨਾਂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸਾਵਧਾਨ-ਮਨ ਸਾਨੂੰ ਜਗਾ ਦੇਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੁ ਜੋਗੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਤਾੜੀ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਖੋਲ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ,ਅੰਦਰਲਾ-ਮਨ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਣ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਡੂੰਘਾ ਸੁਆਲ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੈ। 'ਕੀ ਸਮਾਧੀ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ' ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਥੋੜੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਭਾਵੇਂ ਯੋਗੀ ਨੂੰ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਲਈ ਆਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਕਿ ਉਹ ਸੁਨਸਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸਮਾਧੀ ਖਿਣ ਭੰਗਰ (Transient) ਹੈ, ਆਈ ਤੇ ਗਈ, ਤੇ ਸਮਾਧੀ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਉਪਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਨਸ਼ਈ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਖੁਮਾਰੀ ਉਤੱਰ ਗਈ ਹੋਏ । ਤਾਂ ਤੇ ਲੋੜ ਹੈ ਐਸੀ 'ਸਮਾਧੀ' ਦੀ ਜੋ ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਤਾੜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਹੀ ਨਾ ਰਹੇ ਸਗੋਂ ਰਾਤ-ਦਿਨ ਅਨਦਿਨ ਟਿਕੀ ਰਹੇ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਅਲਪ-ਸੁਖ ਦੱਸ ਕੇ ਅਲੋਪ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਸਗੋਂ ਜਿਸ ਦਾ ਸਥਿਰ-ਸੁਹਾਗ ਹੋਵੇ, ਜਿਸਦਾ ਆਨੰਦ ਠਹਰਾਉ (Stagnant) ਪਾਣੀ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇ ਸਗੋਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਸਵਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਇਕ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ, ਗੋਲ ਗੱਲ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ

ਓਹੋ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਠ ਯੋਗ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਗਵਾ ਕੇ ਫਿਰ ਪਿਛੇ ਮੁੜੇ ਹੋਣ। ਹਾਂ ਜੀ। ਤਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਐਵੇਂ ਕੈਵੇਂ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ 'ਸਹਿਜ' ਵਾਲੀ 'ਸਮਾਧੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਜੁ 'ਸਹਜ' ਓਹ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਆਦਮੀ ਟੁਰਦਾ-ਫਿਰਦਾ, ਖਾਂਦਾ-ਪੀਂਦਾ, ਇਕ ਅਡੋਲਵੀਂ, ਰਸ-ਭਰੀ 'ਹੁਣ' ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਰਾਂ ਸਮਾ-ਧੀਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਸਹਜ-ਸਮਾਧੀ (ਸਹਜ) ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ ਜੁ ਇਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਹੀ ਇਕਲੌਤੀ-ਦਾਤ ਹੈ। ਕੀ ?–'ਨਾਮ' ਜੋ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਉਸ 'ਨਾਮ-ਦਾਤ' ਦੀ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ?

ਇਹੁ 'ਧਨੁ' ਸਰਬ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ।
ਮਨਮੁਖ ਫਿਰਹਿ ਸਿ ਜਾਣਹਿ ਦੂਰਿ।
ਸੋ-ਧਨੁ ਵਖਰੁ 'ਨਾਮੁ' ਰਿਦੈ ਹਮਾਰੈ।
ਜਿਸੁ ਤੂ ਦੇਹਿ ਤਿਸੈ ਨਿਸਤਾਰੈ ।੧।ਰਹਾਉ।
ਨ ਇਹ ਧਨੁ ਜਲੈ ਨ *ਤਸਕਰੁ ਲੈ ਜਾਇ।
ਨ ਇਹੁ ਧਨੁ ਡੂਬੈ,
ਨ ਇਸੁ ਧਨੁ ਕਉ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ।
ਇਸੁ ਧਨ ਕੀ ਦੇਖਹੁ ਵਡਿਆਈ।
'ਸਹਜੇ' ਮਾਤੇ 'ਅਨਦਿਨੁ' ਜਾਈ।
ਇਕ ਬਾਤ ਅਨੂਪ ਸੁਨਹੁ ਨਰ ਭਾਈ।

---

*ਚੋਰ

ਇਸ ਧਨੁ ਬਿਨੁ ਕਹਹੁ
ਕਿਨੈ ਪਰਮਗਤਿ ਪਾਈ।'

[ਮਾਰੂ ਮ: ੧]

ਭਾਵ ਇਹ ਓਹ ਧਨ, ਦਾਤ, ਜੋਤ ਯਾ ਖੁਮਾਰੀ ਹੈ ਜੋ ਰਾਤ-ਦਿਨ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਅਕਹਿ ਸੁਖ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਲਪ-ਸਮਾਧੀ ਨਹੀਂ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ, ਦਿਨ ਦਿਨ ਸਵਾਈ ਹੋਣਵਾਲੀ ਸਹਜ-ਸਮਾਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਉਸ ਜੋਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਤਾੜੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਓਹ ਤਾੜੀ ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਕਿਸੇ ਭਿਖਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਸਾ, ਟਕਾ ਰੁਪਿਆ, ਯਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੌਂਡ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਸਹਜ-ਨਾਮ-ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਪੈਸਾ–ਟਕਾ ਨਹੀਂ ਮਾਨੋ ਸਾਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੀ ਹੱਥ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਖਜ਼ਾਨਾ ਵੀ ਕੇੜ੍ਹਾ ? ਆਨੰਦ ਦਾ, ਭਰਮ ਭੈ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਡਾ, ਅਖੁਟ, ਅਮੁਕ, ਅਥਾਹ। ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :—

ਪਾਇਆ ਲਾਲੁ-*ਰਤਨੁ ਮਨਿ ਪਾਇਆ।
ਤਨੁ ਸੀਤਲੁ ਮਨੁ ਸੀਤਲ ਥੀਆ,
ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਮਾਇਆ। ਰਹਾਉ।
ਲਾਥੀ ਭੂਖ ਤ੍ਰਿਸਨ ਸਭ ਲਾਥੀ,
ਚਿੰਤਾ ਸਗਲ ਬਿਸਾਰੀ।
ਕਰੁ ਮਸਤਕਿ ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਧਰਿਓ
ਮਨੁ ਜੀਤੋ ਜਗੁ **ਸਾਰੀ।
ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਇ ਰਹੇ ਰਿਦ ਅੰਤਰਿ

---

*ਨਾਮ ਦਾ ਲਾਲ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲੱਭਾ।
**ਮਾਨੋ ਸਾਰਾ ਜਗ ਅਸਾਂ ਜਿੱਤ ਕੇ ਮੁਠੀ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ

ਡੋਲਨ ਤੇ 'ਅਬ' ਚੂਕੇ ।
ਅਖੁਟੁ ਖਜਾਨਾ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀਆ
ਤੋਟਿ ਨਹੀ ਰੇ ਮੂਕੇ ।
ਅਚਰਜੁ ਏਕੁ ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਭਾਈ
ਗੁਰਿ ਐਸੀ ਬੂਝ ਬੁਝਾਈ ।
ਲਾਹੇ ਪਰਦਾ ਠਾਕੁਰੁ ਜਉ ਭੇਟਿਓ
ਤਉ ਬਿਸਰੀ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ ।
ਕਹਿਓ ਨਾ ਜਾਈ ਏਹੁ *ਅਚੰਭਉ
ਸੋ ਜਾਨੈ ਜਿਨਿ ਚਾਖਿਆ ।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਚ ਭਏ ਬਿਗਾਸਾ
ਗੁਰਿ-ਨਿਧਾਨੁ ਰਿਦੈ ਲੈ ਰਾਖਿਆ ।

(ਗਉੜੀ ਮ: ੫)

ਹਾਂ ਜੀ, ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਬਚਲੀ-ਜੋਤ ਲੱਭੀ ਤਦ ਸੱਚੀ ਸਮਾਧੀ ਲੱਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ 'ਨਾਮ' ਵੀ ਅਨ-ਦਿਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਮਾਧੀ ਵੀ ਰਾਤ ਦਿਨ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਪੂਰਨ-ਅਨੰਦ ਕਦ ਆਇਆ ? ਜਦ 'ਸਹਿਜ' ਰਸ ਅੰਦਰ ਹੋਇਆ, ਜਦ ਅਨਦਿਨ ਲਿਵ ਲੱਗੀ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਵਾਕ:–

ਡੋਲਨ ਤੈ 'ਅਬ' ਚੂਕੇ ।'

---

*Miracle ਖੋਜ ।

ਭਾਵ ਜਦ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ-ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਅਨ-ਦਿਨ ਝੂਟਣ ਲੱਗੇ। 'ਅਬ', ਵਾਹ ਵਾਹ! ਉਹ ਸੁਲਖਣੀ ਘੜੀ ਜਦ ਅੰਤ ਤੋਂ ਟੱਪ ਅਨੰਤ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰੀ, ਵਾਹ ਵਾਹ! ਇਸ 'ਅਬ'. ਵਿਚ 'ਸਦ-ਹੁਣ' ਵਾਲਾ ਜਾਦੂ ਹੈ ਪਰ 'ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਨ ਚਾਖਿਆ ਹਰਿਨਾਮ ਅਮੋਲਾ!'

ਇਸ 'ਸਹਜ-ਸਮਾਧੀ ਦੀ' ਭੈਣੋ, ਸਹੇਲੜੀਓ! ਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ? ਸੁਭਾਗੜੀ, ਸੁਲੱਖਣੀ, ਕੰਤ-ਪਿਆਰੀ, ਦਰ ਪੁਜੀ ਬੀਬੀ ਦਸਦੀ ਹੈ—

ਮੇਰੀ ਸੇਜੜੀਐ ਆਡੰਬਰੁ ਬਣਿਆ।
ਮਨ ਅਨਦੁ ਭਇਆ
ਪ੍ਰਭੁ ਆਵਤ ਸੁਣਿਆ।
ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲੇ ਸੁਆਮੀ ਸੁਖਹ ਗਾਮੀ
ਚਾਵ ਮੰਗਲ ਰਸ ਭਰੇ।
ਅੰਗ ਸੰਗਿ ਲਾਗੇ ਦੂਖ ਭਾਗੇ,
ਪ੍ਰਾਣ ਮਨ ਤਨ ਸਭਿ ਹਰੇ।
ਮਿਲਸਖੀਆ ਪੁਛਹਿ ਕਹੁਕੰਤ 'ਨੀਸਾਣੀ'।
ਰਸਿ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੀ
ਕਛੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣੀ।
ਗੁਣ-ਗੂੜ ਗੁਪਤ ਅਪਾਰ ਕਰਤੇ
ਨਿਗਮ ਅੰਤ ਨ ਪਾਵਹੇ।
ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਧਿਆਇ ਸੁਆਮੀ

ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮ "ਸਹਿਜ" ਸਮਾਣੀ ।

[ਆਸਾ ਮ: ੫]

ਥੋਥਾ ਚਨਾ ਬਾਜੇ ਘਨਾ । ਜਦ ਤੌੜੀ ਘੜਾ ਅਧ-ਭਰਿਆ ਸੀ ਤਦ ਤੌੜੀ ਛਲਕਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਜਦ ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰ ਗਿਆ ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਕੀ ਬੋਲਣਾ ਹੋਇਆ ? ਹਾਂ ਜੀ ! ਇਸ ਉਪ-ਰਲੀ 'ਸਹਜ' ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਹੀ ਹੈ—'ਕਛੁ ਬੋਲ ਨਾ ਜਾਣੀ—ਇਤਨਾ ਜੁ ਬੋਲ ਕੇ ਆਖਣਾ ਯਾ ਦੱਸਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ । ਹੁਣ ਉਛਲਣ ਦੀ ਮਧੁਰ ਮਧੁਰ ਰੌ ਹੈ । ਹੁਣ ਦਾਤ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਨੰਗ ਭੁਖ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਵੰਡਦਾ ਸਗੋਂ ਰੱਜ ਪੁੱਜ ਵਿਚੋਂ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (Gives out of his fulness) 'ਚਿੜੀ ਚੋਂਚ ਭਰ ਲੈ ਗਈ ਨਦਹੈਂਨਾ ਘਟਿਓ ਨੀਰ' ਹਾਂ ਹਾਂ ਸਹਜ-ਰਸ ਤੂੰ ਜਿਥੇ ਅਨਦਿਨ ਹੈਂ ਉਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੁਭਰ ਭਰ, 'ਕਛੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣੀ' ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੈਂ । ਤੂੰ ਅਤੋਲ ਅਮੋਲ ਅਡੋਲ ਹੈਂ ।

ਹੋਰ ਇਸ 'ਸਹਿਜ-ਸਮਾਧੀ' ਦੀ ਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੁ ਇਥੇ ਅੱਪੜਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਕਹਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਚਿੰਤ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਅਪੜਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮੇਖ ਠੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੋਚੇ ਸਚਾਏ 'ਹੁਕਮ' ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਇਹ

ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਅਲਪਗ-ਸੋਚਾਂ ਕਿਸ ਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਗੁਰਿ ਕਹਿਆ ਜੋ ਹੋਇ ਸਭੁ ਪ੍ਰਭ ਤੇ ।
ਤਬ ਕਾੜਾ ਛੋਡਿ 'ਅਚਿੰਤ' ਹਮ ਸੋਤੇ ।

ਹਾਂ ਜੀ ! ਇਹ ਹੈ ਸਹਿਜ ਸਮਾਧੀ ਦੀ ਮੁਖ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਇਹ ਅਚਿੰਤ-ਕਾਲ ਹੈ । ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਵਾਕ—

'ਸਹਜ-ਬਿਨੋਦ ਚੋਜ ਆਨੰਤਾ ।
ਨਾਨਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਿਓ ਅਚਿੰਤਾ ।...
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਭੋਜਨ ਭਾਉ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਲੀਚੈ ਨਾਉ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਸਬਦਿ ਉਧਾਰ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰ । ੨ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਕਾਰਜ ਪੂਰੇ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਲਥੇ ਵਿਸੂਰੇ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਬੈਰੀ ਮੀਤਾ ।
ਅਚਿੰਤੋ ਹੀ ਇਹੁ ਮਨੁ ਵਸਿ ਕੀਤਾ । ੩ ।
ਅਚਿੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਹਮ ਕੀਆ ਦਿਲਾਸਾ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੀ ਪੂਰਨ ਆਸਾ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮ੍ਹਾ ਕਉ ਸਗਲ ਸਿਧਾਂਤੁ ।
ਅਚਿੰਤੁ ਹਮ ਕਉ ਗੁਰਿ ਦੀਨੋ ਮੰਤੁ । ੪ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੇ ਬਿਨਸੇ ਬੈਰ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਮਿਟੇ ਅੰਧੇਰ ।

ਅਚਿੰਤੋ ਹੀ ਮਨਿ ਕੀਰਤਨੁ ਮੀਠਾ ।
ਅਚਿੰਤੋ ਹੀ ਪ੍ਰਭੁ ਘਟਿ ਘਟਿ ਡੀਠਾ । ੫ ।
ਅਚਿੰਤੁ ਮਿਟਿਓ ਹੈ ਸਗਲੋ ਭਰਮਾ ।
ਅਚਿੰਤ ਵਸਿਓ ਮਨਿ ਸੁਖ ਬਿਸ੍ਰਾਮਾ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਅਨਹਦ ਵਾਜੇ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਗੋਬਿੰਦੁ ਗਾਜੇ । ੬ ।
ਅਚਿੰਤ ਹਮਾਰੈ ਮਨੁ ਪਤੀਆਨਾ ।
ਨਿਹਚਲ ਧਨੀ ਅਚਿੰਤੁ ਪਛਾਨਾ ।
ਅਚਿੰਤੋ ਉਪਜਿਓ ਸਗਲ ਬਿਬੇਕਾ ।
ਅਚਿੰਤ ਚਰੀ ਹਥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਟੇਕਾ ।
ਅਚਿੰਤੁ ਪ੍ਰਭੂ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖੁ ।
ਅਚਿੰਤ ਮਿਲਿਓ ਪ੍ਰਭੁ ਠਾਕੁਰੁ ਏਕ ।
ਚਿੰਤ ਅਚਿੰਤਾ ਸਗਲੀ ਗਈ ।
ਪ੍ਰਭ ਨਾਨਕ, ਨਾਨਕ, ਨਾਨਕ-ਮਈ ।

[ਭੈਰਉ ਮ: ੫]

ਇਸ 'ਅਚਿੰਤਾ' ਦੀ ਸਾਰੀ ਪਉੜੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਜੁ ਸਹਜ-ਸਮਾਧੀ ਕੋਈ ਪੱਥਰ ਵਰਗੀ ਸੁਨ ਅਵਸਥਾ ਯਾ ਹਠ-ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਭ ਕੰਮ ਹਨ,—ਉਠਣਾ, ਬੈਠਣਾ, ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ, ਲਿਖਣਾ, ਪੜ੍ਹਨਾ, ਕੰਮ-ਕਾਜ, ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ, ਮਰਨੇ-ਪਰਨੇ......ਪਰ ਸਭ ਇਕੋ ਗੋਂਦ ਵਿਚ ਗੁੰਦੇ ਹੋਏ, ਇਕੋ ਰਸ ਵਿਚ ਸਮਿੱਜੇ ਹੋਏ, ਇਕ ਸੁਰਤ ਵਿਚ

ਸੀਤੇ ਹੋਏ, ਇਕੋ ਤਾਲ (Rythem) ਵਿਚ ਪਰੋਏ ਹੋਏ...ਭਾਵ ਅਚਿੰਤ-ਰਸ, ਜੋ ਖਿਨ ਭੰਗਰ ਨਹੀਂ, ਅਲਪੱਗ ਨਹੀਂ, ਸਰਬੱਗ ਸਦ-ਸਦੀਵਾਂ, ਸਦ-ਟਿਕਵਾਂ, ਹਰਿਆਵਲ, ਸਾਵਾ ਕਚੂਚ, (Ever green). ਵਿਗਸਵਾਂ, ਉਭਰਵਾਂ, ਟਹਿਕਵਾਂ, ਸਦ-ਖਿੜਿਆ, ਨਾਂ ਮੁਰਝਾਵਾਂ, ਅਟੁਟ, ਅਖੁਟ, ਅਮਿਟ, ਅਣਥਕ, ਅਣਬੁਝ, ਅਕਿਹ ਸੁਖ ਹੈ । ਬਸ ਇਹੋ ਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਮੁਖ-ਮੰਤਵ 'ਸਹਜ' ਵਾਲੀ ਸਮਾਧੀ (ਸਹਜ ਸਮਾਧੀ ਹੈ)!

ਕੀ ਇਥੇ ਅਪੱੜ ਕੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੀਂਹਦਾ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ ? ਦੀਂਹਦਾ ਹੈ, ਗਰਮੀ-ਸਰਦੀ ਭਾਸਦੀ, ਉਤਾਰ ਚੜ੍ਹਾਉ ਦੀਂਹਦੇ ਹਨ ਪਰ ਨਹੀਂ ਵੀ ਦਿਸਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੀਂਹਦੀ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਦਾ ਸਦਾ ਇਕੋ-ਇਕ, ਏਕਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਅੱਖ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹੀ -ਸੋਹਣੀ ਤਕਦੀ ਹੈ. ਹੋਰਾਂ ਰੰਗਾਂ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕਹੇ ਫ਼ਰਕ ਝਟ ਪਟ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜੁ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਚਿਟਿਆਈ ਅਤੇ ਕਾਲਖ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਨਾਂਚਿੱਟਾ ਹੈ ਧਾਰੀ ਕਾਲੀ ਹੈ ? ਇਰ ਫ਼ਰਕ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਕ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਹ ਜੁ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਤਦ ਤੋੜੀ ਸੀ ਜਦ ਤੋੜੀ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਸਭ ਕੁਝ 'ਆਪੇ' ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਚਿਟਿਆਈ ਕਿਥੇ ਤੇ ਕਾਲਖ ਕਿਥੇ, ਉਤਾਰ ਕਿਥੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਓ ਕਿਥੇ, ਉਦੈ ਕਿਥੇ ਤੇ ਅਸਤ ਕਿਥੇ ? ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :

ਕਹੀ ਨ ਉਪਜੈ ਉਪਜੀ ਜਾਣੈ
ਭਾਵ ਅਭਾਵ ਬਿਹੂਣਾ ।
ਉਦੈ ਅਸਤ ਕੀ ਮਤ ਬੁਧਿ ਠਾਸੀ

ਤਉ ਸਦਾ ਸਹਜਿ ਲਿਵ ਲੀਣਾ ।
ਜਿਉਂ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਬਿੰਬ ਕਉ ਮਿਲੀ ਹੈ
ਉਦਕ ਕੁੰਭ ਬਿਗਰਾਨਾ ।
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਗੁਣ ਭ੍ਰਮ ਭਾਗਾ
ਤਉ ਮਨੁ 'ਸੁੰਨਿ' ਸਮਾਨਾ ।

(ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਯਾਦ ਰਖੋ ਜੁ ਇਹ 'ਸੁੰਨ' ਯਾ ਸਦਾ-ਸਹਜ ਹਠ ਤਾੜੀ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਸਦ-ਨਵ-ਰੰਗੀ-ਏਕਤਾ (Ever-Changing-Still One) ਹੈ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਏਕਤਾ ਹੈ, ਜੇਹੀ ਅੱਖ ਦੀ ਚਿਤ-ਮਿਤਰੀ ਕਾਲ-ਕਿਟੀ ਏਕਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਤਤੁ ਦੀ ਮਹਾਂ ਤੱਤ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਏਕਤਾ ਹੈ-ਬਿੰਬ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਕਸ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ, ਜਦ ਕੁੰਭ ਦਾ ਜਲ ਕੁੰਭ ਟੁਟਣ ਉਪਰ ਬਾਹਰਲੇ ਜਲ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹ 'ਸਹਜ', ਹਾਂ ਜੀ, ਸਦਾ-ਸਹਜ ਇਕ ਡਾਢੀ ਉਕੀ ਸੂਖਮ ਪਵਿੱਤਰ-ਪਰ ਘੋੜ ਚੜ੍ਹੀ ਭਾਵ ਬ੍ਰਹਮ-ਸੁਆਰ ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਤਾ ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਹੈ ਪਰ ਏਕੰਕਾਰ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੈ, ਉਦੈ ਅਸਤ ਭਾਵੇਂ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਿਚੇ ਲੀਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥੇ ਨਿਰ-ਅਕਾਰ ਹੈ ਓਥੇ ਆਕਾਰ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਜਦ ਆਕਾਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਦੇ ਅਸਤ, ਕਿਥੇ ? ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਭਾਵੇਂ ਉਦੇ ਅਸਤ, ਰੰਗ ਬਰੰਗ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ (Massage) ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਜ ਨੈਣ ਉਥੇ ਉਦੇ-ਅਸਤ ਹੈ ਸਹਿਜ ਤੇ ਏਕਤਾ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ ਲਿਵ-ਲੀਨ ਕਰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਦੈ-ਅਸਤ

ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦੀ ਬਾਹਰਲੇ ਕੰਨ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰਾਗ ਰਾਗਣੀਆਂ ਤੇ ਕਨਸੋਆਂ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਿਅੰਨ-ਕੰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਸਹਿਜ ਦੀ ਮੋਹਰ ਛਾਪ ਲਾਕੇ ਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਕਰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਵਾਕ ਹੈ:

ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ 'ਏਕੁ' ਪਛਾਣੈ।
ਇਉ ਘਰੁ ਮਹਲੁ ਸਿਞਾਪੈ।
ਪ੍ਰਭੁ ਨੇੜੈ ਹਰਿ ਦੂਰਿ ਨ ਜਾਣਹੁ
'ਏਕੋ' ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਬਾਈ।
ਏਕੰਕਾਰੁ ਅਵਰੁ ਨਹੀਂ ਦੂਜਾ
ਨਾਨਕ ਏਕੁ ਸਮਾਈ।'

[ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ ਮ: ੧]

ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜੁ 'ਸਹਜ-ਸਮਾਧੀ' ਕੋਈ ਯੋਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਹਠ-ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਅਸਚਰਜ ਅਡੋਲਵੀਂ (Balanced Equilibrium) ਅਵਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਨਿਜ-ਨੈਣ ਤੇ ਬਾਹਰਲੇ-ਨੈਣ, ਬਿਅੰਨ-ਕੰਨ ਤੇ ਬਾਹਰਲੇ-ਕੰਨ ਇਕ ਸੂਰਤੰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਸ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ? 'ਲਿਵ' ਵਾਲੇ ਸੂਤਰ ਵਿਚ। ਕੇਹੜੀ 'ਲਿਵ' ਵਿਚ ? ਜੋ ਅਨਦਿਨ ਰਹੇ। ਉਸ 'ਲਿਵ' ਦਾ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਹੈ ? ਇਹ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਸੁਨਸਾਨ ਪੱਥਰ-ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ 'ਲਿਵ' ਤੇ ਹੋਰ ਲਿਵਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ? ਹੋਰ ਲਿਵ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਥੂਲ ਟੇਕ, 'ਖੇਚਰ' 'ਭੂਚਰ' 'ਤਰਟਿਕਾ' ਆਦਿ ਜੁਗਤੀਆਂ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਸੁਆਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਉਪਾਧ-ਰਹਿਤ, ਟੇਕ-ਰਹਿਤ 'ਸ੍ਵੈ-ਸਥਿਰ

ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਜੀ, ਉਚਮ-ਉਚੀ, ਸੂਚਮ-ਸੂਚੀ, ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰੀ, ਉਨਮਨਵੀਂ, ਜਗਮਗਵੀ, ਨਿਤ-ਚੜਾਂਵੀਂ, ਸੂਛ, ਨਿਰਮਲ, ਗੂੜ੍ਹੀ, ਰਜਭਿੰਨੀ ਰਸਗੁਧੀ, ਸੁਚੇਤ ਸੁਜਾਣ, ਸਦ-ਸਦੀਵੀ, ਅਡੋਲ, ਸਥਿਰ, ਰੁਣਝੁਣਵੀਂ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:-

> 'ਸਹਜ-ਸਮਾਧਿ' ਉਪਾਧਿ-ਰਹਤ 'ਫੁਨਿ'
> ਬਡੈ ਭਾਗਿ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ।
> ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਪਰਗਾਸੁ ਰਿਦੈ ਧਰਿ
> ਜਨਮ ਮਰਨ ਭੈ ਭਾਗੀ ।

ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਜੁ 'ਫੁਨ' (ਫਿਰ) ਇਹ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲੀ। ਫਿਰ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਖਿਸਕ ਕੀਟ ਪਤੰਗੇ, ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਹੋਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ, ਫਿਰ ਮਨੁਖਾ ਜੂਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਗਵਾਈ, 'ਹੁਣ' ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਓਹ ਗਵਾਈ ਹੋਈ ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ 'ਫਿਰ' ਲੱਭੀ। ਇਸ 'ਫਿਰ' ਪਿਛੇ ਇਕ ਸਾਲ ਨਹੀਂ ਦੋ ਸਾਲ ਨਹੀਂ, ਦਸ ਸਾਲ ਨਹੀਂ, ਸੌ ਸਾਲ ਨਹੀਂ......ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਪਿਛੇ ਯੁਗ ਹਨ, ਯੁਗ ਨਹੀਂ ਕਲਪ ਹਨ, ਕਲਪ ਨਹੀਂ ਮਨਵੰਤਰ ਹਨ, ਮਨਵੰਤਰ ਨਹੀਂ ਬ੍ਰਹਮੇ ਦੀ ਆਯੂ...... ਸਾਰਾ ਲੰਮ-ਸਲੰਮਾ ਕਾਲ (ਅਜਗਰ) ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੈ.....ਹਾਂ ਜੀ, ਕਾਨੀ ਕੰਬਦੀ ਹੈ ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਗਿਣਨ ਲਗਿਆਂ ਲਿਖਣ ਲਗਿਆਂ ....ਪਰ ਹੁਣ, 'ਫੁਨਿ' ਓਹੋ ਅਸਵਥਾ, ਗਵਾਚੀ ਹੋਈ ਅਵਸਥਾ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਅਜ ਫਿਰ ਲੱਭੀ .... ਕਿੰਝ ? ਜਦ ਕਾਲ-ਅਹੇਰੀ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਕਾਲ-ਦੇਵ ਵਿਚ ਪੈਰ ਪਾਇਆ !! ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਹਜ !!!

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

ਨੰ: ੪

ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹੁ ਕਿਸਨੋ ਕਹੀਐ ।
ਦੀਸੈ 'ਬ੍ਰਹਮ' ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਚ ਲਹੀਐ ।'

[ਆਸਾ ਮ: ੧]

ਅਸੀਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੇ ਭੰਵਰ ਯਾ ਗਰਦਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਏ ਸਾਂ ਜੁ ਸਾਰੇ ਭੁਲੇਖੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ (Dead waters) ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਹਾਂ ਤੇ ਜਿਤਨਾ ਡੂੰਘਾ ਪਾਣੀ ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਡਾ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦਾ ਮਗਰਮੱਛ । ਪਾਠਕ ਸੱਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕੀਕਣ ਗਜ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਾਹ ਨੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਕੜ ਲਿਆ ਸੀ । ਹਾਥੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ, ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਪਰ ਗ੍ਰਾਹ ਦੇ ਏਂਗ, ਪਕੜਨ ਨਾਲ ਉਸਦੀਆਂ ਚੀਖਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ । ਬਸ ਕੁਛ ਉਜਿਹੀ ਹੀ ਮੇਰੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂਡੀ ਵੀ ਚੀਖ ਪੁਕਾਰ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰ ਅਗੇ ਸੀ ਜੁ ਹੇ ਬੰਦੀ-ਛੋੜ ਪਿਤਾ ਜੀ! ਹੁਣ ਬਹੁੜੋ ਤੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦੇ ਭੰਵਰ ਵਿਚੋਂ ਕਢੋ । ਉਹ ਡੂੰਘੀ ਦਲਦਲ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਪੈਰ ਫਸ ਗਿਆ ਸੀ, ਕੀ ਹੈ ? ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਉੱਤਰ ਭਿਨ ਭਿਨ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਭਿਨ ਭਿਨ ਆਵੇਗਾ

ਪਰ ਆਓ ਪਹਿਲੋਂ ਉਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਸਾਦੀ ਤੋਂ ਸਾਦੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪੇਚਦਾਰ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲਈਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਇਸੇ ਭਰਮ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਮੈਂ ਸਾਇੰਸ ਦੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਕੱਢਦੇ ਕੱਢਦੇ ਧੁਰ ਹੇਠਾਂ ਮਾਦੇ ਦੀ ਹਉਮੈਂ ਉਪਰ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਕੀ ਡਿੱਠਾ ਜੁ ਹਰ ਇਕ 'ਮਾਦਾ' ਦੋ ਅਣੂ-ਇੱਟਾਂ (Small Bricks) ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ:-

-ਅ

ਅ- -।-ੳ -ਅ

-ਅ

—।— =(ਸੁਚਾ–ਅਣੂ) (Proton)

— = (ਕੁਚਾ–ਅਣੂ) (Electrons)

(੧) ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਸੁਚਾ ਪਰਮਾਣੂ (Proton) (ੳ) ਹੈ ਜੋ ਮਾਦੇ ਅਣੂ ਦਾ ਮਾਨੋ ਜਿਗਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਿਥਲ, ਸਥਿਰ ਹੈ।

(੨) ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਯਾ ਅਨਿਕ 'ਕੱਚੇ ਪਰਮਾਣੂ' (Electrons) (ਅ) ਹਨ ਜੋ ਸੁਚੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਇੰਝ ਚੱਕਰ ਲਾਂਦੇ ਹਨ ਜੀਕਣ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਹਾੜੇ ਲੱਠ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਕਾਠ ਦੇ ਘੁਮਦੇ ਘੋੜੇ। ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਮਾਦੇ ਨੂੰ ਲਈਏ ......ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਪਾਰਾ ਯਾ ਕੋਈ ਪਉਣ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗੁਝੜੀ ਬਣਤਰ ਵਲ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਜੁ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਬਣਤਰ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਹੈ। ਗਲ ਕੀ, ਜੀਕਣ ਇਕ ਆਦਮੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਇਕ ਤੀਵੀਆਂ ਹੋਣ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਚਾ ਅਣੂ ਤਾਂ ਇਕ ਹੈ, ਤੇ ਕੁਚੇ ਅਣੂ-ਤੀਵੀਆਂ-ਭਿੰਨ

ਭਿੰਨ। (ੳ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤਾਂ ਮਾਨੋਂ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤੇ ਸਖੀਆਂ (ਅ) ਬਾਹਰ ਰਾਸ ਮੰਡਲ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਥ ਤੋੜੀ ਤਾਂ ਸਾਇੰਸ ਅਪੱੜ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਨੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਸੁਆਲ ਹੋਰ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਪੁਛਦਾ ਸਾਂ ਜੁ (ੳ) ਤਾਂ ਧੁਰ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ (ਅ) ਬਹੁ ਬਾਹਰ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਲੀ ਕੀ ਸੱਤਾ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਤੋੜੀ ਕੋਈ ਵਿਚੋਲੀ ਸੱਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਯਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁਝੀਆਂ ਡੋਰਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਤਦ ਤੋੜੀ ਡਰ ਹੈ ਜੁ ਬਾਹਰਲੇ ਹੂਟੇ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਅਣੂ-ਪੰਘੂੜੇ ਕਿਧਰੇ ਬਾਹਰ ਨਾ ਭੱਜ ਜਾਣ। ਸਾਇੰਸ-ਵੇਤਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਤਨਾ ਵੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੁ ਗੇਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਜਿੱਡੀ ਥਾਂ ਤਾਂ ਸੁਚੇ ਤੇ ਕੁੱਚੇ ਅਣੂ ਮੱਲਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਸਾਰਾ ਖੱਪਾ (Vacum) ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ, ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਇਸ ਖੱਪੇ ਵਿਚ ਕੀ ਸ਼ੈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਖੱਪਾ ਖੱਪਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁੱਚੇ ਅਣੂਆਂ ਦੀ ਯਾਰੀ ਟੁਟਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਾਗਡੋਰਾਂ, ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਤ-ਲੜੀਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਗੁਪਤ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਵਿਚ ਹੋਣੀਆਂ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹਨ।

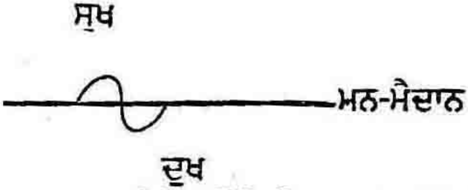
ਦੂਜਾ ਮੇਰਾ ਸੁਆਲ ਇਹ ਸੀ ਭਈ ਵੇਖੋ, ਕਿਹੀ ਹੈਰਾਨਗੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੁ ਮਾਦੇ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿਚ ਅਪੜ ਕੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਹੀ ਸ਼ੈਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਜੀਕਣ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਰ ਤੇ ਮਾਦਾ ਹਨ, ਪੁਰਸ਼ ਤੇ ਤੀਵੀਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਦੇ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਨਰ (ਸੁਚ-ਅਣੂ) ਤੇ ਮਾਦਾ (ਕੁੱਚਾ-ਅਣੂ) ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਪੁਛਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਇਸ ਜੋੜੀ, ਜੁਫਤ-ਤੇ-ਤਾਕ, ਸੁਚੇ-ਤੇ ਕੁੱਚੇ ਦੀ ਜੋਟੜੀ, ਇਸ ਗੰਗਾ-ਜਮਨੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ ? ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਤੋੜੀ ਅਸੀਂ ਦੂਈ ਵਿਚ ਹਾਂ ਤਦ ਤੋੜੀ ਅਸੀਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਉਸ ਆਦ-ਤੱਤ ਦੀ ਹੈ

ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ 'ਇਟਾਂ' ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਮਾਨੋ ਭੱਠੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਿਰ ਨਿਕਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਮੈਂ ਇਹ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਸੁਆਲ ਅਜੇ ਤਮੋ ਗੁਣ ਜਗਤ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਪਉੜੀ ਦੇ ਲਏ ਹਨ। ਜੇ ਜ਼ਰਾ ਉਪਰ ਤਮੋ-ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਰ ਰੱਖੀਏ ਚਾਂ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਜੁ ਜਿੱਥੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੈ,ਓਥੇ ਉਸ ਦਾ ਦੂਜਾ-ਅੰਗ ਅੰਧੇਰਾ ਵੀ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਥੇ ਹੀ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ (Shadow), ਜਿਥੇ ਬਿੰਬ ਉਥੇ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ। ਹਾਂ ਜੀ, ਇਹ ਵੀ ਜੋੜੀ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਇਹ ਜੋੜੀ ਟੁਟਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਫਿਰ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੀਵਾ ਜਗਾਓ ਤਾਂ ਫਿਰ ਓਹੋ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ। ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਵੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੂਰਜ ਜੋੜ੍ਹਾ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਅਮ੍ਰੀਕਾ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ, ਜੀਕਣ ਮਾਦੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਕੁੱਚੇ ਅਣੂ ਹਨ ਤੀਕਣ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਵੀ ਧੁੱਪ ਤੇ ਛਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ ਜੁ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਦਿ ਯਾ ਅੰਤ ਕਿਥੇ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋਵੇ; ਹਨੇਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ, ਕੋਈ ਬਦਲ, ਕੋਈ ਗ੍ਰਹਿਣ, ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਭਾਲ ਇਸ-ਜੋਤ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਭਾਲ 'ਬਿਮਲ' ਜੋਤ ਦੀ ਸੀ ਜੋ ਮੈਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਵੇ। ਬਸ ਉਸੇ ਆਦਿ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਲੋਚਾ ਸੀ

ਹੋਰ ਜਰਾ ਉਤੇ ਆਓ ਤੇ ਰਜੋ-ਗੁਣ ਵਿਚ ਮਾਤ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖੋ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ ਤੇ ਦੁਖ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਕਿਸੇ ਸਮੁੰਦਰ

ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਓ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਤਰਾਉ ਹੈ। ਜਵਾਰ ਭਾਟੇ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਤੇ ਖੱਪੇ ਪਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਹਨ, ਯਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ ਹਨ। ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਮਨ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਹੰਭਲੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਰਸ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਖ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਟੋਏ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਮਾਨੋ ਨਿੱਘਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਹੈ:—

ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਵੇਲੇ ਟੋਇਆਂ ਵਿੱਚ ਨਿੱਘਰ ਜਾਣਾ। ਮੇਰਾ ਕਾੜ੍ਹਾ, ਭੁਲੇਖਾ ਇਹ ਸੀ ਜੁ ਇਹੋ ਹੀ ਮੇਰਾ ਆਦਿ ਤੇ ਅੰਤ ਹੈ—ਸੁਖ—ਦੁਖ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਡੁੱਬਿਆ ਰਹਿਣਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਛੋੜ ਸਨ, ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਨੋ ਕੋਈ ਬੁੱਜਾ ਸੀ ਤੇ ਅਕਲ ਅੱਗੇ ਪੜਦਾ ਸੀ! ਮੈਂ ਇਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠਾ ਸਾਂ ਜੁ ਮਨੁਖ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਇਹੋ ਹੀ——ਹੁਣ ਉਤਰਨਾ, ਹੁਣ ਸੁੰਗੜਨਾ, ਹੁਣ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਹੁਣ ਡਿਗਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ, ਹੁਣ ਸੁਖ ਵਿਚ, ਹੁਣ ਦੁਖ ਵਿਚ। ਕੀ ਇਸ ਦੇ ਉਪਰ ਵੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੈਵਲ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਚੇਰੀ ਘਾਟੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਅਪੜ ਕੇ, ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇੰਝ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਉਡ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜੀਕਣ ਉਡਣ ਖਟੋਲਾ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਅਕਾਸ਼ ਦੀ ਸਮ—ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਜੇ ਲੱਭਣਾ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਤਮੋ ਗੁਣ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮਨ ਦੇ ਰਜੋ ਗੁਣ ਨੂੰ ਅੱਪੜੇ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਜ਼ਰਾ ਹੋਰ ਉਤੇ ਸਤੋ-ਗੁਣ ਵਲ ਪੈਰ ਪਾਓ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਜੁ ਇਥੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹਨ—— ਸਤੋ-ਗੁਣ ਲੀਣ ਭਗਤ, ਸੁਰਿਨਰ ਮੁਨਿਜਨ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਦੈਂਤ, ਰਾਖਸ਼ ਦੂਤ ਜਮ ਕੰਕਰ, ਡੈਣਾਂ ਚੁੜੇਲਾਂ, ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਇਤਿਆਦਿ । ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਦੈਂਤਾ ਦੀ ਮੁੱਢ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੱਗੀ ਹੀ ਆਈ ਹੈ, ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਹਾਰ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸੁਣੇ ਹਨ । ਗੱਲ ਕੀ ਇਸ ਉਪਰਲੇ ਸਤੋਗੁਣ ਤਬਕੇ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋ ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਸਤੋਗੁਣੀ ਰਾਮ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਵਣ ਵੀ ਹੈ : ਜੇ ਸਤੋਗੁਣੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਸ ਵੀ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਜੇ ਭਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੁਰਾ ਵੀ ਹੈ; ਜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨਮੁਖ ਵੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵੀ ਕੋਈ ਸ੍ਰੇਣੀ ਯਾ ਲੈਵਲ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ?

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਾਰ-ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੰਬਲ ਭੂਸਿਆਂ, ਇਹਨਾਂ ਜੋਟੜਿਆਂ (ਸੁਖ ਦੁਖ, ਦਿਨ ਰਾਤ, ਆਸ ਨਿਰਾਸ ਆਦਿ) ਵਿਚ ਮੈਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦ ਤਕ ਭਰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੁਖ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਲ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਰਤਾ ਕੁ ਲਾਹ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਦਿਨ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਂਗ ਲੇਟ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ। ਗੱਲ ਕੀ ਮੈਂ ਭਾੜੇ-ਦਾ ਟੱਟੂ ਸਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਲਾਇਆ ਉਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਟੁਰਿਆ ਕਦੀ ਸੁਖ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਲੱਦਣੇ, ਕਦੀ ਦੁਖ ਦੀਆਂ ਫਾਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੋਦੜੀਆਂ । ਮੈਂ ਜਿਧਰ ਵੇਖਦਾ ਸਾਂ ਦੋ ਹੀ ਧੁੜ

ਭਾਸਦੇ ਸਨ, ਉਪਰ ਆਕਾਸ਼ ਹੇਠ ਪਾਤਾਲ; ਉਪਰ ਸੁਖ ਹੇਠ ਦੁਖ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ.........ਦੋਹਾਂ ਪੁੜਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇੰਝ ਪੀਹਣ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਜੀਕਣ ਜੰਦਰ ਵਿਚ ਆਟਾ । ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ, ਰਾਤਾਂ ਲੰਘ ਗਈਆਂ, ਮਹੀਨੇ ਸਾਲ ਅਧੀ ਆਯੂ; ਪਰ ਮੈਂ ਉਸੇ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਸਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਦਾਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭੁੰਨਦੀ ਸੀ । ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਜੁ ਹੇ ਦੁੰਦੋ ਹੇ ਸੁਖ ਦੁਖ ਜੋਟੜਿਓ, ਸੁਚੇ ਕੁਚੇ ਅਣੂਓ ਕੀ ਮੈਂ ਕਦੀ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਅੰਤ ਪਾਵਾਂਗਾ; ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਗਰਦਨ ਉਤੇ ਸੁਆਰ ਰਹੋਗੇ ਯਾ ਮੈਂ ਵੀ ਕਦੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗਰਦਨ ਉਪਰ ਸੁਆਰ ਹੋਵਾਂਗਾ ....ਰੋ ਰੋ ਰਾਤਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾਂ ... ... ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਲੋੜਾਂ .... ਔਂਸੀਆਂ ਪਾਵਾਂ ! ...... ਇਕ ਦਿਨ, ਇਕ ਭਾਗ ਭਰੇ ਦਿਨ, ਇਸ ਨਿਮਾਣੀ ਦਾ ਮਾਣ, ਅਖਾਂ ਦੀ ਲੋ, ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਦਾ ਚਾਨਣ ਉਹ 'ਭਾਗ-ਸੁਲੱਖਣਾ' ਚੁਪ ਗੜੁੱਪੀ ਮੈਂਡੀ ਕੱਜਲ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਆਇਆ । ਹਾਂ ਹਾਂ, ਉਹ ਸੋਹਣਾ ਮਨ ਮੋਹਣਾ, ਜਗ-ਜੋਹਣਾ ਪ੍ਰੀਤਮ । ਹਾਂ ਜੀ ਮੇਰਾ ਨਿਤ-ਬਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇਸ ਵਟੜੀ ਵਿਚ ਵੜ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੋਤ ਨਾਲ ਇਹ ਕੋਲਾ ਵੀ ਭੱਖ ਉਠਿਆ । ਉਹ ਰੋਗ ਸੋਗ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਨਿਤ ਨਿਤ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸੱਪ ਦੀ ਕੁੰਜ ਵਾਂਗ ਝੜ ਗਏ । ਉਹ ਦੁਖ ਸੁਖ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸਜੇ ਖੱਬੇ ਦੋ ਛੱਟਾਂ ਵਾਂਗ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਸਨ ਝੜ ਗਏ । ਉਹ ਵੈਣ ਸਿਆਪੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਇਲ-ਕੂੰਜ ਬਣ ਕੇ ਉਠਦੇ ਸਨ ਹੁਣ ਰਾਗਾਂ ਰਾਗਣੀਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ, ਉਹ ਧੁਪ ਛਾਂ ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਅਗੇ ਇਥੇ ਉਥੇ, ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਦੋ ਖੋਪੇ ਬੰਨੀ ਰਖਦੀ ਸੀ ਅਜ ਹਟ ਗਈ । ਕੱਦ ? ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ 'ਭਾਗ ਸੁਲਖਣੇ ਕੰਤ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਏ । ਸਖੀਓ, ਮੈਂਡਾ ਰਾਜਨ ਡਾਢਾ ਸੋਹਣਾ 'ਕੰਵਲ ਨੈਨ' ਮਧੁਰਬੈਨ, ਕੋਟ ਸੈਨ' ਵਾਲੜਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਛਾਲਣ

ਰੰਗ ਰਸੀਆ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ-ਦਾ-ਟੋਟਾ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ ਠੰਢ ਪਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਾਣ-ਪਤੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਹੁਲੀਆ ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ—

ਭਾਗ ਸੁਲਖਣਾ ਹਰਿ 'ਕੰਤੰ' ਹਮਾਰਾ ਰਾਮ ।
ਅਨਹਦ—ਬਾਜਿਤ੍ਰਾ ਤਿਸ ਧੁਨਿ ਦਰਬਾਰਾ ਰਾਮ ।
ਆਨੰਦ ਅਨਦਿਨੁ ਵਜਹਿ ਵਾਜੇ ਦਿਨਸੁ ਰੈਣਿ ਉਮਾਹਾ।
ਤਹ ਰੋਗ ਸੋਗ ਨ ਦੂਖੁ ਵਿਆਪੈ ਜਨਮ-ਮਰਣ ਨ ਤਾਹਾ।
ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਸੁਧਾ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਗਤਿ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰਾ ।
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਬਲਹਾਰਿ ਵੰਞਾਂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਾਨ-ਅਧਾਰਾ ।

[ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫]

ਹਾਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਨੂਰਾਨੀ ਹੋਲੀਆਂ, ਅਜੇਹੀ ਨੂਰਾਨੀ ਛਬਿ, ਅਜੇਹੀ ਮੋਰਮੁਕਟ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਭਤਾ !!

ਸਈਆਂ ਪੁਛਦੀਆਂ ਹਨ——ਭੈਣੇ ! ਤੈਂਡੀ ਦਤ ਅਜੇ ਦੂਰ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਸੁਖ—ਦੁਖ, ਰੋਗ ਸੋਗ ਹਨ ਕਿ ਝੜ ਗਏ ? ਮੈਂ ਆਖਨੀ ਹਾਂ—

ਸੂਰਜ ਕਿਰਣਿ ਮਿਲੇ,
ਜਲ ਕਾ ਜਲੁ ਹੂਆ ਰਾਮ ।
ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਰਲੀ,।
ਸੰਪੂਰਨੁ ਥੀਆ ਰਾਮ ।
ਬ੍ਰਹਮ ਦੀਸੈ ਬ੍ਰਹਮੁ ਸੁਣੀਐ
ਏਕੁ ਏਕੁ ਵਖਾਣੀਐ ।

ਆਤਮ ਪਸਾਰਾ ਕਰਣਹਾਰਾ
ਪ੍ਰਭ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਐ ।'

ਸਈਆਂ ਪੁਛਦੀਆਂ ਹਨ–ਭੈਣ, ਅੰਮਾ ਜਾਇੜੀਏ, ਫਿਰ ਕਾਰਨ ਤੇ ਕਰਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

ਮੈਂ ਆਖਨੀ ਹਾਂ--ਅੰਗ– ਸਹੇਲੜੀਓ ! ਸੀਗਾ । ਪਰ ਹੁਣ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਘਾਟੀ ਤੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਜਾਪਦਾ ਹੈ—

'ਆਪਿ ਕਰਤਾ ਆਪਿ ਭੁਗਤਾ ਆਪਿ ਕਾਰਣੁ ਕੀਆ ।
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਸੇਈ ਜਾਣਹਿ ਜਿਨੀ ਹਰਿਰਸੁ ਪੀਆ ।'
[ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫]

ਸਈਆਂ ਫਿਰ ਪੁਛਦੀਆਂ ਹਨ ਭੈਣ ! ਬਾਬਲ–ਸਾਂਝੜੀਏ, ਕੀ ਫਿਰ ਕਾਰਣ—ਕਰਣ (Subject-Object) ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਿੰਨ–ਭੇਦ ਨਹੀਂ ?

ਮੈਂ ਆਖਦੀ ਹਾਂ–ਨੀ ਬਾਬਲ ਪਿਆਰੜੀਓ ! ਹੈ ਸਹੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦਾ । ਅਗੇ ਕੁਦਰਤ ਡੈਣੂ–ਵੇਸਾਂ ਵਿਚ ਦਿਸਦੀ ਸੀ ਅੱਜ ਉਸ ਭਾਗ ਸੁਲਖਣੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਿਸਮਈ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੈ–

ਤੂ ਅਚਰਜੁ ਕੁਦਰਤਿ ਤੇਰੀ ਬਿਸਮਾ । ਰਹਾਉ ।
ਤੁਧੁ ਆਪੇ 'ਕਾਰਣੁ' ਆਪੇ 'ਕਰਣਾ' ।
ਹੁਕਮੇ ਜੰਮਣੁ ਹੁਕਮੇ ਮਰਣਾ ।'
[ਵਡਹੰਸ ਮ: ੫]

ਸਈਆਂ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ---ਨੀ ਭੈਣ ! ਤੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੀ, ਤੂੰ ਗੋਹਲੀ ਹੋ ਰਹੀ, ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਘੁੰਘਣੀਆਂ ਪੈ

ਗਈਆਂ !

ਮੈਂ ਆਖਨੀ ਹਾਂ– ਮੇਰੀਓ ਪ੍ਰਾਣ ਪਿਆਰੜੀਓ ! ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਘੁੰਘਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਭੁਸੜੀਆਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ–ਭਿੰਨੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕੀ ਦੱਸਾਂ ? ਦੱਸਨੀ ਤਾਂ ਹਾਂ:—

'ਸੂਖ ਸਹਜ ਆਨੰਦ ਵੂਠੇ ਤਿਤੁ ਘਰਿ।
ਆਵਣ ਜਾਣ ਰਹੇ ਜਨਮੁ ਨ ਤਹਾ ਮਰਿ।
'ਸਾਹਿਬ' 'ਸੇਵਕੁ' 'ਇਕੁ' ਇਕੁ ਦ੍ਰਿਸਟਾਇਆ।'
ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਨਾਨਕ 'ਸਚਿ' ਸਮਾਇਆ।

[ਗੂਜਰੀ ਮ: ੫]

ਸਈਆਂ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ:—ਨੀ ਸੱਚ ਸਮਾਇੜੀਏ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪਾਨੀ ਹੈਂ, ਉਹ ਕਾਰਨ—ਕਰਨ, ਧਾਰਨ—ਧਰਨ ਦਵੰਦ ਕਿਥੇ ?

ਮੈਂ ਆਖਨੀ ਹਾਂ--ਗਰਬ— ਗਹੇਲੜੀਓ ? ਸੋਚੋ ਅੱਖਾਂ ਦੋ, ਦਿਸੇ ਇਕ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ–

'ਗੁਰਹਿ ਦਿਖਾਇਓ ਲੋਇਨਾ। ਰਹਾਉ।
ਈਤਹਿ, ਊਤਹਿ ਘਟਿ ਘਟਿ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਤੂੰਹੀ ਤੂੰਹੀ ਮੋਹਿਨਾ।
ਕਾਰਨ–ਕਰਨਾ ਧਾਰਨ—ਧਰਨਾ
'ਏਕੈ ਏਕੈ' ਸੋਹਿਨਾ।'

(ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਸਖੀਆਂ ਖੁਛਦੀਆਂ ਹਨ:—ਵਡਦਾਨੀ ਭੈਣ ! ਫਿਰ ਬੁਰਾ—ਭਲਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ?

ਮੈਂ ਆਖਨੀ ਹਾਂ:—ਭੋਲੀਓ ਭੈਣੋਂ ! ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਹਨ,

ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ......ਪਰ ਜਦ ਜਦ ਤੋੜੀ 'ਦੂਈ' ਹੈ:—

'ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਤਿਚੁਰ ਆਖਦਾ
ਜਿਚਰੁ ਹੈ 'ਦੁਹੁ' ਮਾਹਿ।
ਗੁਰਮੁਖੀ 'ਏਕੋ ਬੁਝਿਆ
'ਏਕਸੁ' ਮਾਹਿ ਸਮਾਇ।'

(ਸੂਹੀ ਮ: ੩)

ਸਖੀਆਂ ਪੁਛਦੀਆਂ ਹਨ:——ਹਾਂ, ਹਾਂ ਭੈਣ! ਤੂੰ ਕੁਝ ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ, ਫਿਰ 'ਦੂਈ' ਟੱਪਕੇ ਪਾਰ ਕੀ?——

ਮੈਂ ਆਖਦੀ ਹਾਂ——ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਹੋ ਪਈ ਆਖਨੀਆਂ, ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਏਹੋ ਕੀਰਨੇ ਪਈ ਕਰਨੀ ਹਾਂ ਜੁ ਇਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਰੁੱਤਾਂ ਨੇ, ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਗੀਤਾਂ ਨੇ, ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਰਾਤਾਂ ਨੇ। ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਮੈਂ ਆਖਨੀ ਹਾਂ—

'ਬੁਰਾ' 'ਭਲਾ' ਕਹੁ ਕਿਸਨੋ ਕਹੀਐ।
ਦੀਸੈ 'ਬ੍ਰਹਮੁ' ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਚੁ ਲਹੀਐ।'

(ਆਸਾ ਮ: ੧)

........ਸਖੀਆਂ ਪੁਛਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਕ ਸਹੇਲੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮੈਂ' ਹੈ ਓਹ ਉਤਰ ਦੇਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਲੇਖਕ ਕੰਨ ਧਰਕੇ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ 'ਸ਼ਾਰਟ ਹੈਂਡ' ਲਿਖਾਰੀ ਵਾਂਗ ਚੀਚ-ਬਲੋਲੇ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ-ਮੁਚ ਚੀਚ ਬਲੋਲੇ! ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਉਚ ਸਥਾਨ, ਉਸ ਸੁਚੇ ਲੈਵਲ, ਉਸ ਉਚੇ ਟਿਬੇ, ਉਸ ਸਿਖਰ, ਉਸ ਸੁਮੇਰ—ਪਰਬਤ ਦੇ ਗੁਣ ਕੋਈ ਕੀਕਣ ਗਾਵੇ? ਉਥੇ ਅਪੜ ਕੇ ਇਹ ਕੰਨ ਬਿਅੰਨ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ, ਇਨ-ਮਨ ਉਨਮਨ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਕੌਣ ਸੁਣੇ, ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕੌਣ

ਬੋਲੇ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ। ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਾ।ਭਿੰਨੀ ਰੈਨ-ੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ !ਪਰਸਉ ਪ੍ਰੀਅ ਪਗਾ।ਭਿੰਨੀ ਰੈੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ! ਪਰਮਤੱਤ ਮਿਲਾ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਅੰਤਰ ਤੀਰ ਲਗਾ !! ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਮੇਰਾ ਅੰਤਰ ਠੰਢੜਾ ਥੀਆ ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਭ੍ਰਮ ਗੜ੍ਹ-ਭਜਾ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਟੁਟਿਆ ਦੁਰਗੰਧ ਮੜ੍ਹਾ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਅੱਜ ਸੁਭਰ ਭਰਾ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ! ਦੁਖ ਸੁਖ 'ਸਮ' ਘਰ ਬਸਾ । ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਇ ! ਵਧ ਜਾ ! ਧੁਪ-ਛਾਂ 'ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ' ਰਲਾ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਅਚਰ ਚਰਾ !! ਭਿੰਨ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਨਿਝਰ ਝਰਾ । ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਅਚ—ਕਚ 'ਪਾਰਸ' ਬਣਾ । ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਲੋਹਿਉਂ 'ਲਾਲ' ਥੀਆ !! ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ਵਧ ਜਾ ! ਕਚੋਂ 'ਕੰਚਨ' ਥੀਆ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਰਸਕਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੂਆ । ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਸੰਪੂਰਨ ਥੀਆ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਜ਼ਲ ਬੂੰਦ 'ਸਲਲ' ਬਣਾ । ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਬਿਛੜੀ ਕਿਰਣ ਸੂਰਜ ਰਲਾ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ਓਅੰਕਾਰ ਚੜ੍ਹਾ !! ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾਂ ! ਏਕੰਕਾਰ ਮਿਲਾ। ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ! ਵਧ ਜਾ ! ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਵਧ ਜਾ !! ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਡਿਠਾ......।

ਹੁਣ ਜਦ ਮੈਂ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜਕੇ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸੁਖ-ਦੁਖ ਅਚ-ਕਚ, ਟੋਏ-ਟਿੱਬੇ, ਸੁਚੇ-ਕੁਚੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਰੇਤਲੀ ਰੜਕ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ-ਘਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਦਿ-ਅੰਤ ਜੋ ਨਿਜ-ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ 'ਪੁੜ' ਦੋ ਹਨ, ਪਰ 'ਧੁਰਾ' ਤਾਂ ਇਕੋ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਚੱਕੀ ਟੁਰਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ ਹਾਂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਏਕੰਕਾਰ ਤੂੰ ਇਕ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੈਂ ਤੂੰ ਹੈਂ, ਤੂਹੋ ਤਾਂ ਹੈਂ, ਤੂਹੋਂ ਤਾਂ ਹੈਂ......। ਤੇ ਇਹ ਦੋ ਪੁੜ ਜੋੜ ਵਿਛੋੜ ਪੁੜ ਤੇਰੇ ਹੀ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਚਲਦੇ ਹਨ :-

ਸਚੁ ਸਿਰੰਦਾ ਸਚਾ ਜਾਣੀਐ
ਸਚੜਾ ਪਰਵਰਦਗਾਰੋ ।
ਜਿਨਿ ਆਪੀਨੈ ਆਪ ਸਾਜਿਆ
ਸਚੜਾ ਅਲਖ ਅਪਾਰੋ ।
ਦੁਇ 'ਪੁੜ' ਜੋੜ ਵਿਛੋੜਿਅਨ
ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰੁ ਅੰਧਾਰੋ ।......
ਆਵਾ ਗਵਣ ਸਿਰਜਿਆ
"ਤੂੰ ਥਿਰੁ' ਕਰਣੇਹਾਰੋ ।......
ਗਾਵਹੁ ਗੀਤੁ ਨਾ ਬਿਰਹੜਾ
ਨਾਨਕ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੋ ।

ਹਾਂ ਹਾਂ, ਬਿਰਹੜਾ ਤੂੰ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਏਥੇ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਗਾਸ, ਚੜ੍ਹਿਆ ਉਲਾਸ, ਮਹਾਂ-ਅਨੰਦ ਰਹੱਸ ਮੰਗਲ ਥੀਆ। ਹਾਂ ਹਾਂ ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਏ ਤੂੰ ਅੱਜ 'ਵਡ-ਦਿਨ' (**Red Letter Day**) ਬਣਾ ......।

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

ਨੰ. ੫

'ਮਰੁ ਮੁਇਆ 'ਸਬਦੇ' ਮਰਿ ਜਾਇ।'

[ਆਸਾ ਮ: ੧]

ਮੁਰਦਾ ਉਠ ਖਲੋਤਾ !'

ਹੋਰਾਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭੁਲੇਖਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਜੋ ਮੈਂ ਕੁਝ ਕੁ ਆਗੂਆਂ ਬਾਬਤ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਰਕੇ ਫਿਰ ਕਬਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੀਕਣ ਉਹ ਕਦੇ ਮੋਏ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮਰਕੇ ਖਾਕ ਵਿਚ ਰਲਕੇ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਫਿਰ ਜਾਗ ਉਠਣਾ ਇਕ ਬੜੀ ਅਚੰਭਾ ਗੱਲ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਲਖਾਂ ਹੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਅਜ ਤਕ ਟੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ—ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਬਾਬਤ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜੁ ਉਹ ਸਲੀਬ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਕਬਰ ਵਿਚ ਰਖੇ ਗਏ, ਫਿਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਕਬਰ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਖਲੋਤੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਮਹਾਤਮਾ ਈਸਾ ਜੀ ਦਾ ਹਾਲ, ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਗਰੀਬੜੇ ਤੇ ਰੋਗੀ ਦਾ ਵੀ ਹਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਰਸ (Lasares) ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜੋ ਉਹ

'ਕਬਰ' ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਕੇ ਜਿਵਾਇਆ ਗਇਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਅਨੇਕ ਅਜੇਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਥੇ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਪੰਚ-ਭੂਤ ਖਿੰਡਰ ਪੁੰਡਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਧਰਤੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ, ਜਲ ਜਲ ਨਾਲ, ਪਵਣ ਪਵਣ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਮੋਏ ਹੋਏ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਵਾਣ ਦਾ ਭਾਵ ਕੀ ? ਇਹ ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਿਵਾਇਤ ਹੈ। ਚੀਨ ਜਪਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰਿਵਾਇਤ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਮੁਰਦੇ ਦੇ ਬਿਬਾਨ ਨੂੰ ਚੀਰਨਾ ਸੰਭਵ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਗਲ ਸਚ ਹੈ ਯਾ ਅਸੱਤ ? ਇਸ ਦਾ ਉਤਰ ਅਗੇ ਚਲ ਕੇ ਦੇਖਾਂਗੇ।

(੨)

ਇਕ ਵੇਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰਾ ਇਕ ਸੱਜਣ ਮੈਨੂੰ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ 'ਰਾਮ' ਨਾਲ ਲਾਵਾਂ (ਫੇਰੇ) ਲੈਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਦਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਮਿਠੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਉਹ ਜੁਗਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਓਹ ਇਹ ਹੈ—

ਤਨੁ ਰੈਨੀ ਮਨੁ ਪੁਨਰਪਿ ਕਰਿਹਉ
ਪਾਚਉ ਤਤ ਬਰਾਤੀ।
ਰਾਮ ਰਾਇ ਸਿਉ ਭਾਵਰਿ ਲੇਹਉ
ਆਤਮ ਤਿਹ ਰੰਗ ਰਾਤੀ।
ਗਾਉ ਗਾਉ ਰੀ ਦੁਲਹਨੀ ਮੰਗਲਚਾਰ ॥
ਮੇਰੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਆਏ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਭਤਾਰ। ਰਹਾਉ।

ਨਾਭਿ ਕਮਲ ਮਹਿ ਬੇਦੀ ਰਚਿਲੈ
ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਉਚਾਰਾ ।
ਰਾਮ ਰਾਇ ਸੋ ਦੂਲਹੁ ਪਾਇਓ
ਅਸ ਬਡ ਭਾਗ ਹਮਾਰਾ ।
ਸੁਰਿ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਨ ਕਉਤਕ ਆਏ
ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸਉ ਜਾਨਾ ।
ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਮੋਹਿ ਬਿਆਹਿ ਚਲੇ ਹੈ
ਪੁਰਖ ਏਕ ਭਗਵਾਨਾ ।

(ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਇਸ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਅੱਖਰ 'ਰੈਨੀ' ਹੈ ਪਹਿਲੋਂ ਤਨ ਨੂੰ ਰੈਨੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਫਿਰ (ਪੁਨਰਪਿ) ਮਨ ਨੂੰ । ਪਰ 'ਰੈਨੀ' ਦਾ ਭਾਵ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਕਈਆਂ ਟੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਗੇਰੂ ਰੰਗ ਕਰਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋੜ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ । ਨਾ ਹੀ 'ਰੇਨੀ' ਦਾ ਭਾਵ 'ਰਹਿਨ' ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਰਹਿਨ ਬੈ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਗੱਲ ਕੀ, ਭਾਵੇਂ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਣ, ਜਦ ਤੋੜੀ ਮਨ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਦ ਤੋੜੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਿਰ ਕੀਕੂੰ ਹਿਲਾਏ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਕ ਦੋ ਸਾਲ ਨਹੀਂ, ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਪੰਜ ਸਾਲ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਲਸੇਟੇ ਖਾਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਜਦ ਤੋੜੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਦੀ ਹੀ ਕੁੰਜੀ ਨਹੀਂ ਤਦ ਤੋੜੀ ਅਗੇ ਕੋਈ ਕੀਕੂੰ ਚਲੇ ?

ਇਸ 'ਰੈਨੀ' ਦਾ ਅਰਥ ਮੈਨੂੰ ਬੜੇ ਅਨੋਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਿਨ ਢੂੰਡੇ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ (ਪੋਹ ੧੯੯੦) ਵਿਚ ਇਉਂ ਲੱਭਾ ਕਿ

ਮੇਰੀ ਇਕ ਨਜਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮਣ ਮਾਈ ਜੁਆਨ ਉਮਰੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਸਣੇ ਬਸਤਰਾਂ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਅੰਗੂਠੀ ਦੇ ਹੋਇਆ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਚੌਥੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ 'ਫੁਲ' ਚੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਤਾਂ ਇਧਰ ਫੁਲਾਂ ਵਲ ਸੀ ਪਰ ਇਕ ਕੰਮੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਅੰਗੂਠੀ ਵਲ ਸੀ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗਾ ਜੀ ਅੰਗੂਠੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲਭਦੀ, ਐਡੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ੈ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਇਹ ਮਾਈ ਜੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਸਨ ਉਹ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, ਭਾਈ ਹੋਰ ਹੇਠਾਂ ਵੇਖੋ; ਹੁਣ ਅੰਗੂਠੀ ਤਾਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਉਹ ਤਾਂ 'ਰੈਨੀ' ਬਣਕੇ ਹੋਰ ਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ।' ਜਦ ਅਸਾਂ ਹੋਰ ਹੇਠਾਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਗੂਠੀ ਸਾਨੂੰ 'ਰੈਨੀ' ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਕੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜੁ ਹੁਣ ਉਹ ਅੰਗੂਠੀ ਨਹੀਂ, ਗੋਲ ਮੋਲ ਥੇਵੇ ਵਾਂਗ ਸੋਨੇ ਦਾ ਥੇਵਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਗੂਠੀ ਦਾ ਸੋਨਾ ਪਹਿਲੋਂ ਪਿਘਲਿਆ ਫਿਰ ਗੋਲੀ ਮੋਲੀ ਬਣਿਆ, ਫਿਰ ਟਿਕ ਕੇ ਥੇਵਾ ਬਣਿਆ। ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ, ਜੀ 'ਰੈਨੀ' ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸੱਜਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਜੁ ਸੋਨਾ ਜਦ ਚਿਖਾ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਇਸ ਸ਼ਕਲ (ਥੇਵੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ) ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰੈਨੀ ਕਰਕੇ ਆਖੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੱਤ ਹੈ, ਧੰਨ ਹੋ।

ਇਸ ਘੁੰਡੀ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਮੈਦਾਨ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜੁ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨਾਲ ਅਸਾਂ, ਹੇ ਲੋਕੋ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਜੁਗਤੀ ਸੁਣ ਲਉ। ਕੀ ? ਪਹਿਲੋਂ ਤਨ ਨੂੰ ਮਾਨੋ ਅੱਗ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਗਾਲ ਕੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਅੰਗੂਠੀ ਵਾਂਗ ਪਿਘਲਾਇਆ ਹੈ। ਜਦ ਤਨ ਈਕਣ ਸ਼ੁਧ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਨਿਰਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦ

ਦੋਵੇਂ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਸੁਥਰੇ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਓਹ ਪੰਜ ਭੂਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਤਨ ਮਨ ਬਣੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਸਾਫ ਸੁਥਰੇ ਜਾਂਞੀਆਂ ਵਰਗੇ ਚਿਟੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਛ, ਨਿਰਮਲ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਾਞੀ ਬਣਾਇਆ। ਤੇ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੜੀ ਨੇ 'ਰਾਮਰਾਜੇ' ਭਾਵ 'ਆਤਮਰਾਮ' ਰੂਪੀ ਦੂਲਹੇ ਨਾਲ ਫੇਰੀਆਂ ਲਈਆਂ। ਹਾਂ ਹਾਂ ਤਦ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਛਡਿਆ ਤੇ ਆਤਮਾ ਰੰਗ ਦੇ ਵਿਚ ਰੱਤੀ ਗਈ (ਆਤਮ ਤਿਹ ਰੰਗ ਰਾਤੀ)। ਮੇਰੀਓ ਸਖੀਓ ਗਾਓ ਗਾਓ ਸਿਠਣੀਆਂ, ਗਾਓ ਗਾਓ ਸੁਹਾਗ, ਕਿਉਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰ (ਨਿਜ-ਘਰ) ਵਿਚ ਰਾਜਾਰਾਮ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਜ ਨਵੇਂ ਵਸ, ਦੂਲੇ ਵਾਲੇ ਵੇਸ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅਡੰਬਰ ਕਿਥੇ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ? ਬਾਹਰ ਵੇਦੀ ਲਾਵਾਂ ਫੇਰਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਰਚੀ, ਸਗੋਂ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਨਾਭੀ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਹਿਰਨ ਦੀ ਕਸਤੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ ਇਹ ਅਗਿਆਨ-ਮੜ੍ਹੇ ਵਿਚ। ਹਾਂ ਹਾਂ ਉਥੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਰਾਮ ਰੂਪੀ 'ਕਮਲ' ਜੰਮ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਥੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਰਾਮ ਨਾਮ' ਦੀ ਧੁਨ ਉਠ ਰਹੀ ਹੈ (ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਉਚਾਰਾ) ਜਿਸ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸੁਭਾਗੀ ਨੀ ਮੈਂ ਵਡਭਾਗਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜਾਰਾਮ ਜਿਹਾ ਵੱਡਾ ਦੂਲ੍ਹਾ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਅਦਭੁਤ ਲਾਵਾਂ (ਕਉਤਕ) ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿਆਣੇ-ਜੀਵ (ਸੁਰਿਨਰ) ਤੇ ਮੁਨੀਸ਼ਵਰ (ਮੁਨੀਜਨ) ਮੇਰੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵੀਰ ਆਏ ਹਨ। ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਆਕਾਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਤੇਤੀਸ ਕਰੋੜ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਸ ਚੋਜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ (ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸਉ ਜਾਨਾ)। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਵਿਆਹ ਦੇ ਗੁਆਹ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਲਾੜਾ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ

ਡੋਲੇ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਫਰਸ਼ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਅਰਸ਼ ਵਲ ਲੈ ਚੱਲੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੱਜੇ-ਹੱਥ ਪਟ ਰਾਣੀ ਬਣਕੇ ਬੈਠਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਚੰਭਾ ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਉਹ ਕਟਾਖ ਹਨ, ਓਹ ਇਸ਼ਾਰਤਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਲ ਝੁਕੇ ਸਾਂ। ਆਓ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਮੁਹਾਰਾਂ ਫਿਰ ਪਿਛਾਂਹ ਮੋੜੀਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੀਏ।

ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਰ ਕੇ 'ਕਬਰ' ਵਿਚੋਂ ਉਠਦਾ ਹੈ ? ਉਠਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ। ਹੈ ਇੰਝ ਜੀਕਣ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਜੁ 'ਤਨ ਰੈਨੀ ਮਨ ਪੁਨਰਪਿ ਕਰਿਹਉ' ਭਾਵ ਤਨ ਮਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ, ਸਗੋਂ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ, ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ਵਿਚ ਭੈ ਤੇ ਭਾਓ ਦੀ ਅਗਨੀ ਨਾਲ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਜੋਬਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੁ ਭਾਵੇਂ ਉਪਰੋਂ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਰੰਗ ਨਾਲ, ਮਜੀਠੇ ਰੰਗ ਨਾਲ, ਰੱਤਿਆ ਜਾਏ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ:—

ਦਿਸੈ ਸੁਣੀਐ ਜਾਣੀਐ
ਸਾਉ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ।
ਰਹਲਾ ਟੁੰਡਾ ਅੰਧੁਲਾ
ਕਿਉ ਗਲਿ ਲਗੈ ਧਾਇ।
ਭੈ ਕੇ ਚਰਣ, ਕਰ ਭਾਵ ਕੇ,
ਲੋਇਣ ਸੁਰਤਿ ਕਰੇਇ।

ਨਾਨਕ ਕਹੈ ਸਿਆਣੀਏ
ਇਵ 'ਕੰਤ' ਮਿਲਾਵਾ ਹੋਇ ।

(ਵਾਰ ਮਾਝ ਸਲੋਕ ਮ: ੨)

ਭਾਵ ਜੇ ਉਸ ਕੰਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਟੁਰ ਕੇ ਓਥੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕੀਦਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭੈ ਦੇ ਚਰਣ ਬਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕੀਦਾ, ਓਸ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਬਿਅੰਨ ਅੱਖਾਂ (ਸੁਰਤੀ ਵਾਲੀਆਂ) ਖੋਲ, ਭਾਵ ਨਿਜਨੈਣ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਹੁਣ ਛੌੜ ਹਨ) ਓਹ ਖੋਲ੍ਹ । ਜਦ ਭੈ-ਪੈਰ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਹਥ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਪ੍ਰਾਨੀ ਲਗੜਾ ਲੂਲ੍ਹਾ ਟੁੰਡਾ ਹੈ (ਰਹੁਲਾ ਟੁੰਡਾ ਅੰਧਲਾ ਕਿਉ ਗਲ ਲਗ ਧਾਇ) । ਫਿਰ ਕੀਕਣ ਭੱਜ ਕੇ ਤੂੰ ਓਸ ਕੰਤ ਦੇ ਗਲ ਲਗੇਂਗਾ ? ਜਦ ਟੰਗਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਦ ਭੱਜਣਾ ਕੀਕਣ ? ਜਦ ਹੱਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗਲਵੱਕੜੀ ਕੀਕਣ ? ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅੱਖਾਂ ਵੇਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕੰਨ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਓਹ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀਂਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਦਿਮਾਗ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਉਹ 'ਅਲਖ' ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਦਿਸੈ ਸੁਣੀਐ, ਜਾਣੀਐ 'ਸਾਉ' ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ) ਸਮਝ ਕੀਕਣ ਆਵੇ ? ਉਥੇ ਤਾਂ ਭੈ ਦੇ ਪੈਰ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਹੱਥ, ਸੁਰਤਿ ਵਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਨਿਜ-ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਬਿਅੰਨ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ: ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭੈ-ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਜਦ ਓਹ ਅੰਦਰਲਾ-ਅਡੰਬਰ (Inner equipment) ਵੀ ਲੱਭ ਪਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਮੁਇਆ, ਭੇਦ ਹੱਲ ਹੋਇਆ । ਕੀ ?—

'ਅਖੀ ਬਾਝਹੁ ਵੇਖਣਾ,
ਵਿਣ ਕੰਨਾ ਸੁਣਨਾ ।
ਪੈਰਾਂ ਬਾਝਹੁ ਚਲਣਾ,
ਵਿਣੁ ਹਥਾਂ ਕਰਣਾ ।
ਜੀਭੈ ਬਾਝਹੁ ਬੋਲਣਾ,
"ਇਉ ਜੀਵਤ ਮਰਣਾ ।"
ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿ ਕੈ
ਤਉ ਖਸਮੈ ਮਿਲਣਾ ।

'ਅੱਖੀ ਬਾਝਹੁ ਵੇਖਣਾ ।' ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਨਿਜਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ? 'ਵਿਣ ਕੰਨਾਂ ਸੁਣਨਾ, ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਬਿਅੰਨ-ਕੰਨਾਂ, ਸੁਰਤੀ ਵਾਲੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ 'ਨਾਮ' ਸੁਣਨਾ ! 'ਪੈਰਾਂ ਬਾਝਹੁ ਚਲਣਾ' ਕੀ ਹੋਇਆ ? 'ਭੈ ਕੇ ਚਰਨ' ਭਾਵ ਭੈ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨੇ 'ਵਿਣ ਹਥਾਂ ਕਰਣਾ' ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ । 'ਜੀਭੈ ਬਾਝਹੁ ਬੋਲਣਾ' ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਰੋਮ ਰੋਮ ਦੁਆਰਾ ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ । ਹੁਣ ਜਦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਇਸ ਪਦਵੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਉਸਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਸਰੀਰ 'ਮਰ' ਗਿਆ। ਉਪਰੋਂ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਚੋ ਵਿਚ ਹੋਰ ਅੰਤਰੀਵ-ਸਰੀਰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਹਾਂ ਜੀ ਉਪਰਲਾ ਸਰੀਰ ਮਾਨੋ 'ਕਬਰ' ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ । 'ਇਹ ਜੀਵਤ ਮਰਣਾ' ਹੈ । ਇੰਝ ਓਹ ਜੀਉਂਦੇ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ । ਕੀਕਣ ? ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ-ਹਉਮੈਂ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਕਿਧਰੇ 'ਦਫ਼ਨ' ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਕੀ ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਹੈ, ਕੀ 'ਦਫ਼ਨ' ਹੋਕੇ

ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੈ ? ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਸ਼ਬਦ-ਮਰਨੇ, ਨਾਮ-ਮਰਨੇ ਪਿਛੋਂ ਨਵ-ਜੀਵਨ ਹੈ। ਯਥਾ:—

'ਸਬਦੇ ਊਚੋ ਊਚਾ ਹੋਇ ।
ਨਾਨਕ ਸਾਚ ਸਮਾਵੈ ਸਇ ।
(ਆਸਾ ਮ: ੩)

ਏਕੁ 'ਸਬਦੁ' ਮੇਰੈ ਪ੍ਰਾਨਿ ਬਸਤੁ ਹੈ
ਬਾਹਿੜ ਜਨਮਿ ਨ ਆਵਾਂ ।
(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੧)

ਸਬਦਿ ਮਰਹਿ ਸੇ ਮਰਣੁ ਸਵਾਰਹਿ ।
(ਮਾਰੂ ਮ: ੩)

ਸਬਦਿ ਮਰੈ ਫਿਰਿ ਮਰਣੁ ਨ ਹੋਇ:
ਬਿਨੁ ਮੂਏ ਕਿਉ ਪੂਰਾ ਹੋਇ
(ਗਉੜੀ ਮ: ੧)

ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੁ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮਰਨਾ ਤਾਂ 'ਨਾਮ' ਨਾਲ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਤਨ ਮਨ ਨੂੰ 'ਰੈਣ' ਵਾਂਗ 'ਸੱਚੀ-ਟਕਸਾਲ' ਵਿਚ ਢਾਲਣਾ ਸੀ। ਇਹ 'ਜੀਵਤ-ਮਰਨਾ' ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇੰਝ ਮਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਫਿਰ ਇਸੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਾਗ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਰ ਆਪਣੀ-ਹਉਮੈ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨਾਲ ਉਠਦਾ ਬੈਠਦਾ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ 'ਨਵ-ਜੀਵਨ' ਪਾਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੁ ਪਹਿਲਾਂ ਤਨ ਮਨ ਸੀ ਓਹ ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਸਾਡੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਟੁਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਲੋਥ ਸੀ, ਕਬਰ ਸੀ । ਓਹ 'ਕਬਰ' ਹਉਮੈਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦ ਹਉਮੈਂ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ 'ਕਬਰ ਵੀ ਨਾਲੇ ਗਏ; ਜੀਕਣ ਅੰਡਾ ਕੋਈ ਟੁੱਟ ਫੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਨਾਮ'-ਪ੍ਰਗਾਸ ਜਦ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਦੂਰ-ਦੁਰੇਡਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਸੇ 'ਕਬਰ' ਨੂੰ ਭੰਨ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤਦ ਤੋੜੀ 'ਕਬਰ' ਆਖੀਦਾ ਹੈ ਜਦ ਤੋੜੀ ਇਹ ਜੀਵ ਹਉਮੈਂ ਵਿਚ, ਅਗਿਆਨ ਵਿਚ ਸੁੱਤਾ ਹੈ। ਜਦ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਕੇ ਉਠਿਆ ਤਦ ਮਾਨੋ ਓਹੋ ਮੁਰਦਾ ਉਠ ਖਲੋਤਾ!

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਅੰਦ੍ਰਲੇ-ਆਪੇ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ (Internal Change) ਹੈ। ਤੇ ਓਹ ਕੋੜ੍ਹੀ ਲਾਜ਼ਰਸ ਜੋ ਕਬਰ ਵਿਚੋਂ ਉਠਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਜਦ ਤੋੜੀ ਓਹ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਸੀ ਤਦ ਤੋੜੀ ਓਹ ਆਤਮਕ-ਕੋੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਜਦ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਓਹ ਮਾਨੋ 'ਕਬਰ' (ਸਰੀਰ) ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਖਲੋਤਾ, ਭਾਵ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਭਾਵ ਯਸੂਹ ਮਸੀਹ ਜੀ ਦੇ ਜਾਗਣ ਯਾ ਕਬਰ ਵਿਚੋਂ ਉਠਣ ਦਾ ਹੈ।

(੪)

ਆਓ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਲਈਏ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਇਹੋ ਭੁਲੇਖਾ ਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਜੋ ਪੱਛਮ ਵਾਲੇ ਹੀ ਮਰ ਕੇ ਉਠਦੇ ਹਨ, ਪੂਰਵ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ। ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਿਵਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਧਰੇ ਬਾਹਰ ਗਏ ਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਜੀ ਨੇ ਨ੍ਹਾਉਣਾ ਸੀ

ਹੁਣ ਇਹ ਸਚ ਕੇ ਨ੍ਹਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵੜ ਆਵੇ, ਪਾਰਬਤੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤੁਰ ਬਾਹਰ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਾ ਆਉਣ ਦੇਵੀਂ । ਜਦ ਕੁਛ ਦੇਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸ਼ਿਵ ਜੀ (ਉਸ ਅੰਜਾਣੇ ਦਾ ਪਿਤਾ) ਹੀ ਆਏ, ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਅੰਦਰ ਨ ਜਾਣ ਦਿਤਾ । ਤਦ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਕੱਟ ਦਿਤੀ ਤੇ ਆਪ ਅੰਦਰ ਵੜ ਆਏ । ਪਾਰਬਤੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਇਹ ਦਸ਼ਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੂੰ ਓਸ ਨੂੰ ਜਿਵਾਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ! ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੇ ਓਸ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹੁਣ ਉਸੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗਣਸ਼' ਹੈ !

ਇਸ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਮਰ ਕੇ ਜੀਵਣ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਦਸੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੋ ਪਾਰਬਤੀ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਪੁਤਰ ਮਨ ਹੈ, ਤੇ 'ਸ਼ਿਵ' ਪਦ ਇਥੇ ਉਨਮਨ ਯਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਦ ਤੋੜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬਾਹਰ ਸੀ ਤਾ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਅੰਦਰ ਵੜਨ ਲਗਾ ਤਾਂ ਮਨ ਜੋ ਚੰਚਲ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੜਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਝਟਕਾਣਾ ਪਿਆ । ਇਹ ਹੋਈ ਪਾਰਬਤੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ (ਮਨ) ਦੀ ਮੌਤ । ਪਰ ਜਦ ਜੋਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਮਨ ਆਪ ਉਹੋ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੋਇਆ ਹੋਇਆ ਮਨ ਜਾਗ ਉਠਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਤਨ ਮਨ ਨਹੀਂ, 'ਉਨਮਨ, (Higher-self) ਹੋ ਗਿਆ, ਸਾਵਧਾਨ-ਮਨ ਹੋ ਗਿਆ । 'ਗਣੇਸ਼' ਅੱਖਰ ਦਾ ਵੀ ਇਹੀ ਭਾਵ ਹੈ । ਕੀ ? ਗਣੇਸ, ਭਾਵ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ (ਯਾ ਗਣਾਂ) ਦਾਂ ਓਹੋ ਹਣ ਏਸ (ਈਸ਼ਵਰ) ਮਾਲਕ ਹੋ ਗਿਆ । ਅਗੇ ਮਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਸੀ, ਪ੍ਰਾਧੀਨ ਸੀ, ਹੁਣ ਸ੍ਵੈ-ਸਥਿਤ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਖੋਗੇ

ਜੋ ਗਣੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਹਾਥੀ ਵਾਲੀ ਸੁੰਡ ਕਿਉਂ ਹੈ ? ਉਤਰ ਹੈ ਜੋ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਗਣੇਸ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ 'ਓਅੰਕਾਰ' ਦਸਣ ਲਈ ਪੁੱਠਾ ਊੜਾ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਓ ਦੀ ਲੰਮੀ ਸੁੰਡ ਹੈ । ਭਾਵ ਇਥੇ ਹਾਥੀ ਤਾਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸਕੂਲ ਵਾਸਤੇ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ, ਅੰਤਰਗਤ ਪੁਰਸ਼ (Esoteric School) ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਸੁੰਡ ਹਾਥੀ ਦੀ ਵਾਚਕ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਓਅੰਕਾਰ (ਓ) ਦੀ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਗਣੇਸ਼ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਪਰ ਰਖ ਲਿਆ ਹੈ । ਬਸ ਇਹੋ ਤਾਂ ਮਰ ਜਾਣਾ, ਜੀ ਉਠਣਾ, 'ਕਬਰ' ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਖਲੋਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਉਪਰ ਆਇਆ ਹੈ ।

ਪਰ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਇਸ 'ਸਿਰੀ' (ਹਉਮੈ) ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ? ਉਤਰ ਹੈ 'ਨਾਮ' 'ਧੁਨੀ', ਯਾ ਇਉਂ ਆਖੋ ਉਹ 'ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਬਾਣੀ' ਭਾਵ ਨਾਮ ਦੀ ਧੁਨੀ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਉੱਠਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਹੈ:-

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭ ਭਏ ਦਇਆਲਾ
ਸਿਵ-ਕੈ ਬਾਣਿ ਸਿਰੁ ਕਾਟਿਓ ।

[ਟੋਡੀ ਮ: ੫]

ਇਹ ਹੈ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਅਪਣੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਗਣੇਸ਼ ਦਾ 'ਸਿਰ' ਕੱਟਣਾ ।

(੫)

ਪਰ ਕਈ ਸਜਣ ਆਖਣਗੇ ਜੋ ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਸਚ ਮੁਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਿਰ ਕਟਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਫਿਰ ਲਾਇਆ

ਹੋਵੇਗਾ, ਸਚ ਸੁਚ ਕਿਸੇ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਵਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ ! ਜੇ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਮੁਰਦਾ ਜਿਵਾ ਵੀ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਓਹ ਨਾਟਕ ਚੇਟਕ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਵੇਗਾ, ਡਾਕਟਰੀ ਕਾਢ ਕੱਢੀ ਕਹੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਭਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ? ਧਰਮ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਤੇ ਹਉਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮਰਦੀ 'ਨਾਮ' ਬਿਨਾ । 'ਤੀਨ-ਤਾਪ' ਕਢਣੇ ਦਾ ਭਾਵ 'ਤੇਈਆ' ਕੱਢਣੇ ਦਾ ਭਾਵ ਵੀ ਸਰੀਰਕ ਰੋਗ ਕੱਢਣੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਧਿ, ਬਿਆਧਿ, ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ 'ਨਾਮ' ਦੁਆਰਾ ਕੱਢਣਾ ਹੈ । ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :-

'ਤੀਨੇ ਤਾਪ' ਨਿਵਾਰਨਹਾਰਾ
ਦੁਖ ਹੰਤਾਂ ਸੁਖ ਰਾਸਿ !......
ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ 'ਬੈਦ-ਨਾਰਾਇਣ'
ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਭ ਏਕ ।
ਬਾਲ ਬੁਧਿ ਪੂਰਨ ਸੁਖ ਦਾਤਾ
ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਟੇਕ ।

(ਟੋਡੀ ਮ:)

ਇਥੇ ਵੈਦ, ਹਕੀਮ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੈ, ਮਲ੍ਹਮ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਲਗਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਤਿੰਨ-ਤਪ ਆਧਿ ਬਿਆਧੀ ਉੱਪਾਧੀ ਦੇ ਨਵਿਰਤ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਲਕਾਂ ਵਾਂਗ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ, ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਕਿਸੇ ਕੋੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਤਮਕ-ਕੋੜ੍ਹ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਮਾਨੋ ਕੋਈ ਦ੍ਰਿਦ੍ਰੀ ਆਪਣਾ ਦ੍ਰਿਦ੍ਰ ਛੱਡ ਕੇ ਤਤਪਰ, ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਹ ਸੁਚਾ, ਸਚਾ ਨਵ-ਜੀਵਨ ਹੈ । ਜੋ ਇਸ ਅੰਦਰਲੇ ਗੁੱਝੜੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਓਹ ਮੇਰੇ

ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਭੁਲ-ਭਲਈਆਂ ਵਿਚ ਭਰਮਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪ ਡੁਬੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਡੋਬਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਆਪ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਹੋਂ-ਬੇ-ਰਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਹੈ——

ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੈ।
ਆਪਿ ਮੁਸੈ ਮਤਿ ਹੋਛੀਐ ਕਿਉਂ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣੈ।
ਕਿਉਂ ਰਾਹਿ ਜਾਵੈ 'ਮਹਿਲੁ' ਪਾਵੈ ਅੰਧ ਕੀ ਮਤਿ ਅੰਧੁਲੀ।
ਵਿਣੁ 'ਨਾਮ' ਹਰਿ ਕੇ ਕਛੁ ਨ ਸੂਝੈ ਅੰਧੁ ਬੂਡੌ ਧੰਧਲੀ।
ਦਿਨ ਰੈਨਿ ਚਾਨਣੁ ਚਾਉ ਉਪਜੈ ਸਬਦ ਗੁਰ ਕਾ ਮਨਿ ਵਸੈ।
ਕਰ ਜੋੜਿ ਗੁਰ ਪਹਿ ਕਰ ਬਿਨੰਤੀ ਰਾਹੁ ਪਾਧਰੁ ਗੁਰੁ ਦਸੈ।

ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਅੰਧਲੇ ਹਾਂ; ਸਾਨੂੰ ਨਾਮ-ਡਗੋਰੀ ਦੇਹ !! ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਅਸੀਂ ਮਤਹੀਣ ਆਗੂ ਹਾਂ, ਸਾਂਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹ ਸੁਟ !! ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਹਸੀਂ ਰਾਹੋਂ ਬੇਰਾਹ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਆਪਣਾ ਪਾਧਰ ਦੱਸ !! ਸੱਜਨ ਪਿਤਾ ! ਸਾਡੇ ਹਥ ਉਹ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਲਾਟੂ ਦੇਹ ਜੋ 'ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਾਨਣ ਚਾਓ ਉਪਜੈ ।' ਹਾਂ ਹਾਂ, ਕਿਰਪਾਲੂ ਪਿਤਾ ਸਾਨੂੰ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਸੂਰਜ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਦਾਤਾ) ਬਖ਼ਸ਼ !!!

ਜੋ ਭੋਲੇ ਭਰਾ ਇਸ ਡੂੰਘਾਈ ਤਕ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜਦੇ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰਕੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਮੋਤੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦੇ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤਾਂ 'ਸ਼ਿਵ' ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਪਾਰਵਤੀ ਕੋਈ ਜਨਾਨੀ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਭੋਲੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਨਾਮ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਠੱਠੇ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਹੈ:—

'ਪਾਂਡੇ ! ਤੁਮਰਾ ਮਹਾਦੇਓ, ਧਉਲੇ
ਬਦਲ ਚੜਿਆ ਆਵਤ ਦੇਖਿਆ ਥਾ।
ਮੋਦੀ ਕੇ ਘਰ ਖਾਣਾ ਪਾਕਾ
ਵਾਕਾ 'ਲੜਕਾ ਮਾਰਿਆ ਥਾ।'
ਹਿਦੂ ਅੰਨਾਂ ਤੁਰਕੂ ਕਾਣਾ ।
ਦੁਹਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿਆਣਾਂ ।'

[ਗੋਂਡ ਨਾਮ ਦੇਵ ਜੀ]

'ਪਾਂਡਾ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਪੈਸੇ ਪਿੱਛੇ ਤਾਂ ਭੱਜਦੇ ਹਨ ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਤਾਂ ਸੁਣਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਜੁ ਪਾਂਡੇ ਗੰਗਾ ਕੋਲ ਰਹਿਕੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਅਸ਼ਨਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਜਵਾਲਾ-ਪੁਰ ਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸੋ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਮੂੜ੍ਹ-ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ 'ਪਾਂਡਾ' ਬੁਲਾਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ, 'ਹੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਸਚ ਹੈ ਪਾਰਵਤੀ ਜੋ ਮੋਦੀ ਖਾਨੇ ਦੀ (ਰਸੋਈ) ਦੀ ਮਾਲਕ ਸੀ, ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁਤਰ, ਹਾਂ ਜੀ, ਉਸ ਦਾ 'ਲੜਕਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ !' ਰੇ ਕਾਣੇ ਮਿੱਤਰ, ਸਚ ਸੁਚ ਧੌਲ਼ੇ ਬਲਦ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹੇ ਓਹ ਮਹਾਂਦੇਵ ਆਇਆ ਸੀ । ਹੇ ਪਾਂਡੇ, ਤੇਰੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਮਾਇਆ ਵਲ ਹੈ, ਹਲਵੇ ਪੂੜੀਆਂ ਵੱਲ। ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇਂ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ: ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਤੇ ਕਟਾਖ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਈਆਂ । ਪਰ ਹੇ ਮੈਂਡੇ ਬ੍ਰਹਮ–ਗਿਆਨੀ ਵੀਰ, ਆਜਾ ! ਆਜਾ ! ਰਲ ਬੈਠੀਏ :—

'ਸੰਤੁ ਮਿਲੈ ਕਿਛੁ ਸੁਨੀਐ ਕਹੀਐ,
ਮਿਲੈ ਅਸੰਤੁ ਮਸਟਿ ਕਰਿ ਰਹੀਐ ।'

ਆਜਾ ! ਆਜ਼ਾ ! ਮੈਂਡੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀ ਵੀਰ ਆਜਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਦੋਵੇਂ ਉਸੇ ਚਿਟੜੇ [ਧਉਲੇ] ਬਲਦ ਉਪਰ ਸੁਆਰੀ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹਾਂ ਜਿਸ ਉਪਰ ਸਾਡਾ ਇਸ਼ਟ [ਮਹਾਂ—ਦੇਵ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ] ਸਦੀਵ-ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ! ਹਾਂ ਹਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਵੀਰ ਆ ਜਾ, ਆਜਾ ! ਉਹ ਧਉਲਾ ਬਲਦ, ਉਹ ਨਾਮ-ਰਥ ਅੱਜ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਆਜਾ ਆਜਾ ਤੇ ਫ਼ਰਸ਼ ਛੱਡ ਆ ਅਰਸ਼ ਵੱਲ ਟੁਰ ਚਲੀਏ, ਗਲਵਕੜੀ ਪਾਕੇ, ਜੱਫੀ ਮਾਰ ਕੇ, ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਛਾਤੀ ਲਾ ਕੇ। ਮੈਂਡੇ ਵੀਰਨਾ ਆਜਾ ਆਜ਼ਾ ! ਅੱਜ ਮਾਇਆ-ਭੇਡਾਰਨੀ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਟੁਟ ਗਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਪੁਤਰ ਫੁਟ ਗਿਆ ! ਮੈਂਡੇ ਵੀਰਨਾ ਆਜਾ ਆਜਾ ! ਸ਼ੜੱਪ ਆਜਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹੋ ਪੁਤਰ ਮੈਂਡੇ ਲਾਲ, ਮੈਂਡੇ ਵੈਦ, ਮੈਂਡੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਨੇ ਫਿਰ ਜਿਵਾਇਆ ਹੈ, ਮੁਰਦਾ ਫਿਰ ਤੁਰਾਇਆ ਹੈ !! ਹਾਂ ਹਾਂ ਆਜਾ ..... ਹਾਂ ਹਾਂ ਆਜਾ ...... ਹਾਂ ਹਾਂ ਆਜਾ !! ਤੇ ਆ ਕੇ ਕਦੀ ਨਾ ਵੇਂਦ, ਕਦੀ ਨਾ ਵੇਂਦ——ਕਦੀ ਨਾ ਵੇਂਦ—!!! ਮੈਂਡੜੇ ਵੈਦੜਾ !!! ਬਾਬਾ ਵੈਦ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ !!!

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

ਨੰ: ੬

ਗੁਰੁ ਦੀਪਕੁ ਤਿਹ ਲੋਇ ।'

(ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਮਾਝ)

ਜੋਤ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ

ਆਓ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਸ ਭੁਲੇਖੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਆਗੂ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੁ ਫਲਾਣੀ ਜਗਾ ਧਿਆਨ ਲਾਓ ਤਾਂ ਇਤਨੇ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਅਭਿਆਸੀ ਲੱਭਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ 'ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ' ਹੈ। ਕੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਰੌਸ਼ਨ-ਮੁਨਾਰੇ ਹਨ, ਜੋਤ-ਪੁੰਜ ਹਨ ? ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਕੀ ਜਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵ੍ਹਾਂਗ ਕੋਈ ਝਲਕ ਯਾ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ? ਜੇ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆਂ ਉਹ 'ਜੋਤ' ਭਾਸਦੀ ਹੈ ਯਾ ਅੱਖਾਂ ਨੂਟਿਆਂ ਯਾ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ? ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਜੋਤ ਰੂਪ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਤੇ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਬਿਜਲੀ

ਆਦਿ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਯਾ ਫਰਕ ਹੈ ? ਇਥੇ ਮੈਂ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਜੁ ਇਸਾਈ ਮਤ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ-ਵਤ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਮੂਸਾ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਤ ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਪਹਾੜ ਤੂਰ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਉਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਇਤਨਾ ਜਲਵਾ ਯਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਜੁ ਉਹ ਝੱਲ ਹੀ ਨਾ ਸਕੇ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਏਥੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਕੀ ? ਇਕ ਤਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉਪਰ ਪਹਿਲੋਂ ਚੜ੍ਹਨਾ, ਫਿਰ ਸੂਰਜ ਜਿੱਡੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ, ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਸ 'ਜੋਤਿ' ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਵੀ। ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਕੀ ਸੱਚ ਮੁਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਸੇ 'ਜੋਤਿ' 'ਨੂਰ' 'ਸੂਰਜ' 'ਬਿਜਲੀ ਚਮਤਕਾਰ' ਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਬਲਦੇ ਦੀਪਕ ਦੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਜੋਤ ਦਾ ਇਕ ਦੀਵੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਜੁ ਹੋਰਾਂ ਦੀਵਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਰੋਂ ਯਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਬਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਜ਼ੈਤੂਨ ਦਾ ਤੇਲ (Olive-oil) ਜੋ ਸਭ ਤੇਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੀਮਤੀ ਹੈ ਉਹ ਬਲਦਾ ਹੈ ! ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਤੇਲ ਹੋਵੇ, ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿਤਾਵਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਜੋਤਿ' (ਪ੍ਰਤੱਖ-ਰੋਸ਼ਨੀ) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਹੀ ਕਿ ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਯਾ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਲਾਟੂਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇਵਾਂਗੇ।

੨.

ਆਓ ਇਸ ਮਸਲੇ (Theory) ਉਪਰ ਜ਼ਰਾ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਜੁ ਮਾਇਕ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪੰਜ-ਤਤ

ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਉਹ ਕੀ ਕੀ ਹਨ ? ਪਹਿਲੋਂ ਮੋਟੇ ਤਤ ਨੂੰ ਲਓ, ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੂਖਮ ਨੂੰ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਹੈ ਜੋ ਸਥੂਲ ਹੈ, ਫਿਰ ਜਲ ਜੋ ਦ੍ਰਵੀ-ਭੂਤ (Fluid) ਹੈ, ਫਿਰ ਅਗਨੀ-ਤਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਅਕੀਦੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਚੰਨ ਤਾਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੀਖਕ ਸਾਰੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਹੈ ? ਨਹੀਂ ਇਸਦੇ ਉਪਰ ਪਵਣ-ਤਤ ਹੈ ਜੋ ਅਗਨੀ-ਤਤ ਤੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਪਰ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਗਨੀ ਯਾ ਰੋਸ਼ਨੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿਤਨੀ ਹੀ ਸੂਖਮ ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਪਵਣ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਓਹਲੇ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਝੁਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਿਆਣੇ ਇਕ ਹੋਰ ਤੱਤ ਨੂੰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਕਾਸ਼-ਤੱਤ ਆਖੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ। ਨਾ ਹਿਲਦਾ ਹੈ ਨਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਹੈ ਨਾ ਚੱਕਰ, ਨਾ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਦ ਨਾ ਅੰਤ। ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੁ ਅਕਾਸ਼ ਉਪਰ ਜੋ ਬੱਦਲ ਹਨ ਉਹ ਜਲ-ਤਤ ਦਾ ਅੰਗ ਹਨ, ਅਕਾਸ਼-ਤਤ ਆਪ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ, ਉਸ ਉਪਰ ਜੋ ਨੀਲਗੂ ਰੰਗ ਹੈ ਉਹ ਅਗਨੀ-ਤੱਤ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਕਾਸ਼-ਤੱਤ ਆਪ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੁ ਅਗਨੀ-ਤੱਤ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦੋ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਮਾਦੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵੀ ਹਨ—ਪਵਨ-ਤੱਤ ਤੇ ਅਕਾਸ਼-ਤੱਤ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕੀਕਣ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੁ ਕਿਸੇ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਸੂਰਜ ਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਗਨੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ? ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਦਾਂ ਤਸੀਲਦਾਰ ਦੇ ਉਪਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਉਪਰ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਯਾ ਵਾਇਸਰਾਏ ਹੈ, ਤੇ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਵਲਾਇਤ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਗਨੀ-ਤੱਤ ਤਾਂ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਤਸੀਲਦਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਉਪਰ ਪਵਨ-ਤੱਤ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਹੈ, ਅਕਾਸ਼-ਤੱਤ ਵਾਇਸਰਾਏ ਹੈ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਡਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਫਿਰ ਕੋਈ ਕੀਕਣ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੁ, 'ਅਗਨੀ-ਤੱਤ ਯਾ ਇਸ ਦੀ ਕਿਸੀ ਜੋਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਬੜੀ ਅਨਰਥ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਇਸ ਨੂੰ ਰਤਾ ਹੋਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰੋ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜੋਤ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ਕਲ ਯਾ ਅਕਾਰ ਹੈ—ਸੂਰਜ ਗੋਲ ਹੈ, ਦੂਜ ਦਾ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਕਟਾਰੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਕਿਰਣ ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸੂਖਮ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਹੱਦਬੰਦੀ ਯਾ ਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਨਿਰੰਕਾਰ' ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਤੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲੀ ਅਗਨੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ, ਅਸੀਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਕੀਕੂੰ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਇਥੇ ਓਹ ਵੀਰ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਉੱਤਰ ਦੇਣਗੇ ਜੁ ਭਾਈ ਇਹ ਸੂਰਜ ਤਾਂ ਬਾਹਰਲਾ ਹੈ, ਬਾਹਰੀ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਅੰਦਰਲਾ ਸੂਰਜ ਯਾ ਜੋਤ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਿਆਂ ਦਿਸਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਏਹੋ ਅਚੰਭਾ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਇਹ ਵੀ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਭਲੀਭਾਂਤ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਸਾਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਸਾਂ ਦਿਨ ਵਿਚ ਸੋਚੀਆਂ ਹੋਣ। ਗੱਲਾਂ ਕੀ ਸੁਫਨੇ ਵਿਚ ਦਿਨ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਮਨ ਦੇ ਕਲਪਣੇ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਭਿਆਸੀ ਨੇ ਸੂਰਜ ਵੇਖਿਆ

ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮੱਥੇ ਉਪਰ ਟਿਕਟਿਕੀ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਉਸੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਲੱਭਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਰੌਸ਼ਨੀ ਉਸਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਮਧ ਚੋਂ ਲੱਭਦੀ ਹੈ ਓਹ ਕੋਈ ਅਚੰਭਾ ਦੀਦਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਹਰਲੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਓਹ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਹੈ। ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਓਹ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਕੱਠਾ ਭੌਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਖ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਲਭਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਆਲਾ ਹੈ, ਜਿਕਣ ਨੱਕ ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ ਲੱਭਣ ਦਾ ਆਲਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਜੋ ਅਭਿਆਸੀ ਅੱਖਾਂ ਨੂਟ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਕੋਲ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਹਨ ਉਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਅਗਨੀ-ਤੱਤ ਨੂੰ ਹੀ ਲਭ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਓਹ ਤਾਂ ਦਿਨ ਦਾ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਯਾ ਆਜ ਦਾ ਜੋੜਿਆ ਹੋਬਿਆ ਅਗਨੀ-ਤੱਤ ਲੱਭ ਰਹੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਵਧੇਰਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵੇਖਣੀ ਕੋਈ ਰਸਦਾਇਕ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਗਿਆਨ ਦਾਤਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਅਚੰਭਾ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਨਾਲ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੋਰ ਸਬੂਤ, ਜੋ ਇਹ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਬਾਹਰਲੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਜ ਹੈ, ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਜਨਮ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਿਸਨੇ ਬਾਹਰਲੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ, ਓਹ ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਦੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਅਕੱਠੀ ਕਰਨੀ ਸੀ ਜਦ ਓਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕਿਥੋਂ ?

ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਯੋਗ ਦੇ ਉਹ ਤਰੀਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਯਾ ਅੱਖਾਂ-ਮਿਆਨੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੱਭਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਹੋਂ ਕੁਰਾਹੇ ਹਨ; ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਉਪਰਲੇ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ-ਤੱਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਅਧਮ-ਤੱਤ ਭਾਵ ਅਗਨੀ-ਤੱਤ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਹੇਠਲੇ ਤਬਕੇ ਦੇ ਯੋਗੀ ਯਾ

ਅਭਿਆਸੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨੂਟਣ ਨਾਲ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣੀ ਹੀ ਇਕ ਬੜੀ ਅਚੰਭਾ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਮਦਾਰੀ ਛੂ-ਮੰਤਰ ਆਖਕੇ ਇਕ ਰੁਪੈ ਦੇ ਦੋ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਏਦਾਂ ਹੀ ਲੱਭਣਾ ਹੈ ਤਦ ਤਾਂ ਇਕ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ਕ ਕਰਨ ਨਾਲ਼ ਲੱਭ ਪਵੇਗਾ।

੩.

ਕਿਸੇ ਜੋਤ ਦਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੇਖਣਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਗਨੀ ਤੱਤ ਨੂੰ ਹੀ ਪੂਜਣਾ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ 'ਬੁਤ ਪ੍ਰਸਤੀ' ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲੇ ਵੀ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਜੁ ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿੰਗ ਪੈਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਅੱਖਾਂ ਛੇਤੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਨਾ ਵੀ ਹੋਣ ਫਿਰ ਵੀ ਸੋਚਣਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਖਿਨ-ਭੰਗਰ ਹੀ ਅਸਾਂ ਲੱਭਣੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਜੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਇਆ, ਅੱਖ-ਮਟੱਕਾ ਕਰਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ? ਉਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਬਲਦੀ ਉਪਰ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਭਾਂਬੜ ਬਿਰਹੋਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਠਾਰਨ ਵਾਲੀ। ਜੇ ਬੱਚੇ-ਸੱਕੇ ਵਾਂਗ ਕਾਬਲ ਦਾ ਤਖਤ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਖੇਹ ਵਿਚ ਰਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਤਖਤ ਲੈਣ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ? ਜੋ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹਨ ਉਹ ਨਾ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਭਾਵ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ। ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਿਚ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ, ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੀ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜੁ ਉਹ 'ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ' ਕੇਹੜੇ ਹਨ, ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਦਸ਼ਰਨ ਇਕ ਵਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਪਿਛੇ ਹਟਦੇ ਹਨ ? ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ :—

(੧) ਸਹਜ-ਗੁਫਾ ਮਹਿ ਆਸਣੁ ਬਾਧਿਆ
'ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ' 'ਅਨਾਹਦ' ਵਾਜਿਆ ।
ਪ੍ਰਿਅ ਸਿਉ ਰਾਤੀ ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਰਿ......
ਜਨਮਿ ਨ ਮਰੈ ਨ ਆਵੈ ਜਾਇ ।
ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਓਹ ਰਹੈ ਸਮਾਇ ।
(ਆਸਾ ਮ: ੫)

(੨) ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ 'ਸਦਾ' ਸੁਖ ਦਾਤਾ
ਸਚੇ ਸੋਭਾ ਪਾਇਦਾ ।
(ਮਾਰੂ ਮ: ੧)

ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜੁ ਸਾਡਾ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ 'ਅਨਹਤ' 'ਅਨਹਦ' 'ਨਿਤ ਨਿਤ' 'ਸਦ ਸਦੀਵਾ', 'ਥਿਰ', ਸਦਾ-ਸਥਿਰ ਜੋਤ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਖਿਨ-ਭੰਗਰ ਝਲਕ ਜੋ ਆਈ ਤੇ ਗਈ ਜੋ ਅਸਾਡੀ ਜੋਤ ਹੈ ਓਹ ਕਾਲ ਦੀ ਕਲਾ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਹੈ, ਓਹ ਕਾਲ ਨਹੀਂ 'ਅਕਾਲ' ਹੈ । ਹਾਂ ਜੀ, ਉਸ ਅਬਚਲੀ-ਜੋਤ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਚੌਹਾਂ ਜੁੱਗਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਸਵਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਕੀ ਹੈ ? ਅਮਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੱਤਾ ! ਕੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ? ਮਨਮੁਖਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਹੀ ਅਲੋਪ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ, ਹੈ, ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ :—

ਚਹੁ ਜੁਗ ਮਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਚੀ ਬਾਣੀ ।
ਪੂਰੇ ਭਾਗਿ ਹਰਿ 'ਨਾਮਿ' ਸਮਾਣੀ ।

ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਤਰਸਹਿ ਸਭ ਲੋਇ ।
ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ।
(ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੩)

ਚਹੁ ਜੁਗ ਪਸਰੀ ਸਾਚੀ 'ਸੋਇ' ।
ਨਾਮਿ ਰਤਾ ਜਨੁ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ ।
(ਬਸੰਤ ਮ: ੩)

ਹਾਂ ਜੀ ਜਿਸ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਯਾ 'ਨਾਮ' ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਵੀਰ ਅਭਿਲਾਖੀ ਹਨ ਉਹ ਕੋਈ ਬਾਹਰਲੀ ਦੀਵੇ ਵਰਗੀ ਯਾ ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਵਰਗੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਤਾਂ ਓਹ ਮਹਾਂ-ਜੋਤ ਹੈ ਜੋ ਚਹੁੰ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਜੇ ਉਹ ਹੈ ਤਾਂ ਕਾਲ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਚਸ਼ਮਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਉਮਾਹੁ ਪਾਣੀ ਹੈ । ਜੇ 'ਅਕਾਲੀ ਅਬਚਲੀ ਜੋਤਿ' ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਾਲ ਦਾ ਉਮਾਹ ਕਿਥੋਂ ? ਹਾਂ ਹਾਂ, ਉਹ ਜੋਤ ਸਿਰਫ ਚਹੂੰ ਜੁੱਗਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਸਗੋਂ ਚਹੂੰ ਕੂਟਾਂ, ਦਸਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ।

ਹਾਂ ਹਾਂ, ਉਹ ਕਾਲ ਤੇ ਦੇਸ (Time & Space) ਦੀ ਸਾਂਝੇ ਜਨਕ ਜੋਤ : 'ਜੋਤ' ਨਹੀਂ ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਾਟ (primeval vibration) ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਵਾਹ ਵਾਹ ਦੀ ਧੁਨੀ ਅਲਾਪਣਾ ਹੈ, 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਵਾਹ-ਵਾਹਿ-ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ, ਵਿਸਮਾਦ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਪਾਉਣਾ ਹੈ । ਬਸ, ਇਹੋ ਤਾਂ ਸਦਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ :—

ਉਤਭੁਜ ਚਲਤੁ ਕੀਆ ਸਿਰਿ ਕਰਤੈ
'ਬਿਸਮਾਦੁ' 'ਸਬਦਿ' ਦੇਖਾਇਦਾ ।
(ਮਾਰੂ ਮ: ੧)

ਆਓ ਫਿਰ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਕੇ ਵੇਖੀਏ ਤੇ ਵਿਚਾਰੀਏ ਜੁ ਕੀ ਉਸ ਪਦਵੀ ਉਪਰ ਸੂਰਜ ਯਾ ਚੰਦ ਯਾ ਕੋਈ ਹੋਰ 'ਜੋਤਿ' ਹੈ ? ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਵਾਕ ਹੈ :—

ਊਹਾਂ ਸੂਰਜ ਨਾਹੀ ਚੰਦ । ਆਦਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਕਰੈ ਅਨੰਦ ॥
(ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਤਾਂ ਮਾਇਕ-ਜਗਤ ਦੇ ਦੀਵੇ ਹਨ ਤੇ ਮਾਇਕ ਵਸਤੂਆਂ ਹਨ, ਜੀਕਣ ਸਾਡੇ ਹਰੀਕੇਨ ਲੈਂਪ ਯਾ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਲਾਟੂ ਹਨ । ਪਰ ਜਦ ਅਸੀਂ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ-ਦੇਸ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਓਥੇ ਇਹ ਦੀਵੜੇ ਕਿਥੇ ? ਉਥੇ ਤਾਂ ਆਦਿ ਨਿਰੰਜਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੀ ਆਪੇ ਆਪ ਹੈ, ਉਹ ਉਥੇ ਇਕ ਡਾਢੀ ਅਦਭੁਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵੇਲੇ 'ਸੁੰਨ' ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਆਖਾਂਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਮੁਖ ਭਾਵ ਇਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਆਦਿ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ! ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਆਦਿ ਤਾਂ ਉਸ 'ਸੁੰਨ' ਵਿਚੋਂ ਇੰਝ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਜੀਕਣ ਸਾਡੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਸੁਆਸ । ਪਰ ਆਦਿ ਨਿਰੰਜਨ ਸੂਰਜ-ਚੰਦ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਸੁੰਨਸਹਿਜ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ-

ਸੁੰਨਹੁ ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਗੈਣਾਰੇ । ਤਿਸਕੀ ਜੋਤਿ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸਾਰੇ ।
ਸੁੰਨੇ ਅਲਖ ਅਪਾਰ ਨਿਰਾਲਮੁ ਸੁੰਨੇ ਤਾੜੀ ਲਾਇਦਾ ।
(ਮਾਰੂ ਮ: ੧)

(੪)

ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ।

ਉਪਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹਨ, ਸੁੰਨ-ਸਹਜ ਘਰ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਇਤਨੇ ਦੂਰ ਹਨ ਜੀਕਣ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਧਰਤੀ ਅਗੋਂ ਦੂਰ ਹੈ। ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ 'ਨ' ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਯਥਾ ਨਿਰ-ਆਕਾਰ, ਨਿਰ-ਅੰਜਨ ਨਿਰ-ਮਾਇਲ ਇਤਿਆਦਿ, ਯਾ 'ਅ' ਅਖਰ ਨਾਲ ਜੋ 'ਨ' ਦਾ ਹੀ ਭਾਈ ਹੈ, ਯਥਾ ਅ-ਲੱਖ, ਅਗੋਚਰ, ਅਪਾਰ...ਇਤਿਆਦਿ ਯਾ 'ਸੁੰਨ' ਨਾਲ ਕਿਉਂਕਿ 'ਸੁੰਨ' ਦਾ ਭਾਵ ਭੀ ਏਹੋ ਹੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕਦੀ ਅਸੀਂ 'ਕੋਟ-ਸੂਰਜ' ਵਾਲਾ ਕਰਕੇ ਪੁਕਾਰਦੇ ਹਾਂ, ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਾਂ :—

'ਕੋਟਿ ਸੂਰ ਜਾ ਕੈ ਪਰਗਾਸ।'

(ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਬਿਜੁਲੀ ਚਮਕੈ ਹੋਇ ਅਨੰਦ। (ਉਹੋ)

ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਪਉੜੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਪਰ ਕੋਈ ਕੀਕਣ ਚੜ੍ਹੇ ? ਵੇਖੋ ਜੇ ਸੂਰਜ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾਇਕ ਜਗਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀਕਣ ਵੇਖੇ। ਸੂਰਜ ਇਸ ਜਗਤ ਦਾ ਦੀਵਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੋਤ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪੰਚ-ਭੂਤਕ ਜਗਤ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅੱਖੀਆਂ ਵੀ ਹੋਣ। ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਉੱਲੂ ਭਾਵੇਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਭੀ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਗੁਆਚੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁੰਗੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਅੱਖ-ਪੁਤਲੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਲਭਦੇ ਹਨ। ਗਲ ਕੀ ਜੇ ਸੂਰਜ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਇਹ

ਮਾਇਕ ਜਗਤ ਦਿਸਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲਭਣ ਲਈ 'ਨਾਮ' ਰੂਪੀ ਸ਼ਬਦ (Primeval vibration = Logos ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੇ ਲੈਂਦੇ ਉਸ 'ਨਾਮੀ'-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾ ਲਭਦੇ ਹਾਂ । ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :—

ਮੋਹਨਿ ਮੋਹਿ ਲੀਆ ਮਨੁ ਮੋਹਿ ।
ਗੁਰ ਕੈ 'ਸਬਦਿ' ਪਛਾਨਾ ਤੋਹਿ ।

(ਬਸੰਤ ਮ: ੧)

ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਦੁਆਰਾ ਪਛਾਤਾ, ਤੇ ਜਦ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਲੀਆ ਇਹ ਪਾਇਆ :—

'ਅਨਿਕ ਸੂਰ ਸਸੀਅਰ ਨਖਿਆਤਿ ।
ਅਨਿਕ ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਬਹੁ ਭਾਤਿ...
ਅਨਿਕ ਅਕਾਸ ਅਨਿਕ ਪਾਤਾਲ ।
ਅਨਿਕ ਮੁਖੀ ਜਪੀਐ ਗੋਪਾਲ ।...
ਅਨਿਕ ਪੁਰੀਆ ਅਨਿਕ ਤਹ ਖੰਡ ।
ਅਨਿਕ ਰੂਪ ਰੰਗ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ।
ਅਨਿਕ ਬਨਾ ਅਨਿਕ ਫਲ ਮੂਲ ।
ਆਪਹਿ ਸੂਖਮ ਆਪਹਿ ਅਸਥੂਲ ।'

[ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫]

ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਸ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਅਟੁਟ ਕਿਰਣ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੁ

ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸੂਖਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਸਥੂਲ ਵੀ ਹੈ-ਸੂਖਮ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇਸ ਵਿਚ, ਅਸਥੂਲ ਮਾਇਕ ਜਗਤ ਵਿਚ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਗੁਪਤ-ਪ੍ਰਗਟ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਅਨਿਕ ਬ੍ਰਹਮੇ, ਅਨਿਕ ਇੰਦ੍ਰ, ਅਨਿਕ ਸੂਰਜ, ਅਨਿਕ ਚੰਨ ਤਾਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਨਖੱਤਰ, ਅਨਿਕ ਪੁਰੀਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹਨ । ਜੀਕਣ ਇਕ ਸੂਰਜ ਦੇ ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਦਾ ਬੇਅੰਤ ਅਡੰਬਰ ਭਾਸਦਾ ਹੈ-ਕਿਧਰੇ ਬੂਟੇ ਬੂਟੀਆਂ, ਜਲ ਥਲ ਆਦੀ, ਤੀਕਣ ਹੀ 'ਨਾਮ' ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਨਹੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਭਾਸਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਥੇ ਗੁਹਜ-ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਜੁ ਇਹ ਸੂਰਜ ਆਪਣੀ ਮਾਇਕ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਜਗਤ ਦਿਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਮਹਾਂ-ਸੂਰਜ (ਨਾਮ) ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗਿਆਨ-ਚਾਨਣ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ 'ਅਨਿਕ' ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਇਕ ਅੱਖ ਦੇ ਝਲਕਾਰੇ ਵਿਚ, ਅਖੀਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆਂ ਹੀ, ਦਸ ਛਡਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜੁ ਇਹ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮਾਇਕ (Physical Light) ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਮਹਾਂ-ਸੂਰਜ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ ਮਾਇਕ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਗਿਆਨ-ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੂਖਮ ਤੇ ਅਨੁਭਵੀ-(Light that is no light, Light that lighiens this light, Light-Divine) ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੈ । ਹਾਂ ਹਾਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦ, ਤਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਿਦੇ ਹੁਲਾਸ ਵਾਲੀ ਅਨੁਭਵੀ ਆਤਮਕ ਠੰਢਕ ਹੈ-

ਭਇਆ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਰਿਦੈ ਉਲਾਸ
ਪ੍ਰਭੁ ਲੋੜੀਦਾ ਪਾਇਆ ।
ਦੁਖੁ ਨਾਠਾ ਸੁਖੁ ਘਰ ਮਹਿ ਵੂਠਾ

ਮਹਾ-ਅਨੰਦ ਸਹਜਾਇਆ ।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮੈ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਅਪੁਨੇ ਪਹਿ ਆਇਆ ।
(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫)

੫.

ਹੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜੋ ! ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਦੀਵਟਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾ ਚੁੰਧਿਆਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਨਿਜ-ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਉਸ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਉਸ 'ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ' ਨੂੰ ਡਿੱਠਾ ਹੈ !! ਤੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜੋ ! ਹਟ ਜਾਓ, ਮੈਂਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ ਜਾਓ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂਡੇ ਅੰਦਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਉਹ 'ਤਾਰਾ ਲੰਮਾ' ਨਦਰ-ਨਿਹਾਲੜਾ ! ਹੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜੋ ! ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਜਾਓ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਉਹ ਭੇਦ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਹਾਂ ਜੀ ਪਾਇਆ ਹੈ-'ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੋਇ ਘਟਿ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਐਸਾ ਗਿਆਨੁ ਨ ਪਾਇਆ !' ਹੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜੋ ! ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਉਪਰ ਝੁੰਡ ਕੱਢ ਲਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਅਜ ਸੂਰਜ ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸ਼ਰਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ! ਹੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜੋ ! ਆਪਣੀ ਪਰਲੋ-ਪਾਲੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਓ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਡਿਠਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਉਸ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਰਲੋ ਡਰਦੀ ਹੈ !! ਹੇ ਚੰਦ ਸੂਰਜੋ ! ਡਰੋ ਮੈਥੋਂ ਡਰੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂਡੇ ਹਥ ਵਿਚ ਰਾਹੂ-ਕੇਤੂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਅਬਚਲੀ-ਜੋਤ ਨੂੰ ਡਿਠਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਹੂ ਕੇਤੂ ਪਨਿਹਾਰੇ ਹਨ !! ਹੇ ਚੰਨ ਸੂਰਜੋ ! ਹਟ ਜਾਓ, ਮੈਥੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇਜ ਵਿਚ ਤਪਸ਼ ਹੈ, ਤੇ ਮੈਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਉਹ ਤੇਜਮਈ 'ਸੂਰਜ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਰਾ ਪੂਰਾ ਠੰਢ ਦਾ ਹੀ ਸੋਮਾ ਹੈ !! ਹੇ ਚੰਨ

ਸੂਰਜੋ ਹਟ ਜਾਓ, ਮੈਥੋਂ ਕੰਡ ਮੋੜ ਲਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇਜ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕਾਲਖ ਭਾਸਦੀ ਹੈ, ਚੰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਰਖਾ ਕੱਤਦੀ ਬੁੱਢੀ ਭਾਸਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਡਿਠਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਓਹ ਚੰਨ ਜੋ ਬਿਨ-ਦਾਗ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬੁੱਢੜੀ ਨਹੀਂ !! ਹੇ ਚੰਨ ਸੂਰਜੋ ! ਮੈਥੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾ ਲਓ, ਕਤਰਾ ਲਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਭ ਪਾਜ ਲਾਹ ਛਡਾਂਗਾ; ਤੁਹਾਡੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਿਥੇ ਹੈ ਉਥੇ ਅਵਸ਼ ਪਰਛਾਵਾਂ ਵੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਓਹ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਸੋਹਣਾ ਜਿਸਦੀ ਜੋਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਰਛਾਂਵਾ ਨਹੀਂ !! ਹੇ ਚਨ ਸੂਰਜੋ ! ਹਟ ਜਾਓ ਹਟ ਜਾਓ, ਤੁਸੀਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਭਵਾਟੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਹੋ, ਕਿਸੇ ਅਪਣੇ ਵਡਕੇ ਦੇ ਗਿਰਦ ਗਿਰਦ ਪਰਕਰਮਾ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਮੈਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਜੀ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਓਹ 'ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ' ਸੂਰਜ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਵਾਟੀਆਂ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਉਸਦੀ ਹੀ ਪਰਕਰਮਾ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹਨ। ਹਾ ਹਾ ਹਟ ਜਾਓ ਦੀਵੇ ਦੀਪਕੋ, ਨਿਕੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਜੋਤੋ, ਮਾਇਕੀ ਚਾਣਨਿਓ ! ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਆਦਿ ਵੀ ਮਾਇਆ ਹੈ ਅੰਤ ਵੀ ਮਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਡਿਠਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਓਹ ਪੰਚ ਭੂ-ਆਤਮਾ ਇਸ ਵਿਚ ਸਭੇ ਭੂਤ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਾਨੋ ਕਦੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ !! ਹੇ 'ਬਸੰਤਰ', ਮੈਥੋਂ ਨਸ ਜਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜੁ ਅਗਿਆਨ ਵੇਲੇ :-

ਈਧਨ ਤੇ ਬੈਸੰਤਰੁ ਭਾਗੈ ।
ਮਾਟੀ ਕਉ ਜਲੁ ਦਹਦਿਸ ਤਿਆਗੈ ।

ਪਰ ਪਰਮਜੋਤ ਤੂੰ ਆਜਾ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਆਜਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਨਹੀਂਓ ਜਾਂਦੀ !! ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਤਾਰਿਓ ! ਕੋਈ ਦਿਨ ਆਵੇਗਾ, ਜਦ ਤੁਹਾਡੀ ਜੋਤ ਬੁਝ ਜਾਵੇਗੀ ਯਾ ਮੱਧਮ

ਪੈ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਡਿੱਠੀ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਡਿੱਠੀ ਹੈ, ਉਹ ਜੋਤ-ਬਾਣੀ—'ਚਹੁ ਜੁਗ ਮਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਚੀ ਬਾਣੀ !' ਹੇ ਸੂਰਜ ! ਤੈਂਡੀ ਜੋਤ ਤਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ, ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੂਰਜ ਜਿਸ ਦਾ ਹੈ 'ਦੀਪਕੁ ਤਿਹ ਲੋਇ !' ਹੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤਨ ਨੂੰ ਠਰਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਮੈਂਡੇ ਮਨ ਨੂੰ ਤਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈਂ, ਪਰ ਅਜ ਮੈਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਹਾਂ ਹਾਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ, ਲੂੰ ਲੂੰ ਵਿਚ, ਅਣੂ ਅਣੂ ਵਿਚ 'ਅਨਭੈ' ਦੀ ਰੁਣ ਝੁਣ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ—

'ਭਇਓ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਸਰਬ ਉਜੀਆਰਾ
ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਮਨਹਿ ਪ੍ਰਗਟਾਇਓ ।'
'ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ਪੀਓ ਮਨੁ ਤ੍ਰਿਪਤਿਆ
ਅਨਭੈ ਠਹਰਾਇਓ ।'

(ਗਉੜੀ ਮ: ੫)

ਬਸ ਬਸ ! ਮੈਂ ਇਸ ਜੋਤ, ਇਸ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਸ ਪਰਮ-ਜੋਤ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹਾਂ ਜੋ ਅਗਿਆਨ ਵਿਨਾਸਕ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਲੀ ਨਹੀਂ ਅਕਾਲੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ, ਵਾਹ-ਵਾਹ ਰਸ-ਗੁੱਧੀ ਹੈ !!——ਉਸ ਜੋਤ ਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ !!!

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

ਨੰ. ੧

'ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਸੁਨਿ ਆਇਓ ਗੁਰ ਤੇ।

ਜੋਗ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ।

ਇਥੇ ਮੈਂ ਕੁਝਕੁ ਅਜਿਹੇ ਭੁਲੇਖੇ ਲਿਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਪਰ ਕਈਆਂ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹੈ। ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈਣ ਨਾਲ ਜੋ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿਠੀ ਗਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੰਨੀਂ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਗਲਾਂ ਸੁਣੀਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਉਹੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਜਾਵੇ।

ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਾਤੰਜਲ ਰਿਖੀ ਦੇ ਯੋਗ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕਦੀ ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਯੋਗ ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅੱਠ ਅੰਗ ਆਸਣ ਨਿਯਮ ਇਤਿਆਦਿ ਗਿਣੇ ਗਏ ਹਨ। ਹਠ ਯੋਗ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝਕੁ ਹਠ ਯੋਗ ਦੇ ਅੰਗ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉਪਰ ਹੋਰ ਟੀਕਾ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਹਨ। ਆਓ ਕੁਝਕੁ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਰਣਨ ਕਰੀਏ।

(੧) ਪਹਿਲਾ ਭੁਲੇਖਾ 'ਪ੍ਰਾਣਯਾਮ' ਦਾ ਹੈ । ਯੋਗੀ ਪਹਿਲੋਂ ਸੁਆਸ ਅੰਦਰ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪੂਰਕ ਹੋਇਆ, ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਟ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਕੁੰਭਕ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਇਹ ਰੇਚਕ ਹੋਇਆ । ਇੰਝ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੋਹੋ ਆਦਿ ਮੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਬਾਬਤ ਪਵਿਤ੍ਰ ਵਾਕ ਹੈ, 'ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਨ ਕੌਡੀ ਕਾਮੰ' ਭਾਵ ਇੰਝ ਕਰਨਾ ਇਕ ਫੋਕਟ ਕਾਰਵਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੌਡੀ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕੀ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਕੋਈ ਭੱਠੀ ਹੈ ਜੁ ਇੰਝ ਸੁਆਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਧੁਖਣੀ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ? ਇਕ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮੀ ਵੀਰ ਮੈਂ ਵੇਖੇ ਹਨ ਜੋ ਅੱਧੀ ਉਮਰ (੨੦ ਕੁ ਸਾਲ) ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਿਚ ਫੋਟ ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਉਠ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਟੁਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਸੋਟੀਆਂ ਭਾਰ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੈ ਪ੍ਰਾਣਾ-ਯਾਮ ਨਾਲ ਛਾਤੀ ਤੇ ਪਿੱਠ ਦੇ ਪੱਠਿਆਂ ਉਪਰ ਵਧੀਕ ਬੋਝ ਪਾਣ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ। ਲੋਕੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੁ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਨਾਲ ਫੇਫੜੇ ਤਾਕੜ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਪਰ ਲਿਖੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀ ਮਸਾਲ ਸਾਨੂੰ ਦਸਦੀ ਹੈ ਜੁ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਮੂਲੋਂ ਨਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਐਕਸ-ਰੇਜ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵੇਖੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਜਿਥੋਂ ਫੇਫੜਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਓਹ ਥਾਂ ਖੋਖਲੀ ਜੇਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਓਥੋਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਪੀਕ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਦਵਾਈਆਂ, ਕੀਮਤੀ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਮਸੌਲ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੁ ਇਸ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਨਾਲ ਫ਼ਾਇਦੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ-ਖਰਾਬ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

(੨) ਜੀਕਣ ਫੇਫੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰਾ ਤੂੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ ਤੀਕਣ ਤ੍ਰਾਟਕਾ ਆਦਿ ਮੁੰਦਰਾਂ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਹਠ ਯੋਗੀ ਅਖਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨ ਝਮਕਾਏ ਢੇਰ ਚਿਰ ਤੋੜੀ ਵੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਤ੍ਰਾਟਕਾ ਆਖੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਛੇਤੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਲਾਲੀ ਪੈਣ ਨਾਲ ਲੋ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਯਾ ਫੇਫੜਿਆਂ ਉਪਰ ਬੋਝ ਪਾਣਾ ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਨੂਟ ਕੇ ਮਨ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਕਰੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਜਿਹਵਾ ਦੁਆਰਾ ਯਾ ਹੋਠਾਂ ਦੁਆਰਾ । ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਤਰੀਕੇ ਤੇ ਖੁਲਦੀਆਂ ਤੇ ਮੀਟਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਰਹੋਂ ਦੀ ਸਚੇ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਤੇ ਫਿਰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਪਰਸਪਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਉਠਕ ਬੈਠਕਾਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਿਰਮੂਲ ਹਨ।

(੩)ਭਾਵੇਂ ਸਰੀਰ ਸਾਫ਼ ਰਖਣ ਲਈ ਗੁਰਮਤ ਵਿਚ 'ਨਾਮ ਦਾਨ ਤੇ ਇਸਨਾਨ' ਗੁਰਸ਼ਿੱਖੀ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਗਿਣੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਅੰਦਰਲੇ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਜੋ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਓਹ ਡਾਢੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹਨ । 'ਧੋਤੀ' ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਓਹ ਮੁਦਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਓਹ ਕਪੜਾ ਖਾ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਅੰਤੜੀਆਂ ਸਾਫ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਨੈਤਿ' ਨਾਲ ਇੰਝ ਹੀ ਓਹ ਨੱਕ ਸਾਫ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਨਿਓਲੀ' ਨਾਲ ਓਹ ਪੇਟ ਨੂੰ ਮਧਾਣੀ ਵਾਂਗ ਰਿੜਕਦੇ ਹਨ, 'ਵਸਤ੍ਰੀ' ਨਾਲ ਗੁਦਾ ਨੂੰ ਅਨੀਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਭਾਠੀ' ਨਾਲ ਜੀਭ ਲੰਮੀ ਕਰਕੇ ਸੰਘ ਵਿਚ ਉਲਟਾ ਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਮੁੰਦ੍ਰਾ ਕੌਡੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੜੀਆਂ

ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹਨ। 'ਧੋਤੀ' ਨਾਲ ਇਕ ਸਾਧੂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਅੰਤੜੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਵਲਿੱਸ ਪਾ ਲਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਓਹ ਹਰਨੀਏ (Hernia) ਦੇ ਸਦਾ ਲਈ ਰੋਗੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਮੁੱਦ੍ਰਾਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਲਪ ਅਹਾਰੀ ਬ੍ਣੀਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਅਪਣੇ ਆਪ ਸਾਫ਼ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹਰੋਂ ਲੀਰਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਵਧੇਰਾ ਬੋਝ ਸੁੱਟਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਹਿ ਖੇਚਲ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਅਪਣੇ ਲਈ ਕਸ਼ਟ ਯਾ ਰੋਗ ਖ੍ਰੀਦਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਵਾਕ ਹੈ:-

੧. ਨਿਵਲੀ ਕਰਮ ਭੁਅੰਗਮ ਭਾਠੀ,
ਰੇਚਕ ਪੂਰਕ ਕੁੰਭ ਕਰੈ।
ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਛੁ ਸੋਝੀ ਨਾਹੀ,
ਭਰਮੇ ਭੂਲਾ ਬੂਡਿ ਮਰੈ।

[ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਮ: ੧]

੨. ਜੋਗ ਅਭਿਆਸ ਕਰਮ ਧਰਮ ਕਿਰਿਆ।
ਸਗਲ ਤਿਆਗਿ ਬਨ ਮਧੇ ਫਿਰਿਆ।
ਅਨਿਕ ਪਰਕਾਰ ਕੀਏ ਬਹੁ ਜਤਨਾ।
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਹੋਮੇ ਬਹੁ ਰਤਨਾ।
ਸਰੀਰੁ ਕਟਾਇ ਹੋਮੈ ਕਰਿ ਰਾਤੀ।
ਵਰਤ ਨੇਮ ਕਰੈ ਬਹੁ ਭਾਤੀ।
ਨਹੀਂ ਤੁਲਿ ਰਾਮ ਨਾਮ ਬੀਚਾਰੂ।

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਜਪੀਐ ਇਕ ਬਾਰ ।੧।
ਨਉ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਫਿਰੈ ਚਿਰੁ ਜੀਵੈ ।
ਮਹਾ ਉਦਾਸੁ ਤਪੀਸਰੁ ਥੀਵੈ ।
ਅਗਨਿ ਮਾਹਿ ਹੋਮਤ ਪਰਾਨ ।
ਕਨਿਕ ਅਸ੍ਵ ਹੈਵਰ ਭੂਮਿ ਦਾਨ ।
ਨਿਉਲੀ ਕਰਮ ਕਰੈ ਬਹੁ ਆਸਨ ।
ਜੈਨ ਮਾਰਗ ਸੰਜਮ ਅਤਿ ਸਾਧਨ ।
ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਕਰਿ ਸਰੀਰੁ ਕਟਾਵੈ ।
ਤਉ ਭੀ ਹਉਮੈ ਮੈਲੁ ਨ ਜਾਵੈ ।
ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮੁ ਸਮਸਰਿ ਕਛੁ ਨਾਹਿ ।
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮ ਜਪਤ ਗਤਿ ਪਾਹਿ ।੨।

(ਸੁਖਮਨੀ)

ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਆਸਣ ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ਭਾਵੇਂ ਸਿੰਘ ਆਸਣ ਜਾ ਪਦਮ ਆਸਣ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਊਠਤ ਬੈਠਤ ਸੋਵਤ ਜਾਗਤ' ਜਦ ਨਾਮ ਚਿਤਾਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਟੁਰਦਿਆਂ ਫਿਰਦਿਆਂ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਮੰਜੀ ਉਪਰ ਬੈਠ ਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਐਵੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਆਸਣ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਯਾ ਅਗੋਂ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਨਿਓਲੀ ਕਰਮ ਆਦਿਕ ਮੁੱਦਰਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖ਼ਰਾਬ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਹਥ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉਪਰ ਕੁਹਾੜੀ ਮਾਰਨਾ ਹੈ । ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਾਡੀ ਬਿਰਹੋਂ ਜੁਆਲਾ ਆਪੇ ਪ੍ਰਜਵਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ

ਵਧਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਦਿਨ ਆ ਪੁਜਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਫਿਰ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚੋਂ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕਾਰ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮ, ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਤੇ ਸੱਚੇ ਬਿਰਹੋਂ ਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਫੋਕਟ ਕਰਮਾਂ ਦੀ । ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ:-

(੧) ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ਕੁਲੀਨ ਚਤੁਰ
ਮੁਖ ਗਿਆਨੀ ਧਨਵੰਤ ।
ਮਿਰਤਕ ਕਹੀਅਹਿ ਨਾਨਕਾ
ਜਿਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਹੀਂ ਭਗਵੰਤ ।
(੨) ਰਤੇ ਸੇਈ ਜਿ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜੰਨਿ
ਜਿਨੀ ਸਿਞਾਤਾ ਸਾਈ ।
ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ
ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ ।

(ਸਲੋਕ ਮ: ੫)

ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਮਨ ਵਿਚ ਤੜਪ ਹੋਵੇ ਸੋਈਓ ਹੀ ਲਭਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਰਿਧੀ ਸਿਧੀ, ਕਿਸੇ ਲਾਭ ਲਈ ਹੈ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਹਥਿਆਰ ਕਰਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣ ਲੱਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਾਚਕ ਦੀ ਕਾਰ ਹਉਮੈਂ ਵਿਚ ਰੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਹਉਮੈਂ ਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਘੜੇ ਵੱਟੇ ਵਾਲੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਹੈ !

(੩) ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਓ ਉਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਖੋਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰੀਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਜੋ 'ਨਾਮ'

ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਮੁਖ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਰਾਹੋਂ ਬੇਰਾਹ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਓਹ ਫਸੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦੇ ਅਚਾਰੀਯਾ ਜੀ ਪਾਸ ਜੇ ਜਾਓ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਓਹ ਇਕ ਨਕਸ਼ਾ ਰੱਖਣਗੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਖਟ-ਚਕਰ (ਛੇ ਚੱਕਰ) ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਤੇ ਜੋ ਨਾੜੀ (Nerves) ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸੂਖਮ ਗੰਢਾਂ (Plexus) ਕਰਕੇ ਮੰਨੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਜਾਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇਗਾ। ਯੋਗੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਛੇ-ਚੱਕਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੱਕਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਨਾਲ ਤੇ ਉਸ ਫੁੱਲ ਦੀਆਂ ਪੰਖੜੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁਸ਼ਾਹਬਿਤ ਦੇਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪੰਖੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸੱਦਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਛੇ ਚੱਕਰ ਇਹ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੋਕਲਪਤ ਅਸਥਾਨ ਇਹ ਗਿਣੇ ਗਏ ਹਨ—

੧. ਮੂਲਾਧਾਰ	ਚੱਕ੍ਰ...ਗੁਦਾ ਵਿਚ...	੪	ਪੰਖੜੀਆਂ
੨. ਸ੍ਵਾਧਿਸ਼ਠਾਣ	,, ...ਲਿੰਗ ਕੋਲ...	੬	,,
੩. ਮਣਿਪੂਰ	,, ...ਨਾਭ ,, ...	੧੦	,,
੪. ਅਨਾਹਤ	,, ...ਹਿਰਦੇ ,, ...	੧੨	,,
੫. ਵਿਸ਼ੁਧ	,, ...ਕੰਠ ,, ...	੧੬	,,
੬. ਆਗਿਆ	,, ...ਭੋਹਾਂ ਮੱਧ ...	੨	,,

ਤੇ ਉਪਰ ਹੈ 'ਸਹੰਸਰ ਦਲ ਕਮਲ' ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪੰਖੜੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਦਸਮ ਦਵਾਰ ਹੈ। ਹੁਣ ਚੂੰਕਿ ਸਾਡੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਿਚ ਕੁੜਕੁ (Ganglion) ਤੇ (Plexus) (ਗੰਢਾਂ) ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਵੀ ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ

ਹਨ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਯੋਗ ਦੇ ਇਹ ਚੱਕਰ ਠੀਕ ਹੋਣ। ਹੁਣ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਸਾਡੀ ਰੀੜ੍ਹ-ਦੀ-ਨਾੜੀ (Spinol cord) ਵਿਚ ਇਕ ਨਹੀਂ, ੬ ਨਹੀਂ, ਅਨੇਕ ਹੀ ਐਸੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਢਾਂ ਤੇ ਚੱਕਰਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਰਤਾ ਕੁ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਗ-ਚੱਕ੍ਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਯਾ ਮੂਲ ਵਲ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਇਥੇ 'ਨਾਮ ਯਾ ਸ਼ਬਦ' ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਪੈਂਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਸੋਹਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਪੈਂਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਬਾਵਨ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਵੰਡ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਸੁਰ (Vowels) ਇਕ ਥਾਂ ਵਯੰਜਨ (Consonants) ਦੂਜੀ ਥਾਂ, ਫਿਰ ਅਗੇ ਉਹ ਹਿਸੇ ਜੋ ਨਕ ਵਿਚੋਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਹਨ (Nosals), ਹੋਠਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ (Labials) ਗਲੇ ਨਾਲ (Guturals) ਇਤਿਆਦਿ। ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਗਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਵੇਗੀ ਜੁ ਫਲਾਣੇ ਫੁੱਲ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੰਖੜੀਆਂ ਕਿਉਂ ਹਨ, ਫਲਾਣੇ ਦੀਆਂ ੧੦ ਕਿਉਂ, ਫਲਾਣੇ ਦੀਆਂ ੧੨ ਕਿਉਂ ਤੇ ਇਸ ਗੁੰਝਲ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਉਪਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਝੱਟ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਜੁ ਸਾਡੇ ਭੋਲੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਕੀਕਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਟ ਚੱਕਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਮਰਾਹ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ-

ਸਿਰ (ਦਸਮ-ਦ੍ਵਾਰ) 'ਸਹੰਸ੍ਰ ਦਲ-ਕਮਲ' ਭਾਵ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪੰਖੜੀਆਂ

ਅੱਖਾਂ = ੨ ਪੰਖੜੀਆਂ = ਦੋ ਅੱਖਰ (ਹ, ਸ) —
(ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ)
|
ਕੰਠ (ਗਲਾ) = ੧੬ ਪੰਖੜੀਆਂ = ਸੋਲਾਂ-ਅੱਖਰ-ਅ ਆ, ਇ
ਈ, ਰਿ ਰੀ, ਲ੍ਰਿ ਲ੍ਰੀ, ਏ
|

ਐ, ਓ ਔ, ਆ:–(ਕੰਠ ਸੰਬੰਧਤ) ਇਹ ੧੬ ਸੰਸ–ਕ੍ਰਿਤ ਦੇ Vowles ਹਨ।

ਹਿਰਦਾ (ਦਿਲ) = ੧੨ ਪੰਖੜੀਆਂ = ਕ, ਖ, ਗ, ਘ, ਙ, ਚ, ਛ, ਜ, ਝ, ਞ–ਅੱਖਰ ਹਿਰਦਾ ਸੰਬੰਧਤ (Gutural) ਤੇ ਦੋ ਹੋਰ (ਸ਼, ष)

ਨਾਭ (ਧੁਨੀ) = ੧੦ ਪੰਖੜੀਆਂ = ਟ, ਠ, ਡ, ਢ, ਣ, ਤ, ਥ, ਦ, ਧ, ਨ, ਅੱਖਰ ਲਾਭ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ।

ਲਿੰਗ = ੬ ਪੰਖੜੀਆਂ = ਪ, ਫ, ਬ, ਭ, ਮ, ਵ, ਅੱਖਰ ਲਿੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰ-ਧਤ (Lapials chiefly)

ਗੁਦਾ = ੪ ਪੰਖੜੀਆਂ = ਯ, ਰ, ਲ, व ਅੱਖਰ ਗੁਦਾ

[ਨੋਟ:– क्ष, ज्ञ ਗ਼ੈਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਆਏ।]

ਜੇ ਇਸ ਨਕਸ਼ੇ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ ਜੁ—

(੧) ਕੰਠ ਦੀਆਂ ੧੬ ਪੰਖੜੀਆਂ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ੧੬ (Vowels) ਅ ਆ ਆਦਿ ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਕ ਮਨੋਕਲਪਤ ਤਸਵੀਰ ਯਾ ਚੱਕਰ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ੧੨ ਪੰਖੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਚੱਕਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਮਾਨੋ ਕਲਪਤ ਤਸਵੀਰ ਬਾਰਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਹੈ ਇਤਿਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਅੰਦਰ ਜੇਹੜਾ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਚੱਕਰ ਯਾ ਪੱਖੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਫੂਲ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ।

(੨) ਜੋ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੱਸੇ ਹਨ ਜਿਹਾ ਕਿ ਹਿਰਦਾ, ਕੰਠ ਆਦਿ ਓਹ ਵੀ ਕਲਪਤ ਹਨ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਸੰਬੰਧ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਕੁਝ ਅੱਖਰ ਹੋਠਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਦੰਦਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਕੁਝ ਦੰਦਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਰਾਹੀਂ। ਪਰ ਇਹ ਆਖਣਾ ਜੁ ਫਲਾਣਾ ਕੰਨ ਵਿਚੋਂ ਯਾ ਨਾਭੀ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭੁਲ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਮੇਲਵੇਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਪਰੋ ਕੇ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਅੱਖਾਂ ਦੋ ਹਨ, ਸ ਤੇ ਹ ਇਥੇ ਰਖੇ ਗਏ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ 'ਹੰਗ' 'ਸੋਹੰ' ਮੂਲਮੰਤਰ ਰਚੇ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੋ ਮੂਲ-ਅੱਖਰ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੈਂਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ੳ, ਅ, ੲ, ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੁਸ਼ਾ-ਹਬਿਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਖਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹੀਆਂ ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਤੇਹੇ ਹੀ ਇਹ ਦੋ ਅੱਖਰ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜੁ ਅਖਾਂ ਪਿਛੇ ਇਹ ਦੋ ਅੱਖਰ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹਨ। ਨਾ ਹੀ ਸਾਡੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ੧੬ ਖੰਭੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਫੁਲ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ੧੨ ਵਾਲਾ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਨਾ ਹੀ ੧੦ ਵਾਲਾ ਨਾਭਿ ਵਿਚ, ਯਾ ੬ ਵਾਲਾ ਲਿੰਗ ਵਿਚ, ਯਾ ੪ ਵਾਲਾ ਗੁਦਾ ਵਿਚ। ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਮੁਸ਼ਾਹਬਿਤ (Analogy), ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਖਰ-ਵੰਡ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਮਲਾ ਕੇ ਦਸੀ ਹੈ।

(੩) ਅਸਲ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਸਾਰੇ ਅਖਰ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ, ਥਾਟ ਯਾ ਜੁੰਬਸ਼ ਤੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ ਜੀਭ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਸਤਾਰ ਵਜਾਣ ਵੇਲੇ ਤਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਹੋ ਕੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਾ, ਰੇ, ਗਾ, ਮਾ.........ਆਦਿ ਸੁਰਾਂ ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪਾਠਕ

ਸਜਣ ਪੁਛਣਗੇ ਜੁ ਇਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ।

ਉਤਰ ਹੈ ਜੋ ਮੁੱਢਲੀ ਹਰਕਤ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਥ੍ਰਾਟ ਯਾ ਥਰਕੰਬਣੀ ਜਿਸ ਨੇ ਜਗਤ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਓਹ ਤਾਂ 'ਨਾਮ' (ਸ਼ਬਦ) ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਬਸ ਉਸੇ ਨੂੰ ਲਭਣਾ ਲੋੜੀਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਹੰਸਰਦਲ-ਕਮਲ' ਭਾਵ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪੰਖੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕਮਲ ਆਖਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਉਸ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਹੋਰਾਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੁਣਾਂ ਹੈ। 'ਸਹੰਸਰ ਦਲ ਕਮਲ' ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਵੀ ਇਕ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨਾਮ ਦਾ ਤਜ ਤਾਂ ਕੋਟਾਨ-ਕਟ ਹੈ। ਜੋ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਅਸੰਖਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਹੰਸਰ' ਕਰਕੇ ਆਖਣਾ ਇਕ ਭਾਰੀ ਭੁਲੇਖਾ ਤੇ ਗਲਤੀ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਨਾਮ ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭੁੱਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਇਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਭਦੀਆਂ ਹਨ ਇਹ ਸਮਝਕੇ ਜੁ ਸ਼ਾਇਦ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਫੁੱਲ ਹਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਥਾਂ ਲਈ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਰਚਦੇ ਹਨ, ਕਿਧਰੇ ਗਣੇਸ਼, ਕਿਧਰੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਕਿਧਰ ਸ਼ਿਵ। ਇਹ ਦੂਜੀ ਭੁਲ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਗੜ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਜੋਗੀ' ਆਪ ਰਚਕੇ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਗਿਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਕੇ ਜੁ ੧੨ ਦਲ ਕਮਲ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ਉਹ ਭੁਲਦੇ ਭੁਲਦੇ ਅਧਿਆਤਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਯਾ ਹੋਰ ਭਗਤ ਜੀ ਜਦ 'ਉਲਟਤ ਪਵਨ ਚਕ੍ਰਖਟ ਭੇਦੇ' ਆਦਿ ਪਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜੁ ਗਲ ਕੀ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣੀ ਧਿਆਨ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਇਕਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ

ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਠੀ ਤਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪੌਣ ਯਾ ਹਵਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕਣਾ, ਸਗੋਂ ਧਿਆਨ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਸਿਮ-ਰਨ ਦੁਆਰਾ ਰੋਕਣਾ ਹੈ। ਇੰਞ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਵਾਙੂ ਚੱਕਰ ਆਪੇ ਖੁਲ੍ਹਕੇ ਸਾਨੂੰ ਨਾਮ-ਮਹਾਂਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਇਧਰ ਉਧਰ ਤ੍ਰਾਟਕਾ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਭੁਲੇਖਾ, ਗੋਰਖ ਧੰਧਾ, ਭੁਲਭਲਈ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਆਣੇ ੨ ਪੁਰਸ਼ ਵੀ ਡਿਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਭੁਲਖੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਹੇ ਭੁਲੜੇ ਜੋਗੀ ! ਤੂੰ ਜੋਗ ਨੂੰ ਖਿੰਥਾ ਡੰਡਾ ਤੇ ਭਸਮ ਵਿਚ ਮੰਨੀਂ ਬੈਠਾ ਹੈਂ ! ਹੇ ਭੁਲੜੇ ਜੋਗੀ ! ਤੂੰ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ, ਆਸਣ, ਤੇ ਤ੍ਰਾਟਕਾ ਨੂੰ ਜੋਗ ਬਣਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈਂ ! ਹੇ ਭੁਲੜੇ ਜੋਗੀ ! ਤੂੰ ਖਟ ਚਕਰਾਂ ਤੇ ਸਹੰਸਰ ਦਲ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਰੁਝਾ ਬੈਠਾ ਹੈਂ ! ਹੇ ਭੁਲੜੇ ਜੋਗੀ ! ਤੂੰ ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣੀ, ਦੇਸ ਦਿਸਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ! ਆਜਾ ਆਜਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਫੜ ! ਮੈਂਡੇ ਮਿਹਰਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਬੇ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀਉ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਫੜ, ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਤੇ ਨਾਮ—ਮਹਾਂ ਰਸ ਪੀ। ਸਚਾ ਯੋਗ ਉਸ 'ਨਾਮ' ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਹੈ—ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਦੁਆਰਾ—ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਤੋਗੁਣ ਦਾ ਵਸਾਣਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਹੈ, ਓਹ 'ਆਪਾ' ਸਭ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਵੇਖਣਾ ਹੈ। ਬਸ ਏਹੋ ਰਾਜਯੋਗ ਹੈ, ਏਹੋ ਅਸਲ ਭਾਵ ਸਹਜ-ਸਮਾਧੀ ਹੈ, ਏਹੋ ਗੁਰਮਤਿ ਹੈ—

ਗੁਰਕਾ ਸਬਦ ਮਨੈ ਮਹਿ ਮੁੰਦ੍ਰਾ,
ਖਿੰਥਾ ਖਿਮਾ, ਹੰਢਾਵਉ।
ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਭਲਾ ਕਰਿ ਮਾਨਉ

'ਸਹਜ ਜੋਗ' ਨਿਧਿ ਪਾਵਉ ।...
ਸਿਵਨਗਰੀ ਮਹਿ ਆਸਣਿ ਬੈਸਉ,
ਕਲਪ ਤਿਆਗੀ ਬਾਦੰ ।
ਸਿੰਙੀ-ਸਬਦੁ ਸਦਾ–ਧੁਨਿ ਸੋਹੈ,
ਅਹਿਨਿਸਿ ਪੂਰੈ ਨਾਦੰ ।
ਪਤੁ ਵੀਚਾਰ, ਗਿਆਨ ਮਤਿ ਡੰਡਾ,
ਵਰਤਮਾਨ ਬਿਭੂਤੰ ।
ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਰਹਿਰਾਸਿ ਹਮਾਰੀ,
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਅਤੀਤੰ ।
ਸਗਲੀ ਜੋਤਿ ਹਮਾਰੀ ਸੰਮਿਆ,
ਨਾਨਾ ਵਰਨ ਅਨੇਕੰ ।
ਕਹੁ ਨਾਨਕ, ਸੁਣਿ ਭਰਥਰਿ ਜੋਗੀ,
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਲਿਵ ਏਕੰ ।

(ਆਸਾ ਮ: ੧)

—

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

ਨੰ: ੮

'ਗਣਤੈ ਪ੍ਰਭੂ ਨ ਪਾਈਐ ਦੂਜੈ ਭਰਮੀਤ ।'

(ਮ: ੩)

ੴਕੰਕਾਰ ਤੇ ਓਅੰਕਾਰ

ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਅਖਰਾਂ ਤੇ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਰਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਡੇ ਕਈ ਸਾਲ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ (੧) ਏਕੰਕਾਰ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ । ਕੀ ਇਸ (੧) ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਯਾ ਕਿ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ੨, ੩, ੪, ੫, ਇਤਿਆਦ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨੰਬਰ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਲਖਯ ਓਅੰਕਾਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਓਅੰਕਾਰ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ* । ਉਂਝ ਤਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਝਟ ਆਖੇ ਜੋ ਭਾਈ 'ਏਕਾ' ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ, ਪਰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਜੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਮਿਠੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ

---

(੧) *ਓਅੰਕਾਰਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਉਤਪਤਿ......ਓਅੰਕਾਰ ਸੈਲ ਜੁਗ ਭਏ । (ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ) (੨) ਓਅੰਕਾਰ ਉਤਪਾਤੀ । ਕੀਆ ਦਿਨਸੁ ਸਭ ਰਾਤੀ । ਮਾਰੂ ਮ: (੫) (੩) 'ਓਅੰਕਾਰ ਸਭ ਸਿਸਟਿ ਉਪਾਈ।' (ਮਾਰੂ ਮ: ੩)

ਜਿਤਨੀ ਵਿਚਾਰ ਤਿਤਨਾ ਹੀ ਝਮੇਲਾ, ਜੀਕਣ ਜਿਤਨੀ ਤੇਜ਼ ਰੋਸ਼ਨੀ ਉਤਨਾ ਹੀ ਗੂੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ :–

ਗੋਸ਼ਟ ਗਾਂਗੈ ਤੇਲੀਐ
ਪੰਡਿਤ ਨਾਲ ਹੋਵੈ ਜਗ ਦੇਖੈ ।
ਖੜੀ ਕਰੈ ਇਕ ਅੰਗੁਲੀ
ਗਾਂਗਾ ਦੋਇ ਵੇਖਾਲੈ ਰੇਖੈ ।
ਫੇਰ ਉਚਾਇ ਪੰਜਾਂਗਲਾ
ਗਾਂਗਹ ਮੁਠ ਹਲਾਇ ਅਲੇਖੈ ।
ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਉਠ ਚਲਿਆ
ਪੰਡਿਤ ਹਾਰ ਭੁਲਾਵੈ ਭੇਖੈ ।
ਨਿਰਗੁਨ ਸਰਗੁਨ ਅੰਗ ਦੋਇ
ਪਰਮੇਸਰ ਮਿਲਨ ਸਰੇਖੈ ।
ਅੱਖੀਂ ਦੋਵੈਂ ਭੰਨਸਾਂ
ਮੁਕੀ ਲਾਇ ਹਲਾਇ ਨਿਮੇਖੈ ।
ਮੂਰਖ ਪੰਡਿਤ ਮੂਰਤ ਵਸੇਖੈ ।੧੮।੩੨।

ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਮੂਰਖ ਤੇ ਇਕ ਬਹੁ-ਪੜ੍ਹੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਇਥੇ ਸੰਬਾਦ ਹੈ, ਪਰ ਚੁਪ ਗੜੁੱਪੀ । ਉਸ ਮੂਰਖ ਗਾਂਗੋ ਤੇਲੀ ਦੀ ਹੁਣ ਚਤੁਰ ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਸੈਨਤਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ ਤੇ ਲੋਕੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਨ । ਪੰਡਤ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਕ ਉਂਗਲੀ ਖੜੀ ਕੀਤੀ, ਏਹ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਜੁ ਵਾਹਿ-ਗੁਰੂ ਕਰਤਾ ਇਕੋ ਇਕ ਹੈ । ਉਹ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਾਂਗਾ

ਤੇਲੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਜੁ ਪੰਡਤ ਮੈਂਡੀ ਇਕ ਅੱਖ ਕੱਢੂ ਹੈ, ਤਾਂ ਗਾਂਗੇ ਨੇ ਦੋ ਉਂਗਲਾਂ ਚੁਕੀਆਂ ਜੁ ਮੈਂ ਤੈਂਡੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਕੱਢ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੂਰਖ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਓ ਪਰ ਵੇਖੋ ਸਿਆਣਾ ਪੰਡਤ ਕੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ । ਓਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਜੁ 'ਦੂਜਾ' ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਸਤੇ (੧) ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ, ਜਦ ਤੋੜੀ ਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਤਦ ਤੋੜੀ ਵਾਹਿਗੂਰੂ ਭੀ ਅਧੂਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਸਤੇ ੧ ਨਹੀਂ ੨ ਨੰਬਰ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਇਕ ਲਿਹਾਜ਼ ਤੇ ਠੀਕ ਵਿਚਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਆਪਣੇ ਦਿਲੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਕੇ ਸਵੀ-ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਥੇ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ, ਅਗੋਂ ਪੰਡਤ ਪੰਜ ਉਂਗਲੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਦਸਣ ਵਾਸਤੇ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪੰਜ-ਭੂ-ਆਤਮਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਭੂਤ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਇਥੇ ਤਕ ਠਾਕ ਹੈ। ਪਰ ਗਾਂਗਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਜੁ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਥੱਪੜ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਗਾਂਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਘਸੁੰਨ ਵਟ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜੁ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਮਾਰਾਂਗਾ। ਪੰਡਤ ਇਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਪਰਲੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਪੰਜ-ਤੱਤ ਮਾਨੋ ਮੁਠੀ ਦੇ ਮੀਟੇ ਹੋਏ (੦) ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ (੦) ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਦਾ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਇਕ ਲਿਹਾਜ਼ ਤੇ ਠੀਕ ਹੈ। ਮੂਰਖ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਡਤ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਏਕੇ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਕੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ, ਪਰ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੱਖ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ (੨) ਵੀ ਠੀਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਫਿਰ (੦) ਨੂੰ ਪਕੜਦਾ ਹੈ, ਜੁ ਅੰਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਇਸੇ ਵਿਚ ਜਾ ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ "ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਓ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੋਚੋ ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗਾ" ਆਓ ਅਸੀਂ ਇਕ ਇਕ ਨੂੰ ਲਈਏ :–

"੦ ਅੰਗ ਸੁੰਨ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ ਜਦ ਪਰਲੋ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਦ ਜਗਤ ਹੋ ਗਿਆ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਨਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਉਹ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਸੁੰਨ ਮਸੁੰਨ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਲਈ ਸੂਰਜ ਵਰਗਾ ਗੋਲ-ਚਕਰ (*) ਵਰਤੀਏ, ਪਰ ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ 'ਸੁੰਨ' ਅਯੋਗ ਹੈ।

ਫਿਰ ਏਕਾ ਲਓ। ਇਹ ਏਕੰਕਾਰ ਵਾਚਕ ਹੈ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸੱਚ ਮੁਚ ਏਕੰਕਾਰ ਹੈ।

ਪਰ ਹੁਣ ਸੋਚੋ ਜੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਰਗੁਣ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਗੁਣ ਵੀ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਵੀ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਸ਼ਿਵ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਆਓ ਤੇ ਵੇਖੋ ਦੁਖ-ਸੁਖ, ਹਰਖ-ਸੋਗ, ਨਰਕ ਸੁਰਗ, ਪੁੰਨ-ਪਾਪ, ਜਨਮ-ਮਰਨ, ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤ, ਭਲਾ-ਬੁਰਾ, ਮਿਤ੍ਰ-ਸਤ੍ਰ, ਸੰਜੋਗ ਵਿਜੋਗ, ਆਸਾ-ਮਨਸਾ, ਉਸਤਤ-ਨਿੰਦਾ, ਦਿਨ-ਰਾਤ, ਪਰਲੋ-ਉਤਪਤੀ, ਅਕਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ, ਇਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਉਸੇ ਦੇ ਹੀ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ। ਕੀ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਲਈ ੨ ਅੰਗ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੁ ਠੀਕ ਹੈ।

ਹੁਣ ੨ ਅੰਗ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰਗੁਣ ਰੂਪ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਸੁਣਦੇ ਆਏ ਹਾਂ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁਖ ਤਿੰਨ ਅੰਗ ਹਨ, ਕਰਤਾ, ਭਰਤਾ, ਤੇ ਹਰਤਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨ, ਮਹੇਸ਼, ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁਖ ਲੋਕ ਹਨ, ਅਕਾਸ਼ ਮਾਤ ਲੋਕ

ਤੇ ਪਾਤਾਲ; ਫਿਰ ਉਸ ਕਾਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਟੋਟੇ ਹਨ,–ਭੂਤ ਭਵਿੱਖਤ, ਵਰਤਮਾਨ, ਫਿਰ ਦੇਸ ਦੇ ਵੀ ਤਿੰਨ ਟੋਟ ਹਨ—ਆਦਿ, ਮੱਧ ਤੇ ਅੰਤ, ਫਿਰ ਮਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਅੰਗ ਹਨ ਮਨ, ਬਚ, ਕਰਮ, ਫਿਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਟੋਟੇ ਹਨ—ਜੰਮਣ, ਮਰਣ, ਜੀਵਨ, ਫਿਰ ਹਾਲਤਾਂ ਤਿੰਨ ਹਨ–ਆਧ, ਬਿਆਧ, ਉਪਾਧਿ, ਫਿਰ ਅਵਸਥਾ ਤਿੰਨ ਹਨ–ਸੁਰਗ, ਮਿਰਤ, ਨਰਕ, ਫਿਰ ਉਤਮ, ਮੱਧਮ, ਨੀਚ, ਫਿਰ ਆਰਜਾ ਦੇ ਟੋਟੇ ਤਿੰਨ ਹਨ–ਬਾਲਕ, ਜੋਬਨ, ਬਿਰਧ, ਫਿਰ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀਆਂ ਤਿੰਨ ਹਨ–ਰਜੋ, ਤਮੋ, ਸਤੋ, ਇੜਾ, ਪਿੰਗਲਾ, ਸੁਖਮਨਾ, ਸੁਖ, ਦੁਖ ਤੇ ਸਮਤਾ, ਧਿਆਨ, ਧੇ, ਧਿਆਵਣ ਵਾਲਾ, ਇਤਿਆਦਿ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਉਪਰ ਜੇ ਸਮੁਚੀ ਨਜ਼ਰ ਫੇਰੀਏ ਤਾਂ ਕੀ ਉਸ ਲਈ ਤਿੰਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੁ ਠੀਕ ਹੈ।

ਤਿੰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਉਪਰ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਪਰ ਕੀ ਤਿੰਨ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ, ਚਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ? ਵੇਖੋ ਖਾਣੀਆਂ ਚਾਰ ਹਨ—ਅੰਡਜ ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ ਉਤਭੁਜ, ਪਾਸੇ ਚਾਰ ਹਨ—ਪੂਰਬ ਪੱਛਮ ਉਤਰ ਦੱਖਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੂੰਟਾ ਵੀ ਚਾਰ ਹਨ, ਫਿਰ ਜੁਗ ਚਾਰ ਹਨ–ਸਤਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦਵਾਪਰ ਤੇ ਕਲਜੁਗ, ਵਰਨ ਚਾਰ ਹਨ, ਵੇਦ ਚਾਰ ਹਨ, ਧਰਮ ਅਰਥ ਕਾਮ ਮੋਖ ਚਾਰ ਹਨ, ਰਜੋ ਸਤੋ ਤਮੋ ਤੇ ਤ੍ਰੈ ਗੁਨ ਅਤੀਤ ਚਾਰ ਹਨ, ਇਤਆਦਿ। ਕੀ ਫਿਰ ੪ ਅੰਗ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਸਤੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੁ ਠੀਕ ਹੈ।

ਚਾਰ ਅੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ। ਕੀ ਇਹੋ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ? ਵੇਖੋ ਤੱਤ ਪੰਜ ਹਨ–ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਜਲ, ਅਗਨੀ, ਵਾਯੂ, ਆਕਾਸ਼, ਫਿਰ ਪੰਜ ਦੂਤ ਇਹ ਹਨ—ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ, ਪੰਜ ਪ੍ਰਵਾਣ ਗੁਣ ਇਹ ਹਨ—ਸਤ,

ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਧੀਰਜ, ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ, ਫਿਰ ਖੇਚਰ, ਭੂਚਰ, ਚਾਚਰ, ਉਨਮਨ ਤੇ ਅਗੋਚਰ ਪੰਜ ਯੋਗ ਚਾਲਾਂ ਹਨ. ਇਤਿ ਆਦਿ। ਕੀ ਫਿਰ ਪੰਜ ਪੱਦ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੁ ਠੀਕ ਹੈ।

ਪੰਜ ਅੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਪਰ ਕੀ ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਹੈ ਤੇ ਛੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀ ? ਵੇਖੋ ਰੁਤਾਂ ਛੇ ਹਨ—ਬਸੰਤ, ਗ੍ਰੀਖਮ, ਪਾਵਸ, ਸ਼ਿਸ਼ਰ, ਸਰਦ,—ਹੇਮੰਤ, ਦਰਸ਼ਨ ਛੇ ਹਨ—ਸਾਂਖ, ਨਿਆਇ, ਵੈਸ਼ੇਸ਼ਕ, ਯੋਗ, ਮੀਮਾਂਸਾ, ਵੇਦਾਂਤ। ਰਸ ਛੇ ਹਨ—ਖੱਟਾ, ਮਿੱਠਾ, ਕਸੈਲਾ, ਕੌੜਾ, ਸਲੂਣਾ, ਤਿੱਖਾ। ਵੱਡੇ ਰਾਗ ਛੇ ਹਨ, ਛੇ ਚਿਰ-ਜੀਵੀ ਹਨ, ਲੋਮਸ, ਕਾਗ-ਭਸੁੰਡ ਆਦਿ। ਛੇ ਜਤੀ ਹਨ—ਲਛਮਨ ਤੇ ਭੀਸ਼ਮ ਪਤਾਮਾ ਆਦਿ। ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ੬ ਨੰਬਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੁ ਠੀਕ ਹੈ।

ਛੇ ਨੰਬਰ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ। ਪਰ ਕੀ ਸੱਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ? ਵੇਖੋ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ, ਸੱਤ ਦੀਪ, ਸੱਤ ਪੁਰੀਆਂ, ਸੱਤ ਪਾਤਾਲ, ਸੱਤ ਅਕਾਸ਼, ਸੱਤ ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਗਿਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਸੱਤ ਹਫਤੇ ਦੇ ਵਾਰ ਹਨ, ਕੀ ਫਿਰ ਸੱਤ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਸੱਤ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ, ਕੀ ਹੁਣ ਅੱਠ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ? ਵੇਖੋ ਅੱਠ ਸਿਧੀਆਂ ਹਨ, ਯੋਗ ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਹੈ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਹਨ, ਅਸਟ ਧਾਤ ਮਿਲਕੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਧਾਤ ਗਿਣੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅੱਠ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਅੱਠ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ, ਕੀ ਨੌਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ? ਵੇਖੋ ਨੌਂ ਨਿਧੀਆਂ ਹਨ, ਨੌਂ ਗ੍ਰਹਿ ਹਨ,

ਨੌਂ ਭਗਤੀ ਦੇ ਅੰਗ ਹਨ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਨੌਂ ਦੁਆਰ ਹਨ, ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨੌਂ ਅੱਖਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ?

ਨੌਂ ਅੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦਸ ਆਏ ਹਾਂ ਪਰ ਕੀ ਦੱਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ? ਵੇਖੋ ਵੱਡੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਗਿਣੇ ਗਏ ਹਨ, ਵਡੇ ਪੁਰਬ ਦਸ ਹਨ, ਇੰਦਰੇ ਦਸ ਹਨ, ਦਿਸਾਂ ਦਸ ਹਨ। ਕੀ ਫਿਰ ਦਸ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ? ਠੀਕ ਹੈ।

ਪਰ ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ? ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਕ ਨੂੰ ਪਕੜੀਏ ਤਾਂ ਇਕ ਅਧੂਰਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਦੋ ਵੀ ਅਧੂਰਾ ਹੈ, ਤਿੰਨ ਵੀ ਇਤ-ਆਦਿ। ਫੋਟੋ ਫੋਟੋ ਹੀ ਹੈ, ਫੋਟੋ ਕਦੀ ਓਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਸਦੀ ਫੋਟੋ ਦਸੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਫੋਟੋ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਯਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੋਜਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਕੋਈ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਜੇਹੜਾ ਤੁਸੀਂ ਲਓ ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੰਡ ਨਾ ਦੇ ਜਾਵੇ। ਅਸੀਂ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਾਂ, ਜ਼ਰੂਰ ਏਕਾ ਹੋਰ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉਚੇਚਾ ਅੰਕ ਹੈ। ਪਰ ਯਾਦ ਰਖੋ ਜੁ ਇਹ ਏਕਾ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਏਕ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕਾਈ ਦਹਾਈ ਗਿਣੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਏਕਾ ਓਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਦਸ, ਹਜ਼ਾਰ, ਲੱਖ ਕਰੋੜ, ਅਰਬ, ਖਰਬ, ਸੰਖ ਅਸੰਖ ਖਪ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਹ ਏਕਾ ਓਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨਿਕ ਅਕਾਸ਼ ਤੇ ਅਨਿਕ ਪਾਤਾਲ ਖਪ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਇਹ ਏਕਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਉਤਪਤੀ ਕਰਦਾ ਤੇ ਸਾਰੀ ਸਮੇਟਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਜੀ ਇਹ ਏਕਾ ਕੋਈ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਏਕਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਮਗਰਮੱਛ ਏਕਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਜਲ ਥਲ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ

ਹੈ। ਹਾਂ ਹਾਂ, ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵਣ ਤ੍ਰਿਣ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕੰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣੀਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੱਥਾਂ ਦੁਆਰਾ ਟੋਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨੱਕ ਦੁਆਰਾ ਸੁੰਘੀਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਸਭ ਇਸੇ ਏਕੇ ਵਿਚ ਹੈ–

(੧) ਇਕਸੁ ਬਿਨੁ ਨਾਹੀ ਦੂਜਾ ਕੋਇ।

(੨) ਏਕੋ ਏਕੁ ਏਕੁ ਪਛਾਨੈ।
ਇਤ ਉਤ ਕੀ ਓਹੁ ਸੋਝੀ ਜਾਨੈ।

(ਗਉੜੀ ਮ: ੫)

(੩) ਅਸਟ ਏਕ ਦਿਗਰਿ ਕੁਈ।
ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ।

(ਮਾਝ ਮ: ੧)

ਹਾਂ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੂਕ ਕੂਕ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈਂ', ਤੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਜੁ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਆਪ ਸੁਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ—

'ਅਸਤਿ ਏਕ, ਦਿਗਰਿ ਕੁਈ ?'

ਦਿਗਰਿ ਕੋਈ ? ਕੀ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਹੈ ? ਭਾਵ ਨਹੀਂ –

'ਨ ਸੂਰ ਸਸਿ ਮੰਡਲੋ। ਨ ਸਪਤ ਦੀਪ ਨਹ ਜਲੋ।
ਅੰਨ ਪਉਣ ਥਿਰ ਨ ਕੁਈ। ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ।'

ਬਸ ਫਿਰ ਇਥੇ ਅੱਪੜਕੇ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੁ ਏਕਾ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਏਕਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਉਹ ਏਕਾ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ-ਮਾਨ

ਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਨਿਰਗੁਣ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਜਗਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ—

'ਏਕੰਕਾਰੁ ਏਕੁ ਪਾਸਾਰਾ ਏਕੈ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ।
ਏਕੁ ਬਿਸਥੀਰਨੁ ਏਕੁ ਸੰਪੂਰਨ ਏਕੈ ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰਾ ।'

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫)

੨

ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਵਿਚਾਰ ਆਏ ਹਾਂ ਜੁ ਭਾਵੇਂ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਨੂੰ ਲਓ ਉਹ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪੈਂਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅੱਖਰ ਲਓ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਅਧੂਰਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਕੁ ਅੰਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਅਸਗਾਹ ਸਮੁੰਦਰ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਵਨ ਅੱਖਰ ਸਭੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਕੱਠੇ ਕਰੀਏ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੋਚਰ ਅੰਗ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਗੋਚਰ ਜੋ ਉਚੇਰਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਯਥਾ ਕਬੀਰ ਜੀ—

'ਬਾਵਨ ਅਛਰ ਲੋਕ ਤ੍ਰੈ ਸਭੁ ਕਛੁ ਇਨ ਹੀ ਮਾਹਿ ।
ਏ ਅਖਰ ਖਿਰਿ ਜਾਹਿਗੇ ਓਇ ਅਖਰ ਇਨ ਮਹਿ ਨਾਹਿ ।
ਜਹਾ ਬੋਲ ਤਹ ਅਛਰ ਆਵਾ। ਜਹ ਅਬੋਲ ਤਹ ਮਨੁ ਨ ਰਹਾਵਾ।
ਬੋਲ ਅਬੋਲ ਮਧਿ ਹੈ ਸੋਈ। ਜਸ ਓਹੁ ਹੈ ਤਸ ਲਖੈ ਨ ਕੋਈ।

(ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਇਹ ਸਭ ਖੁਰਨ ਵਾਲੇ, ਵਿਗੜਨ ਵਾਲੇ

ਉਰੇ ਉਰੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਚਰ, ਅਪ੍ਰੰਪਰ,ਅਪਾਰ, ਅਕਥ-ਕਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕਰੀਦਾ ਹੈ । ਆਓ ਜ਼ਰਾ ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਰਤਾ ਕੁ ਹੇਰ ਫੇਰ ਵਿਚਾਰੀਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਵ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਜੋ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਕਿਉਂ ਤੇ ਕੀਕਣ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

(੧) 'ਅਨੁਭਵੀ' ਗਿਆਨ ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ? ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਜਿਹਵਾ ਤਾਂ ਓਹ ਅੱਖਰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਹਨ, ਜੋ ਮਨ ਵਿਚ ਹਨ । ਪਰ ਜਦ ਮਨ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਅਸੀਂ ਉਨਮਨ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅੱਖਰ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦਿਆਂ ਖੰਭਾਂ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਦ ਤੋੜੀ ਬੋਲ ਤੇ ਅਬੋਲ ਦੇ ਅੱਧ ਮਿਆਨੇ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਤਦ ਤੋੜੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਿਸਮਈ ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ, ਯਥਾ ਆਹਾ ! ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਧੰਨ ਧੰਨ ! ਇਤਿਆਦਿ । ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਹੱਦ ਵੀ ਟੱਪੀ ਤਾਂ 'ਅਕਥ-ਕਥਾ' (Ineffable)ਆ ਗਈ ਜੋ ਕਥਨੀ ਬਦਨੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਤਨੀ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਆਕਾਸ਼ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ । ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੁ ਓਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇਕ ਹਿਸਾ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਤੇ ਤਿੰਨ ਹਿਸੇ ਬਾਹਰ, ਭਾਵ ਓਹ ਰਤਾ ਕੁ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਸਾਰਾ ਅਗੋਚਰ, ਨਿਰਗੁਣ, ਨਿਰਕਥਾ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਹੈ ।

(੨) ਇਸ ਉਚਮ-ਉਚੀ (Transcendental) ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਕੀਕਣ ਦਰਸਾਈਏ ? ਅਸੀਂ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਤਾਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਓਹ ਅਨੁਭਵ ਯਾ ਅਕਥ ਕਥਾ, ਅਗੋਚਰ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਵਰਤਣਾ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਮਾਇਆ ਦੀ ਪਹਿਲੋਂ ਮਨੋ-ਕਲਪ੍ਰਤ ਹਦਬੰਦੀ ਕਰਨੀ, ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਅੱਖਰ

ਢੂੰਡਣਾ। ਵੇਖੋ ਜੇ ਅਸੀਂ ਮਨ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ੧੦੦ ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇਕੋਤਰਸੌਵਾਂ ਆਖਾਂਗੇ, ਭਾਵ ਇਕ ਹੋਰ ਉਤਲਾ। ਜੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਰਜੋ, ਸਤੋ, ਤਮੋ ਦੇ ਤਿੰਨ–ਪਦ ਆਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਚੌਥੇ-ਪਦ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਆਖਾਂਗੇ। ਜੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਆਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕੀਸ ਕਰਕੇ, ਭਾਵ ਇਕ ਹੋਰ ਉਤਲਾ। ਜੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਲੱਖ ਕਰਕੇ ਲਿਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵਾ-ਲੱਖ ਕਰਕੇ ਆਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਓਹ ਤਾਂ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਨਾ ਚੌਥੇ, ਨਾ ਇਕੀਵੇਂ, ਨਾ ਇਕੋਤਰਸੌਵੇਂ, ਨਾ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਰਜੇ ਉਪਰ ਹੈ, ਓਹ ਤਾਂ ਓਥੇ ਹੈ ਜਿਥੇ 'ਨ' ਅੱਖਰ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਪਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਕੀ ? ਪਹਿਲੋਂ ਮਨੋਕਲਪਤ ਮਾਇਆ ਦੀ ਹੱਦ-ਬੰਦੀ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਉਸ ਉਪਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਦਰਜਾ ਉੱਚਾ ਦੇ ਦੇਣਾ।

ਹੁਣ ਜੇਹੜੇ ਵੀਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਉਪਰ ਲੜਦੇ ਹਨ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ 'ਏਕਤਾ' ਵਿਚ ਹੈ, ਓਹ ਚੌਥੇ-ਪਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਅਤੀਤ ਹੈ, ਓਹ 'ਇਕੀਸ' ਯਾ 'ਇਕੋਤਰਸੌਵਾਂ' ਨਹੀਂ, ਓਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਉਜੇਹੀ ਲੜਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੀ ਕਿ 'ਪਾਣੀ' 'ਜਲ', 'Water' ਤੇ 'ਆਬ' ਵਾਲੇ ਲੜਦੇ ਹਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਭਾਵ ਵਾਸਤ੍ਵ ਵਿਚ ਇਕ ਉਪਰਲੀ ਅਗੋਚਰ ਉਤਮ ਉੱਚੀ ਸੱਤਾ (ਸਰਬੱਗ-ਹਸਤੀ) ਨੂੰ ਅਲਪੱਗ-ਅੱਖਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਲੋੜ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੁ ਅਸੀਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜਦੇ ਪਕੜਦੇ ਆਪ ਹੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆ ਜਾਈਏ ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਸੱਪ-ਕੁੰਜ ਵਾਂਗ ਲਾਹੁੰਦੇ, ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁਟਦੇ, ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਉਥੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਈਏ ਜਿਥੇ ਬੋਲ-ਅਬੋਲ, ਨਿਰਗੁਣ-

ਸਰਗੁਣ, ਓਅੰਕਾਰ—ਏਕੰਕਾਰ ਇਕੋ ਇਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ ਜੋ ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਭਾਵ ਮਨ ਚਿਤ ਬੁਧੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਵਾਲਾ 'ਨਾਮ' —ਗਿਆਨ ਹੈ। ਲੋੜ ਹੈ ਉਸ ਅਗੋਚਰ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਨਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਰਿੜਕਣ ਦੀ।

(੩)ਇਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਉਪਲੀ-ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਵਾਧੂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਅੱਖਰ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਜੇ 'ਆਤਮਾ' ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਯਾਰੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮ-ਆਤਮਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਪੁਰਖ' ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮ-ਪੁਰਖ ਆਖਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਆਪਣੇ 'ਗੁਰੂ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਵਾਹਿ-ਗੁਰੂ' ਆਖਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਜਿਸ ਕਾਲ ਨੂੰ 'ਕਾਲ' ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅ-ਕਾਲ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਇਸ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ 'ਨਿਰਕਾਰ' ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਗੱਲ ਕੀ, ਇਕ ਅੜਰਾ ਅਗੇਤਰ ਲਾਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਚਮ-ਉਚੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਜੋ ਤਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪਉੜੀ ਸਮਝਕੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੋ ਰਿੱਛ ਨੂੰ ਕੰਬਲੀ ਸਮਝ ਕੇ ਜੱਫਾ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆ ਉਹ ਜੱਫਾ ਮਾਰਦਾ ੨ ਆਪ ਰਿੱਛ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ! ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਹਰ ਇਕ ਅੱਖਰ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੋੜੀ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਫਿਰ ਉਥੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਦੂਜੇ ਅੱਖਰ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਤੀਜੇ ਦੀ, ਫਿਰ ਰਤਾ ਕੁ ਅਸੀਂ 'ਨਾਮ' ਨੂੰ ਪਕੜਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਅ-ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਉਸ 'ਧੁਨੀ' ਨੂੰ ਪਕੜਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਹਿਣ ਕਹਾਵਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ!! ਬਸ ਉਥੇ ਓਸੇ 'ਨਾਮ' ਕੋਲ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਸਦਾ ਹੈ !!!

ਇਸ ਭੁਲੇਖੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਓ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ

ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੀਏ ਜੁ ਕਿਵੇਂ ਹਰ ਇਕ ਅੰਗ ੧, ੨, ੩......ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਦੱਸ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਯਾ ਨੰਬਰ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸਦੀ ਹੈ। ਏਕਮ ਦੁਆਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ :—

ਏਕਮ ਏਕੰਕਾਰ ਪ੍ਰਭੁ
ਕਰਉ ਬੰਦਨਾ ਧਿਆਇ ।
ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਪਾਲ ਪ੍ਰਭੁ
ਸਰਨਿ ਪਰਉ ਹਰਿ ਰਾਇ ।

ਦੂਨੀਆ ਦੁਆਰਾ ਇਹ :—

ਦੁਤੀਆ ਦੁਰਮਤਿ ਦੂਰਿ ਕਰਿ
ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਕਰਿ ਨੀਤ ।
ਰਾਮ ਰਤਨੁ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸੈ
ਤਜਿ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਮੀਤ ।

ਤੀਨ ਦੁਆਰਾ

ਤੀਨ ਬਿਆਪਹਿ ਜਗਤ ਕਉ
ਤੁਰੀਆ ਪਾਵੈ ਕੋਇ ।
ਨਾਨਕ ਸੰਤ ਨਿਰਮਲ ਭਏ
ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ।

ਚਾਰ ਦੁਆਰਾ—

ਚਤੁਰ ਸਿਆਣਾ ਸੁਘੜ ਸੋਇ
ਜਿਨਿ ਤਜਿਆ ਅਭਿਮਾਨੁ ।

ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਅਸਟ ਸਿਧਿ
ਭਜੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ 'ਨਾਮੁ' ।

(ਥਿਤੀ ਗਉੜੀ ਮ: ੫)

ਭਾਵ ਕੀ ਹਰ ਇਕ ਅੰਗ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਉਪਦੇਸ ਦੇ ਕੇ ਰਹਿ ਜ਼ਾਂਦਾ ਹੈ ।......

ਨਿਰਬਲ ਅੱਖਰੋ ! ਮੈਂਡੇ ਆੜੀਓ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੇ ਤਕ ਮੈਂਡਾ ਸਾਥ ਕਰੋਗੇ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਹੈ !! ਕੰਪਾਏਮਾਨ ਅੱਖਰੋ ! ਤੁਸੀਂ ਸੱਚੇ ਕੰਬਦੇ ਹੋ ਕਿਉਂਕਿ ਅਖੀਰਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਤੇ ਮੈਂਡਾ ਵਿਛੋੜਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ !! ਪਤਝੜੇ ਪੱਤਰੋ ! ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਮੈਂਡਾ ਅਖੀਰ ਇਕ ਹੈ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਲਾਲ ਹਰੀਆਵਲੇ ਪਰ ਕਦੀ ਸੁਕ ਸੜ ਕੇ ਝੜ ਜਾਣ ਵਾਲੇ !! ਛਣ ਛਣ ਕਰਨ ਵਾਲਿਓ ਸਿਕਿਓ, ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਮੈਂਡੇ ਅੱਖਰ ਇਕ ਹਨ, ਥੋੜੀ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕਹੇ ਕੁ ਠੁਣਕਦੇ ਹੋਂ, ਪਰ ਲੱਖਾਂ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਗਏ । ਹਾਂ ਹਾਂ, ਇਥੇ ਅਪੜਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਵੀ ਤੋਟ ਦੇ ਗਏ !! ਖੁਰਣ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰੋ ! ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਖੁਰ ਗਏ, ਮਲੇ ਗਏ, ਛਿਪ ਗਏ, ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ !! ਮੈਂਡੀਓ ਇੱਟੋ ! ਤੁਸੀਂ ਮੁਕ ਗਈਆਂ ਜਦ ਅਟਾਰੀ ਬਣ ਉਪਰ ਆਈ !! ਸੋਹਣੇ ਸ਼ੀਸ਼ਿਓ ! ਤੁਸੀਂ ਮੁਕ ਗਏ ਜਦ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਲ ਬਣਨ ਉਪਰ ਪੁਜਾ !! ਤੇਜ਼ ਸੂਈਓ ! ਤੁਸੀਂ ਥੱਕ ਗਈਆਂ, ਜਦ ਘੰਟਾ ਘਰ ਬਣਨ ਉਪਰ ਆਇਆ !! ਮੈਂਡੇ ਦੀਵਿਓ ! ਓ ਚੰਨ ਸੂਰਜੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਜੋਤੀ ਮੱਠੀ ਪਈ ਜਦ ਨਿਰੰਕਾਰ-ਦੇਸ ਨਿਜ-ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ !! ਓ ਗਿਣਤੀ ਗਿਣਨ ਵਾਲਿਓ ਖਜ਼ਾਨਚੀਓ ! ਓ ਧਰਮ ਰਾਜੇ, ਓ ਚਿੱਤਰ ਗੁਪਤੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਗਜ਼, ਤੁਹਾਡੇ ਲੇਖੇ ਫਟ ਗਏ ਜਦ ਅਕਾਲ

ਦੀ ਅੱਖ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ !! ਹਾਂ ਹਾਂ, ਵੇਦ ਕਤੇਬ ਤੈਂਡੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਗਿਣ ਸਕਦੇ :–

ਤੁਧ ਧਿਆਇਅਨਿ ਬੇਦ ਕਤੇਬਾ ਸਣੁ ਖੜੇ ।
ਗਣਤੀ ਗਣੀ ਨ ਜਾਇ ਤੇਰੈ ਦਰਿ ਪੜੇ ।
(ਗੂਜਰੀ ਮ: ੫)

ਮੇਰੇ ਭੁਲੇਖੇ

ਨੰ: ੯

'ਗੁਰਿ ਕਹਿਆ ਜੋ ਹੋਇ ਸਭੁ ਪ੍ਰਭ ਤੇ ।
ਤਬ ਕਾੜਾ ਛੋਡਿ ਅਚਿੰਤ ਹਮ ਸੋਤੇ ।'
(ਭੈਰਉ ਮ: ੫)

ਤੈਂਡਾ ਕਿ ਮੈਂਡਾ

ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਭੁਲੇਖੇ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂਗੇ ਜੋ 'ਨਾਮ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਤਕ ਚੰਬੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਕਈ ਵੇਰ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਵੀ ਉੱਲੂ ਤੇ ਚਾਮਚੜਿਕਾਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਹੀ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਹੁਕਮ ਦੀ ਕਾਰ ਤੋਂ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਰਥ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੁਖ ਦੁਖ ਰੂਪੀ ਦੋ ਪਹੀਏ ਲਾਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਉਪਰ ਇਹ ਰਥ ਰੁੜ੍ਹਦਾ

ਹੈ। ਉਪਰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਰਥਵਾਨ ਹਉਮੈਂ ਹੈ, ਉਸੇ ਰਥਵਾਨ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੁਧੀ ਰੂਪੀ ਵਾਗਡੋਰਾਂ ਹਨ, ਮਨ ਰੂਪੀ ਘੋੜਾ ਹੈ ਤੇ ਉਦਮ ਰੂਪੀ ਚਾਬਕ ਹੈ। ਘੋੜਾ ਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਿੱਧਾ ਸਿੱਧਾ ਟੁਰੇ ਤਦ ਤਾਂ ਰਥ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੇ ਰਾਹ ਛਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਖਡ ਵਿਚ ਜਾ ਪਏ ਤਾਂ ਰਥ ਨੂੰ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਲਗਾਮ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਾਈ ਹੈ। ਭਾਵ ਰਥਵਾਨ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਪਾਸਾ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਉਧਰ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਉਦਮ ਰੂਪੀ ਚਾਬਕ ਦੀ ਇਸ ਲਈ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ ਘੋੜਾ ਘੇਸ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਨ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰਥ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਲੱਭੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਮੇਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਯਾ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਬੜੀ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਟਾਂਗ ਵਾਲਾ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਲੰਘਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਨੀਯਮ ਯਾ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਰਥ ਯਾ ਟਾਂਗੇ ਗੁੱਥਮ ਗੁੱਥਾ ਹੋਕੇ ਟੁਟ ਫੁਟ ਜਾਣ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੁ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਖੱਬੇ ਹਥ ਰਖੋ ਤਾਂ ਜੁ ਅਗੇ ਲੰਘਣ ਵਾਲਾ ਸਜੇ ਹਥ ਲੰਘੇ ਤੇ ਟਾਂਗਿਆਂ ਦੀ ਟੱਕਰ ਬਚ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਰੱਖਣਾ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਕਾਨੂੰਨ ਅੰਦਰ ਟੁਰਨਾ ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਉ ਅੰਦਰ ਟੁਰਣਾ। ਸਜੇ ਹਥੋਂ ਅਗੇ ਲੰਘਣਾ ਕੀ ਹੋਇਆ ? ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਭਾਉ (ਪ੍ਰੇਮ) ਵਿਚ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘਣਾ। ਇਹ ਦੋ ਅਟੱਲ ਨੀਯਮ ਹਨ, ਭਉ ਵਿਚ ਟੁਰਨਾ ਤੇ ਭਾਉ ਰਾਹੀਂ ਅਗੇ ਵਧਣਾ। ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਘਾ ਪੱਠਾ ਪਾਉਣਾ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਖੁਰਾਕ ਰਾਹੀਂ ਤਤਪਰ ਰਖਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਘੋੜਾ ਆਪਣੇ ਦਿਨ ਕਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡਾ ਮਨ ਵੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕੈਦ ਕਟ ਕੇ

ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਟੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੋੜੀ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੇ ਕਾਰ ਤਕੀ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਦਮ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਘੋੜਾ ਤੁਰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਬੁਧੀ ਦੀਆਂ ਵਾਗ ਡੋਰਾਂ ਨਾ ਖਿਚੀਏ ਤਾਂ ਗੱਡੀ ਦੇ ਖੱਡ ਵਿਚ ਪੈਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਉਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੱਘੀਆਂ, ਗੱਡੀਆਂ, ਟਾਂਗੇ ਜੋ ਰੋਜ਼ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਣ ਵਾਲੇ ਕੋਚਵਾਨ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਧਰ ਉਧਰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਭ ਟਾਂਗਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਓਹ ਸਾਰੇ ਕਿਧਰੇ ਲਾਈਨ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਟੁਰ ਪੈਣ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਵਲ, ਯਾ ਕਿਧਰੇ ਸੇਵਾ-ਦਾ-ਅਡੰਬਰ ਲਦ ਕੇ, ਤੇ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲੋਂ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੁ ਅਸੀਂ ਕਿਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਈ ਮਜੂਰੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪਤਾ ਵੀ ਲਗ ਜਾਵੇ ਜੁ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਔਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਟੋਲੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਇਧਰ ਆਏ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਘਾਟਾ ਪਿਆ? ਇਕ ਤਾਂ ਦਰਬਦਰ ਫਿਰਣ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ, ਦੂਜਾ ਬਧੀ ਬਧਾਈ ਸਵਾਈ ਮਜੂਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਨਾ ਸਾਂਡੀ ਹਿੰਗ ਲਗੀ ਨਾ ਫਟਕੜੀ, ਨਾ ਦੌੜ ਨਾ ਭਜ, ਨਾ ਟੱਟੇ ਨਾ ਕਾੜ੍ਹੇ! ਬਸ ਜੋ ਇਸ ਤੇ ਉਸ ਕਾਰ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧ ਯਾ ਫਰਕ ਹੈ ਉਹੋ ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਕਾਰ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੈ। ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਚ੍ਹ ਭਟਕ ਹੈ, ਦੌੜ, ਦਪਡ਼੍ਹ ਹੈ, ਸਿਰ ਦਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਲੋੜਿਆਂ ਕੰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ। ਪਰ ਹੁਕਮ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ, ਗਿਣਿਆ-ਮਿਥਿਆ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਹੈ ਤੇ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਉਦਮ

ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਚਾਬਕ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡੇ ਘੋੜੇ ਅਵੇਸਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਅਗਾਹਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਫਰਕ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਜੁ ਜਦ ਤੋੜੀ ਸਾਡੀ ਅਪਣੀ ਦੌੜ ਭਜ ਸੀ ਤਦ ਕਦੀ ਕੰਮ ਲਭਦਾ ਸੀ ਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਕਦੀ ਵਟਤ ਘਟ ਸੀ ਕਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਪਰ ਕਦੀ ਵੀ ਮਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰਚਿਆ। ਹੁਣ ਜਦ ਸਾਡਾ ਟਾਂਗਾ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਲਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਸਿਰ ਦਰਦੀ ਹੱਟ ਗਈ, ਨਾਲੇ ਮਜ਼ੂਰੀ ਸਵਾਈ ਲਭਣ ਲਗ ਪਈ, ਕਾੜ੍ਹੇ ਛੁਟ ਗਏ ਤੇ ਅਚਿੰਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆ ਗਏ।

ਆਓ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਉਦਾਹਰਨ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁਤਰ ਮੰਜੀ ਉਪਰ ਪਿਆ ਹੈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਤ੍ਰ ਤੋਂ ਵਧ ਸੂਲਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਰੀਆ ਵਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਕਰ ਕੇ ਝੋਰੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਫੈਸਲਾ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਫੈਸਲਾ ਉਸ ਦੇ ਬਰਖਿਲਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈ ਤਾਂ ਖੂਹ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਅਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਅਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਨੂੰ ਤੋੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਆਦਮੀ ਅਗਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਡੀਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਦਰ ਦਰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅੱਗੋਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ? ਭਾਈ ! ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਣਾ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਅਵਸ਼ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ? ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਹਿਸਾਬ ਲਾਇਆ ਹੈ ਜੁ ਫਲਾਣੇ ਕਸ਼ਟ ਲਈ ਫਲਾਣੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਭੋਲੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ

ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵੱਢੀਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪਰਚਦੇ। ਯਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਜੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਵਸ਼, ਪੂਜਾ ਕੀਤਿਆਂ ਟਲਣਾ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਹੋਮ-ਤਪ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ! ਹੁਣ ਗੁਰਮਤਿ ਤੇ ਮੂੜ੍ਹ ਮਤਿ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਹੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ, ਗੁਰਮਖ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਹੈ ਜੁ ਅੱਗੋਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੁ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਕਿਹਾ ਹੀ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਓਹ ਹੁਕਮ ਧੁਰ ਤੋਂ ਆਉਣ ਕਰ ਕੇ ਸੱਤ ਹੈ, ਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਹੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਰ ਮਨਮੁਖ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਹੂ ਦੇ ਜੁਲਾਬ ਬੈਠਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਰਮਲੀਆਂ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਆਦਿ ਕੋਲ ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਜੁ ਦੱਸੋ ਭਾਈ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਇੰਞ ਅਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਾਣਾ ਭੁੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੋ ਪਾਂਡਾ ਯਾ ਜੋਤਸ਼ੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਓਹ ਆਪਣੇ ਪੇਟ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਸੁਖ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ ਜੁ ਪ੍ਰਾਣੀ 'ਮੈਂ ਮੇਰੀ' ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਭਾਣੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਵੇ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਵਾਕ ਹੈ :–

ਝੂਠੁ ਨ ਬੋਲਿ, ਪਾਂਡੇ ! ਸਚੁ ਕਹੀਐ
ਹਉਮੈ ਜਾਇ ਸਬਦਿ ਘਰੁ ਲਹੀਐ।
ਗਣਿ ਗਣਿ ਜੋਤਕੁ [1]ਕਾਂਡੀ ਕੀਨੀ।
ਪੜੈ ਸੁਣਾਵੈ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨੀ।
ਸਭਸੈ ਊਪਰਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਬੀਚਾਰੁ।

੧, ਜਨਮ-ਕੁੰਡਲੀ।

ਹੋਰ ਕਥਨੀ ਬਦਉ ਨ, ਸਗਲੀ ਛਾਰੁ।
ਗਣਿਤ ਗਣੀਐ ਸਹਿਸਾ ਦੁਖ ਜੀਐ।
ਗੁਰ ਕੀ ਸਰਣਿ ਪਵੈ ਸੁਖ ਥੀਐ।

ਭਾਵ ਹੇ ਪਾਂਡੇ ਤੂੰ ਤਾਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਮਨ ਪਰਚਾਉਂਦਾ ਹੈਂ, ਤੈਨੂੰ ਜਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦਸਂਗਾ ? ਤੇ ਅਸਲ ਸੁਖ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੇ ਹੈ।

ਜਦ ਤੋੜੀ ਆਦਮੀ ਇਸ ਭਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਤਾਂ ਓਹ ਮਾਨੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਚਕਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਕਦੀ ਉਸ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉਪਰ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਕਦੀ ਪਿਆਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਓਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕਸ਼ਟ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਣੇ ਦਾ ਦਰ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਓਹ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਉਹ ਪ.ਇਏ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਹਿੱਸਾ ਛਡਕੇ ਧੁਰੇ ਵਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਇਸਥਿਤ ਹੈ। ਬਸ ਫਿਰ ਉਸ ਲਈ ਇਉਂ ਸੰਸਾਰ ਸਖਾਂ ਦਾ ਖਾਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵੇਖੋ ਜੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਨਫ਼ਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਘਾਟਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਦਾਸ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਗੁਮਾਸ਼ਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਜੁ ਨਫ਼ਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਓਹਦੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ, ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਓਹਦੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ। ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਗੁਰਸਿਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗੁਮਾਸ਼ਤਾ ਸਮਝਣਾ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇੰਝ ਸਮਝ ਆਉਣ ਨਾਲ ਓਹ ਡੋਲਣ ਤੋਂ ਛੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ–

ਡੀਗਣ ਡੋਲਾ ਤਊ ਲਉ ਜਉ ਮਨ ਕੇ ਭਰਮਾ ।
ਭ੍ਰਮ ਕਾਟੇ ਗੁਰਿ ਆਪਣੈ, ਪਾਏ ਬਿਸਰਾਮਾ ।
ਓਇ ਬਿਖਾਦੀ ਦੋਖੀਆ, ਤੇ ਗੁਰ ਤੇ ਹੂਟੇ ।
ਹਮ ਛੂਟੇ ਅਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ, ਓਇ ਹਮ ਤੇ ਛੂਟੇ ।
ਮੇਰਾ ਤੇਰਾ ਜਾਨਤਾ ਤਬ ਹੀ ਤੇ ਬੰਧਾ ।
ਗੁਰਿ ਕਾਟੀ ਅਗਿਆਨਤਾ, ਤਬ ਛੁਟਕੇ ਫੰਧਾ ।
ਜਬ ਲਗ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੂਝਤਾ ਤਬ ਹੀ ਲਉ ਦੁਖੀਆ ।
ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਹੁਕਮ ਪਛਾਣਿਆ, ਤਬ ਹੀਤੇ ਸੁਖੀਆ ।
ਨਾ ਕੋ ਦੁਸਮਨ ਦੋਖੀਆ, ਨਾਹੀ ਕੋ ਮੰਦਾ ।
ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸੇਵਕੋ, ਨਾਨਕ ਖਸਮੈ ਬੰਦਾ ।

[ਆਸਾ ਮ: ੪]

ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਇਹ ਆਖਿਆ, ਕਰਦੇ ਸਨ :–'ਦਾਦਾ ਪਾਣੀ ਗੁਰੁ ਕਾ, ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ।' ਭਾਵ ਓਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗੁਮਾਸ਼ਤਾ ਸਮਝਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਮਾਇਆ ਆਉਣ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਐਡਾ ਹਰਖ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੇ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਓਹ ਅਡੋਲ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦੇ ਸਨ, ਏਹੋ ਹੀ ਸਾਡਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਹੈ ।

ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਕਦਾਚਿਤ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਛਡ ਦੇਵੇ । ਵੇਖੋ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਕੀੜੀ ਕਿਤਨਾ ਉੱਦਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਿਆਲੈ ਲਈ ਆਪਣੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਅਪਣੀ ਖੁੱਡ ਵਿਚ ਜਮਾ ਕਰ ਰਖਦੀ ਹੈ । ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਜੁ ਅਧਿਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇ ਤੇ

ਦਸਾਂ ਨੌਹਆਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਪਾਲੇ। ਪਰ ਜੇ ਇੰਝ ਕਰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਔਕੜ ਯਾ ਮੁਸੀਬਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਔਕੜਾਂ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਹਿੰਮਤ ਹੌਂਸਲਾ ਤੇ ਤਾਕਤ ਵਧਦੀ ਹੈ ਜੀਕਣ ਵਰਜ਼ਸ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬਲ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਘਟਦਾ। ਤਾਂ ਤੇ ਲੋੜ ਹੈ ਜੁ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਗੁਮਾਸ਼-ਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸੱਚੀ ਪਟੜੀ ਨੂੰ ਸਮਝੀਏ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਮਝਕੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਅਡੋਲ ਰਹੀਏ। ਜੇ ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਅਮਾਨਤ ਮੰਗੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰੋਸ ਕਿਹਾ ? ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ—

'ਅਗਨਤ ਸਾਹੁ ਅਪਣੀ ਦੇ ਰਾਸਿ।
ਖਾਤ ਪੀਤ ਬਰਤੈ ਅਨਦ ਉਲਾਸਿ।
ਅਪਨੀ ਅਮਾਨ ਕਛੁ ਬਹੁਰਿ ਸਾਹੁ ਲੇਇ।
ਅਗਿਆਨੀ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਕਰੇਇ।
ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਆਪ ਹੀ ਖੋਵੈ।
ਬਹੁਰਿ ਉਸ ਕਾ ਬਿਸ੍ਵਾਸੁ ਨ ਹੋਵੈ।
ਜਿਸ ਕੀ ਵਸਤੁ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਰਾਖੈ।
ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਆਗਿਆ ਮਾਨੈ ਮਾਥੈ।
ਉਸ ਤੇ ਚਉਗੁਨ ਕਰੈ ਨਿਹਾਲੁ।
ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਦਿਆਲੁ।

ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ

ਹਾਂ ਹਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਅਸੀਂ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਾਂ ਸਭ ਉਸੇ ਦਾਤੇ

ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕਿਛੁ ਪਿਛੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਉਹ ਮੰਗੇ ਤਾਂ-

"ਪਰਾਈ ਅਮਾਣ ਕਿਉਂ ਰਖੀਐ,
ਦਿਤੀ ਹੀ ਸੁਖ ਹੋਇ।"

ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ ਮ: ੩

ਇਥੇ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਭੁਲੇਖੇ ਸਦਾ ਮੁਖ ਅਗੇ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ—

(੧) ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਉਦਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਵੀਰ ਇਹ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਮ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪੇ ਸਾਡੇ ਥੋਂ ਕਰਾ ਲਵੇਗਾ, ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਉਦਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

(੨) ਦੂਜੀ ਗਲ ਇਹ ਜੁ ਸਾਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਦੀ ਤਾਂਘ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਖਿੜਨਾ ਤੇ ਦੁਖ ਵੇਲੇ ਮੁਰਝਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ ?

ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਉੱਦਮ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਦ ਹਥ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ ਗ੍ਰਾਹੀ ਵੀ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਜਦ ਤੋੜੀ ਮੂੰਹ ਨਾ ਹਿਲਾਈਏ, ਫੇਰ ਕੀਕਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਬਿਨ ਉੱਦਮ ਹੋ ਸ਼ਕਦਾ ਹੈ ? ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਉਦਮ ਹੀ ਜੀਵਣ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ·

ਉਦਮ ਕਰੇਦਿਆਂ ਜੀਉ ਤੂੰ, ਕਮਾਵਦਿਆਂ ਸੁਖ ਭੁੰਚਾ।
ਧਿਆਇਦਿਆ ਤੂੰ, ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲੁ, ਨਾਨਕ ਉਤਰੀ ਚਿੰਤ।

(ਗੁਜਰੀ ਮ: ੫)

ਕਬੀਰ ਜੀ ਤਾਂ ਉਦਮ ਉਪਰ ਕੱਲ ਦੀ ਥਾਂ ਅਜ, ਤੇ ਅਜ ਦੀ ਥਾਂ ਅਬ ਕਰਨ ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ-

ਕਬੀਰ ਕਾਲਿ ਕਰੰਤਾ ਅਬਹਿ ਕਰੁ,
ਅਬ ਕਰਤਾ ਸੁਇ ਤਾਲ। (ਸਲੋਕ)

ਇਹ ਭੋਲੇ ਵੀਰ ਆਖਿਆ ਕਹਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਦਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਪੈਰ ਟੁਰਨ ਲਈ, ਅੱਖਾਂ ਵੇਖਣ ਲਈ, ਦਿਮਾਗ਼ ਸੋਚਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਹੈ. ਗੱਲ ਕੀ ਸਾਰੀ ਪੂੰਜੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤਾ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕੀਕਣ ਉਦਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

'ਕਰੇ ਕਰਾਏ ਆਪਿ ਪ੍ਰਭੁ' ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜੁ ਅਸਾਂ ਕੰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਉਹ ਵਾਕ ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਾਡੀ 'ਹਉਮੈਂ' -ਰਹੀ-ਸਹੀ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਚਕਨਾਚੂਰ ਕਰਣ ਵਾਲਾ ਹੈ. ਜੀਕਣ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਦਾਣਾ ਪੀਠਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਿੱਲੀ ਕੋਲ ਕੁਝ ਬਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਉਸ ਰਹਿੰਦ ਖੂੰਦ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਪੀਹਣ ਵਾਸਤੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਹੈ:—

'ਦਾਸਨਿ ਦਾਸੁ ਕਹੈ ਜਨੁ ਨਾਨਕ ਜੇਹਾ ਤੂੰ ਕਰਾਇਹਿ ਤੇਹ ਹਉ ਕਰੀ ਵਖਿਆਨੁ। (ਸੂਹੀ ਮ: ੪)

ਭਾਵ ਇਹ ਵਾਕ ਸ਼ਰੇਸ਼ਟ ਗਿਆਨ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਾਚਕ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਉਸ ਸਿਥਲ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਆਦਮੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਬੋਝ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇ।

ਦੂਜਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅਗਾਂਹ ਦੀ ਤਾਂਘ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਥੇ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੁ ਜਿੱਥੇ 'ਆਸਾ' ਉਮੈਦ ਹੈ, ਉਥੇ ਅਵੱਸ਼ ਪ੍ਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ 'ਨਿਰਾਸ਼ਾ' ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਅਲਪੱਗ ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਾਡਾ ਖ਼ਿਆਲ ਪੱਛਮ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ 'ਹੁਕਮ' ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਠ ਕੇ ਟੁਰਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :

(੧) ਮਤਾ ਕਰੈ ਪਛਮ ਕੇ ਤਾਈ
ਪੂਰਬ ਹੀ ਲੈ ਜਾਤ ।
ਖਿਨ ਮਹਿ ਥਾਪ ਉਥਾਪਨ ਹਾਰਾ
ਆਪਨ ਹਾਥ ਮਤਾਤ ।
ਸਿਆਨਪ ਕਾਹੂ ਕਾਮ ਨ ਆਤ ।
ਜੋ ਅਨਰੂਪਿਓ ਠਾਕੁਰਿ ਮੇਰੈ ।
ਹੋਇ ਰਹੀ ਉਹ ਬਾਤ ।

(ਗੁਜਰੀ ਮ: ੫)

(੨) ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਚਿਤਵੀਅਹਿ ਬਹੁਤੇਰੇ ।
ਸਾ ਹੋਵੈ ਜਿ ਬਾਤ ਹੋਵੈਨੀ ।
ਅਪਨਾ ਭਲਾ ਸਭੁ ਕੋਈ ਬਾਛੈ ।
ਸੋ ਕਰੇ ਜਿ ਮੇਰੈ ਚਿਤਿ ਨ ਚਿਤੈਨੀ।

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੪)

ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜਿਥੇ ਆਸਾ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ ਉਥੇ ਫਿਰ ਨਿਰਾਸ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਕਲਪਣਾ ਆਕੇ ਸਾਡੀ ਸੰਘੀ ਨੂੰ ਘੁੱਟਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਆਸਾ ਤੇ ਮਨਸਾ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਵੱਸ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਆਸ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਦਿ ਅੰਤ ਤੇ ਮੱਧ ਤਕ ਜਮ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸਿਆ ਹੈ :—

'ਆਦਿ ਅੰਤੇ ਮਧਿ 'ਆਸਾ'
ਕੂਕਰੀ ਬਿਕਰਾਲ ।
ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਕੀਰਤਨ ਗੋਬਿੰਦ ਰਮਣੰ
ਕਾਟੀਐ ਜਮ ਜਾਲ ।'

(ਗੁਜਰੀ ਮ: ੫)

ਗੁਰਮੁਖ ਆਸਾ ਮਨੰਸਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਟੇਕ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਦਾ ਹੀ ਨਿਹਾਲ ਨਾਲੇ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹੁਕਮੀ-ਬੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਵੇ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸੱਚੀ ਕੀ ਨਿਸਾਨੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਕੋ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਇਹੋ ਤਾਂ ਹੈ। ਕੀ ? ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ, ਅਸੱਤ ਛੱਡਕੇ ਸਤ ਨੂੰ ਪਕੜਨਾ :

'ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਣੈ ਕੀ ਏਹ ਨੀਸਾਣੀ।
ਮਨਿ ਇਕੋ ਸਚਾ 'ਹੁਕਮ' ਪਛਾਣੀ।
ਸਹਿਜ ਸੰਤੋਖਿ ਸਦਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾਸੇ,
ਆਨੰਦੁ ਖਸਮ ਕੇ ਭਾਣੈ ਜੀਉ।

(ਮਾਝ ਮ. ੫)

ਜੋ ਅਪਣੱਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਗਜੀਵਨ-ਜਲ ਵਿਚ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਗਏ, ਉਹ ਆਸਾ ਨਿਰਾਸਾ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਸੁੱਟਕੇ ਸਦਾ ਲਈ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਏ, ਉਹ ਭਵਜਲ ਤੋਂ ਤਰ ਕੇ ਪਾਰ ਜਾ ਲਗੇ, ਉਹ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੇ ਕਪੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਰੋਪਉ ਵਿਚ ਮਲਬੂਸ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੱਟਦੇ ਹਨ, ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਉਹ ਸੁਖ ਦੁਖ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉਪਰ ਸਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਉਠਦੇ ਬੈਠਦੇ ਤੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ—

ਭਾਣੈ ਥਲ ਸਿਰ ਸਰੁ ਵਰੈ
ਕਮਲੁ ਫੁਲੈ ਆਕਾਸਿ ਜੀਉ ।
ਭਾਣੈ ਭਵਜਲੁ ਲੰਘੀਐ ।
ਭਾਣੈ ਮੰਝਿ ਭਰੀਆਸਿ ਜੀਉ ।
ਭਾਣੈ ਸੋ ਸਹੁ ਰੰਗੁਲਾ ।
ਸਿਫਤਿ ਰਤਾ ਗੁਣ ਤਾਸਿ ਜੀਓ ।
ਭਾਣੈ ਸਹੁ ਭੀਹਾਵਾਲਾ
'ਹਉ' ਆਵਣਿ ਜਾਣਿ ਮੁਈਆਸ ਜੀਓ ।'

(ਸੂਚ ਜੀ)

ਅਗੰਮਵੀਂ ਹੁਕਮ ! ਆਜਾ, ਆਜਾ, ਮੈਂਡੀ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁਲੀ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਤੇ ਇਸ ਜਲੀ ਬਲੀ ਕੁੱਲੀ ਨੂੰ ਨਾਮਦੇਵ ਵਾਂਗ ਨਿਹਾਲ ਕਰੀਂ !! ਅਗੰਮਵੀਂ ਹੁਕਮ ! ਆਜਾ; ਆਜਾ ਮੈਂਡੇ ਦਿਲ ਦੇ ਟੋਏ ਟਿਬੇ, ਤੇ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ਦਾ ਮਲੀਆਮੇਟ ਕਰ ਤੇ ਭਾਣੇ ਦੀ ਭੌਂ ਵਿਛਾ !! ਅਗੰਮਵੀਂ ਹੁਕਮ ! ਆਜਾ, ਆਜਾ ਮੈਂਡੇ ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੱਟ ਖੋਲ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਲਕਦੀ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ !! ਹਾਂ ਹਾਂ, ਆਜਾ ਆਜਾ !!

ਭਾਣੇ ਦੀ ਨਉਕਾ ! ਮੈਨੂੰ ਭਉਜਲ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦੀ ਹੋਈ ਆਂ !! ਭਾਣੇ ਦੀਏ ਪਉੜੀਏ ! ਮੈਨੂੰ ਕੋਠੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਵਿੱਛੜੀ ਹੋਈ ਹਾਂ ! ਹਾਂ ਹਾਂ, ਉਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਜੋ ਉਚੜੜੀਆਂ ਮਾੜੜੀਆਂ, ਉਪਰਲੀਆਂ ਅਟਾਰੀਆਂ ਉਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ !! ਭਾਣੇ ਦੀਏ ਗੁਪਤ ਗੰਗਾ ! ਮੈਂਡੇ ਤਪਤ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਠਾਰ ਤੇ ਮੈਂਡੀ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਲਾਹ। ਭਾਣੇ ਦੀਏ ਬਿਜਲੀਏ !

ਮੈਂਡੀ ਚਿਤ ਮਿਤਰੀ ਹਨੇਰੀ, ਦੁਖ-ਸੁਖ-ਰਲੀ ਭਾਂਤ ਨੂੰ ਵੰਜਾ ਤੇ ਮੈਂਡੇ ਅੰਦਰ 'ਅਨੰਦੋ ਅਨੰਦਘਣਾ' ਵਰਸਾ !!

ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੀਓ ਬੇੜ੍ਹੀਓ ! ਹਟ ਜਾਓ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂਡੇ ਬੰਦੀ ਛੋੜ ਪਿਤਾ ਨੇ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ !! ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੀਓ ਜ਼ੰਜੀਰੋ, ਹਥਕੜੀਓ ! ਗਿਰ ਜਾਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂਡੇ ਰਾਜ ਰਾਜੇ ਨੇ ਮੈਂਡੇ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ ਅਪਣਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਹੈ !! ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੇ ਦੋ ਵਡੇ ਪੁੜੋ ! ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਓ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਨਾਮ-ਦੇ-ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ ਜਾ ਚਮੁੱਟਿਆ ਹਾਂ !! ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੇ ਪਹੀਓ ! ਓ ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡਿਓ ਚੱਕਰੋ ! ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਨਾਮ-ਧੁਰੇ ਨਾਲ, ਨਿਹੁ ਜਾ ਲਾਇਆ ਹੈ !! ਹੇ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ਡੈਣੋਂ ! ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਨ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੈ !! ਹੇ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ਫ਼ਫੇਕੁਟਣੀਓ ! ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਵਡੇ ਰੱਖਨਹਾਰ ਦਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ਹੈ !! ਹੇ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ਚੂਹਿਓ ! ਮੈਂਡੀ ਸੁਆਸ-ਜੇਵੜੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਕੀਕਣ ਕੱਟੋਗੇ ਜਦ ਮੈਂ ਕਾਲ-ਜੇਵੜੀ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਦੀ ਪਾਣ ਲਾਈ ਹੈ !

ਸਮ-ਬ੍ਰਿਤੀ, ਤੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਪੁਤ੍ਰੀ ਕੰਨਿਆ ਹੈਂ ਤੂੰ ਡਾਢੀ ਲਾਡਲੀ ਤੇ ਮਨਮੋਹਣੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਹੈਂ !! ਸਮ-ਬ੍ਰਿਤੀ, ਤੂੰ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿਚ ਸਮ ਇਕ-ਚਿਤ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈਂ ਜੀਕਣ ਜਲ ਥਲ ਹੇਠ ਧਰਤੀ !! ਸਮ ਬ੍ਰਿਤੀ, ਸੁਖ ਦੁਖ ਦੋ ਹਨ ਤੂੰ ਇਕ, ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਦੋ ਹਨ ਤੂੰ ਇਕ, ਹਰਖ ਸੋਗ ਦੋ ਹਨ ਤੂੰ ਇਕ, ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਦੋ ਹਨ, ਤੂੰ ਇਕ, ਧੁਪ ਛਾਂ ਦੋ ਹਨ ਤੂੰ ਇਕ ਇਹ ਤੈਂਡੇ ਹੱਥ ਕਿਹਾ ਕੁ ਜਾਦੂ ਹੈ ? ਤੂੰ ਕੀਕਣ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ

ਕਰਦੀ ਹੈਂ ? ਸਮਝ ਗਿਆ ! ਸਮਝ ਗਿਆ ! ਸਮਝ ਗਿਆਂ ! ਤੈਂਡਾ ਭੇਦ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ । ਵੇਖੋ ਵੇਖੋ, ਕੁਝ ਇੰਞ, ਅੱਖਾਂ ਤਾਂ ਦੋ ਹਨ ਪਰ ਅਕਸ ਇਕ, ਨਾਸਕਾ ਤਾਂ ਦੋ ਹਨ ਪਰ ਵਾਸ਼ਨਾ ਇਕ, ਦਿਲ ਦੇ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਦੋ ਹਨ ਪਰ ਧੜਕਣ ਇਕ, ਕੰਨ ਤਾਂ ਦੋ ਹਨ ਪਰ ਅਵਾਜ਼ ਇਕ !! ਸਮ ਬ੍ਰਿਤੀ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੋਂਦ ਗੁੰਦਦੀ ਹੋਵੇਂਗੀ, ਤੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਣਤੀ ਉਣਦੀ ਹੋਵੇਂਗੀ, ਤੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰ ਤਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੋਵੇਂਗੀ !! ਮੈਂਡੀ ਗੰਢਾਂ-ਗੰਢਣ ਵਾਲੀਏ ਬ੍ਰਿਤੀਏ ਵਿਛੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀਏ ਸਮ ਬ੍ਰਿਤੀਏ, ਵਾਹ ਵਾਹ !!

ਮਾਇਆ ! ਤੂੰ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਖਲੇਰਦੀ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਸੁੰਦਰ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਲਦੀਏਂ ! ਸਮ ਬ੍ਰਿਤੀ, ਆਜਾ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਖਰੇ ਹੋਏ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੀ-ਗੁਤ ਵਿਚ ਗੁੰਦ ਜਾ !! ਮਾਇਆ ਤੂੰ ਮੈਂਡੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਹਾਰ ਤੋੜਦੀ ਹੈਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰ ਦਰ ਤੇ ਵੀਟਦੀ ਹੈਂ ! ਸਮਬ੍ਰਿਤੀ, ਆਜਾ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਖਰੇ ਹੋਏ ਮੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਹਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ ਜਾ !! ਮਾਇਆ ਤੂੰ ਆਸ ਨਿਰਾਸ ਦੇ ਬੱਦਲ ਅਕਾਸ਼ ਉਪਰ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਅੰਧਕਾਰ ਵਰਤਾਉਂਦੀ ਹੈਂ !! ਸਮਬ੍ਰਿਤੀ ! ਆਜਾ ! ਤੇ ਅਪਣੇ ਅਮਿਟ ਤੇਜ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਹਟਾ ਤੇ ਮੈਂਡੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਦਾ ਚਾਨਣਾ-ਚਰਾਗ ਕਰ !! ਮਾਇਆ !! ਤੈਂਡਾ ਕਾਲਾ ਪੁਤ ਕਾਲ ਮੈਨੂੰ ਘੂਰਦਾ ਤੇ ਡਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਗੁੰਝਲ ਮੈਂਡੇ ਲਈ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ! ਸਮਬ੍ਰਿਤੀ, ਆਜਾ, ਮੈਂਡੇ ਸਾਰੇ ਗੁੰਝਲ ਖੋਲ੍ਹ, ਤੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਹਿੰਡੋਲੇ ਵਿਚ ਰੋਲ !

ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੈਂਡਾ ਭਾਣਾ, ਤੈਂਡਾ ਭਾਣਾ ਮਿੱਠੜਾ ਲਾਗੈ, ਮੈਂਡੀ ਜੀਭ ਕੱਟ, ਕੱਟ ਵੱਢ, ਟੋਟੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦੇ ਇਹ ਅੱਗੋਂ

ਓਕਸੇ ਨਾ ਉਲਾਹਣੇ ਨਾ ਦੇਵੇ ! ਤੈਂਡਾ ਭਾਣਾ, ਤੈਂਡਾ ਭਾਣਾ ਮਿੱਠੜਾ ਲਾਗੇ, ਮੈਂਡੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕੱਟ ਵੱਢ, ਫੀਤੇ ਫੀਤੇ ਕਰ ਜੁ ਅੱਗੋਂ ਚੂੰ-ਚਿਰਾਂ ਨਾ ਕਰੇ !! ਹਾਂ ਹਾਂ, ਬਖਸ਼ ਤੇ ਬਲ ਦੇਹ ਜੁ ਮੈਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਇਹਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰਾਂ :—

ਉਲਾਹਨੋ ਮੈ ਕਾਹੂ ਨ ਦੀਓ ।
ਮਨ ਮੀਠ ਤੁਹਾਰੋ ਕੀਓ ।
ਆਗਿਆ ਮਾਨਿ ਜਾਨਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ,
ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਨਾਮੁ ਤੁਹਾਰੋ ਜੀਓ !
ਈਹਾਂ ਊਹਾਂ, ਹਰ ਤੁਮਹੀ ਤੁਮਹੀ,
ਇਹੁ ਗੁਰੁ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰੁ ਦ੍ਰਿੜੀਓ ।
ਜਬ ਤੇ ਜਾਨਿ ਪਾਈ ਇਹ ਬਾਤਾ,
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਨਾਨਕ ਪਰਗਾਸਿਓ
ਆਨ ਨਾਹੀ ਰੇ ਬੀਓ ।

ਹਾਂ ਹਾਂ ਵਾਗਿਗੁਰੂ, ਬਲ ਬਖ਼ਸ ਜੁ ਤੱਤੇ ਕੜਾਹੇ ਵਿਚ ਰਿਝਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਬਾਣੀ ਉਚਰਾਂ—'ਤੈਂਡਾ ਭਾਣਾ ਮੀਠਾ ਲਾਗੇ, ਤੈਂਡਾ ਭਾਣਾ ਮੀਠਾ ਲਾਗੇ !!

Part II

ਭਾਗ [2]

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ

ਝਾਕੀਆਂ (ਵਾਰਤਿਕ) ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਦਰਸ਼ਨ !

ਜਗ-ਜੀਵਨ ਝਾਕੀ !

ਜਗਜੀਵਨ ! ਜਗਜੀਵਨ !! ਜਗਜੀਵਨ !!!

THE IMMANENT BEING !

ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਪੁਰਖ !!

"ਕਹਿ ਕਬੀਰ 'ਜਗਜੀਵਨੁ' ਐਸਾ ਦੂਤੀਆ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ।"
(ਆਸਾ)

ਜਗ ਜੀਵਨ ! ਆਹਾ ! ਜਗ ਜੀਵਨ !! ਮੈਂਡਾ ਮਾਹੀ, ਮੈਂਡਾ ਲਾਲਨ, ਮੈਂਡਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਓਹ ਜੀਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜੀਵਾਂ, ਓਹ ਜੀਵੈ ਤਾਂ ਜੱਗ ਜੀਵੇ, ਓਹ ਜੀਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਜੀਵੇ !! ਜੁਗ ਜੁਗ ਜੀਣ-ਵ੍ਰਾਲਾ, ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ ਜੀਣ ਵਾਲਾ, ਜੀਵਾਲਣ ਵਾਲਾ, ਮਾਰ ਜਿਵਾਲਣ ਵਾਲਾ, ਜਗ-ਜੀਵਨ ! ਉਭਾਰਣ ਵਾਲਾ, ਉਧਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਿਨ ਥੰਮਾਂ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ! ਜੇ ਓਹ ·ਤਾਰ

ਖਿੱਚੇ ਤਾਂ ਸਭ ਜਗ ਢੇਰੀ ਥੀਵੇ ! ਜੇ ਉਹ ਉਠ ਤਾਂਡਵ-ਨਾਚ (Tender Dance) ਨੱਚੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਗ ਵਿਚ ਮਹਾਂ-ਮੰਗਲ ਰਹੱਸ ਥੀਵੇ ! ਜੇ ਉਹ ਅੱਖ ਝਮਕੇ ਤਾਂ ਪਰਲੋ ਆਵੇ, ਜੇ ਤ੍ਰੁਠੇ ਤਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਬਹਿਰਾਂ ! ਨੱਚਣ ਟੱਪਣ ਕੁੱਦਣ ਵਾਲਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤ ਅਡੋਲ ਅਬੋਲ ! ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਰਕਲੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਵਿਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਗਿੱਧੇ ਪਾਣ ਵਾਲਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁੰਨ ਸਮਾਧੀ ਲਾਣ ਵਾਲਾ, ਜਗ ਜੀਵਨ ! ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ ਵਿੱਚ ਘੂਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਿਜਲੀ ਰਾਹੀਂ ਚਮਕ ਡਰਾਣ ਵਾਲਾ ਫਿਰ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਬਣ ਗਲੇ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਜਗ ਜੀਵਨ ! ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਣ ਵਾਲਾ, ਜਾਗਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵਾਣ ਵਾਲਾ, ਮੋਹ ਠਗਉਰੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਫਿਰ ਨਿਰਾਲਮ ਤਾੜੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਜਗ ਜੀਵਨ ! ਏਕ ਤੋਂ ਅਨੇਕ, ਫਿਰ ਅਨੇਕ ਤੋਂ ਏਕ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆ ਜਗ ਜੀਵਨਾਂ, ਤੈਥੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ, ਪਹੁ ਫੁਟਾਲੇ ਵਿਚ ਲਾਲੀ ਤੇਰੀ ਹੈ, ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਸਿਆਮ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇਰੀ ਹੈ, ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਨੂਰੀ ਪੀਲੱਤਣ ਤੇਰੀ ਹੈ, ਹੀਰੇ ਵਿੱਚ ਬੱਜਰ ਕਠੋਰਤਾ ਤੇਰੀ ਹੈ, ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇਰੀ ਹੈ, ਸਾਧੂਆਂ ਵਿਚ ਗੰਭੀਰਤਾ ਤੇਰੀ ਹੈ ! ਅਣੂਆਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਣੂ ਹੋਕੇ ਵਸਣ ਵਾਲਿਆ ਜਗ ਜੀਵਨਾਂ, ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੈਣੂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਜੀਵਨਾ, ਤੈਥੋਂ ਚੋਖੰਨੀਏਂ ! ਤੈਂਡਾ ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਹੈ, ਤੈਂਡਾ ਵੇਸ ਅਵੇਸ, ਤੈਂਡਾ ਬੋਲ ਅਬੋਲ, ਤੈਂਡੀ ਕਰਨੀ ਜਗ ਉਭਰਨੀ !

ਜਦ ਤੈਂਡੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੂਬੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨੀਝ ਲਾਕੇ ਵੇਖਨਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੈਂਡੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਮੈਨੂੰ ਸਦ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਨਿਤ ਹੋਲੀਆਂ, ਨਿਤ ਨਵੀਆਂ ਵਿਸਾਖੀਆਂ ਪਈਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਥਾ :

"ਮਹਾਂ ਮੰਗਲੁ ਰਹਸੁ ਥੀਆ,
ਪਿਰੁ ਦਇਆਲੁ ਸਦ-ਨਵ-ਰੰਗੀਆ।"
(ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੫)

ਨਿਤ-ਨਵੀਆਂ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਿਆ ਜਗ ਜੀਵਨਾਂ ! ਤੇ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਚੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਜਗ ਜੀਵਨਾਂ ! ਤੈਂਡ ਵਿੱਚ ਓਹ ਕੀ ਸੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਤੂੰ ਉਤਪਤੀ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਥਕਦਾ ਨਹੀਂ, ਵਧਦਾ ਘਟਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਭਰਦਾ ਉਭਰਦਾ ਸੁੰਗੜਦਾ ਨਹੀਂ ! ਨਾ ਥੱਕਣ ਵਾਲਿਆ ਜਗ ਜੀਵਨਾਂ ਨਿਤ ਚਾਉ ਹੁਲਾਰੇ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆ ਜਗ ਜੀਵਨਾਂ, ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਦੇ ਹਿੰਡੋਲੇ ਝੂਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਜਗ ਜੀਵਨਾਂ, ਇਕ ਭੋਰੀ ਆਪਣਾ ਦੇਹ ਦਰਸ਼ਨ ! ਨਾਲ ਹੀ, ਉਸ ਉਭਰਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਵੀ ਦੇਹ ਦਰਸ਼ਨ, ਜਿਥੋਂ ਸਦ-ਜੀਵਣ, ਸਦ-ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਸਦ-ਮੰਗਲ ਨਿਤ ਨਿਤ ਗੰਗਾ, ਜਮਨਾ, ਸੁਰਸਤੀ ਵਾਂਗ ਫੁਟ ਫੁਟ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। 'ਏਕੰਕਾਰ' ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਹੀ ਰੂਪ ਯਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਗ-ਜੀਵਨ ਅੰਤਰ-ਵਰਤੀ ਕਲਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਆਓ ਅੱਜ ਅੰਦਰ ਵੜਕੇ ਉਸ ਜਗਜੀਵਨ ਜੀ ਦੇ ਠੰਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੀਏ ਤੇ ਤੱਕੀਏ ਜੁ ਉਹ ਕੀਕੁਣ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਚਲਾਂਦੇ ਹਨ ? ਕੀਕੁਣ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਨਰੋਇਆ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ? ਭਾਵ ਆਓ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰ ਵੜਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧੜਕਦੇ-ਦਿਲ ਦੀ ਫੋਟੋ ਲਈਏ--ਉਸ ਕਲਾ ਦੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਚਾਲੂ ਰਖਦੀ ਹੈ ! ਪਰ ਅੰਦਰ ਵੜਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਆਓ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਵਡੀ ਬਾਹਰਲੀ ਖੂਬੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿਤਾਰ ਲਈਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਬਾਹਰਲੇ ਚਿੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਦ-

ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਭੇਦ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਜੋ ਭਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਉਪਰ ਅੱਪੜਨ ਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇਗਾ ! ਇਸ ਬਾਹਰਲੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ Kalaido Scope ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਸਦ-ਨਵ ਰੰਗੀਆਂ' ਪਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।

ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਜੁ ਇਹ ਪ੍ਰਪੰਚ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸਥੂਲ ਰੂਪ ਹੈ, ਮਾਨੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਲਿਲਾਟ ਦਸਤਾਰ ਯਾ ਪਗੜੀ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਵਲੇਟੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜੁ ਇਸ 'ਬਨਾਰਸੀ ਪਗੜੀ' ਵਿਚ ਕਿਹਾ ੨ ਪੱਟ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਹੇ ਕਹੇ ਰੰਗ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹਨ ? ਜੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਔਹ ਵੇਖੋ ਅਸਮਾਨ ਉਪਰ ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ (Rainbow) ਜਿਸ ਦਾ ਲਮਕਿਆ ਹੋਇਆ ਲੜ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਨੂੰ ਕੱਛਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦਾ ਸਤਰੰਗੀ ਪਟਕਾ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਸੱਤ ਰੰਗ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਗਿਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਕਈ ਰੰਗ ਹਨ । ਫਿਰ ਹੋਰ ਰੰਗ ਬਰਦੀ ਦੇ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਸਿਆਮ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਧਰਤੀ ਦਾ ਤਿਆਰ ਬਰਤਿਆਰ ਫ਼ੌਜੀ ਖਾਕੀ ਵੇਸ, ਫਿਰ ਉਸ ਅੰਦਰ ਚਾਂਦੀ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ, ਜਲ ਦੇਵੀ ਦੀ ਸੀਤਲ ਸਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਉਸ ਸੁੰਦਰ ਮੁਖੜੇ ਨੂੰ ਢਕਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨੂਰੋ-ਨੂਰੀ ਗਾਚ-ਝਿਲੀਆਂ,. ਇਹ ਅਨਿਕ ਰੰਗ, ਮੈਂਡੇ ਸੋਹਣੇ ਲਾਲਨ ਦੀਆਂ ਨਿਤ-ਨਵੀਆਂ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਹਨ । ਮੋਰ ਸੋਹਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਝੂਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦੇ ਨਹੁੰਆਂ ਤੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ! ਸੂਰਜ ਸੋਹਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਸਹੰਸਰ ਸੂਰਜਾਂ ਤੋਂ

ਵੀ ਵਧੇਰੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਸੀਤਲ, ਨਾਲੇ ਲਾਲੋਂ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਮੇਰੇ ਲੰਮੇ ਕੇਸ਼ ਹਨ, ਤਿਹੇ ਉਸ ਲਾਲਨ ਦੇ ਵੀ ਕੇਸ਼ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੇਸਾ ਵਿਚ ਅਨੰਤ-ਸੂਰਜਾਂ ਦੀਆਂ ਨੂਰੀ ਕਿਰਨਾਂ ਗੋਟੇ ਕਿਨਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਝਿਲਮਿਲ ੨ ਪਈਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੇ ਮੇਰੇ ਦੰਦ ਹਨ, ਤਿਹੇ ਉਸੇ ਲਾਲਨ ਦੇ ਵੀ ਦੰਦ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਬੱਤੀ-ਦੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅਨੰਤ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੀਹ ਕੇ ਖੁਆਉਣ ਵਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਗੋੜ੍ਹਿਆਂ ਵਰਗੇ, ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀਆਂ ਵਰਗੇ ਤੇ ਚਮਕਦੇ ਚੰਦ ਵਰਗੇ! ਮੈਂਡੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਵੀ ਨੈਣ ਹਨ ਪਰ ਮਸਤ ਡਾਢੇ ਅਲਬੇਲੇ, ਖੀਵੇ, ਰਸਭਿੰਨੇ, ਬਉਰੇ-ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਐਕਸ-ਕਿਰਨਾਂ ਵਾਂਗ, ਤੋਲਣ ਵਿਚ ਨਾਜ਼ਕ ਤੱਕੜੀ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੋਮਲ, ਪ੍ਰਭਤਾ ਵਿਚ ਸੌ-ਸੂਰਜਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਹਰਨ-ਭਰਨ ਵਾਲੇ, ਉਤਪਤ ਪਰਲੋ ਦੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ, ਤਾਹੀਉਂ ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

'ਤੇਰੇ ਬੰਕੇ ਲੋਇਣ ਦੰਤ ਰੀਸਾਲਾ।
ਸੋਹਣੇ ਨਕ ਜਿਨ ਲੰਮੜੇ ਵਾਲਾ।
ਕੰਚਨ ਕਾਇਆ ਸੁਇਨੇ ਕੀ ਢਾਲਾ।
ਸੋਵੰਨ ਢਾਲਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਾਲਾ,
ਜਪਹੁ ਤੁਸੀ ਸਹੇਲੀ ਹੋ।...........
ਤੇਰੀ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵੀ ਮਧੁਰਾੜੀ ਬਾਣੀ।
ਕੁਹਕਨਿ ਕੋਕਿਲਾ ਤਰਲ ਜੁਆਣੀ।'

(ਵਡਹੰਸ ਮ: ੫)

ਸੁੰਦਰਤਾ-ਦੇਵੀ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਨਮਸ਼ਕਾਰ !
ਜਗ ਜੀਵਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨਮਸ਼ਕਾਰ !!

ਅਧਭੁਤ, ਪਰਮਦਭੁਤ, ਵਚਿੱਤ੍ਰ ਪਰਮ ਸੁੰਦਰ ਜੀਉ, ਤੁਹਾਡੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀਕੂੰ ਵਰਣਨ ਕਰੇ ! ਸਰਗੁਣ ਵਿਚ ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਹੈ, ਰੇਖ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਗੁਣ ਨੂੰ ਕੀਕੂੰ ਦੱਸੇ ? ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡਾ ਰੂਪ ਅਲੇਖ, ਅਗਮ, ਅਗੋਚਰ ਹੈ :—

"ਤੇਰਾ ਰੂਪੁ ਅਗੰਮੁ ਹੈ
ਅਨੂਪੁ ਤੇਰਾ ਦਰਸਾਰਾ !!"

(ਸੂਹੀ ਮ: ੫)

ਪਰ ਉਹ ਸੁੰਦਰਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਥੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਨਾ ਇਥੇ ਹੈ ਨਾ ਓਥੇ, ਸਗੋਂ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਅਣੋਖੀ ਗੱਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਨਾ ਇਤਨੀ ਸਰਗੁਣ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੈ, ਨਾ ਨਿਰਗੁਣ ਵਿਚ, ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਵਿਚ ਝਲਕਾਂ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ! ਵੇਖੋ ਜਲ ਸ਼ਾਂਤ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਜਲ ਤੱਤ ਤੇ ਪਵਣ ਤੱਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਤੱਤ ਵਿਚ ਭਵਰ ਗਰਕਾਬ, ਲਹਿਰਾਂ, ਜਵਾਰ ਭਾਟੇ ਉਠਦੇ ਹਨ, ਉਚੇ, ਨੀਵੇਂ ਮਝੋਟੇ ਨਚਦੇ, ਟਪਦੇ, ਡਲ੍ਹਕਦੇ, ਕੰਬਦੇ, ਅਣਥੱਕ ਉਪਜਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਜਦ ਪਵਣ ਤੱਤ ਜਲ ਤੱਤ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਤੱਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬੱਦਲ ਚਿੱਟੇ, ਕਾਲੇ, ਮਿਲਗੋਭੇ, ਗੋਲ ਮੋਲ, ਤਿੱਤਰ ਖੰਭੇ, ਇਤਿਆਦਿ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਗਨੀ

ਤੱਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਭਵਾਟਣੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਦੌੜਾਂ ਦੌੜਦੇ ਹਨ। ਤੀਕਰ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਨਿਰਗੁਨ ਦੀ ਚਾਬੀ ਨਾਲ ਸਰਗੁਣ-ਰੂਪ ਵਾਹਿ—ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਪਰਪੰਚ ਰੂਪੀ ਬੇਅੰਤ ਨਿਤ ਨਵੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਜੀਕਣ 'ਕੈਲੀਡੋਸਕੋਪ–(ਜਾਦੂ ਨਾਲੀ) ਦੇ ਭੌਣ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਯਾ ਜੀਕਣ ਸਿਨਮਾ ਦੀ ਰੀਲ ਚਲਣ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਸੀਨ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਏ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੀਕਣ ਹੀ ਫਿਰ ਸੰਸਾਰ-ਚੱਕਰ ਦੀਆਂ ਭਵਾਟੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਸੀਨ ਸੁੰਦਰ ਝਾਕੀਆਂ ਤੇ ਅਦਭੁਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਪਜਦੀਆਂ ਬਿਨਸਦੀਆਂ ਤੇ ਰੰਗ ਵਟਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਭੇਸ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੁਭਾਉਣ ਲਈ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਨਮਾ ਦੀ ਰੀਲ ਤਾਂ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਜਗ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ 'ਸੰਸਾਰ ਰੀਲ' ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸਿਨਮਾ—ਰੀਲ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਇੰਜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਗੋਂ ਤੇਲ ਯਾ ਪਟਰੋਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਪਰ ਸਰਗੁਣ-ਰੀਲ ਨੂੰ ਜਗ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਕਲ-ਕਲਾ ਹੀ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ ਘੜੀ, ਹਰ ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਸੁਹਾਉਣੀ-ਵਰਦੀ ਮੈਂਡੇ ਲਾਲਨ ਲਈ ਪਈ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਹੋ ਬੇਅੰਤ-ਸਾਹੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ-ਦੇਵੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨੰਗੇਜ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਖਿੱਚਿਆਂ ਨਿਖੁੱ—ਟਦੀ ਨਹੀਂ, ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਭਾਰੀ ਰਹੀਂ ਭਾਸਦੀ, ਚੁੱਕਿਆਂ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਪਤਲੀ ਗਚ ਵਰਗੀ, ਸ੍ਵਛ ਸੂਰਜ ਵਰਗੀ, ਨੂਰਾਨੀ ਚੰਦ ਲੋਈ ਜਿਹੀ। ਬਸ ਇਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂਡ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੂਬੀ ਨਿਤ ਨਵੀਂ ਜੁਆਨੀ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਹਾਂ ਅਦੁਤੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਤਾਂ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦੁਤੀ ਸੁੰਦਰਤਾ

ਦੀ ਨਿਤ ਨਵੀਂ ਪਰਲ-ਜੁਆਨੀ ਹੈ !

ਓ ਝਿਲਮਿਲ-ਕਾਰੀ ਤਾਰਿਓ ! ਤੁਸੀਂ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਮੁਕਟ ਵਿਚ ਸੁਚੇ ਨਗੀਨੇ ਹੋ ! ਓ ਅਕਾਸ਼ ਗੰਗਾ (Milky-way) ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਤਾ, ਤੂੰ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਮੁਕਟ ਵਿਚ ਸੁਹਾਉਣੀ ਕਲਗੀ ਹੈ । ਓ ਰੰਗ ਬਰੰਗ ਅਠਾਰਾਂ-ਭਾਰੀ ਬਨਾਸਪਤੀ, ਤੂੰ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਸਦ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਅਬੋਝਲ ਹਾਰ ਹੈਂ । ਓ ਉਡਣ ਵਾਲੀ ਪਵਣ ! ਤੂੰ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦੇ ਉਭਰਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਸੁਆਸ ਹੈਂ ! ਓ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਓ ਪੰਛੀਓ, ਕੋਇਲੋ, ਮੋਰੋ, ਬੁਲਬੁਲੋ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ 'ਸੋਦਰ' ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ, ਸੱਚੇ ਢਾਡੀ ਹੋ ! ਓ ਚੰਨ ਸੂਰਜ ਜੋਤੋ ! ਤੁਸੀਂ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ, ਰਸ ਭਿੰਨੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੋ ! ਓ ਰੁਤੋ ! ਸਰਦੀ ਗਰਮੀ, ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਤਝੜ ! ਤੁਸੀਂ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਦੇ ਨਵੇਂ, ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਸੂਟ ਹੋ ।

ਇਹਨਾਂ ਨਵਿਆਂ ਨਿਤ ਨਵਿਆਂ ਵੇਸਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂਡੇ ਮਾਹੀ ਅਰਸ਼ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਫ਼ਰਸ਼ ਦੇ ਸੈਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਉਹ ਵਸਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾ ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਹੈ, ਨਾ 'ਹੱਵਾ' ਹੈ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਪ । ਜਿਥੇ ਉਹ ਵਸਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਨਾ ਦੁਖ ਹੈ ਨਾ ਦਰਦ ਹੈ, ਨਾ ਬੁਢੇਪਾ, ਨਾ ਝੁਰੜੀਆਂ ! ਉਥੇ ਸਦਾ ਹੀ ਬਸੰਤ ਹੈ, ਸਦਾ ਹੀ ਰਾਗ ਰੰਗ ਹਨ । ਸਦ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਸਦ ਢੋਲੇ । ਉਥੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਿਤ ਨਵੀਂ ਵਿਸਾਖੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਜੋ ਇਸ ਰਸ ਨੂੰ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਸਦਾ ਲਈ ਮਤਵਾਲੇ ਥੀਂਦੇ ਹਨ—

ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ 'ਸਚੁ-ਮਦੁ' ਪਾਈਐ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਲੈ ਜਿਸੁ ਆਇ ।

ਸਦਾ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਰੰਗਿ ਰਹੈ
ਮਹਲੀ ਪਾਵੈ ਥਾਉ ।

(ਮ: ੩ ਬਿਹਾਗੜਾ)

ਅੱਸਾਂ ਜਗ ਜੀਵਨ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖ਼ੂਬੀ ਨਿਤ-ਨਵੀਂ-ਜਵਾਨੀ ਰਤਾ ਕੁ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਪੁਛੋਗੇ ਜੁ ਉਹ ਨਵੀਆਂ ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਕਿਥੋਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਅਗਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਤਰ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਬਾਹਰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਲ ਹੀ ਚਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਉਤਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪੇ ਲਭ ਪਵੇਗਾ। ਬਸੰਤ ਵੇਲੇ ਹਰ ਇਕ ਬ੍ਰਿਛ ਫੁਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਫੁਲਾਂ ਨਾਲ ਪੱਤਰ ਵੀ ਰਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਪੱਤ-ਝੜ ਆਈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਡਿਗ ਕੇ ਹੇਠ ਮਿਟੀ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੌਣ ਮਾਲਣ ਹੂੰਝ ਕੇ ਅਪਣੇ ਤਥਾਕ ਵਿਚ ਪਾ ਛਡਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੋਚੋ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਧਰੇ ਬਰਫ਼ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਧਰੇ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹੋ ਪੱਤਰ ਸੜ ਗਲ ਕੇ ਖਾਦ ਬਣ ਕੇ, ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਨੂੰ ਸਾਵਾਂ-ਕਚੂਰ ਘਾਹ, ਪੀਲੀਆਂ ਸੁਰੇਜਾ, ਬਨਫ਼ਸ਼ਈ ਫੁਲ ਨਰਗਸ ਆਦਿ ਬਣਕੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜੁ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਕਲਾ ਵਿਚ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ੂਬੀ ਹੈ ਜੁ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਕੀ ?

ਅਸੀਂ ਅਪਣਾ ਫੁਜ਼ਲਾ ਧੱਕੇਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੇ ਅਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਅਡਰਾ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸੰਸਾਰ-ਕਲਾ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਗਰੇਮੀਆਂ ਦਾ ਕੱਤਿਆ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਈਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦਾ ਗਰਮੀ ਵਿਚ। ਅਪਣੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਨੂੰ ਉਧੇੜ ਕੇ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਕ਼ਾਰੇ ਲਾਉਣਾ। ਇਹ

ਕਾਰ ਬੜੀ ਹੀ ਔਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਇੰਸ ਹੁਣ ਕੁਝ ਰਤਾ ਕੁ ਸਮਝ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਪਰ ਟੁਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਜਦ ਅਸੀਂ ਲੱਕੜੀ ਨੂੰ ਬਾਲ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕੋਲੇ ਨੂੰ ਸੁਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਇਸੇ ਕੋਇਲੇ ਤੋਂ ਤਾਰਕੋਲ, ਗੈਸਾਂ, ਪਟਰੋਲ ਕਿਸਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੰਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬੂਰਾ ਜੋ ਲੱਕੜੀ ਚੀਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸੁਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਲੰਪਾਂ ਵਿਚ ਜਲਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ, ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਤੇਲ ਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵਡੀ ਗੁਪਤ-ਮਸ਼ੀਨ ਇਸੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਅਰਕ ਤੇਲ ਕੱਢ ਕੱਢ ਕੇ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਮੁਰੱਕਬ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਨਿਤ-ਨਵੀਂ, ਰੰਗ ਬਰੰਗੀ, ਚਿੱਤ੍ਰ-ਮਿਤਰੀ ਠੇਕ੍ਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਉਹੋ ਖਾਦ ਫਲ, ਫੁਲ ਅਤੇ ਵੇਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹੋ ਬਰਫ ਨਹਿਰਾਂ, ਕੂਲਾਂ ਤੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹੋ ਪਾਣੀ ਬੱਦਲ ਹੋ ਵਰ੍ਹਦਾ, ਓਹੋ ਧੂਪ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦੀ ਪੋਸਦੀ ਤੇ ਚੁੰਮਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਲਾਂ ਵਿਚ ਰਸ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ...ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੇਅਰਥ ਨਹੀਂ। ਦੇਖੋ ਜਿਸ ਕੋਇਲੇ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਾਲਾ ਕਰਕੇ ਸੁਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਹੇਠ ਲਤਿਆੜ ਕੇ, 'ਹੀਰਾ' ਕੋਹਨੂਰ ਹੀਰਾ—ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਵਿਲਕਦੇ ਹਨ, ਬਣਾ ਕੱਢਦਾ ਹੈ! ਇਹ ਹੀਰਾ ਓਹੋ ਕਾਲਾ ਕੋਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ [illegible] ਨਹੀਂ! ਤੇ ਓਹੋ ਦੁਰਗੰਧ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਬ, ਚੰਬਾ ਤੇ

ਮੋਤੀਏ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋਆਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉਸਨੇ ਅਨੇਕ ਬੂਟਿਆਂ ਰੂਪੀ ਭੱਠੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੇਖੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸੰਗਦੇ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਚੋੜ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਤੇਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਰੀਗਰੀ, ਜਾਦੂਗਰੀ ਤੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹੈ! ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਗਾਂਧੀ, ਅਤਾਰ, ਆਪੇ ਅਰਕ ਤੇ ਆਪੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਮੁਰ-ਝਾਏ ਹੋਏ ਫੁਲ ਵਾਂਗ ਹੋ! ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਰਸੀਆ, ਆਪੇ ਰਸ, ਆਪੇ ਵਣਜਾਰੇ ਹੋ! ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਦੁਧ, ਦਹੀਂ ਵੀ ਆਪੇ ਤੇ ਆਪੇ ਮੱਖਣ ਕੱਢਣ ਹਾਰੇ ਹੋ! ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਸ਼ਹਿਦ, ਆਪੇ ਮੱਖੀ ਤੇ ਆਪੇ ਫਲਾਂ ਵਿਚ ਘੋਲਣ ਵਾਲੇ ਹੋ! ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਕਲਾ, ਆਪੇ ਹੀਰਾ ਤੇ ਜੋਹਰੀ ਪਰਖਣ ਵਾਲੇ ਹੋ! ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਜਾਲ, ਆਪੇ ਮਨਕੜਾ, ਆਪ ਮੱਛੀ, ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ, ਫਿਰ ਆਪੇ ਮਾਰ ਜਿਵਾਲਣ ਹਾਰੇ ਹੋ! ਹਾਂ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਇਹ ਓਹ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋ—

(੧) ਤੂੰ ਆਪੇ ਆਪਿ ਆਪਿ ਸਭੁ ਕਰਤਾ,
ਕੋਇ ਦੂਜਾ ਹੋਇ ਸੁ ਅਵਰੋ ਕਹੀਐ।
ਹਰਿ ਆਪੇ ਬੋਲੈ ਆਪਿ ਬੁਲਾਵੈ,
ਹਰਿ ਆਪੇ ਜਲਿ ਥਲਿ ਰਵਿ ਰਹੀਐ।

(ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ ਮ:੪)

(੨) ਤੂ ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ
ਆਪਿ ਬਣਤ ਬਣਾਈ।

ਤੁਧ ਬਿਨ ਦੂਜਾ ਕੋ ਨਹੀ
ਤੂ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ ।
ਤੇਰੀ ਗਤਿ ਮਿਤਿ ਤੂਹੈ ਜਾਣਦਾ
ਤੁਧ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ ।

(ਵਾਰ ਮਲਾਰ ਮ: ੪)

ਗੱਲ ਕੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ, ਸੰਸਾਰ ਅਟਾਰੀ ਨੂੰ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਭੱਠੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਮਸਾਲੇ ਰੰਗ ਤੇ ਟਾਈਲਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਓ ਸੋਹਣੇ ਲੀੜਿਆਂ ਵਲਿਆ ਮਾਹੀਆ ਤੈਥੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ !! ਕਹੀ ਲੈ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟਣ ਵਾਲਿਆ ! ਤੈਂਡੇ ਹੱਥ ਚੁੰਮਾਂ ! ਓ ਸਾਡੀ ਕੋਠੀ ਮੀਂਹ ਪਾਉਣ ਵਲਿਆ, ਤੈਂਡੀ ਰਹਿਮਤ ਤੋਂ ਵਾਰੇ ਵਾਰੇ ! ਓ ਅਨਾਥ ਕੋਹੜੀਆਂ ਫੱਟੜਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮਲ੍ਹਮ ਲੈ ਨੰਗ ਪੈਰ ਟੁਰ ਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆ, ਤੈਂਡੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਕੀ ਪਾਵੇ ? ਅੱਖਾਂ ਪਰਨੇ ਟੁਰਨ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੁਕਦੀ ! ਅਜੇਹਾ ਹੈ ਮੈਂਡਾ ਮਾਹੀ, ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਆਪ ਰੁਲ-ਪਰੁਲਿਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸੋਹਣਾ, ਮਨ ਮੋਹਣਾ ਸੂਹੇ ਵੇਸ ਵਾਲਾ ਵਿਸਾਖੀ ਮਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ।

੩

ਹਰ ਇਕ ਕਲਾ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਚਾਬੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਘੜੀ ਨੂੰ ਉਠ ਕੇ ਰੋਜ਼ ਚਾਬੀ ਦੇਈਦੀ ਹੈ, ਮੋਟਰ ਵਿਚ ਤੇਲ ਦੀ ਚਾਬੀ ਲਾਈਦੀ ਹੈ, ਗ੍ਰਾਮੋਫੋਨ ਵਿਚ ਵੀ

ਮੁੜ ਮੁੜ ਚਾਬੀ ਲਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਟੁਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸੂਰਜ ਦੀ ਚਾਬੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕੌਣ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ? ਕੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਚਾਬੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ? ਉੱਤਰ ਹੈ ਨਹੀਂ ! ਜੇ ਚਾਬੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਤੇ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ? ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਨੂੰ ਰਚਿਆ ਹੀ ਇੰਜ ਹੈ ਜੁ ਇਹ ਆਪਣਾ ਬਾਲਣ (Fuel) ਆਪ ਰਚਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇੰਝ ਅਪਣੇ ਕੰਮ ਸੁਆਰ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਅਗਾਂਹ ਟੁਰਦੀ ਹੈ — (Self-adjusting machine) ਵੇਖੋ, ਧਰਤੀ ਸਿੱਧੀ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖੜੋਤੀ, ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਕੁੱਬੀ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਕਦੀ ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਸਿਰਾ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਨੇੜੇ ਤੇ ਕਦੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗੋਲ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਰਤਾ ਉਪਰ ਜਿਥੇ ਗਰਮੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਸਦਾ ਗਰਮੀਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜਿਥੇ ਸਰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਸਦਾ ਹੀ ਸਰਦੀ, ਤੇ ਜੋ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਰੁਤਾਂ ਦਾ ਹੇਰ ਫੇਰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ—ਇਕੋ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਪਹਿਲੋਂ ਸਰਦੀ, ਫਿਰ ਗਰਮੀ ਤੇ ਫਿਰ ਪਤਝੜ, ਇਹ ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬਾਂਹ ਪਾ ਕੇ ਕਿਸ ਨੇ ਖਿਚਿਆ ਹੈ ਜੁ ਇਹ ਰਤਾ ਕੁ ਵਿੰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ? ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ। ਕਿਉਂ ਖਿਚਿਆ ਹੈ ? ਰੁੱਤਾਂ ਘੜਨ ਲਈ। ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੁ ਇਹ ਸਾਰੀ ਦਸਤਕਾਰੀ ਤੇ ਮੀਨਾਕਾਰੀ ਓਸੇ ਦੀ ਹੈ ਇੰਜ ਇਹ ਧਰਤੀ ਆਪ ਚਲਾਈ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣ-ਗਈ।

ਫਿਰ ਵੇਖੋ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਲਕੜੀ, ਗੋਹੇ ਯਾ ਬਾਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਰ ਸੂਰਜ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਕੌਣ ਲੱਕੜੀ ਝੋਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੁ ਉਥੇ ਧਾਤਾਂ ਪਿਘਲਦੀਆਂ ਹਨ,

ਅਣੂ ਟਟ ਕੇ ਪਰਮਾਣੂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਝ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਅੰਗਮ ਬਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜੀਕਣ ਭੁਕਾਨਾ ਫਟਣ ਨਾਲ ਬੜੀ ਆਵਾਜ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੱਚੇ ਇਸ ਵਡੇ ਭੱਠੇ ਨੂੰ ਕੌਣ ਲੱਕੜੀਆਂ ਪੁਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ? ਉਹ ਆਪ। ਕਦ ਤੋੜੀ ਪਹੁੰਚਾਏਗਾ ? ਜਦ ਤੋੜੀ ਉਤਪਤੀ ਦੀ ਉਹਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ? ਕੀ ਕਦੇ ਉਸ ਭੱਠੀ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਨਿਖੁਟੇਗੀ ? ਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਖੁਰਾਕ ਅਪਣਾ ਆਪ ਹੈ ਜੋ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜੁ ਸੂਰਜ ਵੀ ਆਪ ਚਲਾਈ ਵਿਣ ਚਾਬੀ ਚਾਲੂ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ। ਸੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵਿਣ ਚਾਬੀ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ, ਜੋ ਰੇਡੀਅਮ (Radium) ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਅਪਣੇ ਆਪ ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਜੁ ਇਹ ਮੋਈ ਹੋਈ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਜੁ. 'ਰਾਮ' ਆਪ ਉਸ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੈ, ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਤਾਹੀਏਂ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਸੋਹਣਾ ਨਾਮ 'ਜਗ-ਜੀਵਨ' ਹੈ ! ਭਾਵ ਜੇ ਉਹ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਜਗ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ ਨਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀ! ਵਾਹ ਵਾਹ ਮੈਂਡਿਆ ਜਗਜੀਵਨਾ ਵਾਂਹਵਾਹ ! ੳ ਬਿਨ ਚਾਬੀ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਏ ਮਸ਼ੀਨੇ ਵਾਹ ਵਾਹ, ਤੂੰ ਸੱਚ ਮੁਚ ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਉਸਦੀ ਕੁਦਰਤ ਉਹ ਕਾਦਰ ਕਰਤਾ। ਜੇ ਕਰਤਾ ਇਸ ਸੱਤਾ ਯਾ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਹੀਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਹਾ ਮਸੁੰਨ ਕੋਰਾ ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਸਾਖੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ, ਸੰਪੰਨ ਕੁਦਰਤ ਹੈ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਡਰੀ ਨਹੀਂ–

ਤੂੰ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥੁ ਹਹਿ ਕਰਤੇ
ਮੈਂ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨਾ ਕੋਈ ।
ਤੁਧੁ ਆਪੇ ਸਿਸਟਿ ਸਿਰਜੀਆ

ਆਪੇ ਛੁਟਿ ਗਇਓ।
ਸਭੁ ਇਕੋ 'ਸਬਦੁ' ਵਰਤਦਾ।
ਜੋ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ।

(ਸੋਰਠਿ ਵਾਰ ਮ: ੪)

ਸੋ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਮੈਂਡਾ ਜਗਜੀਵਨ ਪਿਤਾ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਤਦ ਜਾਣ ਜੇ ਓਹ ਆਪ ਜਣਾਏ :—

ਤੂੰ ਜਾਣਾਇਹਿ ਤਾ ਕੋਈ ਜਾਣੈ।
ਤੇਰਾ ਦੀਆ ਨਾਮ ਵਖਾਣੈ।
ਤੂੰ ਅਚਰਜੁ ਕੁਦਰਤ ਤੇਰੀ ਬਿਸਮਾ।

[ਵਡਹੰਸ ਮ:੫]

ਬਸ ਇਸ ਅਚਰਜ ਰੂਪ ਵਾਲਾ; ਅਚਰਜ ਜੋੜ ਤੋੜ (Adjustment) ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਅਪਣਾ ਆਪ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ ਮੈਂਡਾ ਮਾਹੀ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਮਲ੍ਹਾਰ ਚੋਜ ਤੇ ਅਨੰਦ ਹਨ, ਜਿਸਦੇ ਘਰ ਰੋਜ਼ ਨਿਤ ਨਵੀਂ ਵਿਸਾਖੀ।

੪

ਰਤਾ ਕੁ ਹੋਰ ਅਗੇ ਟੁਰੋ ! ਸਾਡੀ ਮਸ਼ੀਨ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਚਾਰ-ਦਿਵਾਰੀ ਵਿਚ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿਧਰੇ ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ ਹੈ ਕਿਧਰੇ ਪੈਰ, ਪਰ ਉਸ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਕੀ ਆਦਿ ਅੰਤ ਹੈ ? 'ਜਗ

ਜੀਵਨ' ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ? ਜੇ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਪਾਣੀ ਜਾ ਡਿਗਦਾ। ਫਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਮੁੰਦਰ ਕੀਕਣ ਸਾਂਭ ਰਖਦਾ ਹੈ ? ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਟੁਰਦੀ ਟੁਰਦੀ ਧਰਤੀ ਯਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੜ ਲੱਗ ਤਾਰਾ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਰੁੱਸ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਵੜਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਕਿਥੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ? ਤੇ ਕੀ ਉਸ ਪਾਸਕੂ ਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇਸ ਪੂਰੇ ਤਕੜੀ ਦੇ ਤੋਲ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ? ਪਰ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਜਗ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਆਦਿ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਵਿਸਾਖੀ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਡਰਾਪ-ਸੀਨ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਿਰਦਾ। ਜੇ ਡਰਾਪਸੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਅੰਤਲੀ ਝਾਕੀ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਅਡੰਬਰ ਰਚਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਰੋਕ ਟੋਕ ਪਾ ਕੇ ਵਲੇਵਿਆਂ ਵਲ ਲੱਗਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਖੇਡ ਮੁਕਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਵਿਚ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਲਈ ਤੇਲ, ਚਾਬੀ ਯਾ ਬਰਸ਼ਾ ਜੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਪਣੇ ਆਪ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਕੱਦ ਤਕ ? ਸਦਾ, ਸਦਾ, ਸਦਾ.........

ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ
ਅਕਥੁ ਨ ਜਾਈ ਹਰ ਕਥਿਆ ॥

(ਆਸਾ ਮ: ੩)

ਜੇ ਉਹ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਅੰਤਕੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਡਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਰਸਪਰ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ? ਉੱਤਰ

ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਂ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਮਿਸਾਲ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਲਹਿਰਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਰੁੱਖ ਵਲ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਪਰ ਵਲ ਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਵਧਦੀਆਂ ਹਨ, ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸਾਡਾ ਤੇ ਅਨੰਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਆਤਮਕ ਵਾ-ਵਿਰੌਲੇ (Vortex) ਵਰਗਾ ਹੈ ਜੋ ਪੌਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਗੰਮਵੀਂ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਡ-ਪੁਰਖ ਮਨੋ ਈਥਰ (ਆਕਾਸ) ਦਾ ਬੇਅੰਤ ਫੈਲਾਉ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਨੰਤ ਹੀ ਗੋਲ-ਘੱਪੇ ਕੇਂਦਰ ਜੋ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰ ਵਿਚ ਹਨ, ਪਰੋਏ ਹੋਏ ਛੱਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਇਕ ਛੱਲੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੋੜੀ ਇੰਝ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ ਜੀਕਣ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਗੋਲ ਥਰ ਥਰ ਕਰਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ (Undulations) ਅਗੇ ਵਧਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ (Stationery) ਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਉਹ ਆਦਿ ਪਿਤਾ ਸਦ ਵਿਸਾਖੀ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕੰਮਾਂ ਕਾਜਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ 'ਹੁਕਮੁ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਜਲ ਯਾ ਈਥਰ ਵਾਂਗ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਅਬਚਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰ Centre ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਉਹ ਉਪ-ਕੇਂਦਰ (Inner-Centre) ਬਣ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਝੱਖੜ, ਹਨੇਰੀ ਭੌਜਲ ਜਿਹੀ ਲਰਜ਼ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਕੇਂਦਰ ਟੁਟ ਕੇ ਫੀਤੇ ਛੋਤੇ, ਜ਼ਰੇ ਜ਼ਰੇ, ਅਣੂ ਅਣੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਕੋਈ ਸਿਲ, ਪੱਥਰ ਬਾਰੂਦ (T. N. T.) ਦੀ ਸੁਰੰਗ ਯਾ ਡਿਨੈਮਾਈਟ ਦੀ ਫਟਾਸ

ਨਾਲ । ਇਸ ਮਰਣ-ਥਰਕੰਬਣੇ (Death agony) ਵੇਲੇ ਉਸ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਛੋਟੇ ਕਿਣਕੇ ਇੰਝ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੀਕਣ ਸੂਰਜ ਦੇ ਫਟਣ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਹੀ ਭਖਦੇ ਹੋਏ ਤਾਰੇ, ਯਾ ਜੀਕਣ ਕਿਸੇ ਅਣੂ ਦੇ ਫਟਣ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਬਿਜਲੈਣੂ (Electrons) ਯਾ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਟੋਟ 'ਸ਼ਕਤੰਣੂ' (Quantums of energy) ।

ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਹੈ ਜੁ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਖੱਪਾ (Vacuum) ਨਹੀਂ, ਹਰ ਥਾਂ ਉਹ 'ਆਪ' ਹੈ। ਇਸ ਬੇਅੰਤ ਫੈਲਾਉ ਵਿਚ ਉਹ ਈਥਰ ਵਾਂਗ ਪਰ ਚੇਤਨ 'ਜਗ ਜੀਵਨ' ਰੂਪ ਵਿਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਜਗ-ਜੀਵਨ-ਈਥਰ ਵਿਚ ਅਗੋ ਅਣਗਿਣਤ ਬੇਓੜਕ ਕੇਂਦਰ (Foci) ਹਨ—ਨਿੱਕੇ, ਵੱਡੇ, ਮੋਟੇ। ਜਦ ਇਹ ਕੇਂਦਰ ਬਹੁ ਸੂਖਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਹੋਰ ਠੁੱਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤੀ ਯ਼ਾ ਜੜ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੂਖਮਤਾ ਘਟਦੀ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਚੇਤਨਤਾ ਘਟਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੇਂਦਰ ਠੁੱਲ੍ਹਾ ਠੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਨੋ ਦੁਧ ਜਮ ਕੇ ਦਹੀ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਜਗਤ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇ—ਪਤਲੀ, ਠੁਲ੍ਹੀ ਯਾ ਵਿਚਕਾਰਲੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਰਮਈਆ-ਰਾਮ ਈਥਰ ਵਾਂਗ, ਪਉਣ ਵਾਂਗ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਅਪਣਾ ਚੇਤਨਤਾ-ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਤਾਰ ਘਰ ਵਾਂਗ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ 'ਹਉਮੈਂ' ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਉਮੈਂ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਤਾਰ-ਘਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਤਾਰ ਘਰ (General Telegraph Office) ਉਹ ਆਪ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹਰ ਘੜੀ, ਹਰ ਮਿੰਟ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਖੜਕਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

(੫)

ਜੀਕਣ ਤਾਰ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਤਾਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤਾਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਤਾਰ Vireless ਹੈ, ਤੀਕਣ ਹੀ ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਤਾਰ-ਘਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਬੇਤਾਰ ਤਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਹੁਕਮ' ਪਹਿਲੋਂ ਇਸ ਬੇਤਾਰ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੇਠਾਂ ਆਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਹਰ ਇਕ ਹਉਮੈਂ ਰੂਪੀ ਤਾਰ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਈ ਦੁਰਾਡੀਆਂ ਜਗ੍ਹਾਂ (Out-post) ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਥੇ ਤਾਰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇ ਹਨ, ਯਾ ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਜੜ੍ਹ ਜਗਤ ਵਿਚ 'ਹੁਕਮ' ਵੀ ਮੱਠਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬੇਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਉਥੇ ਭੀ ਝੱਟ ਅੱਪੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਇਕ ਤਾਰਾਂ ਦਾ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਥਾਂ ਇਸ ਗੁਪਤ ਤਾਰ-ਘਰ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਤਾਰ ਖੜਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਉਹ ਜਗਜੀਵਨ ਆਪ ਹੈ! ਜੇ ਉਹ ਜਗਜੀਵਨ ਅਪਣੀ ਖਿਲਰੀ ਹੋਈ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਰਤਾ ਕੁ ਸੁਗੇੜ ਲਏ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਰਲੋਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪਰੇਡੀ 'ਸੁੰਨ ਸਮਾਧੀ' ਦੀ ਘੜੀ ਆ ਜਾਏ ......ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਤਦ ਹੋਵੇ ਜੇ ਅਗਾਹਾਂ ਪਿਛਾਂਹ ਕੋਈ ਸੋਚਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਤੇਲ ਮਿਣ ਕੇ ਸੂਰਜ ਲੈਂਪ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਹਿਸਾਬਦਾਨ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਿਫ਼ਰ ਵੱਧ ਘੱਟ ਲਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਉਹ ਮੈਂਡਾ ਅਨੰਦੀ ਮਾਹੀ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਭੁੱਲ, ਨਾ ਭੁਲਣਹਾਰਾ ਹੈ, ਓਹ ਨਿਤ ਨਿਤ ਸਾਵਧਾਨ ਅਡੋਲ, ਪ੍ਰਬੀਨ ਦਾਤਾ ਹੈ :—

ਤੂ ਦਾਨਾ ਤੂ ਅਬਿਚਲੁ ਤੂ ਹੀ
ਤੂ ਜਾਤਿ ਮੇਰੀ ਪਾਤੀ।

ਤੂ ਅਡੋਲੁ ਕਦੇ ਡੋਲਹਿ ਨਾਹੀ
ਤਾ ਹਮ ਕੈਸੀ ਤਾਤੀ।

... ...

ਏਕੈ ਏਕੈ ਏਕ ਤੂਹੀ। ਏਕੈ ਏਕੈ ਤੂ ਰਾਇਆ।
ਤਉ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ। ੧। ਰਹਾਉ।

... ...

ਤੂ ਸਾਗਰੁ ਹਮ ਹੰਸ ਤੁਮਾਰੇ,
ਤੁਮ ਮਹਿ ਮਾਣਕ ਲਾਲਾ।
ਤੁਮ ਦੇਵਹੁ ਤਿਲੁ ਸੰਕ ਨ ਮਾਨਹੁ,
ਹਮ ਭੁੰਚਹ ਸਦਾ ਨਿਹਾਲਾ। ੨।
ਹਮ ਬਾਰਿਕ ਤੁਮ ਪਿਤਾ ਹਮਾਰੇ
ਤੁਮ ਮੁਖਿ ਦੇਵਹੁ ਖੀਰਾ।
ਹਮ ਖੇਲਹ ਸਭਿ ਲਾਡ ਲਡਾਵਹਿ
ਤੁਮ ਸਦ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰਾ। ੩।
ਤੁਮ ਪੂਰਨ ਪੂਰਿ ਰਹੇ ਸੰਪੂਰਨ
ਹਮ ਭੀ ਸੰਗਿ ਅਘਾਏ।
ਮਿਲਤ ਮਿਲਤ ਮਿਲਤ ਮਿਲਿ ਰਹਿਆ
ਨਾਨਕ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਏ।

(ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫)

ਸੋ ਐਸਾ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰ, ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਮੇਂਡਾ ਜਗਜੀਵਨ ਪਿਤਾ ਹੈ।

ਉਸ ਦੀ ਅਭੁਲ ਕਲਾ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਜੀ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਟੁਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਰ ਰੋਜ਼, ਹਰ ਰਾਤ, ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਹਰ ਖਿਨ, ਹਰ ਛਿਨ ਨਵਾਂ ਚੋਲਾ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮੇਂਡਾ ਪਿਤਾ 'ਸਦ-ਨਵ-ਰੰਗੀਆ' ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਦਸਤਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇ ਜੋਬਨ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਕਾਲ ਲਈ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਪ ਸੰਭਾਲੀ (Self adjusting machine) ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਮਿਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਆਪ-ਜਾਚੀ (Self knowing machine) ਵਿਚ ਇੰਨਜੀਨੀਅਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਆਪ-ਚਲਾਈ Self-fed machine) ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਈਂਧਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ 'ਆਪਾ' ਅਪਣੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਦ-ਚਿਰੰਜੀਵ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਚੇਤਨ-ਆਪਾ (Subjective Self) ਜਦ ਅਪਣੀ ਚਾਦਰ ਲੰਮੀ ਪਸਾਰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਇਸ ਸਥੂਲ ਜਗਤ ਤਕ ਆ ਅੱਪੜਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਚਾਦਰ ਸਿਮੇਟਣ ਤੇ ਸਥੂਲ ਤੋਂ ਫਿਰ ਸੂਖਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੀਕਣ ਲੋਹੇ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਗਰਮ ਲੋਹੇ ਵਿਚ ਪਿਘਲ ਕੇ ਫਿਰ ਲਾਲ ਲੋਹਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੇੜੂ ਖੂਹ ਵਾਂਗ ਹਰਟ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਹਰਟ ਸਥੂਲ ਦੇਸ ਵਾਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਅੱਧੀਆਂ ਟਿੰਡਾਂ ਸੂਖਮ ਤੇ ਅੱਧੀਆਂ ਸਥੂਲ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹਨ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੇੜੂ ਖੂਹ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤਰਦੇ ਖਿਆਲ (Floating ideas) ਹਰਕਤ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਹੋ ਗੁਪਤ ਖਿਆਲ ਜਦ ਸੂਖਮ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਦ

*'ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਟਿੰਡਾਂ, ਸੂਖਮ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਮਾਲ੍ਹ 'ਨਾਮ' ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰੋਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਸ ਜਗ ਜੀਵਨ-ਮੰਡਲ ਦੀ ਬਣਤਰ ਇਉਂ ਹੈ :–

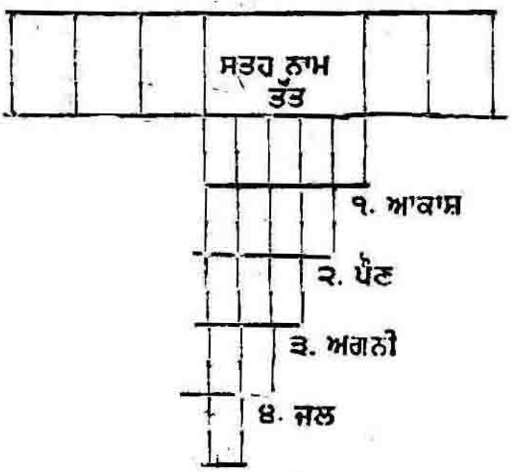

ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਾਮ ਮਹਾਂ-ਸੂਰਜ ਹੈ ਤੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ

* 'ਅਨਹਦ-ਬਾਣੀ' ਵਿਚ ਗੁਪਤ ਖ਼ਿਆਲ ਹਨ, 'ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ' ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਅਟੁਟ-ਸੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਭਗਤ ਦੀ ਸੁਰਤੀ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਆਪ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਅਨੋਖੇ ਹੜ੍ਹ ਵਾਂਗ।

ਕੋਟਾਨ ਕੋਟ ਤਾਰੇ ਸਿਆਰੇ ਚੱਕਰ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਮਿਸਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜੇ ਰਤਾ ਕੁ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੂਰਜ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਜਗਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਮਹਿਦੂਦ, ਇਕ-ਥਾਂ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਦੀ ਹੱਦ ਹੈ, ਪਰ 'ਨਾਮ' ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਉਹ ਇੰਵ ਹੈ, ਜੀਕੁਣ ਆਕਾਸ਼ ਸਭ ਘਟ ਘਟ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਥੂਲਤਾ ਵਿਚ ਸੂਖਮਤਾ ਦੀ ਪਰੀਪੂਰਣ-ਜੜ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਿਤਨੀ ਹੀ ਵਧੇਰੀ ਸੂਖਮਤਾ Subtlety) ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੇਰੀ ਉਘਰ ਥ੍ਰਾਟ (High frequency)। ਸੂਖਮਤਾ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ 'ਨਾਮ' ਪਤਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਉਘਰ ਥ੍ਰਾਟ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਡਾਢਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਘਰ-ਥ੍ਰਾਟ ਦੇ ਦਰਜੇ ਲਈਏ ਤਾਂ 'ਨਾਮ ਕੇਂਦਰ' ਬੇਅੰਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸੱਤਾ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਹੈ :–

ਹੇਠ ਆਕਾਸ਼, ਫਿਰ ਪਵਨ, ਅਗਨੀ, ਜਲ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਹਨ।

ਪ. ਪ੍ਰਿਥਵੀ

ਦੁਆਲੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਵਧਦੇ ਵਧਦੇ ਗਲੇਫ* ਹਨ। ਜੇ ਸਥੂਲਤਾ ਨੂੰ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥੂਲਤਾ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਨਿੱਘ ਦੇ ਘਟਣ ਨਾਲ ਭਾਪ ਤੋਂ ਜਲ, ਤੇ ਜਲ ਤੋਂ ਬਰਫ਼ ਬਣ ਕੇ ਪਾਣੀ ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੂਖਮਤਾ ਦੀ 'ਸੱਤਾ' ਨਾਮ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਇਸ ਮੁਢਲੇ ਤੱਤ ਨਾਲ ਇੰਜ ਸੰਮਿਲਤ ਹਨ ਜੀਕਣ ਬੂਟਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ।

ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਸੂਖਮਾਤਰ ਤੱਤ ਨਾਮ ਹੈ। ਇਥੇ ਥ੍ਰਾਟ (Frequency) ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹੈ, ਉਪਰ ਘੱਟ, ਹੋਰ ਘੱਟ ਤੇ ਫਿਰ ਜੜਤਾ। ਸੁਚੇਤ ਤੇ ਅਚੇਤ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ੈਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਓਹੋ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਕੇਂਦਰ ਹੈ, ਸੂਖਮਤਾ ਵਾਲਾ, ਪਰ ਅਚੇਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗਾੜ੍ਹਾ-ਲੇਪ (Opaque curtain) ਹੈ, ਜਿਸ ਪੜਦੇ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਕਣੀ ਢਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਚੇਤ-ਸ਼ੈਆਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਸਾਫ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰਲੇ-ਤੱਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਸਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੀਕਣ ਬਲੌਰੀ-ਖਿਡੌਣੇ ਵਿਚੋਂ ਬਿਜਲੀ ਮੂਰਤੀ ਬਾਹਰ ਨਜ਼ਰ ਪਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਵੇਂ ਉਪਰੋਂ ਅੰਦਰਲੀ ਨਾਮ-ਕਣੀ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ ਯਾ ਨਾ ਆਵੇ, ਅੰਦਰ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਉਹ ਸਭ ਸ਼ੈਆਂ ਖੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ-ਸਬੂਤ ਮੇਂਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਇਕ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਜੁ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ-ਸੂਈ, ਚੁੰਬਕ-ਸੂਈ (Magnetic needle) ਮੁੜ ਤੁੜ ਕੇ ਫਿਰ ਉੱਤਰ ਦੱਖਣ ਵਲ ਹੀ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ

*ਵੇਖੋ ਜਿਤਨਾ ਸਥੂਲ ਤੱਤ ਉਤਨੇ ਵਧੇਰੇ ਗਲੇਫ, ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ 'ਨਾਮ' ਤੱਤ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਘਰ ਹੈ।

ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ ? ਸਾਇੰਸ ਵਾਲੇ ਇਹ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਜੁ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਕ ਵੱਡਾ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਆਲਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੂਈ ਵੀ ਉਂਞ ਹੀ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਹੁਣ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ਜੁ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕਿਉਂ ਅਟੱਲ, ਇਕ-ਰੁਖੀ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਾਇਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (ਜਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਡੇ ਉਸਤਾਦ Dr. Simonsen D. Sc. Imperial Chemist ਡੇਹਰਾਦੂਨ ਵਾਲੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ) ਪਰ ਜੇ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਹਮ-ਵਿਚਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹੋ ਗੱਲ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਵਡੇ ਤੋਂ ਵਡਾ ਸਬੂਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਭੇਦ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਗੇੜਾਂ ਤੇ ਚੱਕਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਉਸ ਸਰਬ-ਏਕੇ ਵਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਲ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵੇਖਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਵਲ ਸੂਰਜ ਧ੍ਰੂ ਆਦਿ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਯਥਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਾਕ :--

ਪਰਪੰਚਿ ਵਿਆਪਿ ਰਹਿਆ ਮਨੁ ਦੋਇ ।
ਥਿਰੁ ਨਾਰਾਇਣੁ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ।
ਸਚ ਸਾਲਾਹੀ ਧੰਨੁ ਗੁਰ ਦੁਆਰੁ ।
ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਘਰਿ 'ਏਕੰਕਾਰੁ' ।

(ਗਉੜੀ ਮ: ੧)

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਚੁੰਬਕ ਸੂਈਆਂ ਵਾਲੀ ਮਿਸਾਲ ਸਰਬ-ਹਉਮੈਂ

ਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਹਉਮੈ ਵਾਲੀ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜੁ ਇੰਨਾਂ ਸੂਈਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੁ ਅੰਤ ਨੂੰ ਇੰਨੇਂ ਨੇ ਅਵਸ਼ ਉਤਰ-ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਠਹਿਰਨਾ ਹੈ, ਤੇ ਹੋਰ ਮਿਸਲਾਂ ਵਿਚ ਰਤਾ ਕੁ ਮੁਗਾਲਤਾ ਟਿਕਿਆ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਖੀਏ ਜੁ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਜਲ ਤੇ ਮੱਛੀ ਵਾਲਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਮੱਛੀਆਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭਟਕਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਹੋ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਉਦਾਹਰਨ ਸਾਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਫਿਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਬੁਦਬਦ ਤੇ ਜਲ ਵਾਲਾ ਸੰਬੰਧ ਲਈਏ ਤਾਂ ਬੁਦਬੁਦਾ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਜਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਜਲ ਤੇ ਵਾਯੂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਓਹ ਬੁਦਬੁਦਾ ਜਲ, ਤੇ ਪਵਣ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਟੁਟ ਕੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਮਿਸਾਲ ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਵਾਲੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਸਮੁੰਦਰ ਨਦੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੈ ਤੇ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਓਥੇ ਅੱਪੜਨ ਤੋੜੀ ਗੱਲ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਓਹਲੇ ਜੇਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਔਹ ਵੇਖੋ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਸੁਈਆਂ ਅਪਣੇ ਹਉਮੈਂ ਰੂਪੀ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦੋ ਤਿੰਨ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਫਿਰ ਓਥੇ ਦੀਆਂ ਓਥੇ ਹੀ—ਸਰਬ-ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਇਕ-ਟਿਕਵੀਂ ਸੇਧ ਉਤਰ-ਦੱਖਣ ਵਲ ! ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਸੂਈ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਜੇਬਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਟੁਰਦੇ ਹਨ, ਸਮੁੰਦਰ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਲਈ ਲੈ ਟੁਰਦੇ ਹਨ। ਬਸ ਇਹ ਹੈ ਸਰਬ ਆਪੇ ਤੇ ਹਉਮੀ-ਆਪਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧ, ਇੰਝ ਹੈ ਵਡੇ (Power house) ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਦਾ ਨਿਕੇ ਅਨੇਕ ਲਾਟੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ।

ਓਹੋ ਜਗਜੀਵਨ-ਪੁਰਖ ਹੀ ਤਾਂ 'ਅੰਤਰਜਾਮੀ' ਹੈ। ਉਹ ਅੰਦਰ ਵਸਣ ਵਾਲੀ 'ਜੋਤ', ਯਾ ਸੱਤਾ ਹੈ। ਓਹ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ

ਕੁਝ ਹੈ ਓਹ ਹੇਠਾਂ ਪਰੀਪੂਰਨ ਸੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੇ ਉਪਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਗਿਲਾਫ਼ ਹਨ—ਇਕ ਦੋ ਜਾਂ ਅਨੇਕ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਓਹੋ 'ਰੂਹ' ਸਾਡੀ 'ਜੋਤ' ਯਾ 'ਨੂਰ' ਹੈ ਤੇ ਓਹੋ ਸਾਡਾ ਤਾਣ ਪ੍ਰਾਣ ਹੈ। ਉਸੇ ਦਾ ਸੁਚਾ ਹੁਕਮ ਤੇ ਸੱਚਾ-ਦੀਬਾਣ ਹੈ। ਜੋ 'ਹੁਕਮ' ਓਥੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਓਹੋ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋ ਵਰਤੀਂਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਦਿਲ ਸੂਈਆਂ ਨੂੰ ਰਤਾ ਕੁ ਹਿਲਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜੁ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੁਝ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਜੁ ਸਾਡੀ ਹਿਰਦੇ ਸੂਈ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਉਸੇ ਦੀ ਹੀ 'ਦਮ' (ਰੱਸੀ) ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ 'ਦਮੋਦਰ' (ਦਮ+ਉਦਰ= ਢਿੱਡ- ਵਿਚ Inertia ਦੀ ਰੱਸੀ) ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਤ੍ਰਾਣ-ਸਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਹਿਰਦੇ ਚੁੰਬਕ ਸੂਈ ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਉੱਤਰ ਦੱਖਣ ਸੇਧ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸੂਤਰ ਧਾਰੀ' ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਚਤੰਨਤਾ ਦੀ ਗੁਪਤ-ਰੱਸੀ ਕਰ ਕੇ ਮਾਨੋ ਅਸੀਂ ਸਿਰ ਪੈਰ ਦੋਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਹਾਂ।

ਆਓ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਚੁੰਬਕ ਰਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਲਭੀਏ। (Why earth is amagnet ?) ਇਸਦਾ ਉੱਤਰ ਹੈ ਜੁ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ (੧) ਏਕੰਕਾਰ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਫਿਰ ਹਰ ਇਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਇਕ 'ਧ੍ਰੂ' ਹੈ। ਏਕੰਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਤਾਰਾ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਸਭ ਰਿਸ਼ੀ ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਧ੍ਰੂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸੇਧ ਲੈ ਕੇ, ਸ਼ਿਸਤ ਲੈ ਕੇ ਧਰਤੀ ਵੀ ਮਿਕਨਾਤੀਸ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਤ੍ਰਾਣ (Force) ਦਾ ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਅਦਭੁਤ ਨਵਾਰੀ ਪਲੰਘ ਹੈ ਫਿਰ ਉਸ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਹੀ

ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਸੂਈਆਂ ਉਤਰ ਵਲ ਸਦਾ ਲਈ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ ! ਸੂਖਮਤਾ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਤੋ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਕੇ ਇਹ ਦਰਜੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਉਹ ਏਕਕਾਰ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਛਿਪ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਾਤਿਸ-ਰਾਏ ਧ੍ਰੂ ਨੂੰ ਥਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉੱਪਰ ਵਲ ਸਥਿਤ ਬੈਠਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਤਕ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਮਾਨੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਭਾਵੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਚੱਕਰ ਸੂਰਜ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੀ ਸਿਰੀ ਉੱਤਰੀ ਸਿਰੇ (North pole) ਨੂੰ ਧ੍ਰੂ ਦੇ ਚਰਨ-ਕਮਲਾਂ ਵੱਲ ਹੀ ਰਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖ ਹੋਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਕਨਾਤੀਸੀ ਸੂਈਆਂ ਆਪਣਾ ਰੁਖ ਵੀ ਉਧਰ ਹੀ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜੁ ਧਰਤੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਿਕਨਾਂ ਤੀਸ (ਚੁੰਬਕ-ਰਸ) ਭਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਧ੍ਰੂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ ਤੇ ਧ੍ਰੂ ਅੱਗੋਂ ਏਕੰਕਾਰ ਨਾਲ।

ਹੁਣ ਅਸਾਂ ਵੇਖਣਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਅੱਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉਪਰ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਚਮੜਿੱਤੂ (Fixed) ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰੂਪੀ ਚੁੰਬਕ ਤੇ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਸੂਈਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵੇਖੋ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਚੁੰਬਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਸੂਈਆਂ ਉੱਤਰ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਿਧੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਤਾ ਕੁ ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਚੱਕਰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਹੈ। ਪਰ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਈਆਂ ਦਾ ਢਿੱਡ (ਸੰਟਰ) ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੱਝਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ-ਖਿੱਚ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ-ਅਵਸਥਾ ਉੱਤਰ-ਦੱਖਣ ਵਾਲੀ ਬੱਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਇਸ ਕਰਕੇ ਥੋੜੀ ਦੇਰ

ਮੁੜ ਤੁੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ 'ਹੁਕਮ' ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਝ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਅਸੀਂ ਚੱਕਰ ਲਗਾਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹਾਂ, ਜੀਕਣ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਸੂਈਆਂ। ਪਰ ਮੁੜ ਤੁੜ ਕੇ ਅਸਾਂ ਫਿਰ ਉਥੇ ਹੀ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਠੋਕਰਾਂ ਆ ਕੇ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਖਾ ਕੇ ਹੇਰ ਫੇਰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਵਾਗਵਣ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਾ ਕੇ। ਤੇ ਇਹ ਭਵਾਟੀਆਂ ਕੌਣ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ? ਉਹ ਆਪ-

੧. ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਏਕੋ ਜਾਗੈ ।
ਜਿਤੁ ਜਿਤੁ ਲਾਇਆ ਤਿਤੁ ਤਿਤੁ ਕੋ ਲਾਗੈ ।
(ਸੂਹੀ ਮ: ੫)

੨. ਇਕੋ ਹੁਕਮ ਵਰਤਦਾ ਏਕਾ ਸਿਰਿਕਾਰਾ ।।
ਆਪਿ ਭਲਾਈ ਦਿਤੀਅਨੁ ਅੰਤਰਿ ਲੋਭ ਵਿਕਾਰਾ।

ਅਸਾਂ ਇਸ ਝਾਂਕੀ ਵਿੱਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ 'ਜਗ ਜੀਵਨ' ਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ—

(੧) ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੀਂਦਾ ਹੈ ਜੁ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਖਿਲਰੀ ਹੋਈ ਪਰੀਪੂਰਨ 'ਜੋਤ' ਹੈ, ਜੋ ਜਗਤ ਨੂੰ ਜਿਵਾਲ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ ਹੀ ਉਹ 'ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੋਤ' ਹੈ।

(੨) ਇਹ 'ਜਗ ਜੀਵਨ ਜੋਤ' ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਇੰਞ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੀਕਣ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਸਾਡੀ: ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ 'ਇਕ' ਹੈ ਓਹੋ 'ਏਕੰਕਾਰ'

ਹੈ, ਜੋ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਰਲ ਕੇ ਇਕ ਸਮੁੱਚੀ-ਸੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੀ, ਵਿਚਾਰਦੀ ਤੇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਸਾਵਧਾਨ ਰਖਦੀ ਹੈ।

(੩) ਅਲਪਗ-ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਿਰੰਜੀਵ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ। ਜਗ-ਜੀਵਨ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹੀ ਸਾਵਧਾਨ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰ ਕੇ ਉਹ 'ਅਕਾਲ' ਪੁਰਖ ਹਨ। ਕਾਲ ਅਕਾਲ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਨਿਤ-ਨਵੀਂ ਬਰਦੀ ਹੈ।

(੪) ਅਕਾਲ ਰੌ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰਦੀਆਂ ਚੇਸ਼ਟਾਵਾਂ (Floating ideas) ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਗੁਪਤ ਹਨ ਤਦ ਤਕ 'ਬਾਣੀ' ਰੂਪ ਹਨ, 'ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼' ਬਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ (ਬੈਖਰੀ) 'ਬਾਣੀ' ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਨਿਰਾਮਲ ਚੇਸ਼ਟਾ ਹਨ ਜੋ ਲਿਖਣ, ਪੜ੍ਹਨ, ਚਿਤਰਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ।

(੫) ਅਲਪੱਗ-ਜੀਵ ਇਸ ਸਰਬੱਗ-ਸੱਤਾ ਨਾਲ ਉਹੋ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਕਿ (Power house) ਬਿਜਲੀ ਘਰ ਦਾ ਨਿੱਕੀਆਂ ਚੁੰਬਕ-ਸੂਈਆਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਵੇਂ ਰਤਾ ਕੁ ਇਧਰ ਉਧਰ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੁੜ ਕੇ ਉਤਰ-ਦਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਤੱਤਪਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅਲਪੱਗ ਜੀਵ 'ਦਮੋਦਰ-ਪੁਰਖ ਦੀ ਕਾਲ-ਰੱਸੀ' (ਦਮ) ਨਾਲ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅਕਾਲੀ-ਹੁਕਮ ਨਾਲ।

(੬) ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ 'ਹੁਕਮ' ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਇੰਞ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਜੀਕਣ ਵਡੇ ਤਾਰ-ਘਰ ਦੀ ਘਲੀ ਹੋਈ

ਤਾਰ ਅਗੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਛੋਟਿਆਂ ਤਾਰ-ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਤਾਰ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਬੇਤਾਰ ਤਾਰ 'ਨਾਮ' ਹੈ।

(੭) ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਮੋਈ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚੇਤੱਨ ਹੈ (ਜੀਕਣ ਕਿ ਚੁੰਬਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦੱਸਦੀ ਹੈ)। ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਸਿਰਾ ਸਦਾ ਸਦਾ ਧ੍ਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਵੱਲ ਤੱਤਪਰ ਹੈ। ਕਿਉਂ ? ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਜੁ ਉਹ 'ਜਗ ਜੀਵਨ ਸੱਤਾ' ਇਸੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਕਰਾ ਰਹੀ ਹੈ।

(੮) ਕਾਲ ਕੀ ਹੈ ? ਇਹ ਸਿਨਮਾਂ ਵਾਂਗ ਚੇਤ੍ਨਤਾ-ਪੁੰਜ, ਚੇਸ਼ਟਾ-ਸਰੰਨ, ਹੁਕਮ-ਨਿਪੁੰਨ ਫ਼ਿਲਮ ਹੈ। 'ਨਾਮ' ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਨੂੰ ਫ਼ਿਰਾਣ ਵਾਲੀ ਚਰੱਖੜੀ ਹੈ ਤੇ ਪਰਪੰਚ ਉਹ ਪੰਚ ਭੂਤਕੀ ਚਾਦਰ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਚਿੱਤਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ 'ਕਾਲ' ਇਕ ਵਚਿੱਤਰ ਰੰਗ ਬਰੰਗੀ ਫ਼ਿਲਮ ਹੈ।

(੯) ਇਹ ਸਿਨਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਸੱਤਾ ਹੈ।

(੧੦) ਉਸ ਅਗੰਮਵੀਂ 'ਹੁਕਮ' ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਸੂਈਆਂ ਨੂੰ ਅਟੱਲ 'ਧਰੂ'-ਸੂਈ ਵਲ ਲਗਾਈ ਰਖਣਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਅਰ ਗੁਰਮਠ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ।

ਕਾਵ ਅੰਕ

ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀ ਝਾਕੀ

ਓ ਸੋਹਣਿਆ !

O BEAUTY OF BEAUTIES !!

ਤੈਂਡੀ ਤਾਂਘ ਤੇ ਮਾਂਗ

ਓ ਸੋਹਣਿਆ, ਮੋਹਣਿਆ, ਜਗਮੋਹਣਿਆ, ਤੈਂਡੀ ਗਾਥਾ ਅਕੱਥ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਆਈ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ! ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚਾਂਹਦਾ ਜੇ ਇਸ ਅਣਡਿਠੜੇ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਲਿਆਵਾਂ ਪਰ ਅਜ ਅੱਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੱਖ ਏ, ਕੰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਿਅੰਨੜਾ ਕੰਨ ਏ, ਤੇ 'ਆਪਣਾ ਆਪ' ਤੈਨੂੰ ਵੇਂਹਦਾ, ਚਖਦਾ, ਤਾੜਦਾ, ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਸਲਾਂਹ ਦਾ ਏ, ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ, ਬਿਨ ਆਖੇ, ਬਿਨ ਹਿਲਾਏ, ਬਿਨ ਫੁਰਮਾਏ ! ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਧ੍ਰੂ ਏ ਤੇ ਬਿਨ ਵੇਖੇ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ! ਓ ਜਗ-ਚਿਤਰਾ ਵਚਿਤ੍ਰਾ ਆ

ਵੜ, ਆ ਵੜ ਮੇਂਡੀ ਦਾਨੀ-ਨਿਦਾਨੀ ਅੰਦਰ, ਤਾਂ ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਂਡੇ ਵਡਾਨੜੇ ਤੇ ਗੁਣ ਗਾਵਾਂ...ਗਾਵਾਂ ਹੀ ਗਾਵਾਂ ਤੇ ਕਦੇ ਨਾ ਥਕਾਵਾਂ ! ...ਆ ਆ ਆ...ਢਿਲ ਨਾ ਲਾਂ...ਇਉਂ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰੇਂ-ਦਿਆਂ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਸਾਲ (ਸ਼ਾਇਦ ਕਈ ਯੁਗ) ਬੀਤ ਗਏ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਇਕ ਸੁਹਾਵਣੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸੁਭਾਗਣੇ ਦਿਨ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਰੂਰ ਆਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਕਾਨੀ ਵਿਚ ਨੂਰ ਆਇਆ—ਫਿਰ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਫ਼ਤੂਰ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਬਸ ਕਾਨੀ ਹੀ ਕਾਨੀ ਸਾਂ, ਤੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਜਿੰਦ ਜਾਵਦਾਨੀ ਸੀ। ਓ ਦਿਨੇ, ਓ ਰਾਤੋ, ਓ ਘੜੀਓ, ਓ ਮਿੰਟੋ, ਤੁਸੀਂ ਮਿਠੇ ਹੋ, ਤੁਸਾਂ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਉਹ ਚਾਖ ਚਖੀ ਤੇ ਉਸ ਚਾਖ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਪੋਤਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰੋਲਿਆ ਤੇ ਅਮਿਉ-ਝਕੋਲਿਆ ! ਓ ਜਿੰਦੇ-ਥਿੰਦੀਏ, ਤੂੰ ਧੰਨ ਧੰਨ ਜਿਸ ਮੈਂਡਾ ਲਾਲਣ ਡਿਠਾ—ਹੁਣ, ਰਾਤੇ ਵੀ ਦਿਨ ਏ, ਤੇ ਦਿਨੇ ਵੀ ਈਦ ਏ ਤੇ ਹਰ ਘੜੀ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਜਹੀ ਨੀਝ ਏ ! ਮੈ, ਤਕਨਾਂ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਰਾਗ-ਰਤਨ ਪ੍ਰਵਾਰ ਪਰੀਆਂ ਨਚਦੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਗਾਏ ਹੋਏ ਸੋਹਿਲੇ ਹੀ ਹਨ ਇਹ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਦਿਲ-ਤਰੰਗ, ਇਹ ਰਸ ਭਿਨੜੇ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਦੀਦਾਰੇ !

ਮੈਂ ਕੀ ਵੇਹਨਾ ਹਾਂ ?
ਚਾਨਣ ਹੀ ਚਾਨਣ ! ਤੇ ਸਭ ਬੂਹੇ ਖੁਲ੍ਹੇ !

ਮੈਂ ਕੀ ਵੇਹਨਾ ਹਾਂ ? ਮੈਂ ਇਹ ਵੇਹਨਾਂ ਹਾਂ, ਜੇ ਪਵਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਭਵਨ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗੀ ਹਨ। ਮੈਂ ਘਰ ਘਰ ਜਾਵਾਂ, ਪਵਣ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੀਆ ਫਰੋਲ ਕੇ ਦਸਦੀ ਏ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਅਮਿਉ ਝਕੋਲੇ

ਦੇਂਵਦੀ ਏ, ਸੰਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਮੇਰਾ ਹਿੰਡੋਲਾ ਵੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੇਟ ਕੇ ਹੂਟੇ ਹੂਟਦਾ ਹਾਂ, ਸੂਰਜ ਮੈਨੂੰ ਗਰਮਾਂਵਦਾ, ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਨੂਰ ਨੁਹਾਂਵਦਾ ਏ, ਚੰਨ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਤੇ ਪੁਟਦਾ ਏ ਜਲਾਂ ਵਿਚ ਥਲ ਤੇ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਹਰਿਆਵਲ ਟੈਹ ਟੈਹ ਕਰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਏ, ਭਖਦੀ ਰੇਤ ਵਿਚ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਅਨੂਠੜੇ ਜਹੇ ਰੇਡੀਉ-ਸੁਨੇਹੜੇ ਹਨ, ਰੁਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਾਵਤਾਂ ਆਖਦੀਆਂ ਤੇ ਇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਨੁਹਾਂਦੀਆਂ ਹਨ:—

'ਕਵਨ ਕੋ ਕਲੰਕ ਰਹਿਓ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲੇਤ ਹੀ !'

ਓ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੇਹੜੇ ਕੇਹੜੇ ਗੁਣ ਗਾਵਾਂ, ਹੁਣ ਰੋਮ ਰੋਮ ਇਹੋ ਹੀ ਗਾਵਾਂ, ਨਿਤ ਧਿਆਵਾਂ:—

ਬਾਹਰ ਢੂੰਡਨ ਤੇ ਛੂਟ ਪਰੇ ਅਬ !

ਬਾਹਰ ਢੂੰਡਨ ਤੇ ਛੂਟ ਪਰੇ ਅਬ,
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਾਇਆ ਥਾ ।
ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਇਸ ਪਿੰਡ, ਇਕ-ਲੋਈ,
ਘਟਿ ਘਟਿ ਨਾਦ ਬਜਾਇਆ ਥਾ ।
ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਭਰੋਸੇ ਤੇਰੇ,
ਸਭ ਪ੍ਰਵਾਰ ਲੈ ਸਿਧਾਇਆ ਥਾ ।
ਤੀਨ ਭਵਨ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਹੀ ਤਾਨਾ,
ਪੇਖ ਪੇਖ ਬਿਗਸਾਇਆ ਥਾ । ੧

ਜਗ ਮਗ, ਜਗ ਮਗ, ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ਸਭ,

ਭਰਨ-ਭਰਨ ਹੋਇ ਆਇਆ ਥਾ
ਦੂਖ ਨਾਠੇ, ਸੁਖ ਆਏ ਸਮਾਏ,
ਅੰਨਦ ਅੰਨਦ ਗੁਨ ਗਾਇਆ ਥਾ ।
ਗਹਿ ਭੁਜਾ ਗੁਰ ਕੂਪ ਤੇ ਕਾਢਿਓ,
ਦਹਿਦਿਸ—ਜੋਤ ਜਗਾਇਆ ਥਾ ।
ਮੈਂ ਬਲਿਹਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਅਪਨੇ,
ਨਖ ਸਿਖ 'ਨਾਮ' ਚੁਖਾਇਆ ਥਾ ।੨।
'ਨਾਮ' ਕੀ ਨਈਆ ਜਬ ਸੇ ਪਾਈ,
ਭਵ ਸਾਗਰ ਪਾਰ ਕਰਾਇਆ ਥਾ ।
ਅਰਸ ਫਰਸ਼ ਮੇਂ ਤਾਨਾ ਸਾ ਤਨਿਆ,
ਉਹਾਂ ਹੀ ਸੇਜ ਬਿਛਾਇਆ ਥਾ ।
ਅਬ ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਵਾਰੀ, ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਵਾਰਾ
ਬਿਸਮੋ ਬਿਸਮ ਸਮਾਇਆ ਥਾ ।
ਧੰਨ ਗੁਰਦੇਵ ਮੁਕਤ ਕੇ ਦਾਤੇ,
ਰੋਮ ਰੋਮ ਸੋਮ ਪਾਇਆ ਥਾ ।੩
ਸੁਰਿਨਰ, ਮੁਨਿਜਨ, ਕੋਟ ਤੇਤੀਸਾ,
ਡੇਰਾ ਤੋ ਘਟ ਮੇਂ ਆ ਜਮਾਇਆ ਥਾ ।
ਅੰਤਰ ਏਕੋ ਬਾਹਰ ਭੀ ਏਕੋ,
ਤੋਹਿ ਬਿਨ ਅਵਰ ਨਾ ਪੇਖਾਇਆ ਥਾ ।
ਸਰਬ-ਘਟਾਂ ਮੇਂ ਏਕੋ ਹੀ ਧਾਗਾ,
ਨੂਰ-ਬੂਰ ਓਹਾਂ ਚੋਆਇਆ ਥਾ ।

ਓ ਗੁਣਨਿਧ, ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਗੁਰੂ ਮੇਰੇ,
ਪਰਸ ਸਰਸ ਸਹਜ ਸਮਾਇਆ ਥਾ । ੪

ਔਗਣ ਮੇਰੇ ਕੋਇ ਨਾ ਚਿਤਾਰੇ,
ਰੰਗ ਮਹਿਲੀਂ ਲੈ ਧਾਇਆ ਥਾ ।
ਲਾਲ ਰੰਗੀਲਾ ਲਾਲਣ ਮੈਂਡਾ,
ਮੋਹਿ ਪਕੜ ਘਰੁ ਲਾਇਆ ਥਾ ।
'ਸੋਦਰੁ' ਅਗੇ 'ਸੋਦਰੁ' ਪਾਛੇ,
ਸੁਵਰਨ-ਵਰਨ ਇਹ ਕਾਇਆ ਥਾ ।
'ਨਾਮੁ ਬਿਨਾ ਅਵਰ ਨਾ ਲਾਗੇ ਠੀਕੇ,
'ਨਾਮੀ ਨਾਮੁ' ਜਪਾਇਆ ਥਾ । ੫

ਓ ਸੋਮ ਨਾਲ ਰੋਮ ਰੋਮ ਧੋਂਵਦੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ । ਮੈਂ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚ ਮੋਮ ਤੇ ਮੋਮ ਵਿਚ ਸੋਮ । ਨਦੀਆਂ ਛਲਾਂਗਾਂ ਮਾਰਦੀਆਂ ਵੇਂਹਦਾ ਹਾਂ ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੁਝੜੇ ਪ੍ਰਨਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਡੁਬਕੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਨਖਸ਼ਿਖ ਡੁਬਿਆ ਜਾਵਨਾ ਹਾਂ । ਕੋਈ ਘੜੀ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਮਿੰਟ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਸਕਿੰਟ ਜੋ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਰਸ-ਗੁਧੀ ਚੂਰੀ ਯਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਾ ਲਿਆਵੇ ! ਓ ਮਿੰਟੋ ਤੁਸੀ ਕਦੀ ਕਖ–ਹੌਲੇ, ਪਰ ਅਜ ਕੇਹੇ ਸੁਖ ਹੋਏ ਭਰੋਲੇ ਬਣ ਗਏ ਹੋ, ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਡੁਬ ਜਾਂਵਦੇ ਹੋ –ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਮੈਂ ਅਜ ਘਿਉ-ਖਿਚੜੀ ! ਓ ਚੰਨਾ ! ਤੇਰੇ ਅਮਿਓ–ਛੰਨੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਪੀਵਨਾ ਹਾਂ, ਤਾਹੀਓਂ ਤਾਂ

ਸਦੀਵ ਸੀਤਲ ਥੀਵਨਾ ਹਾਂ—ਤੇ ਤੈਂ ਵਾਂਙ ਉਤੇ ਥਲੇ ਮੇਰੀਆਂ ਹੀ ਹਨ ਸਭ ਛਾਵਣੀਆਂ : ਨਿਘੇ-ਨਖੱਤਰ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਇਹਨਾ ਪਟਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿੱਠ ਬਹਿਨਾ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਛੰਪੇ ਪਵਨਾ ਹਾਂ ! ਓ ਮਿਠ ਮਿਠੀਓ ਰਾਤੋ, ਤੁਸੀਂ ਮਾਖਿਓਂ ਮਿਠੀਆਂ ਹੋ, ਤੁਸਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਲਾਲਣ ਦੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਏ ਤੇ ਉਹ ਖੀਰ ਹੁਣ ਸਦਾ ਲਈ ਸਾਡੀਆਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਮੁਛਾਂ ਨਾਲ ਲਿਬੜੀ ਹੋਈ ਏ——ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪੰਜੇ ਉਂਗਲਾਂ ਹੁਣ ਘਿਓ ਵਿਚ ! ਓ ਰਸਭਿਨੜੇ ਹੁਟਿਓ, ਅਖੁਟਿਓ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਨ ਮਕਿਰਨੀ ਕਰਦੇ ਆਵੋ, ਤੇ ਮੈਂ ਨਾਲ ਇਉਂ ਚਿੰਬੜ ਜਾਵੋ ਜਿਓਂ ਮਾਖਿਓਂ-ਲਿਬੜੇ ਸਰੀਰ ਲਗਣ ! ਓ ਜਗ ਮਗ ਕਰਦੀਓ ਰਾਤੋਂ ! ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਗਾਵਾਂ ਤੇ ਹਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਵੰਡਾਵਾਂ ! ਓ ਤ੍ਰੇਲ ਤੁਪਕਿਓ ! ਓ ਰਸ-ਫੜੂਕਿਓ ! ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਂ ਵਿਚ—ਮੇਰੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਹਥ ਆਰਤੀ ਮੈਂ——ਅਸਾਂ ਤੁਸਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਨੂਰ-ਬੂਰ ਕਿਰ ਕਿਰ ਪਵੇ ਤੇ ਰਹਵੇ ! ਓ ਛਾਨਣਿ-ਛੇਕੀਏ, ਓ ਅੰਗ ਸੰਗੀ ਵਿਵੰਕੀਏ, ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਦੋਵੇਂ ਅਜ ਭਰੇ-ਭਕੁੰਨੇ, ਮੋਰਾਂ ਵਿਚ ਤੁਨੇ ਹੋਏ ਨੂਰ-ਬੂਰਾਂ ਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ! ਓ ਮਸਿਆ, ਤੂੰ ਵੀ ਮਿਠੜੀ, ਦੁਧ-ਪੁਤ-ਚਿਤਰੀ, ਤੈਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਖਿੰਡ ਫੁੰਡ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਵੀਟ-ਵਟਾਵਾਂ——ਪਰ ਪੁੰਨਿਆ ਆਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਓਹੋ ਜੋਤ-ਸਬਾਈ, ਪਰ ਹੁਣ ਮੱਸਿਆ ਵਿਚ ਧਸੀ ਹੋਈ ਪੁੰਨਿਆ ਤੇ ਹਰ ਪੁੰਨਿਆ ਵਿਚ ਮਸਿਆ ! ਓ ਪਰਲੋ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਹੀ ਮਨ ਦਾ ਇਕ ਝਰਲੂ ! ਓ ਉਤਪਤ-ਚਕਰੋ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਉਭਰੇ ਹੋਏ ਰਸਗੁਧੇ ਹੋ ਅਖਰੋ ! ਸੁਣ ਨੀ ਪਵਨ-ਫੁਆਰੇ, ਤੈਂ ਵਿਚ ਮੈਂਡਾ ਲਾਲਣ ਲਾਹ ਬੈਠਾ ਬਰਦੀ ! ਕੋਈ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਰਾਤ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਮਿੰਟ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਸਕਿੰਟ ਨਹੀਂ, ਅੱਖ ਦਾ ਝਲਕਾਰਾ

ਨਹੀਂ, ਪਵਣ ਦਾ ਬੁਲਾਰਾ ਨਹੀਂ......ਜਿਤ ਵੇਲੇ ਖਿੜਿਆ-ਦੀਦਾਰਾ ਨਹੀਂ !

ਇਥੇ, ਓਥੇ, ਹਰ ਥਾਂ, ਹਰ ਜਾ !

ਓ ਤਾਰਿਆ, ਤੇਰੀ ਝਿਲਮਿਲ, ਮੇਰੇ ਲਾਲਣ ਨਾਲ ਸਦਾ ਏ ਰਲ ਮਿਲਿ ! ਤੈਂ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਉਹ ਕਰਦਾ ਅਖ–ਮਚੋਲੀ...ਮੈਂ ਘੋਲੀ, ਮੈਂ ਘੋਲ ਮਘੋਲੀ !......ਓ ਸਿੰਧ–ਸਾਗਰਾ, ਤੇਰਾ ਜਵਾਰ-ਭਾਟੜਾ ਮੈਂਡੇ ਹਿਰਦੜੇ ਦਾ ਹੀ ਤਤਾ ਪਰ ਰਤਾ–ਉਬਾਲੜਾ-ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਅਗ੍ਹਾਂ ਵਧਦੇ ਉਭਰਦੇ ਉਫਰਦੇ ਅਸਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦੇ–ਫਿਰ ਰਤੀ ਜਹੇ ਹਟਦੇ, ਤਾਂ ਜੇ ਹਟ ਕੇ ਵਡ-ਵਡੀਆ ਟਪੋਸੀਆਂ ਮਾਰੀਏ, ਹੋਰ ਹੋਰ, ਤੇ ਨਿਤ–ਪ੍ਰਤੀ ! ਓ ਬਸੰਤ ਰਿਤੂ, ਤੇ ਫੁਲਾਂ ਫਲਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ, ਤੂੰ ਏਂ ਚੰਬੇਲੀ ਪਰ ਚੰਬਲੀ ਮੇਰੀ ਹੀ ਅਠਖੇਲੀ, ਤੂੰਹੇਂ ਹੀ ਚੰਬਾ, ਪਰ ਗੁਲਦੂਦੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀ ਵੇਗ-ਊਦੀ; ਤੂੰਏਂ ਕੰਵਲ ਫੁਲ ਪ੍ਰਧਾਨਾ, ਪਰ ਕੰਵਲ–ਫੁਲ ਮੇਰੇ ਹੀ ਮਨ–ਉਨਮਾਨਾ ! ਓ ਰਾਤੇ ਕਾਲੀਏ; ਤੂੰ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਘੁੰਡ ਅਤੇ ਘਣੀ ਜਹੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਏਂ—ਤੂੰ ਲੁਕ–ਲੁਕਾਵੇਂ, ਤੂੰ ਛਪਣ–ਛੋਤਾਂ ਖਿਲਾਵੇਂ, ਤੂੰ ਨਖਸ਼ਿਖ ਟੁੰਭ ਜਗਾਵੇਂ, ਤੂੰ ਬ੍ਰਿਹੋਂ–ਕਾਤੀ ਜਿਸ ਲਾਈ ਚੁਆਤੀ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਭਖਾਂ ਵੇਖੋ ਵੇਖੋ ਮੇਰੀਆਂ ਸੂਹੀਆਂ ਅਜ ਖਾਖਾਂ ! ......ਓ ਹਿਲਦਿਓ ਪਵਣ ਝੁਲਾਰੋ, ਤੂੰ ਹਥ ਲੈ ਆਵੇਂ ਬਹਾਰੋ, ਪਤਝੜ ਹੋਂਦੀ, ਗਲੀ ਭਰੀਂਦੀ, ਤੂੰ ਕਰਦਾ ਪੂੰਝ-ਲਿਸ਼ਕਾਰੋ... ਤੂੰਹੀਏਂ ਹੀ ਫੂਕਣੀ ਸਵਾਸਾਂ ਦੀ ਡੋਰੀ, ਤੂੰਹੀਏਂ ਬਣ ਬੈਠੀ ਅਮਿਓਂ ਝਕੋਰੀ...ਤੂੰ ਤਾਣ, ਤੂੰ ਪ੍ਰਾਣ, ਤੂੰ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਤਾਣ...ਮੇਰੇ

ਲਾਲਣ ਦੀ ਤੂੰ ਉੱਡਣ-ਗਠੋਲੀ, ਮੈਂ ਘੋਲੀ, ਘੋਲੀ, ਨਿਤ ਘੋਲੀ !...ਓ ਸੁਰਿਨਰ ਵੀਰੋ, ਤੁਸਾਂ ਰਲ–ਮਿਲ ਖਲਾਈਆਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਠੀਆਂ ਖੀਰੋ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਵਧਦੀ ਜਾਵਾਂ, ਉਭਰ ਉਭਰ ਛਤ ਨਾਲ ਢਿਡ ਲਾਵਾਂ...ਓ ਦੇਵੀ–ਦੇਵੋ, ਤੁਸੀਂ ਹੋ ਮੇਰੇ ਲਾਲਣ ਦੇ ਮੇਵੇ ਗਰਮੇਵੇ··· ਓਹਦੇ ਗਰੀ ਛੁਹਾਰੇ ਜਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਮੇਰੇ ਚਿਤ– ਬਗਨਾਰੇ...ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਅਖੁਟ ਭੰਡਾਰੇ !...ਓ ਗੰਗਾ ਮਾਈ, ਤੂੰ ਹੁਣ ਘਟ ਘਟ ਉਤਰ ਆਈ, ਨਦੀ ਨਾਲੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਨਾਲੇ ਤੋਂ ਨਾਲ ਰਜੇ ਪੁਜੇ ਤੇ ਨਖਸਿਖ–ਨਿਹਾਲੇ ! ਓਹ ਉਡੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਕਹੀ ਅਜ ਝੁਰਮਟ ਪਾਈ, ਮੇਰੇ ਗਾਟੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਿਸੰਗ ਉਡ ਉਡ ਆਈ !... ਤੇ ਤਿਤਰ–ਬਟਰੇ, ਇਹ ਅਜ ਸਾਰੇ ਮੈਂ ਵਾਂਗ ਰੰਗੇ, ਰੰਗ–ਬਰੰਗੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਖਣ : ਜੈਕਾਰੇ ! ਜਿਤ ਵਲ ਵੇਖਾਂ, ਤਿਤੇ ਹੀ ਮਿਠੀਆਂ ਵੇਖਾਂ...ਓ ਸੂਹਾ ਲਾੜਾ, ਆ ਵੜਿਆ ਅਜ ਮੈਂਡੇ ਵੇਹੜੇ, ਮੈਂ ਘੋਲੀ ਘੋਲੀ, ਮੈਂ ਉਲਟੇ ਤੇਲ ਦੇ ਢੇਲੇ...ਆਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਤੂੰਏਂ ਓ ਨਿਜ... ਵਾਸੀ...ਪਾਰਸ–ਪਰਸ ਤਾਹੀਓਂ ਅਜ ਹਭ ਕਿਛ ਸਰਸ... ਚੌਖਨੀਏ, ਸੌਖਨੀਏ, ਖੰਨ ਖੰਨੀਏ ।

ਤੂੰ ਏਂ ਹੁਣ, ਓ ਸੋਹਣਿਆਂ ਲਾਲਣਾ

ਤੂੰ ਵੱਖ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਵੱਖ ਨਹੀਂ, ਅਰਸ਼ੋਂ ਉਤਰੀ ਅੱਖ ਕਹੀ ? ਇਸ ਅੱਖ ਵਿਚ ਲੱਖ, ਲੱਖ ਵਿਚ ਕੱਖ, ਕੱਖ ਪ੍ਰੱਖ ਤਾਂ ਅਮਿਓ ਦਾ ਪੱਖ ! ਹੁਣ ਮੇਰ ਮੈਲਾ, ਵੰਞਣ ਨਾ ਦੇਸਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਘੁਟ ਘੁਟ ਰਖਸਾਂ, ਬੂਹਾ ਮਰੇਸਾਂ ! ਓ ਸੋਹਣਿਆ ਬਾਂਕਿਆ– ਠਾਂਕਿਆ, ਅਖ ਨਾਲ ਅਖ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੁਣ ਜਾਵੇ ਕੁਥਾਂ ? ਤੇਰੀ

ਪੱਗ ਸੁਨਹਿਰੀ, ਤੇਰੀ ਰਗ ਰਗ ਰੁਪਹਿਰੀ ! ਤੂੰ ਵਡ-ਉਚੜਾ ਹਾਥੀ ਦਾ ਸਾਥੀ, ਤੂੰ ਵਡ ਨਿਕੜਾ ਬੌਣੇ ਦਾ ਪਾਹੁਣਾ ! ਤੂੰ ਜੰਮਿਆ ਝੀਕਣ ਜਿਉਂ ਦਹੀਂ ਦਾ ਕੂੰਡਾ, ਪਰ ਮਖਣ ਦੇਂਦਾ ਹਭ-ਰਸ-ਵੂੰਢਾਂ ! ਤੇਰੇ ਬੰਕੇ-ਲੋਇਣ, ਤੇਰੇ ਕੰਠ ਪਿਘਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੋਇਨ ! ਤੇਰਾ ਲੰਮੜਾ ਦਾੜ੍ਹਾ ਜਿਉਂ ਅਰਸ਼ੀ-ਮੁਨਾਰਾ ! ਤੇਰੀ ਚੋ ਚੋ ਪੈਂਦੀ ਲਾਲੀ, ਜਿਉਂ ਉਸ਼ਾ ਦੀ ਆਈ ਦੀਵਾਲੀ ! ਤੇਰਾ ਅਗੂੰਠਾ ਨਿਰਾਲਾ, ਘਿਉ ਗੁੜ ਲਿਬੜਿਆ ਜਿਉਂ ਕੋਈ ਤਾਲਾ ! ਤੇਰੀ ਚੀਚੀ—ਨੂਟੀ ਅਜਬ ਅਨੂਠੀ-ਇਹ ਗਿਰ ਸਭ ਚੁਕਦੀ ਜਿਓਂ ਕਦੂ ਦੀ ਜਾਦੂ-ਤੰਦੜੀ ! ਤੇਰਾ ਕਲਗਾ ਜਗ-ਮੋਹਣਾ, ਕਈ ਕੋਟ-ਸੂਰ ਤਿਸ ਕਰੇਂ ਸਲਾਮੋਣਾ ! ਤੇਰੀ ਅਖ ਮਤਵਾਲੀ ਜਿਓਂ ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਨਿਰਾਲੀ ! ਓ ਚੰਨ ਦਿਆ ਚੰਨਾ ! ਓ ਸੀਤਲਤਾ ਦੇ ਢੰਨਾਂ ! ਓ ਤਤਿਆ ਸੂਰਾ, ਤੂੰ ਨਿਤ ੨ ਝਰਦਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ! ਓ ਰਸਿ ਦੇ ਖਾਣੂ, ਘਲ-ਘੁਮਾਈਆਂ ਤੈਂਡੇ ਅਣੂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਬੜੇ ਕਈ ਰਾਜ ਕਾਰੂੰ ! ਓ ਈਦ ਦਿਆ ਚੰਨਾ, ਮਿੰਨਤਾਂ ਮੰਗ ਮੰਗ ਤੈਨੂੰ ਘਿਨਾਂ ! ਓ ਬਤੀ-ਸੁਲਖਣੇ, ਓ ਨਖਸਿਖ ਅਮਿਓ-ਚਖਣੇ ! ਓ ਨਾਚ-ਨਚਊਆ, ਮਧੁਰ ਮਧੁਰ ਤੇਰਾ 'ਨਾਮ' ਅਨਭਵੂਆ !......

'ਨਾਮ' ਤੇਰੋ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਜੋ ਹਨੂਮਾਨ ਦਿਤੀ ਸੀਤਾ ਰਾਣੀ ! 'ਨਾਮ' ਤੇਰੋ ਚੰਦਨ, ਜੋ ਘਸ ਘਸ ਲਾਵੇ ਇੰਦ੍ਰ ਵਿਚ ਨੰਦਨ ! ਨਾਮ ਤੇਰੋ ਉਰਸਾ, ਜਿਥੇ ਕੋਹਿਨੂਰ ਵੀ ਘੁਲਸਾਂ ! ਨਾਮ ਤੇਰੋ ਦੀਪਕ ਜਿਤ ਹਰ ਘਟ ਉਂਘ ਨਿਤ-ਨੀਤਕ ! ਨਾਮ' ਤੇਰੋ ਲਾਲੀ, ਜਿਤ ਬਣੀ ਊਸ਼ੀ-ਦੁਸ਼ਾਲੀ ! 'ਨਾਮ' ਤੇਰੋ ਤੀਰਥ, ਜਿਥੇ ਅਠ ਸਠ ਬੈਠੇ ਭਗੀਰਥ ! 'ਨਾਮ' ਤੇਰੋ ਜੋਤਿ-ਨਿਰੰਤਰ, ਅਇਓ ਅਇਓ ਮੈਂ ਘਟ ਕੇ ਆਂਤਰ ! 'ਨਾਮ' ਤੇਰੋ ਦੀਵਾ-ਸਦੀਵਾ, ਟੁਰਦੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਇਉਂ ਰਸ-ਲੀਵਾ ! 'ਨਾਮ ਤੇਰੋ

ਣਈਆ, ਜਿਤ ਮੋਹਿ ਭਵ ਸਾਗਰ ਪਾਰ ਲੰਘਈਆ ! 'ਨਾਮ' ਤੇਰੋ ਪੁੰਨਿਆ, ਜਿਤ ਚਾਨਣ ਕੀਤੀ ਦੁਨੀਆ——ਇਸ ਨਾਮ-ਅਨਾਮੜੇ ਨੇ ਘੁੰਡ ਸਭ ਲਾਹੇ, ਫਿਟ ਕੀ ਸੀ ? ਜਿਤ ਵਲ ਵੇਖਾਂ ਤਿਤ ਤੂਏਂ ਤੂਏਂ, ਓ ਅਨੂਪਾਏ !

ਸਾਵਣ ਦੀਆਂ ਪਵਣ-ਬੂੰਦਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਏਂ ! ਬਸੰਤ ਦੀ ਖਿੜਤ ਵਿਚ ਵੀ ਤੂੰ ਏਂ ! ਪਤਝੜ ਤੇਰੀ ਬੁਹਾਰੀ-ਗੁਲਨਾਰੀ। ਮੋਰ ਦੀ ਟੋਰ ਵਿਚ, ਚਕੋਰ ਦੀ ਘਨਘੋਰ ਵਿਚ ਵੀ ਤੂੰ ਏਂ, ਤੂੰ ਏਂ ! ਬਦਲ ਦੀ ਗਰਜ ਵਿਚ, ਅਰਜੋਈਏ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ ! ਹਿਰਣਾਖੀ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ, ਕ੍ਰਿਪਨ ਦੇ ਲੱਖ ਵਿਚ, ਤੇ ਹਮਾਤੜ ਦੇ ਕੱਖ ਵਿਚ ਤੂੰ ਏਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ ! ਕਾਨੀ ਦੀ ਰਵਾਨੀ ਵਿਚ, ਜਲ ਦੀ ਦੁਵਾਨੀ ਵਿਚ, ਜੋਤ ਉਮਡਾਨੀ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ——ਸਪ ਦੀ ਫੁੰਕਾਰ ਵਿਚ, ਹਾਥੀ ਦੀ ਟੰਘਾੜ ਵਿਚ; ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਚੰਘਾੜ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ ! ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਕਰੜਾ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ, ਮੋਮ ਵਿਚ ਨਰਮ ਪਰ ਰਬਾ ਸਿਥਲੋਇਆ ! ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਗਿਆ, ਪਵਣ ਵਿਚ ਉਡਿਆ, ਗਗਨ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ; ਸ੍ਰੀ ਸਚ ਖੰਡ ਨੂਰ ਜੋ ਉਨਵ ਝੁਕਿਆ ਇਤ ਉਤ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ ! ਮਸਤ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਤੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗਲਤਾਨੀ ਵਿਚ, ਮਸਿਆ ਦੀ ਮਸਿਆਨੀ ਵਿਚ ਤੇ ਪੁਨਿਆਂ ਦੀ ਨੂਰਾਨੀ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ——ਹਾਂ; ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ ! ਸੋਨੇ ਦੀ ਝਲਕ ਵਿਚ, ਨੂਰ ਦੀ ਚਮਕ ਵਿਚ; ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕੜਕ ਵਿਚ, ਸਿਰ-ਖੁਥੇ ਪੰਛੀ ਦੀ ਫੜਕ ਵਿਚ; ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ—— ਹਾਂ ਹਾਂ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏਂ !......ਸਾਂਵਲੇ ਵਿਚ, ਨਾਲੇ ਗੋਰੇ ਵਿਚ; ਫਿਰ ਰੇਤ-ਲੱਦੇ ਬੋਰੇ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਏ ! ਕਦੀ ਬੈਠਾ ਤਖ਼ਤ ਤਊਸੇ, ਕਦੀ ਬੈਠਾ ਨੰਗ-ਮਨੂਸੇ; ਕਦੀ ਜਾ ਉੜਾਂਦਾ ਡੋਤੇ ਫ਼ਨੂਸੇ ! ਤ ਛਿਨ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਰਾਤ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਰਸ-ਭਿੰਨੀ ਪ੍ਰਭਾਤ

ਵਿਚ ! ਤੇਰੇ ਹੀ ਚਿੰਗਾਰੇ, ਤੇਰੇ ਹੀ ਹੁਲਾਰੇ, ਤੇਰੇ ਹੀ ਦੀਦਾਰੇ, ਤੇਰੇ ਹੀ ਅਮਿਉ ਝੁਨਕਾਰੇ ! ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੂੰ ਚੂੰ, ਭੇਡ ਦੀ ਮੈਂ-ਮੂੰ, ਤੂਹੀ ਦੀ ਤੂੰ ਤੂੰ, ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ, ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ, ਹਰ ਕਾਸੇ ਵਿਚ.

ਕਿਧਰੇ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਰਾਜਾ ! ਕਿਧਰੇ ਬਣਿਆ ਅਤੀ ਮੁਹਤਾਜਾ ! ਕਿਧਰੇ ਖੇਲੇਂ ਰਾਸ ਅਖਾੜੇ, ਕਿਧਰੇ ਰੁਝਾ ਪਏ ਪਵਾੜੇ ! ਕਿਧਰੇ ਬੈਠਾ ਲਾ ਕੇ ਤਾੜੀ, ਕਿਧਰੇ ਟਪਦਾ ਵਾਂਙ ਨਚਦੇ ਮਦਾਰੀ । ਕਿਧਰੇ ਮਿੱਠਾ, ਕਿਦਰੇ ਖਟਾ, ਕਿਧਰੇ ਰਲ-ਮਿਲਿਆ ਖਟ ਪਟਾ ! ਕਿਧਰੇ ਤੀਬਰ, ਕਿਧਰੇ ਮਧਮ, ਕਿਧਰੇ ਜਾਬਰ, ਕਿਧਰੇ ਅਜਬਰ ! ਕਿਧਰੇ ਚਮਰੇਟਾ-ਰੰਗੇਟਾ, ਕਿਸਰੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਬੇਟਾ ! ਕਿਧਰੇ ਸੂਰਜ-ਬੰਸੀ, ! ਕਿਧਰੇ ਚੰਦਰ ਬੰਸੀ ! ਕਿਧਰੇ ਉਤਰਾਇਨ ਧਾਇਆ, ਕਿਧਰੇ ਦਖਨਾਇਆ ਆਇਆ ! ਸੋਹਣਿਆਂ ਦਾ ਸੁਲਤਾਨ ਤੂੰ, ਕੋਝਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੂੰ ! ਕਿਧਰੇ ਤੂੰ ਅਸਟਾਵਕਰ ਨੁਬੜਾਇਆ, ਕਿਧਰੇ ਜਨਕ ਸਿੰਘਾਸਨ ਸਜਾਇਆ ! ਦਿਨ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ, ਰਾਤ ਦੀ ਅੰਧਾਵਣ ਵਿਚ ! ਸੁਤੇ ਦੀ ਜੜਤਾ ਵਿਚ, ਜਾਗਦੇ ਦੀ ਚੇਤਨਤਾ ਵਿਚ ! ਅਖ ਦੀ ਧੀਰੀ ਵਿਚ ਤੇ ਬੰਸੂਆਂ ਦੀ ਨਫੀਰੀ ਵਿਚ ! ਅਲਤਾ ਵਿਚ ਨਾਲ ਲਲਤਾ ਵਿਚ ! ਸੋਧਨ ਵਿਚ ਨਾਲੇ ਦਿਲ ਰੋਸ਼ਨ ਵਿਚ ! ਚੰਬੇ ਵਿਚ, ਚੰਬੇਲੀ ਵਿਚ ਨਾਲੇ ਹਥ ਦੀ ਹਥੇਲੀ ਵਿਚ, ਤੇ ਅਖ ਨਖਰੀਲੀ ਵਿਚ !

'ਨਾਮ ਦੀ ਕਿਰਨ ਕਿ ਖਿਰਨ ? ਉਹਰਾ-ਫਿਰਨ ?

ਜਦ ਤਕ ਤੇਂਡਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਇਆ, ਰਾਵ ਰੁਕ ਸੜੀ-ਭੁਜੀ ਸੀ ਇਹ ਕਾਇਆ । ਭਾਵੇਂ ਚੰਦਨ ਵਿਚ, ਭਾਵੇਂ ਪਟ ਵਿਚ, ਭਾਵੇਂ ਮਖਮਲ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਅਤਲਸ ਤੇ ਜਰਬਫਤ ਵਿਚ, ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਯਾ ਘਾਟ,ਭਾਵੇਂ ਤਖਤ ਤੇ ਯਾ ਤਖਤੇ ਤੇ... ਹਰ ਥਾਂ, ਹਰ ਥਾਂ ਕੋੜੀ ਸੀ; ਕੁੱਬੀ ਸੀ; ਵਿੰਗੀ ਸੀ; ਡਿੰਗੀ ਸੀ

ਅਨ੍ਹੀ ਸੀ ਯਾ ਕਾਣੀ ਸੀ, ਇਹਨੂੰ ਗਿਲੜ ਸੀ ਯਾ ਮੋਤੀਆ-ਬਿੰਦ ਸੀ...ਪਰ, ਓ ਮਿਠਿਆ ਲਾਲਣਾ, ਤੂੰ ਦਿਸਿਆ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ, ਸੋਹਣ-ਮੋਹਣ, ਤੇ ਰਸ-ਗੁਧਾ ! ਹੁਣ ਨਾ ਵਿੰਗ ਰਿਹਾ ਨਾ ਟਿੰਗ ਰਿਹਾ, ਨਾ ਕੁਬ ਨਾ ਕੋਝ, ਨਾ ਗੁਠ ਨਾ ਚੂਕ, ਨਾ ਖੂੰਜ ਨਾ ਖੜਵੰਜਾ- ਤੂੰ ਤੂੰ ਜੇ ਬੈਠਾ ਸਰਬ-ਸਮੰਝਾ ! ਤੇਰੀ ਇਕ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਕਿਰਨ ਆਈ—ਨਾਮ-ਨੂਰ-ਦੀ-ਬੂਰ, ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਸੋਝੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਤੇਰੀ ਅਗਮ ਅਗਥੜੇ ਦੀ ਗੁਥੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਤੈਂ ਹਥ ਲਿਖੀ ਚੀਰੀ ਸੀ...ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿਤ-ਨਵੀਂ ਅਮੀਰੀ ਸੀ ! ਓ ਸੂਝ ਬੂਝ ਦੇ ਵਿਗਿਆਤਾ, ਓ ਹਰਨ-ਭਰਨੇ ਨਾਮ-ਅਨਾਮ, ਤੇਰੇ ਕੀ ਕੀ ਗੁਣ ਗਾਵਾਂ ? ਤੂੰ ਪਤਲਾ, ਨਿਕੀ ਅਤੀ ਨਿਕੀ ਤੰਦ ਵਾਂਗ ਓਸ ਤਾਂ ਵੀ ਨਿਕਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਕੜੀ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਬੁਣਦੀ, ਪਰ ਜਦ ਤੂੰ ਚੌਂਕੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦਾ, ਤਾਂ ਜਿਤ ਵਲ ਵੇਂਝੇ ਉਹੋ ਉਹੋ ਅੰਗ ਪਿਆ ਠਰਦਾ : ਫਿਰ ਬੁਧੀ ਵਿਚ ਸੁਧੀ, ਰਸ ਨਾਲ ਗੁਧੀ, ਚਿਤ ਵਿਚ ਚੇਤਾ ਅਮਿਉ-ਝਰਨੇਟਾ, ਮਨ ਵਿਚ ਮਨੂਆ ਅਤੀ ਚੇਤਨੂਆ-ਹਾਂ ਅੰਗ ਅੰਗ ਵਿਚ ਅੰਗ ਸੰਗੀ, ਜਬਰਜੰਗੀ ! ਓ ਨਾਮ ਕਿਰਨੇ, ਤੂੰ ਕਿਰਨ ਏਂ, ਪਰ ਫਿਰ ਕੋਈ ਅਕਹ ਖਿਰਨ ਏ, ਜੋ ਘਟ ਘਟਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦੀ, ਤੇ ਸੁਗੰਧ ਖਿਲਆਰਦੀ, ਭੂਰਾਂ ਉਡਾਂਵਦੀ ਚਲੀ ਆਂਵਦੀ ਏ ! ਤੂੰ ਕਿਰਨ, ਫਿਰ ਖਿਰਨ, ਹੋਰ ਤੂੰ ਤਾਰਨ—ਤਰਨ, ਆਪ ਨਿਤਰੀ ਹੋਈ, ਹੋਰ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਤਾਰਦੀ, ਆਪ ਪੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਇਤਰ, ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਇਤਰ ਨਵ੍ਹਾਂਦੀ ਤੇ ਗੁਲਾਬੀ ਗੁਲਾਬੀ ਭਾ ਬਣਾਂਵਦੀ, ਕੰਘੀ ਕਰਦੀ ਪਟੀ ਕਰਦੀ ਵਿਚ ਕਿੜੀਆਂ ਤੇ ਕਿੜੇ ਬਣਾਂਵਦੀ, ਤੂੰ ਚੁੰਮਦੀ ਤੂੰ ਚਟਦੀ, ਤੂੰ ਅੰਗ ਅੰਗ ਉਭਾਰਦੀ...ਓ ਤਾਰਨ-ਤਰਨ ਖਿਰਨੀ-ਕਿਰਨੇ !

ਓ 'ਨਾਮ' ਤੂੰ 'ਨਾਮੀ ਨਹੀਂ', ਪਰ ਤੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਭਿਨ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਭਿੰਨਤਾ ਤਦ ਤਕ ਜਦ ਤਕ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ

ਜਦ ਤਕ ਬੁਧੀ ਵਿਚ ਰਸ-ਫੁਹਾਰ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਤਕ ਬੁਧੀ ਵਿਚ ਸੁਧੀ ਨਹੀਂ...ਬੁਧੀ ਆਈ ਤਾਂ ਸੋਝੀ ਵੀ ਆਈ, ਫਿਰ ਦਹਦਿਸ ਇਕੋ ਹੀ ਰੌਸ਼ਨਾਈ ! ਓ ਸਿਖੀ ਬੁਧੀਏ, ਤੇਰੇ ਹੀ ਨਾਂ ਏ 'ਗਿਆਨ', ਉਨਮਨ–ਜਗਮਗਾਨ, ਏਕਤਾ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਤੂੰ ਏਂ, ਏਕੰਕਾਰ ਦੀ ਚਾਬੀ ਤੂੰ ਏ, ਤੂੰ ਘੜੇਂ-ਅਘੱੜ, ਤੂੰਹੇਂ ਜਰੇਂ-ਅਜੱਰ, ਤੂੰ ਏਂ ਨਿਝਰ ਝਰ ! .....

'ਨਾਮ' ਦੀ ਫ਼ੇਟੇ

ਓ ਨਾਮ—ਅਲਾਪ ਕੀਕਣ ਦਸਾਂ ? ਕੀਕਣ ਹੌਲੀਆਂ ਖਿਚਾਂ ?......ਅਖਰ ਥੋੜੇ ਗਾਥਾ ਡੂੰਘੀ !..... ਹੇ 'ਨਾਮ' ਤੂੰ ਕੋਈ ਰੱਬ–ਦਿਤਾ ਕਾਰੂੰ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਏਂ, ਚਿਹਲਗੰਜ ਤੇਰੇ, ਅਲਾ ਦੀਨ ਦਾ ਸਿਮ ਸਿਮ ਕਰਦਾ ਲੈਂਪ ਤੇਰਾ, ਤੂੰ ਖੋਲੇਂ ਬੂਹੇ ਤੇ ਬਖੀਏ, ਤੂੰ ਜੋੜੇਂ ਤੇ ਤੋੜੇਂ, ਫਿਰ ਆ ਜੋੜੇਂ, ਤੂੰ ਨਿਚੋੜੇਂ ਮਰੋੜੇਂ, ਤੇ ਫਿਰ ਸੰਜੋੜੇਂ, ਤੈਂਡੇ ਹਥ ਵਿਚ ਸੂਈ ਸੀਣਨ ਵਾਲੀ, ਖੰਦੂਈ ਡੰਗਣ ਵਾਲੀ, ਤੈਂਡੇ ਹਥ ਵਿਚ ਤਰਕਲਾ ਕਤਣ ਵਾਲਾ, ਤੈਂਡੇ ਹਥ ਵਿਚ ਮਧਾਣੀ ਮਖਣ ਕਢਾਣ ਦੀ, ਤੈਂਡੇ ਹਥ ਵਿਚ ਲਾਟੂ ਲੋਟ–ਪੋਟ ਕਰਾਣ ਵਾਲੇ ਤੈਂਡੇ ਹਥ ਵਿਚ ਨਿੱਕੇ ਵਡੇ ਤੇ ਹਭ ਵੇਗ–ਚਕਰ......ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਾਲ ਦਾ ਅਠਲਵਾਂ ਚਕਰ ਜੋ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਤ ਨਿਤ ਲਾਏ ਰਕਰ ! ਓ ਘੜੇ ਜਿਡੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਸ਼ਤਾਨੇ–ਮੋਤੀਆ ! ਓ ਅੰਬੀ—ਛਾਵੜਿਆ ! ਓ ਮਾਖਿਓਂ ਦਿਆ ਮਿਠਿਆ ਛਹਿਆ ! ਓ ਉਡਦੀ ਹਵਾਈਏ, ਜੀਆ ਵਿਗਸਾਈਏ ! ਓ ਚਵਗਣ—ਵੰਨੇ ਤਰਾਨੇ, ਓ ਨਿਤ-ਨਵੇਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ! ਓ ਸੀਤਲ ਹਿਮਕਰ ਰੁਤੇ ! ਓ ਸਦ–ਬਸੰਤੀ-ਬਹਾਰੇ ! ਓ ਠੰਡੀਏ-ਨਿਘੇ ! ਓ ਅਜਬ ਤਰਾਨੇ ਮਨ-ਭਾਨੇ ! ਓ ਝਿਲਮਿਲ ਜੋਤੇ ਓਤਪ੍ਰੋਤੇ ! ਓ ਮਸਤ-ਉਲ-ਮਸਤੀਏ ! ਓ ਮਿਠੀਏ ਖੀਰੇ ! ਓ ਹੰਸ-ਚੋਗੇ ! ਓ ਚਿਟੜੇ ਚੋਗੇ ! ਓ ਨਿਤ-ਫੁਆਰੇ ! ਓ ਓ ਖਿੜੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰੇ !

ਓ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤੇ ! ਓ ਪ੍ਰਭਾਤੇ ! ਓ ਕਿਰਨਮਕਿਰਨੀ ਖੇਡੇ । ਓ
ਛਪਨ ਛੋਤ ਅਛੋਤੇ ! ਓ ਗਿਰੰਮਿਟ ਬੋਲੀ ! ਤੁਰੰਗ–ਅਮੋਲੀ !
ਓ ਸੂਹੀ–ਸਿਆਹੀ ! ਓ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪੀਂਘ ! ਓ ਉਨਮਨ ਵੇਗੇ ।
ਓ ਮਨ ਵੜ–ਵੇਖੇ ! ਓ ਬੁਢੜੇ ਨਢੜੇ ! ਓ ਸਦਾ-ਸਨਾਤਨ !
ਓ ਪੁਰਖੋਤਮ ! ਓ ਨੂਰ-ਨੂਰ-ਬੂਰੇ ! ਓ ਨੂਰ ਫੁਆਰੇ ! ਓ ਚੜ੍ਹਦੀ
ਜਵਾਨੀ ! ਓ ਜ਼ਿਦੇ-ਮਸਤਾਨੀ ! ਓ ਭੁਯਰੀਆਂ ਚਿੜ–
ਊਧਰੀਆਂ ! ਓ ਮੈਂਹਦੀ–ਘੋਲੀ ! ਓ ਮਜੀਠੜ–ਰੰਗੇ ! ਓ ਅਖ–
ਮਚੋਲੇ ! ਓ ਪਵਨ–ਝਕੋਲੇ ! ਓ ਨਖਰਾ–ਟਖਰਾ ! ਓ ਦਹ ਦਿਸੀ
ਘੁੰਘਰਾ ! ਓ ਉਡਦੀ ਮਤਾਬੀ ! ਓ ਨਿਤ–ਭਾ ਗੁਲਾਬੀਂ ! ਓ
ਜ਼ਰਕ–ਬਰਨ ! ਓ ਕੜਕ–ਫੜਕ ! ਓ ਵਗਦੇ–ਗਜਦੇ ! ਓ ਰਿਧ–
ਬੁਧੇ ! ਨਉ–ਨਿਧੇ ! ਓ ਹਰਵ–ਕਰਵੇ ! ਓ ਕੂਲੇ ਖਿਰਵੇ ! ਓ
ਗਗਨ ਲਗਨੇ ! ਓ ਜੁਗਨੂੰ–ਜਗਨੇ ! ਓ ਤਾਰੇ– ਬੋਦੀ ! ਓ ਗੰਗਾ
ਰੋਂਦੀ ! ਓ ਨਖਸਿਖ ਲਾਲੀ ! ਓ ਜਲਾਲ–ਜਮਾਲੀ ! ਓ ਤਾਰਾ
ਟੁਟਿਆ ! ਓ ਕਿਲ੍ਹਾ ਲੁਟਿਆ ! ਓ ਚੀਠ–ਮਿਠੇ ! ਓ ਬੇਣੇ ਅਣ–
ਡਿਠੇ ! ਓ ਪਵਨ–ਪਰੀਏ ! ਓ ਦੇਗ–ਉਭਰੀਏ ! ਓ ਜੋਤ ਵਗ–
ਨਾਰੀ ! ਓ ਭਰੀ ਪਿਚਕਾਰੀ ! ਓ ਪਾਵਨ ਪੌਂਖਾਂ ! ਓ ਰਸ
ਅਨੋਖਾ ! ਓ ਜ਼ਿੰਦੇ ਬਿੰਦੀਏ ! ਓ ਮਹੂਰਤ ਗੁੰਦੀਏ ! ਓ ਅਭੀਚ
ਨਖਤ੍ਰਮ ! ਓ ਹਿਮਾਲਾ ਟਕਰਾ ! ਓ ਸਚ–ਖੰਡ ਉਚੇ ! ਓ ਬਰ
ਬਰ ਕੰਬ ਅਗਹੂਚੇ ! ਓ ਪੂੰਨਿਆ ਮੂਰੀ ! ਓ ਨਿਤ–ਖਮੂਰੀ ! ਓ
ਸਾਵਣ ਪੀਂਘਾਂ ! ਓ ਮਿਠੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ! ਓ ਪਾਨ–ਸੁਪਾਰੀ ! ਓ
ਘਿਓ ਗੁੜ ਤਾਰੀ ! ਓ ਦੁਧ ਮਲਾਈਆਂ ! ਓ ਸਧਰਾਂ
ਪਾਈਆਂ ! ਓ ਤਿਲਕ ਮਾਥੇ ! ਓ ਗੁਝਮ–ਜਾਥੇ ! ਓ ਰੋਟੀ—
ਬੇਟੀ ! ਓ ਚੋਪ ਵਲੇਟੀ ! ਓ ਮੋਤੀ ਹੀਰੇ ! ਓ ਅਮਿਓ ਖੀਰੇ !
ਓ ਲੇਫ–ਤਲਾਈ ! ਓ ਚਾਦਰ ਛਾਈ ! ਓ ਰੁਣ ਝੁਣ ਕਾਰੇ !
ਓ ਖਿੜੇ ਦਿਦਾਰੇ ! ਓ ਹਰਨ-ਭਰਨੇ ! ਓ ਸੁਭਰ ਭਰਨੇ ! ਓ
ਅੱਖ ਮਮੀਰੇ ! ਓ ਗੁੜੇ ਹੀਰੇ ! ਓ ਕੋਹਿਨੂਰਾ ! ਓ ਕੋਹਿਤੂਰਾ !

ਓ ਸੁਮੇਰ ! ਓ ਉਸ਼ੇਰ ! ਓ ਸਪਤ ਸ੍ਰਿੰਘੀ ! ਓ ਸਰਬਨ ਵਹਿੰਗੀ !
ਓ ਸਬਦ ਸਰਸਬਜ਼ ! ਓ ਵਾਕ ਅਵਾਕ ! ਓ ਧੁਨੀ ਅਣਸੁਣੀ...

-ਅਖਰ ਮਧਮ !

ਹਾਂ ਅਖਰ ਤਾਂ ਬੇਅੰਤ, ਪਰ ਓ ਮਿਠਿਆ ਲਾਲਣਾ, ਤੂੰ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਪਕੜ-ਧਕੜ ਵਿਚੋਂ ਵਗ ਵੈਂਦਾ। ਕੋਈ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪਕੜੇ ਤੇ ਜਕੜੇ---ਪਰ, ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਜੋ ਤੈਂ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਤੂੰ ਏਂ 'ਅਖਰ' ਜੋ ਨਾ ਖੁਰੇ, ਨਾ ਗੁਮੇ ਡੁਲ੍ਹੇ ਯਾ ਭੁਰ, ਤਾਹਿਓਂ ਤੂ 'ਅ-ਕਸ਼ਰ।' ਤਾਹਿਓਂ ਤੂ ਸ਼ਬਦ ਬ੍ਰਹਮ। ਹਰ ਇਕ ਅਖਰ ਤੇਰੀ ਜੋਤ ਜਵਾਲਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਜੀਕਣ ਕੋਈ ਮਖਿਆ ਹੋਇਆ ਅੰਗਾਰਾ ਯਾ ਚਿੰਗਾਰਾ ——ਰਤੀ ਕੁ ਸਾਨੂੰ ਟੁਭਦਾ, ਰਤੀ ਕੁ ਸਾਨੂੰ ਜੋਤ ਜਗਾਂਵਦਾ, ਫਿਰ ਜੁਗਨੂੰ-ਬੀਂਡ ਵਾਂਗ ਮਧਮ ਜਿਹਾ ਪੈ ਜਾਂਵਦਾ। ਓ ਅਖਰੋ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਂ ਨਾਲ ਛਪਣ ਛੋਤਾਂ ਖੇਲਦ, ਮੈਂ ਸ੍ਹੁਹਾਨੂੰ ਪਕੜਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਜਕੜਦੇ, ਮੈਂ ਆਖਾਂ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਆਖੋ ਤੁਸੀ ਜਿਤੇ, ਪਰ ਢੈ ਪਈਆਂ, ਢੈ ਪਈਆਂ ਅਜ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਢਰੀਆਂ। ਓ ਅਖਰੋ। ਓ ਵਡ-ਮਕਰੋ, ਤੁਸੀ ਰਤਾ ਕੁ 'ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਅੱਖ ਨਾਲ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਂਦੇ, ਫਿਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ ਤੇ ਦਸਾਂਵਦੇ, ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਕੂੰਦ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰੋਂਦੇ......

'ਸਮ' ਯਾ ਅਕਾਲ-ਟੰਗ

ਪਰ ਅਜ ਮੈਂ ਅਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਪਾਈ ਏ, ਕੀ ? ਮੈਂ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਗੁਣਗੁਣੀ-ਧੁਨੀ ਵਜਾਈ ਏ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਦ ਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਪਸਾਦ ਏ ! ਹੁਣ ਅਖਰ

ਟੁਟਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਪਿੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ! ਕੀ ਹੋਇਆ ਭਾਵੇਂ ਵਿਸਾਖੀ ਦੀ ਗਾਈ ਹੋਈ ਰਾਗਣੀ ਨਾ ਸੁਣੀਵੇ, ਪਰ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਵੀ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਉਸ ਸੁਰ-ਤਾਲ ਤੇ ਲੈ ਨਾਲ ਨਚਦੇ ਯਾ ਝੂਮ-ਝੂਮਾਂਦੇ, ਯਾ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦੇ ! ਓ ਗੁਣ ਗੁਣੀਏ ਧੁਨੀਏ, ਤੇਰੀ ਲੈ ਵਿਚ ਰਸ ਏ, ਤੇਰੀ ਲੈ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨਤਾ ਏ, ਤੂੰ ਚਰਖੇ ਕਤਦੀ, ਤੂੰ ਨਿਕੇ ਵੱਡੇ ਚਕਰ ਬਣਾਂਦੀ, ਤੂੰ ਗਿੜ ਮਿੜ ਕਰਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਵਦੀ———ਕਦੀ ਤੇਰੇ ਚਕਰ ਵਡੇ ਕਦੀ ਨਿਕੇ, ਮੇਰੀ ਚੀਚੀ ਜਿਡੇ, ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਰਮਾਣ-ਵਜਾਣ ਸੁਰ੍ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਠਿਕਾਣਾ ਆਂਵਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸਮ' ਆਖਦੇ ਹਨ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਸਾਡਾ ਸਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹਿਲ ਜਾਂਵਦਾ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਨਿਮਘਨ ਜਹੇ ਹੋ ਜਾਂਵਦੇ ! ਓ ਗੁਣ ਗੁਣਈ ਧੁਨੀਏ ! ਤੇਰੇ ਨਿਕ ਵਡੜੇ ਅਲਾਪ ਮੈਂ ਖਿਚ ਬਧੇ ਹਨ ਇਸ ਚਿਤਰੀ ਵਚਿਤ੍ਰ ਕਾਵ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ! ਇਸ ਦੇ ਇਥੇ ਉਥੇ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਦੋ ਨਹੀਂ, ਤਿੰਨ ਟੰਗਾਂ———ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕਾਲ ਟੰਗੀਆਂ, ਤਿੰਨ ਵਡੀਆਂ ਵਿਚ ਭੂਤ, ਭਵਿਖਤ, ਵਰਤਮਾਨ : ਰਜ ਸਤ ਤਮ ਵਲ੍ਹੇਟੀਆਂ—ਪਰ ਜਦ ਚੌਥੀ ਟੰਗ ਉਪਰ 'ਸਮ' ਆਂਵਦਾ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਸਿਰ ਹਿਲ ਜਾਂਵਦਾ ! ਇਹਨਾਂ ਚੌਪਾਈਆਂ ਦਾ ਚੌਥਾ ਅੰਗ: ਅਕਾਲ-ਟੰਗ ! ਓ ਰਸ-ਚੂਸਿਉ, ਓ ਜਗਆਸੀਉ, ਓ ਮੇਰੇ ਖਾਸਲ ਖਾਸੀਓ ਗਾਵੋ ਗਾਵੋ ਗਾਵੋ——ਪਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਚੌਥੀ ਅਕਾਲ-ਟੰਗ ਆਵੇ, ਉਥੇ ਆ ਕੇ ਜ਼ਰਾ ਬਹਿ ਜਾਉ । ਉਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜ਼ਲ ਦਾ ਝੂਟਾ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਹਿੰਡੋਲਾ ਪਤੱਖ ਵਡ ਬਾਪੂ ਦਾ ਝਾਂਵਲਾ ਵਿਖਾਏਗਾ ! ਅਖਰ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਦਸਣ, ਭਾਵੇਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਤਾਲਾ ਲਾ ਲੈਣ, ਤਰ ਜਦ ਚੌਥੀ-ਚੌਕੀ ਤੁਰੀਆ-ਠੌਕੀ ਆਵੇ, ਉਥੇ ਅਪੜ ਕੇ ਨਿਮਗਨ ਹੋ ਜਾਉ ਤੇ ਗਾਉ ਗਾਉ ਇਉਂ :

ਮੈਂ ਢੂੰਡਣ ਆਇਆ ! ੧

੧ਓ ਕਾਲ ਟੰਗਾਂ
ਮੈਂ ਨਿਤ ਸਧਰਾਇਆ ! ੨
ਮੈਂ ਛਾਣਨੀ-ਛੇਕਾਇਆ ੩
ਪਰ ਘਟ ਵਿਚ ਮਿਲ ਪਿਆ ਤੂੰ ੪
ਅਕਾਲ ਟੰਗ !
......ਹੁਣ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ !

ਇਹਨਾਂ ਚੌਪਾਈਆਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਇਕੋ ਜੇਹੀ, ਇਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਢਲੀ ਹੋਈ, ਹਾਂ ਪਿਘਲੀ ਹੋਈ ਸੋਨੇ ਦੀ ਡਲੀ ਏ ! ਪਹਿਲੋਂ ਤਿੰਨ ਕਾਲ ਟੰਗਾਂ, ਪਰ ਚੌਥੀ ਤੁਰੀਆ-ਉਡਾਰੀ ! ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਹਉਂ ਨਿਤ ਬਲਿਹਾਰੀ ! ਕਾਲ ਵੀ ਤੈਂਡਾ ... ਅਕਾਲ ਵੀ ਤੈਂਡਾ, ਹੁਣ ਜੁੜੇ ਦੋਵੇਂ ਜਿਉਂ ਅਸ਼ਵਨ-ਕੁਆਰੀ ! ਸੋਹਣੀ ਜੋੜੀ, ਚਾੜ੍ਹੂ ਘੋੜੀ ! ਦੋਏ ਜੋੜਾਂ, ਸਹਜ ਵਿਚ ਤੋੜਾਂ.....ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਥੇ ਸਹਜ ਏ ਉਥੇ ਨਾ ਦਿਨ ਏ, ਨਾ ਰਾਤ ਏ, ਨਾ ਸੰਝ ਏ ਨਾ ਪ੍ਰਭਾਤ ਏ, ਤੇ ਓਥੇ ਕਾਲ ਤੇ ਅਕਾਲ, ਸਤ-ਅਸਤ ਵੀ ਓਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਏ, ਓ ਮੇਰੇ ਗੁਲਨਾਰੀ ਮਾਪਿਆ ਕਦੇ ਤੂੰ ਬਣੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ; ਕਦੇ ਓਅੰਕਾਰੀ, ਪਰ ਦੋਵੇਂ ਪਿਠਾਂ ਰਲੀਆਂ ਤਾਂ ਬਣਾ ਵਾਹਿਗੁਰ' ਫੁਲਕਾਰੀ ! 'ਮੈਂਡੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਤੇ ਓਹ ਵੀ-ਕਾਲ ਵੀ ਤੇ ਅਕਾਲ ਵੀ' ਗੁੜ-ਮਗੁਥਾ, ਲਗੜਾ-ਸਿਥਾ, ਘਿਉ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ ! ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸੋਹਣ, ਓ ਬੋਣੇ-ਜਗਭੋਣੇ, ਤੈਂਡੇ ਇਹ ਝਾਕੇ ਅਗਿਨਤ-ਬਲੋਣੇ ! ਤੂੰ ਹਰ ਇਕ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਓਹ ਅਗਮ-ਅਗੱਠਾ ! ਮੈਂ ਨਾ ਬੋਲਾਂ, ਮੈਂ ਨਾ ਤੋਲਾਂ, ਤੂੰ ਆਖੇਂ ਘਲੇਂ ਪਵਨ-ਝਕੋਲ ! ਉਡਦਾ ਜਾਵਾਂ, ਦਿਲ ਨਾ ਲਾਵਾਂ, ਤੈਂਡੀ ਫਿਟਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵਾਂ, ਨਾਲੇ ਤੇਰੀ ਫੋਟੋ ਖਿਚ-ਲਿਆਵਾਂ ?—ਪਰ ਅਖਰ

ਪਤਲੇ ਅਤੀ ਹੀ ਪੱਤਲੇ, ਕਾਗਦ ਥੋੜੇ ਅਤੇ ਮੁਰਮੁਰੇ—ਆ ਵੜ ਆ ਵੜ ਤੈਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਬਠਾਵਾਂ, ਓਥੇ ਕੀਰਤਨ ਤੇਰਾ ਗਾਵਾਂ। ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਤੇਰੀਆਂ ਪੀਂਘਾਂ, ਇਸ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਇਹ ਲੁਕੀਆਂ ਦਿਲ-ਗੂੰਜਾਂ। ਹੋਰ ਨਾ ਜਾਣਾਂ-ਤੈਥੋਂ ਸਦ-ਕੁਰਬਾਣਾ ਇਹ ਬਾਲ ਇਆਣਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਸਦ-ਮਿਹਰਬਾਨਾ !!

ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਰ : ਵਾਹਿਗੁਰੂ !

ਸੋਹਣਿਆ-ਮੋਹਣਿਆ, ਤੇਰੀ ਫੋਟ ਮੈਂ ਕੀਕਣ ਖਿਚਾਂ ? ਤੂੰ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਪਕੜ-ਧਕੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਏਂ—ਤੇ ਜੇ ਅੱਖਰ ਤੈਨੂੰ ਪਕੜਣ ਦੀ ਵੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਨ ਤਾਂ ਵੀ ਤੂੰ ਕੁਝ ਇਉਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਗ ਜਾਂਦਾ ਏਂ ਜੀਕਣ ਛਾਨਣੀਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ! ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਵਸਨਾ ਏਂ, ਤੇ ਜਦ ਤੇਰਾ ਜਲਵਾ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨੂਰਮਨੂਰੀ ਜਿਹਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਖਰ ਕੁਝ ਇਉਂ ਚਮਕ ਖਲੋਂਦੇ ਹਨ ਜੀਕਣ ਪੋਹ-ਫੁਟਣ ਵੇਲੇ ਕਾਲੇ-ਬੱਦਲ ਲਾਲ-ਬਰਦੀ ਪਾ ਕੇ ਝਾਤ ਆ ਕਰਦੇ ਹਨ-ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਤੇਰਾ ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਨਾਉਂ 'ਅਖਸ਼ਰ' ਹੈ। ਭਾਵ ਜੋ ਖੁਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਦਾ ਹੀ ਅੱਖੁਰ ਹੈ।

ਓ ਨੂਰ-ਮਨੂਰੀ ਅਖਰੋਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਬੁਰਕੇ ਵਿਚੋਂ ਝਾਤ ਪਾ ਕੇ ਡਿਠਾ ਵੇ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਚੋ ਚੋ ਪੈਂਦੀ ਲ਼ਾਲ ਕਿਥੋਂ ਉਪਜਦੀ ਤੇ ਕਿਥੇ ਸਮਾਂਦੀ ਏ। ਜੀਕਣ ਸਤ-ਰੰਗੀ-ਪੀਂਘ ਅਸਮਾਨ ਉਤੇ ਗੋਲ ਚਕਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪੁਲ ਜਿਹੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਉਪਰ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਉਤਾਂ ਵਲ ਨਾਲੇ ਟੁਰਦੇ ਨਾਲੇ ਹੂਟੇ ਹੂਟਦੇ ਹਾਂ; ਤੀਕਣ ਹੀ ਹੇ ਨੂਰ-ਮਨੂਰੀ ਅਖਰੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਸਚ ਮੁਚ ਕੋਈ ਜਾਦੂ ਵਾਲੀ ਖਿਚ ਏ, ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਅਸੀਂ 'ਸਿਮ ਸਿਮ' ਆਖਦੇ ਕਈ ਅਨੋਖੇ ਬੂਹੇ ਜਾ ਖੋਲਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਜੇ ਇਸ

ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਨਹੀਂ ਅਨੇਕ ਬੂਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਤੁਸੀਂ ਹੋ ! ਓ ਨੂਰ-ਮਨੂਰ ਅਖਰੋ, ਹਾਂ ਓਹ ਅਖਰੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਦਾਤੇ, 'ਨਾਮ' ਦੀ ਪਾਰਸ-ਪਰਸ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋਂਦੀ ਏ, ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ 'ਸੋਦਰ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਜਿਹੇ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹੋ ! ਤਾਂ ਤੇ ਅਖਰੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਪੱਲਾ ਫੜਾਂਗਾ, ਜੀਕਣ ਸ਼ਹਦ ਦੀਆਂ ਮਖੀਆਂ ਫੁਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਹੋਰਾਂ ਪਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ ਫੁਲ-ਪੰਖੜੀਆਂ ਨੂੰ, ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਛਾਂ-ਪਿਚਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮਾਖਿਓਂ ਚੂਸ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ?

ਬਾਣੀ !

ਓਹ ਅਖਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੂਰ ਚੋ ਚੋ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਵ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਸ-ਫੁਹਾਰ ਫੁਹਾਰੇ ਵਾਂਗ ਫੁਟ ਫੁਟ ਕੇ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਅਨੰਦ ਦੇ ਮੰਗਲ ਸੋਮੇ ਹਨ, ਜੋ ਮੋਏ ਮੋਏ ਨਹੀਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹਨ, ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਬਾਣੀ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ, ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਦੀ ਸਚੀ, ਸੁਚੀ ਤੇ ਪਾਰਸ-ਪਰਸਣੀ ਬਣੀ ਏ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਜੀਓ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਿਆਂ, ਇਸ ਨੈਂ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਿਆਂ, ਇਸ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਲਗਾਇਆਂ ਕੋਈ ਅਕਹਿ ਜਿਹਾ ਖੇੜਾ ਉਪਜਦਾ ਹੈ—ਪਰ' ਕਦੀ ਓਹ ਵੀ ਸੁਭਾਗਾ ਦਿਨ ਆਂਵਦਾ ਹੈ ਜਦ ਲੂੰ ਲੂੰ ਵਿਚੋਂ ਸੋਮਾ ਝਰ ਝਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ' ਜਿਸ ਨਾਲ ਤਨ ਮਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਇੰਦ੍ਰੇ ਹਰੇ-ਭਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨੋ ਕੋਈ ਨੂਰਾਨੀ ਅਖ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ ਹੈ, ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਦੀਂਹਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਨੋ ਨਵਾਂ ਸੂਟ-ਬੂਟ ਯਾ ਨਖਰੇਲੀ ਪੋਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਾਉ, ਰੰਗ-ਰਤੀ-ਕਵ੍ਹਾਉ, ਕਾਬਾ—ਸ਼ਕਤੀ।

'ਨਾਮ'

ਕੀ ਏ ? ਇਹ ਨਾਮ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਲੈ ਨੂਰ-ਮਨੂਰ ਕਿਰਨਾਂ. ਜੋਤ ਜਵਾਲਾ ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਹਲੇ ਸੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਣ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਗੇ ਲਿਆਂਦਾ : ਓ 'ਨਾਮ' ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਮੈਂ ਕੀਕਨ ਵਰਨਣ ਕਰਾਂ ? ਤੂੰ ਚੰਨ ਏਂ ਕਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਵਰਗਾ ਜਦ ਬਾਬਾ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪ ਜਨਮਦਾ ਏ——ਪਰ ਉਹ ਚੰਨ ਜੋ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦਾ। ਤੂੰ ਸੂਰਜ ਏਂ, ਸੁਭਾਇਮਾਨ, ਪੁਰਜਵੱਲਤ, ਪ੍ਰਚੰਡ-ਨੂਰ—ਪਰ ਉਹ ਜੋ ਸੜਦਾ ਨਹੀਂ, ਠਾਰਦਾ ਏ ! ਹੋਰ, ਤੂੰ ਹਨੇਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ, ਤੂੰ ਅਗੇ ਤੂੰ ਪਿਛੇ ਤੂੰ ਅੰਤਰ ਤੂੰ ਬਾਹਰ, ਤੂੰ ਅੰਗ ਸੰਗੀ, ਤੂੰ ਪਾਵਨ ਪਵਿਤਰ-ਮਿਤਰ, ਤੂੰ ਖਾੜ੍ਹੀ ਜੋ ਦੇਵੇ ਸਵਾਰੀ ਤੂੰ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲਕ ਜੋ ਦੇਵੇਂ ਆਲਾਂ ਬਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵ-ਦੁਧ ਤੇ ਕਰੇਂ ਮਾਲਕ ! ਓ ਨਾਮ ਜਿਤਨਾ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਵਡੀਆਈ ਕਰਾਂ ਓਤਨੀ ਘਟ ਹੈ, ਪਰ——ਇਕ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਆਖਾਂਗਾ : ਜੇ ਅਖਰ ਖੁਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅ-ਖੱਰ, ਅਖੁਰ : ਨਿਤ-ਨਵਾਂ ਨੂਰ ਏਂ !

ਸਿਮਰਣ

ਸਿਮਰਣ ਕੀ ਏ ? ਇਹ ਉਹ ਸਾਣ ਏ ਜਿਸ ਤੇ ਚਾਕੂ ਯਾ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕਿਰਪਾਣ ਨੂੰ ਰਗੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਣਖੀਲੇ—ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆਈਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਥੋਥੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਜੀਕਣ ਕੋਈ ਬੈਟਰੀ ਮੁਕ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਿਮਰਣ ਉਸ ਬੈਟਰੀ ਵਾਸਤੇ ਡੈਨਮੋ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ

ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਬੈਟਰੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਚਾਰਜ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਏ। ਓ ਸਿਮਰਣਾ ! ਔਖਿਆ, ਪਰ ਸੌਖਿਆ ਤਰੀਕਿਆ–ਤੂੰ ਇਤਨਾ ਸੌਖਾ ਏਂ ਜੇ ਨਾ ਹਿੰਗ ਲਗੇ ਨਾ ਫਟਕੜੀ, ਨਾ ਮਾਲਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਸਿਮਰਣੇ ਦੀ ਲੋੜ, ਤੂੰ ਸਵਾਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਧਾ ਹੋਇਆ, ਸਾਡੇ ਅਚੇਤ ਮਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੇ ਧੁਰਾ ਏਂ......... ਪਾਣ ਲਾਣ ਵਾਲਾ ਤੂੰ, ਸੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਣ ਵਾਲਾ ਤੂੰ, ਲਿਲਕਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰਜਾਣ ਵਾਲਾ ਤੂੰ, ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋ ਦਸਣ ਵਾਲਾ ਤੂੰ ਕੁਬਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋੜੀ ਚਾੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸਿਰ ਤਿਲਕ ਲਾਵਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਤੂੰ...ਤੇਰੀ ਕੇਸਰ-ਕਿਆਰੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਏ : 'ਨਾਮ'—ਤੇਰੀ ਚੰਦਨਵਾੜੀ ਦੀ ਵਾੜ ਏ 'ਬਾਣੀ' ਹਰਮਨਭਾਣੀ—ਹਾਂ ਤੂੰ ਏਂ ਬੀਜ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਗੁਣ ਨੇ ਫਲ ਫੁਲ ਤੇ ਤੇਂਡਾ ਨਿਚੋੜ !...... ਤੈਂਡੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਹੀ ਹਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ !

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ! ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ !!.............. ਵਾਹਵਾ ! ਵਾਹਵਾ !! ਓ ਬਾਪੂਆ, ਓ ਨਦਰ-ਨਿਹਾਲਿਆ ਕੀ ਦਸਾਂ ? ਜਿਹਵਾ ਥਥਲਾਂਦੀ ਏ, ਅਖ ਚੁੰਧਿਆਂਦੀ ਏ, ਬੁਧੀ ਕਤਰਾਂਦੀ ਏ—ਪਰ ਓ ਸੋਹਣਿਆ, ਤੂੰ ਅਕੜ-ਬਕੜ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਚੋ ਚੋ ਪੈਂਦਾ ਏਂ, ਜਦ ਤੂੰ ਰਿਮ ਝਿਮ ਕਰਦਾ ਆ ਜਾਵੇਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅਮਿਉ ਬਰਖਾ ਅੰਦਰ ਆ ਵਸਾਵੇਂ !......ਮੈਂ ਕੀ ਵੇਹਨਾ ਹਾਂ ? ਸਭ ਕੁਝ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ ਤੈਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਤੈਂ ਵਿਚ ਨ੍ਹਾਤਾ, ਧੋਤਾ ਤੇ ਗੋਤੇ-ਗੋਤ ਏ : ਓ ਪਥਰੋ, ਤੁਸੀਂ ਅਜ ਪਥਰ ਨਹੀਂ ਮੋਮ ਹੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਕਹਿ ਨੂਰ ਏ, ਠੇ ਉਹ ਸਿੰਧ-ਸਾਗਰੋ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਖਾਰੇ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ

ਮਿਠੇ ਹੋ, ਮਾਖਿਉਂ ਮਿਠੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਵਸਦਾ ਰਸਦਾ ਤੇ ਹਸਦਾ ਏ : ਓ ਮਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤਰੀ, ਤੂੰ ਮਸਿਆ ਨਹੀਂ, ਸਮੱਸਿਆ ਏਂ, ਤੇਰੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਕਾਵ-ਛੰਦ ਨਿਰਭਰ ਹਨ, ਚਿਟੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕਾਲੀ-ਮਗਜ਼ੀ ਤੂੰ ਏਂ : ਓ ਪਵਣੋ, ਪਾਣੀਉ ਤੇ ਪ੍ਰਾਨੋ, ਤੁਸੀ ਇਕੋ ਹੋ, ਤ੍ਰੈ ਲੜੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹਾਰ ਹੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਮਕੀਲੇ ਮੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਨੂਮਾਨ ਵਾਂਗ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਚਿਥਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਵੇਖੋ ਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਾਮ-ਨਾਮ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਹਾਂ, ਹਰ ਇਕ ਅਣੂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਵਿੱਚੋਂ; ਓ ਦਿਸਾਓ ਅਤੇ ਵਿਸਾਓ, ਤੁਸਾਂ ਸਭ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਹੀ ਜੋਤ ਪ੍ਰਜਵਲਤ ਏ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੁਰਗ-ਦਾਨ ਹੋ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਂਡਾ ਸੁਲਤਾਨ ਵਸਦਾ ਏ ਤੇ ਜਾਗਦਾ ਏ; ਖੀਰ ਵਿਚ ਤੇ ਨੀਰ ਵਿਚ; ਅੱਕ ਵਿਚ ਤੇ ਅੰਬ ਵਿਚ; ਦਿਨ ਵਿਚ ਤੇ ਰਾਤ ਵਿਚ, ਉਤਪਤ ਵਿਚ ਤੇ ਪਰਲੋ ਵਿਚ, ਆਵਣ ਵਿਚ ਤੇ ਜਾਵਣ ਵਿਚ. ਮਨ ਵਿਚ ਤੇ ਉਨਮਨ ਵਿਚ, ਓਅੰਕਾਰ ਵਿਚ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਿਚ, ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਏ; ਤੂੰ ਏਂ, ਤੂੰ ਏਂ, ਓ ਮੇਰਿਆ ਮਾਲਕਾ !......

ਕਦੀ ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਅਖੋਂ ਉਹਲੇ ਸੈਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਨਹੀਂ, ਕਲਿਤਣ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁਣ ਤੈਂਡੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪੀਲੱਤਣ, ਕੌੜੱਤਨ ਵਿਚ ਵੀ ਤੈਂਡੀ ਮਿਠੱਤਣ, ਸੋੜਤਣ ਵਿਚ ਵੀ ਤੈਂਡੀ ਖੁਲੱਤਣ... ਹਾਂ ਹਾਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੈਂ ਵਾਂਗ ਉਚਾ ਵਾਂ ਹਿਮਾਲਾ ਤੋਂ ਵੀ ਉਚੜਾ, ਤੈਂ ਵਾਂਗ ਚੌੜਾ ਵਾਂ ਸਤਾਂ ਅਕਾਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਚੌੜਾ, ਤੈਂ ਵਾਂਗ ਡੂੰਘਾ ਵਾਂ, ਸਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਵਾਂ !......ਓ ਸੋਹਣਿਆਂ, ਤੈਂਡੀ ਸੈਂਝ ਮੈਂ ਵਿਚ, ਤੈਂਡੀ ਬੂਝ, ਤੈਂਡੀ ਐਜ ! ਤੈਂਡੀ ਖੋਜ ਆ ਮੁਕੀ ਤੈਂ ਤੇ !......ਤੂੰ ਤੂੰ ਤੂੰ ਭੂਤ ਭਵਿਖ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਤੂੰ ਤੂੰ ਆਦਿ ਅੰਤ ਤੇ ਮਧ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਤੂੰ ਤੂੰ ਹਰਨ ਭਰਨ ਤੇ ਠਰਨ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਤੂੰ ਤੂੰ ਇਕ ਲਖ, ਤੇ ਸਵਾ ਲਖ ਵਿਚ !

ਓ ਅਗਿਣਤਿਆ, ਓ ਅਮਿਣਤਿਆ, ਤੈਂਡਾ ਗਜ਼ ਤੇ ਤੈਂਡਾ ਤਰੱਕੜ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਏਂ : ਤੈਂਡਾ 'ਨਾਮ' ! ਤੂੰ ਆਪੇ ਰਤੀ, ਆਪੇ ਮਾਸ਼ਾ, ਆਪੇ ਤੋਲਾ—ਓ ਅਣਮੋਲਿਆ, ਅਣਤੋਲਿਆ, ਤੈਂਡਾ ਤੁਲਾ ਤੇ ਤੋਲਹਾਰਾ ਤੈਂਡਾ ਆਪਣਾ 'ਨਾਮ' ਏ !

ਦਹਿਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਹੀ ਨੂਰ ਏ, ਤੇਰਾ ਹੀ ਖਲਿਆਰ ਏ, ਤੇਰਾ ਹੀ ਖੇੜਾ ਏ ! ਜਿਧਰ ਹੀ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤੈਂਡਾ ਹੀ ਜਲਵਾ ਜਗ ਮਗ ਕਰਦਾ ਏ, ਓ ਮਿਠਿਆ ਚੰਨਾ ! ਜਿਥੇ ਹੀ ਸੁੰਘਨਾ ਹਾਂ, ਤੈਂਡੀ ਹੀ ਸੁਗੰਧ ਲਪਟਾਂ ਮਾਰਦੀ ਮਿਲਦੀ ਏ, ਓ ਸੁਗੰਧ-ਗਜ ਚੰਦਣਾ ! ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਤੈਨੂੰ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਅਲਾਂਵਦਾ ਏ, ਵਾਯੂ ਫੱਰਰ ਫੱਰਰ ਵਿਚ, ਜਲ ਸਰਰ ਸਰਰ ਵਿਚ, ਤੇ ਰਾਵੀ ਦੀ ਬਾਂਕੀ ਥਰਰ ਥਰਰ ਵਿਚ—ਤੇ ਕਾਂ ਕੋਇਲਾਂ ਤੇ ਬੁਲਬੁਲਾਂ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਨਿਤ ਬੁਲਾਂਵਦੇ ਹਨ : ਕੀ ਹਾਥੀ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਤੇ ਕੀ ਮਖੀ ਦੀ ਭੂੰ ਭੂੰ, ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਹੀ ਝੀਣੀ ਬਾਣੀ ਏ, ਇਹ ਮੈਂ ਸੁਣੀ ਤੇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਪੁਣੀ ਏ ! ....ਥਰਾਟਾਂ, ਫੁਆਰੇ, ਜਵਾਰ-ਭਾਟੇ, ਇਹ ਤੇਰੀ ਦਿਲ-ਧੜਕਣ ਹਨ, ਤੇਰੀ ਓ ਸਦ-ਜੀਵੰਦਿਆ !

ਤੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਏਂ, ਪਰ ਅਜ ਤੈਂਡਾ ਰੂਪ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਬਿਮੋਹਿਆ ਹਾਂ, ਓ ਘੁੰਘਰਿਆਲੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲਿਆ ਘਨੀਸ਼ਿਆਮਾ ! ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਚੁੰਮਾਂ ! ਤੂੰ ਪੀਲੇ ਨੀਲੇ, ਹਰੇ ਭਰੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਆਵਨਾ ਏਂ, ਓ ਬਹੁਰੂਪੀਆ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਤਾੜਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਘੁਟ ਗਲੇ ਨਾਲ ਪੰਘਾਰਦਾ ਹਾਂ—ਓ ਸੋਤਲਾ, ਤੂੰ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਘੁਰਾੜੇ ਮਾਰਦਾ ਏਂ ਤੇ ਸਤੋਸਤਾਂਬਰੀ ਵਰਨ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਠਾਰਦਾ ਏਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਘ ਨਾਲ ਪਿਆਰਦਾ ਤੇ ਪੁਚਕਾਰਦਾ ਹਾਂ !......ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਘੁਟਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਘੁਟਦਾ, ਤੇ ਮੈਂਡੀ ਜੁਗਾਂ

ਦੀ ਬਾਕਵਟ ਲਾਂਹਵਦਾ ! ਓ ਕੁਤਬਤਾਤੀਆਂ ਕਢਣ ਵਾਲਿਆ ਮਿਠਿਆ ਚੰਨਾ ¡ ਓ ਚੂੰਢੀਆਂ ਵਢਣ ਵਾਲਿਆ ਵਡ ਨਖਟਿਆ ! ਓ ਗਰੀ ਛੁਹਾਰੇ ਖਿਲਾਵਣ ਵਾਲਿਆ ਗੁਰਮਾਲੂਆ ! ਓ ਨੂਰੀ-ਗੰਦਲਾਂ ਚੜ੍ਹਾਣ ਵਾਲਿਆ ਐਲੀਆ ! ਓ ਪੀਂਘਾ ਝਟਾਣੇ ਵਾਲਿਆ ਹਰਮਨ-ਖੋਇਆ ! ਓ ਇਛਾ-ਖੋਇਆ ! ਓ ਇਛਾ-ਪੂਰਨਿਆ, ਵੇ ਕਾਮ-ਧੇਨੂੰ-ਚੋਇਆ ! ਓ ਹਰਨ-ਭਰਨਿਆ, ਤੂੰ ਨਿਤ ਸੁਭਰ-ਭਰੋਇਆ !

ਤੇਰੇ 'ਸੋਦਰ' ਆਇਆ, ਕੀ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ? ਸਭ ਕੁਝ ਮੈਂਡਾ, ਜੋ ਕੁਝ ਤੈਂਡਾ ! ਤੂੰ ਦੁਧ-ਮਲਾਈਆਂ ਦਏਂ ਖਿਡਾਣੇ, ਤੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਏਂ ਨਿਤ ਮਖਾਣੇ, ਤੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਲਭਾਏਂ, ਓ ਜਾਣੀ ਜਾਣੇ ! ਛਾਤੀ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਚੁਕ ਬਹਲਾਏਂ, ਓਥੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਥਪਕ ਸੁਲਾਏਂ ! ਮੈਂ ਹੁਣ ਨਾ ਨਸਾਂ, ਹੁਣ ਨਾ ਭਜਾਂ—ਨਕ ਨਕ ਭਰਿਆ ਸਦ ਹੀ ਰਜ ਰਜ ਵੰਜਾ ! ਤੂੰ ਲਿਆਂ ਦੀ ਖਾਂਣ, ਮੈਨੂੰ ਤੈਂਡਾ ਹੀ ਮਾਣ ! ਤੂੰ ਦਾਤਾ-ਦਾਤਾਰ, ਮੈਨੂੰ ਤੈਂਡਾ ਹੀ ਬਿਰਧ-ਅਪਾਰ ! ਚੌ-ਚੁਗ ਵਸਾਂ ! ਦਹਦਿਸ ਆਵਾਂ, ਦਹਦਿਸ ਜਾਵਾਂ—ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਠੰਢੀਆਂ ਹੀ ਛਾਵਾਂ ! ਤੂੰ ਮੈਂਡਾ ਪਿਤਾ, ਤੂੰ ਮੈਂਡਾ ਮਾਤਾ—ਤੂੰ ਮੈਂਡਾ ਮਾਤਾ—ਤੂੰ ਮੈਂਡਾ ਭਾਪਾ, ਨਹੀਂ ਨੂਰੀ ਤੂੰ, ਮੈਂਡਾ ਆਪਾ ! ਆਪਾ ਇਥੇ ਉਥੇ, ਜਿਥੇ-ਕਿਥੇ !

ਹੂਟੇ ਹੂਟਾਂ, ਮੈਂਡਾ ਚਾਉ-ਨਿਖੁਟਾ ! ਮੈਂ ਘੋੜੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਰਸ਼ ਜਾ ਵੜਿਆ ! ਮੈਂ ਤੈਂਡਾ ਵਣਜਾਰਾ, ਵਣਜਾਂ ਮੈਂ ਖੰਪ-ਅਪਾਰਾ ਮੈਂਡੇ ਬੋਝੇ ਭਰੋਏ, ਮੈਂਡੇ ਖੀਸੇ ਜੁਗ-ਸਭੋਏ ! ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਰੋਵਾਂ, ਡਾਢੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਲੋਵਾਂ ! ਮਨ ਨੂੰ ਠਮੀਰਾਂ, ਓ ਰੱਬਾ ! ਘਰ ਵਿਚ ਸੋ ਘਰ, ਤੈਂਡਾ ਢਾਡੀ ਬੈਠਾ ਗਾਵੇ ਸੋਦੁਰ ! ਓ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ ਉਹ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ......ਉਹਦਾ ਚਾਉ ਘਨੇਰਾ ! ਭੂਤ-ਭਵਿਖ

ਦੋਵੇਂ ਸਮ-ਕੇਰਾ ! ਨਿਤ ਨਿਤ ਗਾਵੇ ਉਹ ਸਹਜ ਸਭਾਵੇ !

ਸੌ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਭੁਲਾ, ਆ ਲਥਾ, ਤੇਰਾ ਸੌਦਰ ਖੁਲ੍ਹਾ ! ਹੁਣ ਕੀ ਕਾਹੜੇ, ਹੁਣ ਕੀ ਪਵਾੜੇ ? ਸੁਖ ਦੁਖ ਕਹਾਂ ? ਨਹੀਂ ਭੁਖ-ਕੁਕ ! ਤ੍ਰਿਪਤ ਅਘਾਇਆ, ਸਦਾ ਵਿਗਸਾਇਆ ! ਰਜਾ-ਪੁੱਜਾ ਸਜਾ—ਗੁੜਾ !

ਆਖ ਨਾ ਸਕਾਂ, ਰਹਿ ਵੀ ਨਾ ਸਕਾਂ ! ਨਿਤ ਨਿਤ, ਨਿਤ ਨਿਤ, ਪਿਆ ਮੈਂ ਕੁਸਕਾਂ ! ਦਬੀ-ਜ਼ਬਾਨੇ ਕੁਝ ਕੁਝ ਆਖਾਂ ਤੂੰਹੇਂ ਸਮਝੇਂ ਗੂੰਗੇ ਦੀਆਂ ਝਾਖਾਂ ! ਮੈਂ ਬੜ ਬੜ ਕਰਦਾ, ਕਰ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸੰਗਦਾ ! ਤੂੰਹੇਂ ਹੀ ਜਾਣੇਂ, ਮੈਂਡੇ ਚਾਉ-ਅਣ-ਮੁਕਲਾਣੇ ! ਗੂੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ-ਭੈਣ ਜਾਣੇ, ਗੂੰਗੇ ਦੇ ਬੋਲ ਨਿਮਾਣੇ !

ਏਕੋ ਹੀ ਏਕੋ ਪਸਰਿਆ, ਹਭਿ ਪਾਸੇ ! ਏਕੋ ਆਗੇ, ਏਕੋ ਪਾਛੇ...—ਅਗਮ-ਨਿਗਮ ਘਰ ਬਾਛੈ ! ਤੂੰ ਲੁਕ ਲੁਕ ਆਵੇਂ, ਮੋਹਿ ਟੁੰਭ ਜਗਾਵੇਂ—ਮੈਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਜਾਗਾਂ, ਚਰਨੀ ਲਾਗਾਂ ! ਓ ਅਖ ਦੇ ਤਾਰੇ, ਕਿਉਂ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਮੁਨਾਰੇ—ਪੂਛਲ—ਬਧਾ ਗੂੰਜਾਵੇ ਜੈਕਾਰੇ !

ਤੂੰ ਅਗਮ-ਅਗੋਚਰ, ਮੈਂ ਤੈਂਡਾ ਕੂਕਰ—ਕੀ ਜਾਣਾਂ ਤੈਂਡਾ ਭਾਣਾ-ਸਤਾਣਾ ! ਇਕੋ ਹੀ ਜਾਣਾ, ਹਉ ਸਦ-ਕੁਰਬਾਣਾ-ਗੀਤ ਮਿਤ ਤੇਰੀ ਹੁਣ ਨਾ ਬਖਾਣਾਂ ! ਆਪੇ ਦਸੇਂ, ਆਪੇ ਵਿਗਸੇਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਾਲ-ਇਆਣਾ !

ਸੌਦਰ-ਵੜਿਆ,ਦੁਧ-ਬੁਧ ਚੜ੍ਹਿਆ—ਛਾਤੀ ਮੇਰੀ'ਚ ਚਾਉ ਅਣ-ਠਲਿਆ ! ਅਨੰਦ-ਫੁਹਾਰਾਂ ਵਗਣ ਦੁਧ-ਧਾਰਾਂ—ਖਿੜ ਗਈਆਂ, ਖਿੜ ਗਈਆਂ ਜੂਹਾਂ ਵੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ! ਰਸਿਕ ਰਸਕ ਗੁਨ ਗਾਵਾਂ ਮੈਂ ਬਾਰੇ-ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ, ਨਿਤ ਨਿਤ, ਚੌਜੁਗ ਸਾਰੇ......! ਚਾਉ-ਅਮੁਕਾ

ਫੱਪ ਫੱਪ ਕਰਦਾ ......ਥੰਬਾ-ਮੇਲ ਵਾਂਗੂੰ ਰਸਤੇ ਕਟਦਾ ! ਕੱਟ-ਕੋਟਾਨ ਜੁਗ ਗਲਤਾਨ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਣ ਨਾ ਵੇਖਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਪੇਖਾਂ ! ਤੂੰ ਏਕੋ ਏਕਾ, ਅਖੰਡ-ਬਿਸਮੇਕਾ ! ਬਿਸਮੋ-ਬਿਸਮ ਨਿਭ ਹਉ ਗੁਧੀ..... ਬੁਧੀ ਉਲਟਿ ਭਈ ਸਭ ਸਿਧੀ ! ਏਕੋ ਹੀ ਏਕੋ-ਏਕਾ ਹੀ ਏਕਾ......ਏਕਮ ਏਕਾ ਮੈਂ ਤੋਹਿ ਪਹਿਛਾਨਾ......ਓ ਏਕੰਕਾਰ ਹਉ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨਾ :

"ਏਕੋ ਏਕ ਪਛਾਨੀਐ, ਵਿਰਲਾ ਜਾਣੈ ਸੁਾਦ । ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਂ ਜਾਣੀਐ, ਨਾਨਕ ਸਭ ਬਿਸਮਾਦ !"

ਪਿਆਰੇ ਅੰਗ-ਸੰਗੀਓ ! ਕੀ ਕੋਈ ਰੌਸ਼ਨੀ ਮੈਂ ਉਪਰਲੇ ਅਖਰਾਂ ਦਵਾਰਾ ਇਸ ਗੂੜ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਪਾ ਸਕਿਆ ਹਾਂ ? ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਜਾਣੋ-ਜਿਤਨਾ ਦਸੋ ਉਤਨਾ ਹੀ ਥੋੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਅਖਰ ਸਾਨੂੰ ਇਉਂ ਚੁਭਦਾ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਵਡੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਲਫਾਫੇ ਤੇ ਚਿਠੇ ਦੂਰ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਸੀਂ ਸੋਹਣਾ-ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹਾਂ । ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਕੀ ਏ ? ਥੋੜਿਆਂ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਨੇਹਿਆ ਇਹ ਵੇ :

(੧) ਦਹਦਿਸਾਂ ਤੇ ਚਹੁ-ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਹੀ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੱਖ ਭਾਸਦਾ ਏ !

(੨) ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਅਣਠਲਿਆ ਚਾਉ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਇਉਂ ਉਮਲਦਾ ਏ, ਜੀਕਣ ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਂ ਦੇ ਥਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੁਧ-ਦੁਧ-ਅਣ-ਮੁਕਿਆ; ਚਾਉ-ਨਿਖੁਟਿਆ, ਨਿਤ-ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ, ਅਰਸ਼ੀਂ-ਚੜ੍ਹਿਆ !

(੬) ਇਸ ਚਾਉ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਤੇ ਖਾਣਿ ਕੀ ਏ ?
'ਨਾਮ'—ਅਨਾਮ !

'ਨਾਮ' ਓਹਦੀ ਅਬਚਲੀ ਕਿਰਨ ਏ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਅੱਧ-ਪੰਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਚਖੰਡ ਦਾ ਰਾਹ ਦਸਦੀ ਏ-ਇਹ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਅਕਾਲ ਦੀ ਮਿਠੀ ਲੋ ਬਖ਼ਸ਼ਦੀ ਏ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਪੌਹ ਫੁਟਾਲੇ ਵਾਂਗ ਇਹੋ ਬਨ-ਖੰਡ ਸਚਖੰਡ ਵਾਂਗ ਸਜਿਆ-ਧਜਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਏ ! 'ਨਾਮ' ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਤਾਂ ਤੇ ਅਕਹਿ ਤੇ ਨਿਰਮੋਲਕ ਹੈ—ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਗੰਮਵੀ ਦਾਤ ਦੀ ਹਾਲਾਂ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਬਾਣੀ' ਹੀ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂ ? ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਜੋ 'ਬਾਣੀ' 'ਨਾਮ-ਮੰਡਲ' ਤੋਂ ਆਂਵਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ 'ਨਾਮ ਦੀ' ਜੋਤ ਇਉਂ ਲਗੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਬੋਦੀ ਵਾਲੇ ਤਾਰੇ ਨਾਲ ਨੂਰ-ਗੁੱਥੀ ! ਹਰ ਇਕ ਨਾਮ-ਗੁੱਧਾ ਵਾਕ ਯਾ ਸ਼ਬਦ ਮਾਨੋ ਪਾਰਸ ਦੀ ਡਲੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਾ ਰਗੜਨ ਨਾਲ ਗੁਝੀ ਬਿਜਲੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਮਰਣ ਇਸ ਮੰਜ਼ਲ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੈ ਕਰਦਾ ਹੈ—ਪਰ 'ਬਾਣੀ' ਦੋਵਾਂ ਫੰਗਾਂ ਉਪਰ ਹੀ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ !... ਓ ਬਾਣੀਏ, ਨਾਮ-ਸਮਾਣੀਏ, ਗਰੁੜ ਤੂੰ ਏਂ ਤੈਂ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਮੈਂਡਾ ਭਗਵਾਨ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਆਂਵਦਾ ਤੇ ਅਜਾਮਲ ਸੰਵਾਰਦਾ, ਤੇ ਬੈਕੁੰਠ ਲੈ ਜਾਂਵਦਾ ਏ ! ਸੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਉਤਾਂਹ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ! ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੂੰ ਨਵ-ਵਿਆਹੀ ਦੇ ਬੈਠਣ-ਬਿਠਾਣ ਲਈ ! ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੂੰ-ਸੋਨੇ ਦਾ ਸਚੜਾ ਆਸਣ ਨਿਰਬਾਸਣ ਤੂੰ ! ਓ ਬਾਣੀਏ, ਨਾਮ-ਮਧਾਣੀਏਂ, ਤੂੰ ਸਭ ਜਗ ਨੂੰ ਰਿੜਕੇਂ, ਵਿਚੋਂ ਨੂਰ-ਬੂਰ ਕੱਢੇਂ ਕਿਣਕੇ ! ਸਤਜੁਗ ਦਾ ਮਿਠਾ-ਮਾਖਣ ਤੂੰ ਖਾ ਲੈ, ਖਾ ਲੈ ਓ ਵੀਰ, ਇਹ ਇਹ ਭੋਜਨ ਅਗੰਮ੍ਹ !......ਬਾਣੀ ਅਰਸ਼ੀ ਜਿਸ ਸਪਰਸ਼ੀ, ਬਾਣੀ

'ਨਾਮ'-ਖਾਣੀ ਜਿਸ ਬਖਿਆਣੀ .....ਕੇਹਤੇ-ਸੁਨਤੇ ਦੋਵੇਂ ਫਲਤੇ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲ ਆ ਹਿਰਦੇ ਕੋ ਜਿਉ ਮਲਤੇ ! ਪਾਰਸ-ਕਲਾ ਕੋਈ ਕਿਕੰ ਬਖਾਨੇ ?

ਬਾਦਲ ਕਾਲੇ ਵਾਹ ! ਹਰੇ-ਭਰੋਏ !
ਸੂਹੇ-ਲਾਲ ਤੇਜੁ ਸਦ ਸਦ ਚੋਏ,
ਤਪਤ ਬੁਝੇ, ਸੀਤਲ ਜੋ ਭਰਮੋਏ,
'ਨਾਮ'-ਨਹਾਏ ਤੋਂ ਚੌ-ਜੁਗ ਸੋਏ !

ਬਾਣੀ ਏ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਨਿਮ੍ਹੀ ਮਧਾਣੀ, ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਨਾਮ-ਬੂਰ ਖਿਚ ਕੇ ਕਢਣਾ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਮ੍ਰਥਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਚਕਰ ਲਾਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਦਈਏ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਸਤੇ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਏ !

ਪਰ .....ਜਦ ਨਦਰੀ ਦੀ ਨਦਰ ਨਾਲ ਓਹ 'ਨਾਮ-ਸੂਰਜ' ਅੰਦਰ ਆ ਚੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਗਲਾਂ ? ਚਾਰੇ-ਚਕ ਫਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਗੀਰਾਂ ! ਫਿਰ ਆਵਾਗਵਣ ਕਿਥੇ, ਸਦਾ ਹੀ ਥਿਰ-ਥੀਵਣ ! ਸੂਖ ਦੂਖ ਕਿਥੇ ਸਦਾ ਹੀ ਅਨੰਦ ! ਫਿਰ ਕਾਲ ਕੀ ਤੇ ਅਕਾਲ ਕੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਇਕੋ: ਏਕੰਕਾਰ :—

ਏਕੰਕਾਰ ਦਹਦਿਸ ਤੂਏਂ ਹੀ ਛਾਇਆ।
ਏਕੰਕਾਰ ਚੰਹੁ ਜੁਗੁ ਏਕੋ ਹੀ ਸਮਾਇਆ।
ਏਕੰਕਾਰ ਕਾਲ-ਅਕਾਲ ਮਧ-ਮਿਆਨੇ।
ਏਕੰਕਾਰ ਆ ਭਰੇ ਊਣੇ ਜੋ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ।

ਏਕੰਕਾਰ ਤਉ ਫਿਰ ਕਵਣ ਗਰਬ-ਗਹੇਲੀ।
ਏਕੰਕਾਰ ਤਾਂ ਜਾਂ ਸਦ ਸਦ ਹੁਰਿਆ।
ਏਕੰਕਾਰ ਤਾਂ ਜਾਂ 'ਨਾਮ' ਮੁਖ ਕੁਖ ਭਰਿਆ।
ਏਕੰਕਾਰ ਦੀਸੇ ਤੋ ਵਾਹ! ਵਾਹ! ਭਾਈ।
ਏਕੰਕਾਰ ਅਰਥ ਨਾ ਕਥਿਆ ਜਾਈ।
ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤਬ ਹੀ ਜਾਨੀਏ,
ਏਕੰਕਾਰ ਜਬ ਆਏ।
ਗੁਣ ਬੇਅੰਤ ਜੋ ਅਨੰਤ ਹੈਂ;
ਗੋਲ ਮੋਲ ਬਸ 'ਏਕੁ' ਰਹਿ ਜਾਏ।
ਏਕ ਗੋਲ ਮੋਲ ਕਿਸ ਕੋ ਕਹੋ;
ਯਿਹ ਬਤਾਵੋ ਮੋਹਿ ਓ ਭਾਈ!
ਏਕੁ ਤਉ ਜਉ ਦੀਸੇ ਨਾ ?...
ਆਦ ਅੰਤ ਗਿਣ ਮਿਣ, ਨਾ ਛਾਈ-ਮਾਈ!
ਵਾਹ ਵਾ, ਵਾਹ ਵਾ, ਵਾਹ ਤੂੰ,
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇਰਾ ਨਾਉਂ,
'ਨਾਮ' 'ਅਨਾਮ' ਦਿਖਲਾਇਆ,
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲ ਸਦ ਜਾਉ।
'ਨਾਮ' 'ਨਾਮੀ' ਦੋਏ ਏਕ ਹੈ,
ਭਿਨ ਭੇਦ ਨਾਹੀਂ ਕੋਇ।
'ਨਾਮ' ਰੁਣ ਝੁਣ ਸਦ ਕਰੇ,
'ਨਾਮੀ' ਤੋ ਸਚਦਾ ਨੰਦ ਹੋਏ!

ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇਰੇ ਬੇਅੰਤ ਗੁਣ ਹਨ—ਤਾਂ ਤੇ ਤੇਰੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਝਾਕੀਆਂ ਹਨ : ਕਦੀ ਤੂੰ ਅਨੰਦੀ ਬਣ ਕੇ ਆਵਨਾ ਏਂ, ਕਦੀ ਨਗਨੰਦੀ, ਕਦੀ ਸਤ, ਕਦੀ ਸਚ, ਕਦੀ ਚੇਤੰਨ ਖਾਣ ਕਦੀ ਸਰਬ ਜਿੰਦ ਜਾਨ—ਤੂੰ 'ਓਅੰਕਾਰ' ਬਣ ਕੇ ਸਭ ਜਗਤ ਬਣਾਂਦਾ ਤੇ ਖਿੜਾਂਦਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜਗਤ ਤੋਂ ਓਹਲੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰਾ ਰੂਪ ਰੇਖ ਰੰਗ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜੋ ਤੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ, ਪਰ ਕੀ ਫਿਰ 'ਓਅੰਕਾਰ' ਤੇ 'ਨਿਰੰਕਾਰ' ਦੋ ਹਨ, ਜਿਕਣ ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਿਨ ਹੋਂਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਚਰਖੇ ਦੇ ਦੋ ਮੁਨੈ ? ਨਹੀਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ 'ਏਕੰਕਾਰ' ਏ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਲ ਤੇ ਅਕਾਲ, ਓਅੰਕਾਰ ਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੋਵੇਂ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਿਰਗੁਣ ਤੇ ਸਰਗੁਣ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਾ ਸਮਾਂਦੇ ! ਏਹਨੇ ਸਭ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਦਰਸ਼ਨ ਅਖਵਾਂਦਾ—ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਕਲਵਾਂਜਾ। ਏਕੰ—ਕਾਰ' ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਕ ਹਨ, ਪਰ ਏਕੰਕਾਰ ਦੀ ਅਖ ਸ਼ਿਰਫ਼ ਏਕਤਾ ਵਲ ਹੈ, ਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਏਕਤਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਲੂੰ ਲੂੰ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਖਿੜਾਨ ਵਾਲੀ ਵਾਹ ! ਵਾਹ ! ਸਤਾ ਹੈ—ਬਸ ਇਸ ਵਲਵਲੇ-ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤ ਵਸਦੇ ਰਸਦੇ ਖੇਡਦੇ ਹਸਦੇ ਹਨ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ .... ਵਾਹਵਾ ...... ਵਾਹ ਹੈ...... ਕਥੇ ਨਾ ਵੇਦ-ਪੁਰਾਨ !

ਵਾਹਿਗੁਰੂ .. .. ਜਿਨ ਦੇਖਿਆ......... ਰੋਮ ਰੋਮ ਸੋਮਿ ਗ਼ਲਤਾਨੁ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ......... ਵਾਹਵਾ ਵਾਹ ਹੈ......... ਹਰਨ ਭਰਨ ਕਰੇ ਆਪੁ !

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ......ਫਿਰ ਕੈਸੇ ਸੰਤਾਪੁ ?

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਲਵੇ ...... ਕੂਲੇ ਕੂਲੇ ਬਾਂਕੇ ਕੇਸ !

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪੇਖਿ, ਮਿਲਿਓ ਬਿਬੇਕ, ਅਬ ਚਹੁ ਜੁਗ ਮੇਰੋ ਦੇਸ !

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿਤ ਕਹੋ.........ਰਸਨਾ ਚਾਖੋ ਚਾਖੁ !

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬਿਨ ਕਿਨਕ ਨਾ ਜੀਵਣਾ.........ਇਹੀ ਲਗਾਵੇ ਮੋਹਿ ਲਾਖੁ !

ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ.........
ਬਾਰੰਬਾਰ ਚਿਤਾਰੁ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਿਸ ਪੇਖਿਆ ਹਉ
ਸਦਕੇ ਸਦਵਾਰੁ ।
ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ,
ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ, ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ !!

ਸਭ ਕੁਝ ਸੋਹਣਾ

ALL TRAINS FIGURED

ਓ ਕੂਲਿਆ, ਓ ਗੋਰਿਆ, ਓ ਨੂਰ-ਬੂਰਾ, ਜਦ ਦਾ ਤੂੰ ਡਿਠਾ ਤਦ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ੈ ਕੁੱਬੀ ਨਾ, ਕੋਝੀ ਨਾ, ਕਾਣੀ ਨਾ ! ਤੈਂਡੀ ਲਾਲੀ ਹਭ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਚੇ ਪੈਂਦੀ ਰਾਤੀਂ ਤੇ ਦਿਨੇ, ਖਿਣ ਖਿਣ, ਦਿਸਾਵਿਸਾ ਹਭ ਯੁਗ ! ਓ ਸੋਹਣਿਆ, ਜੀ ਕਰਦਾ ਏ ਜੋ ਹਭ ਕੁਝ ਚੁੰਮਾਂ, ਚੁੰਮਾਂ ਚੁੰਮ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਆਙਣ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਸਵਾਰ ਕੇ ਰਖਾਂ—ਪਰ ਜਿਥੇ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ ਓਥੇ ਹੀ ਰਾਸ ਹੈ : ਹਰ ਚੀਜ਼ ਤੈਂਡੇ ਆਵਣ ਨਾਲ ਲਿਸ਼ਕੀ ਪੁਸ਼ਕੀ ਹੋਈ ਤੇ ਆਪ ਸਵਾਰੀ ਹੋਈ। ਨਾ ਹੁਣ ਰੋਗਨ ਲਾਣ ਦੀ ਲੋੜ, ਨਾ ਚਮਕਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ! ਹੇ ਸੰਸਾਰ, ਤੂੰ ਆ ਜਾ ਸਾਰਾ ਇਕ ਵਡਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਏਂ ਮੈਂਡੇ ਹਥ ਪਈ ਆਰਸੀ ਤੇ ਤੈਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰਾ ਟੋਹ ਟੋਹ ਕਰਦਾ ਨਿਸੰਗ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਜਿਥੇ ਜਾਈਏ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਉਚਾਣਾਂ ਤੇ ਚਟਿਆਣਾਂ ਤੇ ਡਿਗਿਆਣਾਂ ਤੇ——ਅਜ, ਕਲ, ਪਰਸੋਂ—— ਹਰ ਥਾਂ ਹਰ ਜਾ—ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ——ਨਿਤ ਨਿਤ !

ਓ ਸੋਹਣਿਆ ਤੈਂ ਕੀ ਤਕ ਕੇ ਹੋਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਕੀ ਕੀ ਭਾਲਦਾ——ਤੈਂ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਸੋਹਣਾ ਕੁਝ ਨਾ——ਤੈਂ ਤੋਂ ਵਖ ਵੀ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ। ਊਦੇ ਸਾਵੇ, ਨੀਲੇ ਪੀਲੇ ਸਭ ਮੋਹਣੇ ਨੇ

ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ, ਓ ਸੋਹਣਿਆ, ਤੈਂਡੀ ਨਾਮ-ਮੁੰਦਰੀ ਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ—ਪਰ ਕੀ ਏ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨਾਮ-ਮੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ। ਓ ਸੋਹਣਿਆ, ਹੁਣ ਉਲੀ, ਗੁਲੀ, ਜੁਲੀ, ਕੁਲੀ ਸਾਰੇ ਮਿੱਠੇ ਲਗਦੇ ਹਨ—ਉਲੀ ਤੂੰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾਈ ਏ ਜੇ ਸਾਵਣ ਦਾ ਤੇਜ ਤੇ ਜਲਾਲ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਜਿਹਾ ਕਰ ਵਿਖਾਏਂ ਤੇ ਕੁਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਤੂੰ ਵਸੇਂ ਜੁਲੇ ਓੜ੍ਹ ਕੇ, ਤੇ ਬਾਜਰੇ ਦੇ ਸਿਟੇ ਤੇ ਗੁਲੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਤੂੰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੇਂ! ਓ ਬਹੁਰੂਪੀਆ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹੁਣ ਖੂਬ ਸਿਆਣਦਾ ਹਾਂ—ਤੈਂਡੇ ਵੇਸ-ਭੇਸ ਮੈਨੂੰ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ, ਬੜਬੜਾ ਕੇ ਵੀ ਤੈਂਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਤੌਖਲੇ ਹੁਣ ਕੇਹੇ ?

NO MORE HEARTOCHES

ਓ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਚੰਨਾ! ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਏਂ, ਓਹ ਜਦ ਤੂੰ ਕਰਨਾ ਏਂ ਫਿਰ ਤੌਖਲਾ ਤੇ ਤਸੀਹਾ ਕਿਹਾ ? ਜਿਸ ਗਲ ਨੇ ਜਿਸ ਵਕਤ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਨਾ ਇਕ ਖਿਣ ਅਗੇ ਨਾ ਇਕ ਖਿਣ ਪਿਛੇ; ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ; ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁਸਤੀ ਏ, ਮੈਂ ਤਿਆਰ-ਬਰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਜਿਥੇ ਭੇਜੇ ਜਿਥੇ ਜਾਵਾਂ, ਜੋ ਦੇਵੇਂ ਸੋ ਖਾਵਾਂ, ਜੋ ਆਖੇਂ ਸੋ ਕਾਰ ਕਮਾਵਾਂ......ਆਵਾਂ ਜੇ ਆਖੇਂ ਤੇ, ਜਾਵਾਂ ਜੇ ਸਦ ਘਲੇਂ

ਤਾਂ, ਆਵਾਗਵਨ ਹੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਜੀਕਣ ਕਵਲ-ਫੁਲ ਵਾਸਤੇ ਚਿਕੜ ਤੇ ਖੋਭਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ !

ਤੂੰ ਹਰ ਥਾਂ, ਹਰ ਜਾ, ਰਾਤ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਛਾਤੀ ਲਗਾ ਕੇ ਰਖਦਾ—ਘਾਹ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਵਿਚ, ਚੰਬੇ ਦੀ ਚਿਟੀ-ਭਾ ਵਿਚ, ਗੁਲਾਬ ਦੀ ਗੁਲਾਬੀ-ਖੇੜੇ ਸਭ ਵਿਚ ਤੂੰ ਏਂ—ਤੇ ਮੋਈ ਹੋਈ ਨਿਮ੍ਹੀ ਮਿਟੀ ਵਿਚ ਵੀ ਤੂੰ ਆਪੇ ਵਸਨਾ ਏਂ—ਤੇ ਰੂੜੀ ਅਤੇ ਖਾਦ ਵਿਚ ਵੀ ਤੇਰਾ ਸਵਾਦ ਏ, ਜੋ ਮੈਂ ਚਖ ਡਿਠਾ ਏ।

ਅੱਗਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ, ਬੰਬ ਚਲਦੇ ਨੇ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤਬਾਹ ਹੋਂਦੇ ਨੇ—ਹੋਂਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਪਏ ਹੋਵਣ—ਕੀ ਰਾਵਣ ਦੀ ਸੋਨੇ-ਲੰਕਾ ਸੜਨ ਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਾਹੜਾ ਯਾ ਸਾੜਾ ਏ ? ਓ ਬਾਪੂਆ, ਜੋ ਕੁਝ ਤੂੰ ਕਰਨਾ ਏਂ ਤੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਰਨਾ ਏਂ ਓਹੋ ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਏ ! ਜਦ ਬੂਟਿਆਂ ਤੇ ਪਤਝੜ ਦੀ ਬਹਾਰ ਆਂਵਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਪਤਰ ਤੇ ਫਲ ਫੁਲ ਗਿਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਤੇਰੇ ਪਲਸੇਟੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੋਇਟਾ ਜਿਹਾ ਆ ਜਾਵੇ ! ਤੇ ਇਕ ਖਿਣ ਵਿਚ ਨੇਸਤ-ਨਾਬੂਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ! ਨਦੀਆਂ ਵਿਚ ਟਿਬੇ ਤੂੰ ਵਿਖਾਵੇਂ—ਤੇ ਜਲਾਂ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਰਸੇਂ, ਵਸੇਂ, ਤੇ ਹਸੇਂ, ਓ ਮਾਲਕਾ ! ਤੂੰ ਵੇਪਰਵਾਹ, ਓਹ ਕਰੇਂ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਭਾਵੇ—ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਤੂ ਕਰੇਂ ਮੈਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਲਗੇ !

ਆਫ਼ਤਾਂ, ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਤੇ ਤਾਊਨਾਂ ਵੀ ਆਵਣ—ਇਹ ਤੈਂਡੀਆਂ ਗਰਮ ਹਵਾਵਾਂ ਜੀਕਣ ਰੇਤਲੇ ਸਹਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿਮੂਮਾਂ ਪਰ ਜਿਥੇ ਚੰਦਨਵਾੜੀ ਵਿਚੋਂ ਬੁਲੇ-ਸੀਤਲ ਆਵਣ, ਤਿਥੇ ਤਿਥੇ ਇਹ ਧੁਪ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਛਾਂ ਵੀ ਆਵੇ—ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਗੁਲਾਬ ਲਭੇ ਉਥੇ ਉਥੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਡਾ ਵੀ ਆਵੇ

ਤੇ ਚੁਭੇ-ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਰੋਵਾਂ ਤੇ ਕੁਸਕਾਂ, ਤੇ ਚੁਸਕਾਂ ? ਓ ਜਾਣੀ-ਜਾਣ ਮੋਹਰਨਾਂ, ਤੂੰਏਂ ਜਾਣੇਂ ਜੋ ਚੰਗਾ ਏ, ਜੋ ਹੋਣਾ ਏਂ, ਜੋ ਕਰੇ. ਸੋਈ ਵਾਹ ਵਾਹ— ਸਦ ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਉਤਪਤ ਪਰਲੋ ਇਹ ਤੇਰੇ ਦੋ ਝਾਂਵਲੇ-ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਵਾਂ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝਾ : ਤੈਂਡਾ ਨਾਮ !

ਤੈਂਡਾ ਭਾਣਾ

THEY WILL I WILL

ਓ ਵੇਪ੍ਰਸਾਹ ਵਡ-ਬਾਪੂਆ ! ਮੈਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਜਾਣਾਂ, ਬਸ ਇਕੋ ਹੀ ਗਲ ਜਾਣਾ : ਤੈਂਡੇ ਤੱਰ ਤੇ ਜੀਂਵਦੇ ਥੰਮ : 'ਨਾਮ' ਨਾਲ ਚਿਮਟਣਾ ਜਾਣਾ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਵਾਂਙ——ਜੇ ਇਹ ਤਤਾ ਏ, ਤਾਂ ਹੋਵੇ : ਜੇ ਇਹ ਠੰਡਾ ਵੇ ਬਰਫ ਵਰਗਾ ਤਾਂ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਇਹ ਭਖਦੀ ਲਾਟ ਏ ਸਾੜਨ ਵਾਲੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਕਿਧਰ ਜਾਵਾਂ ? ਇਹ ਥੰਮ ਦੇ ਸਥਿਰ ਇਹ ਨਾਮ–ਨਾਭਿ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਗੇੜਾਂ ਵਿਚ ਏ, ਕਦੀ ਉਤੇ ਕਦੀ ਰਲੇ ਗੇੜੂ ਖੂਹ ਵਾਂਙ, ਇਸ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਫੜਾਂ ਤੇ ਕੀ ਫੜਾਂ ? ਓ ਵਡ-ਬਾਵਾ, ਹੁਣ ਓਹੋ ਕਰਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਦਸੇਂ, ਜੋ ਤੂੰ ਅਖਾਂ ਅਗੇ ਲਿਆ ਰਖੇਂ .? ਪਾਣੀ ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਟੁਰਦਾ ਏ, ਭਜਦਾ ਏ——ਇਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖਿਚਦਾ ਏ ਤੂੰ ਆਪ ! ਈਕਣ ਹੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਤੈਂਡੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਵਗ ਵਗ ਪਵਾਂ, ਹੁਣ ਹਉਮੈ ਦੇ ਭੰਵਰ ਚਕਰ ਯਾ ਗਰਕਾਬ

ਨਹੀਂ ! ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਸਦਾ ਲੋ ਏ—— ਤੀਕਣ ਹੀ ਓ ਪਿਆਰਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਮਿੰਟ-ਸਕਿੰਟ ਤੇਰੀ ਕੋਈ ਲੋ ਏ——ਤੈਂਡਾ ਮਿਠਾ ਚਾਨਣ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਟੋਇਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢਦਾ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਨੂਰੀ-ਕਿਰਨਾਂ ਤੇ ਬਿਮਾਨ ਨਿਆਈਂ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਫਿਰਾਂਦਾ ! ਓ ਸੋਹਣਿਆਂ, ਤੂੰ ਆਪੇ ਰਾਹ ਦਸੇਂ, ਆਪੇ ਹਰ ਪਾਸੇ—ਚੌਂ ਜੁਗ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਹੀ ਚਾਰ ਚੌਰਾਹੇ, ਤੇ ਤੇਰੀਆਂ ਹੀ ਛਤਰ-ਛਾਵਾਂ !

ਹੁਣ ਸੋਚ ਨਹੀਂ, ਅਸੋਚ ਦੇ ਘਰ ਵਸਨਾ ਹਾਂ——ਜੋ ਸੋਚਾਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ, ਪੜ੍ਹਦਾ ਤੇ ਕਰਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਓਹ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਅਣਸੋਚਿਆ ਕਰਾਏਂ ! ਓ ਜਾਣੀ-ਜਾਣ ਚੰਨਾ ! ਕੀ ਨਦੀ–ਨਾਲੇ ਸੋਚ ਕੇ ਵਗਦੇ ਹਨ, ਯਾ ਪਵਨ ਵਿਚ ਫਰਾਟੇ ਸੋਚ ਕੇ ਆਂਵਦੇ ਹਨ ? ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕੁਝ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਹੋਂਦਾ ਏ ਓਹ ਸਹਜ–ਸੁਭਾ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਸੋਚਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ ਨਿਮੋਝੂਣ ਹੋ ਖਸਾਂ–ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਉਪਰ ਉਪਰ ਤਰਾਂ ? ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਤੈਂਡੇ ਭਾਣੇ ਦੇ ਖੰਭ ਹਨ–ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਤੂੰ ਪਿਛੋਂ ਫੂਕ ਭਰੇਂ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮੈਂ ਟੁਰ ਪਲਸੇਟੇ ਲਾਵਾਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਾਂ, ਕਦੇ ਗਗਨ ਵਲ ਜਾ ਚੜ੍ਹਾਂ, ਕਦੇ ਹੇਠਾਂ ਆਪਣੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਨੂੰ ਧਾਵਾਂ—ਕੀ ਮੇਰਾ ਆਲ੍ਹਣਾ ਹੁਣ ਹਭ, ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਨਹੀਂ ? ਅਟਾਰੀਆਂ, ਕਿੰਗਰੀਆਂ ਤੇ ਮੁਨਾਰੇ ਯਾ ਤਾਰੇ ਹੀ ਸੋਹਣੇ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਕੇਡੇ ਵਡੇ ਤੇ ਕੇਡੇ ਉਚੇ ਹਨ : ਟੋਇ, ਤਲਾ ਤੇ ਖੋਭੇ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਸਾਂਝੇ ਵਸੀਏ—ਤੈਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਇਆ ਜੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ।

ਜਦ ਤੋੜੀ ਤੈਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਭਿਨ ਸਾਂ, ਤਾਂ ਉਤਾਂਹ ਚੜ੍ਹਨ

ਦਾ ਚਾਉ ਸੀ, ਹਾਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬਹਿਣ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਰਦਨ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਦਾ, ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਅਾਂਬਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ, ਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਖੋਹਣ ਦਾ ਪਰ, ਜਦ ਦਾ ਤੂੰ ਨਫ਼ਰੀ ਆਇਆ ਤਦ ਦਾ ਇਹ ਤੋਖਲਾ ਵੀ ਗਿਆ–ਉਤਾਂ ਤਾਂ ਚੜ੍ਹਾਂ ਜੇ ਤੂੰ ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇਂ ! ਓ ਲਾਲਣਾ ਜੇ ਤੂੰ ਬਲਿਰਾਜ ਵਾਂਙ ਮੈਂਡੀ ਡਿਊਟੀ ਹੇਠਾਂ ਨਰਕ ਦੇਸ ਵਿਚ ਲਾਵੇਂ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਬਥੇਰਾ ਖ਼ੁਸ਼-ਉਏ ਤੈਂਡਾਂ-ਸਵਾਰਿਆਂ ਹੁਣ ਨਾ ਡੇਗਾਂ-ਇਕੋ ਹੀ ਸਮਝਦਾ !

ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ

NO MORE KARMA TRAP

ਇਹ ਵੀ ਖ਼ਤਰਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕਧਰੇ ਇਹ ਸਰੀਰ-ਚਰਖਾ ਢਿੱਲਾ ਪੈ ਕੇ ਬੰਦ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ! ਓ ਪਿਆਰਿਆ ਜਦ ਤੂੰ ਗਿਣ ਕੇ ਸਵਾਸ ਦਿਤੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਕ ਸਵਾਸ ਵੀ ਵਧ–ਘਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਓਹੋ ਹੋਣਾ ਜਿਹਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਭਾਣਾ-ਟੁਟੀ ਹੋਈ ਠੀਕਰੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੀ ? ਇਸ ਕਚੇ ਘੜੇ ਨੇ ਤਾਂ ਅਜ ਵੀ ਟੁਟਣਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਟੁਟਣਾ, ਫਿਰ ਟੁਟ ਕੇ ਬਣਨਾ ਤੇ ਨਿਤ ਬਣਨਾ ! ਮੈਂ ਕੋਈ ਮਿਟੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਸੁਸਰੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੇ ਢੇਹ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਕੇ ਸੈਂ ਜਾਣਾ ਏਂ—ਮੈਂ ਤਾਂ ਘਾੜਾ ਹਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਘੜਨ ਵਾਲਾ, ਘੁਮਿਆਰ ਮੈਂ ਮਿਟੀ ਦਾ ਥੱਬਾ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਠੱਪਾ ਮੈਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪੇ ਮੁੜ ਬਣਾਣ

ਵਾਲਾ ! ਜੀਕਣ ਮਧੁਕਰ ਰਾਜਾ (Queen of Bees) ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਓਥੇ ਓਥੇ ਨਵ-ਛੱਤੇ ਬਣਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ-ਤੀਕਣ ਹੀ ਮੈਂਡੀ ਜਿੰਦ-ਰਾਣੀ ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਿੱਥੇ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਉਥੇ ਨਵੇ ਰੂਪ, ਰੇਖ ਤੇ ਰੰਗ !

ਉ ਮੰਨ ਤੂੰ ਹੁਣ ਚੇਰੇਨ ਏਂ ਕੋਈ ਹੀਰਾ, ਕੋਈ ਪੰਨਾ, ਕੋਈ ਚੂਨੀ, ਤੂੰ ਹੋਇਆ ਜੋ 'ਨਾਮ' ਵਿਚ ਗੁੱਧਾ ਤੇ ਚਰਨ-ਕਮਲ ਛੱਤਾ ! ਓ ਵੱਡ-ਬਾਬਾ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਅਹੋ ਕਰਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਕਰਾਏਂ, ਤਿਵ ਨਚਾਂ ਜਿਵ ਤੂੰ ਤਾਰ ਹਿਲਾਏਂ-ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ : ਮੈਂ ਰੂੜਾ ਗੂੜਾ-ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੇ ਤੈਂ ਵਿਚ ਸੀ ਝੂੜਾ !

ਹੇ ਮੌਤ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ? ਹੇ ਅਗਨੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਜਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ! ਹੇ ਸਿੰਧ ਸਾਗਰੋ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਡੋਬ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ! ਓ ਕਰਦੋ, ਕ੍ਰਿਪਾਨੋ ਤੇ ਖੰਡਿਓ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਟ ਵਢ ਤੇ ਟੁੱਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ—ਹੋਇਆ ਜੇ ਮੈਂ ਅਖੰਡ-ਜੋਤਿ ਨਾਮ ! ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸਦ-ਜੀਂਵਦਾ, ਸਦ ਸਦ ਸਥਿਰ 'ਨਾਮ' ਹਾਂ, ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ, ਓਪ-ਪੋਤਿ, ਨਿਤ-ਗੁਲਾਲ, ਨਿਤ-ਨਿਹਾਲ, ਸੈਭ-ਸੱਤਾ ! ਮੈਨੂੰ ਕੌਣ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕਦਾ ਏ ?—ਓ ਧਰਮਰਾਜ ਤੂੰ ਪਿਛੇ ਹਟ ਜਾ ! ਤੂੰ ਤਕ ਡਰਾਵੰਦਾ ਸੈਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰੜੇ ਸੰਗਲ ਖੜਕਾਂਵਦਾ ਸੈਂ, ਤਦ ਤਕ ਮੈਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕਾਹੜਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਕੀਤਾ, ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ; ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ 'ਨਾਮ-ਮੌਜ' ਵਿਚ ਉਠਦਾ; ਬੈਠਦਾ; ਖੇਡਦਾ; ਭੱਜਦਾਂ ਤੇ ਟੁਰਦਾ ਹਾਂ;- ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਨਿਰ-ਬੀਜੇ ਜਿਹਾ ਕਿ ਬੇਦਾਨਾ ਅੰਗੂਰ ਯਾ ਜੀਕਨ ਕੇਲਾ-ਫਲੀ ਬਿਨਾਂ ਬੀਜ ਦੇ ਹੋਂਦੇ ਹਨ ! ਮੇਰੀ ਅਮਰ-

ਵੇਲ ਹੁਣ ਬੀਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਹਜ-ਸੁਭਾ ਵਧਦੀ ਏ, ਇਸ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਆਦ ਏ ਨਾ ਅੰਤ ਏ ! ਇਹ 'ਨਾਮ' ਦੀ ਚੰਦਨਵਾੜੀ ਏ ! ਓ ਕਰਮੋ ਤੁਸੀਂ ਕੁਝ ਇਉਂ ਝੜ ਗਏ ਜੀਕਣ ਪੱਤਝੜ ਵੇਲੇ ਪੱਤਰ ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਤੋਂ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ——ਪਰ ਓਹ ਤਾਂ ਟੁੰਡ ਮੁੰਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਫਿਰ ਕੀਕਣ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਗਿਆ ? ਭਾਈ ਇਉਂ ਜੀਕਣ ਕਮਲ ਫੁਲ ਯਾ ਮੁਰਗਾਬੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਨਿਰ-ਲਪ ਏ—ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਜੀਕਣ ਮੇਰੇ ਫੇਫੜੇ ਵਾਯੂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ, ਵਾਯੂ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਫੁਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵਾਯੂ ਦੀ ਪਕੜ-ਧਕੜ ਤੋਂ ਪਰੇ ਤੇ ਅਗੋਚਰ ਹਨ ਮੈਂ ਨਹਿੰਗ ਹਾਂ——ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਡਦਾਂ— ਤੀਕਣ ਜੀਕਣ ਸਤਰੰਗੀ-ਪੀਂਘ ਅਸਮਾਨ ਅਧ-ਮਧ ਵਿਚ ਟੰਗੀ ਹੋਈ ਹੋਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾ ਹੇਠੋਂ ਕੋਈ ਥੰਮ, ਨਾ ਉਪਰੋਂ ਕੋਈ ਲਟਕਾਣ ਵਾਲੀ ਡੋਰੀ ! ਤੀਕਣ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੈਂਗਾਂ ਤੋਂ ਆਂਵਦਾ ਜਾਂਵਦਾ ਤੇ ਹੂਟੇ ਹੂਟਦਾ ਹਾਂ, ਝੱਝਣ ਝੂ !——ਓ ਕਰਮੋ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਹਜ-ਸੁਭਾ ਦਾ ਚੱਕਰ-ਜਲਿਆ ! ਸੂਰਜ ਗਰਮ ਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨੂਰ ਦੀ ਪੁੰਜ ਏ ਓਹਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਅਣ-ਖੇਚਲੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਨੇ, ਹਾਂ ਸਹਜ-ਸੁਭਾ !

ਸਹਜ-ਸੁਭਾ
SPONT ANEITY SUBLIME

ਓ ਸਹਜ-ਅਵਸਥਾ, ਤੇਰਾ ਵਰਣਨ ਕੀਕਣ ਕਰਾਂ ? ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਦਸ, ਕਿਤਨੀ ਕੂਲੀ, ਮਲਾਇਮ, ਪਟਦਾਰ, ਤਿਲਕਵੀਂ

ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਏਂ—ਕੁਝ ਈਕਣ ਜੀਕਣ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਪਹੀਏ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਪਹੀਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪੇ ਰੇੜ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਧਰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਢਲਵਾਨ ਹੋਵੇ ! ਓਏ ਮੈਂ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਾਂਙ ਵਗਦਾ ਹਾਂ, ਅਣਖੇਚਲਾ, ਅਣਖਿਚਿਆ, ਅਣਰੁਕਿਆ ! ਮੈਂ ਮਚਲਾ, ਮੈਂ ਮਗਨ, ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਲਗਨ—ਜੋ ਮੈਂਡੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਪਹੀਏ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਖਿਚੇ ! ਸੂਰਜਾਂ ਵਾਂਙ ਮੈਂ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ, ਰਾਤੀ ਦਿਨੇ ਭਦਖਾ, ਮੇਰੇ ਚਾਓ—ਕੁਵਾਉ ਨਿਤ ਨਿਤ ਉਮ੍ਹਲਦੇ, ਮੈਂ ਹਵਾਵਾਂ ਵਾਂਙ ਫਰਾਟੀਆਂ ਮਾਰਦਾ, ਬਿਨਾਂ ਪੈਰਾਂ, ਬਿਨਾ ਸਟੀਮ, ਬਿਨਾ ਪੈਟਰੋਲ ਬਿਨਾ ਕਾਸੇ ਉਡਾਰੂ-ਗੈਸ ਦੇ ਯਾ ਕਿਸੇ ਚਾਬੀ ਦੇ ! ਓ 'ਸਹਜ ਤੇਰੇ ਆਵੇਸ਼ ਨਾਲ' ਮੇਰਾ ਫੁਟਬਾਲ-ਬਲੈਡਰ ਨਿੱਤ ਭਰਿਆ, ਮੈਂ ਓਹ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਜੋ ਬਿਨਾ ਉਡਾਰੂ-ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਓਡੇ ! ਓ ਚੰਨਾ ! ਤੇਰੇ ਵਰਗੀ ਸੀਤਲ-ਚਿਟਅਤ ਇਸ ਜਿੰਦ ਵਿਚ, ਤੂੰ ਜੋ ਹੋਇਆ ਮੈਂਡੀ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ! ਓ ਸੂਰਜਾ, ਤੈਂਡੀ ਓਜ—ਔਜ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤੂੰ ਜੇ ਹੋਇਆ ਮੈਂਡਾ ਹੀ ਇਕ ਕਿਣਕਾ ! ਓ ਗਗਨ ! ਤੈਂਡੇ ਜਿਡੀ ਡੂੰਘੀ ਲਗਨ ਮੈਂ ਵਿਚ ਤੂੰ ਜੇ ਹੋਇਆ ਮੈਂਡਾ ਹੀ ਪੁਲਾੜ ! ਓ ਬ੍ਰਿਖੋ, ਬਨਖੰਡੋ ਤੇ ਸਾਵੇ—ਕਚੂਚ ਘਾਵੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਹਰਿਆਵਲ ਮੈਂ ਵਿਚ, ਤੁਸੀਂ ਹੋਇਓ ਜੇ ਮੇਰਾ ਹੀ ਸਾਦਾ-ਪਰਛਾਵਾਂ ! ਤੇ ਓਹ ਖੰਡੋ-ਖੀਰੋ, ਫਲੋ ਮਿਠਿਓ, ਸ਼ਹਦ—ਲੱਦਿਓ ਖ਼ਜਾਨਿਓ, ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਠਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਮੈਂ ਵਿਚ-ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਹੋਇਓ ਨਾਮ—ਫੁਹਾਰ ਦੀ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਹੀ ਬੂੰਦ ਹਾਂ ਸ਼ੇਰ ਵਰਗੀ ਗਰਜ ਹੁਣ ਇਸ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਜਿੰਦ, ਇਸ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਜੇ ਹੋਇਆ ਨਾਮ-ਸਾਗਰ ! ਓਏ ਮੈਂ ਵਡਾ ਹਾਂ, ਹਿਮਾਲਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵਡਾਂ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਗਿੱਚੀ ਸਤਾਂ ਅਸਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਚੀ—ਹੋਇਆ ਜੇ ਮੈਂ ਉਚਮ—ਉਚ ਨਾਮ ਅਸਥਾਨ ! ਮੈਂ

ਸਿੰਧ-ਸਾਗਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਅਨੰਤ-ਰਤਨਾਗਰ ਨੇ, ਜੋ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੋਵਾਂ-ਮੁਠਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਹੰਸਰ ਮੁਠਾਂ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਵੀ ਸੁਟਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਤੋਟ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਜੇ ਹੋਇਆ ਅਮੁਕ ਨਾਮ-ਤੋਸ਼ੇ ਖ਼ਾਨਾ! ਮੈਂ ਵਿਚ ਲਮਿਅੱਤ ਏ, ਉਚਿਅਤ ਏ ਡੂੰਘਿਆਤ ਏ—ਓਏ ਮੈਂਡੀ ਨਿਕੀ ਜਿੰਦ ਕੀੜੀ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਨੇ, ਮੈਂ ਉਡਨੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਫੁੰਡਨੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉਤਾਂ ਉਤਾਂ ਟੁਰਦੀ ਹਾਂ—ਕੋਈ ਅਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਸਵਰਗ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਮੈਂ ਤੋਂ ਗੁਝਾਵੇ——ਕਿਉਂਕਿ ਸਵਰਗ ਵੀ ਸਭ ਆਵਣ ਜਾਣੇ ਨੇ, ਪਰ ਮੈਂ ਬੇਅੰਤਕੀ, ਬੇਓੜਕੀ, ਬੇਬਹਾਂਦੀ ਮੌਜ-ਓਜ ਹਾਂ! ਓਏ ਮੈਨੂੰ ਸਰੂਰ ਫੁਟ ਫੁਟ ਪੈਂਦਾ, ਡੁਲ੍ਹ ਡੁਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜੋ ਹੋਇਆ ਲਾਲ-ਨਿਹਾਲ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਕਾਕਰ-ਚੀਕਰ ਮੈਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਲਾਲਾ-ਗੋਲਾ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਕੀਟਕ! ਓ ਗੁਰੂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ, ਗੁਰੂ-ਗਰਮੋਇਆ; ਗੁਰੂ—ਢੋਇਆ, ਇਹ ਜਿੰਦ-ਪ੍ਰਨਾਲਾ! ਇਹ ਫਰ ਫਰ, ਸ਼ਰ ਸ਼ਰ ਕਰਦਾ ਵਗਦਾ! ਇਸ ਜਿੰਦ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਵ-ਜੰਮੀ ਤੁਗ਼ਿਆਨੀ, ਕੋਈ ਖੇੜਾ, ਕੋਈ ਜਵਾਰ—ਭਾਟਾ ਆਪੇ ਆਵੇ, ਆਪੇ ਜਾਵੇ——ਮੈਂ ਨਿਠ ਕੇ ਬੋਂਹਦਾ, ਮੇਰੇ ਇਹ ਚਮਤਕਾਰੇ, ਇਹ ਸ਼ਰਾਰੇ, ਇਹ ਜੋਤ—ਦੀਦਾਰੇ, ਸਦਾ ਸਦਾ ਆਪੇ ਵਿਚ, ਸਦਾ ਚੇਤੰਨ, ਪਰ ਅਣਖੇਚਲੇ ਸਹਜ-ਸੁਭਾ।

ਅਨੰਤ ਦੀ ਛੋਹ

ਓਏ ਖਿਣੋਂ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਖਿਣ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਅਮਿ-ਣਤ ਜਹੀ ਡੂੰਘ ਏ——ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ, ਹਰ ਇਕ ਖਿਣ ਵਿਚ

ਕੋਈ ਅਣੋਖੀ ਜਹੀ ਡੂੰਘ ਏ ! ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੜ ਪਾਟਾ ਹੋਇਆ ਏ ਤੇ ਨਾ ਤੁਹਾਡਾ ਕੋ ਆਰ ਏ ਨ ਪਾਰ ! ਇਕ ਇਕ ਖਿਣ ਹੁਣ ਅਨੰਤ ਵਿਚ ਡੁਬਾ ਇਉਂ ਭਾਸਦਾ ਏ, ਮਾਨੋ ਇਹੋ ਹੀ ਸਹੰ-ਸਰ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਏ ! ਓਏ ਖਿਣੋ ਪਲੋ, ਦਿਸੋ-ਵਸੋ, ਤੁਸਾਂ ਸਭ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ-ਟਲ ਲਟਕਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇ; ਤੇ ਮੈਂ ਹਰ ਥਾਂ, ਹਰ ਜਾਂ, ਉਸੇ ਅਨੰਤ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ। ਓ ਸਤਿਜੁਗਾ ਤੂੰ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਚਿਟਾ ਸੈਂ-ਪਰ ਅਜ ਕਲਜੁਗ ਵੀ ਕਿਹਾ ਮਿਠਾ ਵੇ—ਇਸ ਵਿਚ ਜੇ ਨਿਰੰਜਨੀ-ਝੰਡਾ ਝੂਲਦਾ ਏ ਤੇ ਨਿਰੰਜਨੀ ਘੰਟਾ ਵਜਦਾ ਵੇ ਨਿਤ ਨਿਤ !

ਓ ਪਾਰਸ-ਪਰਸੀਓ ਘੜੀਓ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹੋ ਬੀਰ-ਬਹੁਟੀਆਂ ਹੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਲਾਲੀ ਵਿਚ ਆਪ ਜੋ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਏ ਗੁਲਾਲ-ਲਾਲਣੀ, ਓ ਕੌਲੇ ਕੇਲਿਓ, ਅਜ ਤੁਹਾਡਾ ਛਿਡ ਪਾੜ ਕੇ ਮੈਂ ਡਿੱਠਾ ਵੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹੀਰਾ-ਕਣੀ ਦੀ ਖਾਨ ਏ ! ਤੂੰ ਮਸਿਆ ਹੁਣ ਅੰਧਿਆਰੀ ਨਹੀਂ-ਉੱਲੂ ਅੱਖ ਬਣ ਕੇ ਮੈਂ ਡਿਠਾ ਵੇ, ਜੇ ਤੈਂ ਵਿਚ ਵੀ ਝੀਨੀ ਜਹੀ ਲੌ ਏ ! ਓ ਦਿਨਾਂ, ਤੂੰ ਹੋਰ ਚਿੱਟਾ ਭਾਸਦਾ ਵੇਂ. ਕਿਉਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਮੈਂਡਾ ਨੂਰ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਲਾਹ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਂਦਾ ਵੇ। ਜਿਧਰ ਦੇਖਨਾ ਹਾਂ ਓਧਰ ਹੀ ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਭਰੇ ਹੋਏ ਥਾਲ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ ਰੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਿਰਾਲੀ, ਅੰਬਰੇਸ਼ਮੀ ਜਿਹੀ, ਜਗਮਗੀ-ਜੋਤ ਏ ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਰੇਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬਰੂਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹਾਂ ! ਓਏ ! ਮੈਂ ਹਲਕਾ-ਫੁਲ ਹਾਂ ਚੰਬਾ ਆਖੋ, ਚੰਬੇਲੀ ਆਖੋ, ਨਰਗਸ ਆਖੋ; ਮਾਲਤੀ ਆਖੋ, ਕੇਸਰ ਆਖੋ ਕੁਝ ਆਖੋ; ਮੈਂ ਉਹ ਫੁੱਲ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਨਾਲ ਸਰਰ ਜਗ ਮੁਅਤਰ ਏ, ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਭਾ ਨਾਲ ਸੂਰਜ ਭਖਦੇ ਤੇ ਕੋਹਿ--ਕੋਠੜੀ ਪੈਂਡਾ, ਅਣਥੱਕੇ ਉਹ ਕਟਦੇ ! ਮੈਨੂੰ ਅਣਹੱਦਾ,

ਅਣਬੱਧਾ ਯਾਰ ਜ਼ਦ ਦਾ ਮਿਲਿਆ, ਤਦ ਦੀਆਂ ਚਾਰਦੀਵਾਰਾਂ, ਕੁਰਾਟੈਨਾਂ ਤੇ ਵਾੜਾਂ ਕਿੱਥੇ ! ਮੈਂ ਇਉਂ ਨਚਦਾ ਹਾਂ ਜੀਕਣ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਦੁੱਧ–ਚੁੰਘਣਾ ਵੱਛਾ ਨਚਦਾ ਨਚਦਾ ਮਾਂ ਦੇ ਮੰਮਿਆਂ ਨਾਲ ਆ ਲਗਦਾ ਏ ! ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਅਣਤੁੱਟਾ, ਅਣਲੱਥਾ, ਨਸ਼ਾ ਵੇ-ਦਿਨ ਦੂਣ, ਰਾਤ ਚੌਣ, ਸੂਦ–ਦਰ–ਸੂਦ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰਾ ਚੋ ਚੋ ਪੈਂਦਾ ! ਉਏ ! ਮੈਂ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਮਿਓ–ਬਰਖਾ ਨਾਲ, ਹੁਣ ਨਕ ਨਕ ਡੁੱਬਾ, ਹੁਣ ਤਰ ਪਿਆ, ਹੁਣ ਟੁਬੀਆਂ ਮਾਰਦਾ...।

ਘਿਉ-ਖਿਚੜੀ ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ

ਓਏ ਕੋਈ ਅਣੋਖੀ ਬਿੰਦ ਮੈਂਡੇ ਹੱਡਾਂ ਵਿਚ, ਮੈਂਡੇ ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ, ਮੈਂਡੇ ਰੰਗ ਰਸ ਵਿਚ ਤੇ ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਘਿਉ–ਖਿਚੜੀ ਨੀ ਮਿੱਠੀਏ-ਜ਼ਿੰਦੇ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਘਿਉ ਨਾਲ ਬਿੰਦਦੀ––ਤੈਂਡਾ ਘਿਉ ਓਹ ਜੋ ਇਤਰ ਵਾਂਗ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰੇ, ਲਗੇ ਆਣੂ-ਮਾਣ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਨੂੰ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਡਰ–ਪੁਡਦਾ, ਢੂੰਡਦਾ ਤੇ ਗੁੰਨ੍ਹਦਾ ! ਓ ਸੂਰਜਾ ਕੀ ਤੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਬਿੰਦ ਨਾਲ ਮਖਮੂਰ ਏਂ ? ਹਾਂ, ਇਸੇ ਲਾਲੀ ਨਾਲ ਤੂੰ ਗੁਲਾਲ ਤੇ ਨੂਰ–ਬੂਰਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੈਂਡੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵੀ ਇਤਰ ਵਾਙ ਆਂਵਦੀ–ਜਾਂਵਦੀ ਤੇ ਬਿੰਦੇ ਨਹੀਂ ਲਾਂਵਦੀ–ਤੇ ਓ ਚੰਨਾ ਤੈਂਡੀ ਸੀਤਲਤਾ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਇਹ !

ਮੈਂਡੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਹੋਰ ਕੇਸਰੀ–ਜੇਵੜੀ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਏ, ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨਾਲ ਇਉਂ ਲਟਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਜੀਕਣ ਬੋਦੀ ਵਾਲਾ ਤਾਰਾ ਆਪਣੀ ਨੂਰੀ-ਬੋਦੀ ਨਾਲ ! ਓ ਨਾਮ–ਬੂਰੀਏ ਬੋਦੀਏ; ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਤੂੰ ਖਿਚ ਕੇ ਜਿਧਰ ਮਰਜ਼ੀ ਏ ਲੈ ਜਾ, ਮੈਂ ਤੈਂਡੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੁਝ ਈਕਣ ਜੀਕਣ ਦੁਰਗਾ–ਦੇਵੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਸੀਸ–ਈਸ ! ਓਇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਗੁਥਮਗੁਥਾ, ਉਹਦੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਮੈਂ ਲੇਟਿਆ, ਓਹ ਮੈਂਡੀ ਛਾਤੀ ਤੇ–ਉਹ ਮੇਰਾ ਦਸਤਾਨਾ ਮੈਂ

ਓਹਦਾ ਦਸਤਾਨਾ - ਓਹ ਮੇਰਾ ਦੀਵਾਨਾ ਮੈਂ ਓਹਦਾ ਦੀਵਾਨਾ ਓਹ ਤੇ ਮੈਂ ਅੰਗ ਸੰਗੀ—ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਚਗਲੀ ਹੋਈ ਗਰਾਹੀ ਖਾਂਦਾ, ਉਹ ਮੇਰੀ ! ਮੈਂ ਤੇ ਓਹ ਜਿੰਦ—ਜਾਨ—ਤਾਣਾ ਉਹ ਪੇਟਾ ਮੈਂ, ਪੇਟਾ ਉਹ ਤੇ ਤਾਣਾ ਮੈਂ ! ਓ ਰੱਬਾ, ਤੂੰ ਐਡਾ ਮੈਂ ਵਿਚ ਖੁਭਿਆ, ਮੈਂ ਨਕ ਨਕ, ਮੈਂ ਅਖ ਅਖ, ਮੈਂ ਕੇਸ ਕੇਸ ਤੈਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਿਆ ! ਤੂੰ ਅੰਤਰ, ਤੂੰ ਏਂ ਬਾਹਰ—ਤੂੰ ਏਂ ਗੁਪਤ, ਤੂੰ ਏਂ ਜ਼ਾਹਰ—ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਇਉਂ ਜੀਕਣ ਨੱਥੇ ਹੋਏ ਜੋਟੜੇ— ਪਰ ਜੋਟੜੇ ਤਾਂ ਭਿੰਨ ਹਮ, ਓਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬੁਈ—ਮੂਈ ਏ—ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਕੋ ਇਕ, ਇਕ ਮਿਕ !

ਕਵਾਉ-ਚਾਉ । ਕੀ ਇਹ ਇਲਹਾਮ ਏ ?

INSPIRATOR OR WHAT ?

ਓਏ ਮੈਂਡੇ ਵਿਚ ਤੈਂ ਵਰਗਾ ਮਿਠਾ—ਕਵਾਉ—ਕੋਈ ਅਣਮੁਕਾ, ਅਣਉਕਾ, ਅਣਸੁੱਕਾ ਵੇਗ, ਆਵੇਗ, ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ! ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਟੋਂਹਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਚੁੰਮਦਾ ਚੱਟਦਾ—ਮੈਨੂੰ ਜੁਗਨੂੰ ਵਾਂਙ ਭਖਾਂਦਾ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਸਾੜਦਾ—ਹਰ ਰਾਤੀ, ਮੈਂਡੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕੱਤਕ ਦੀ ਪੁੰਨਿਆ ! ਓਇ ਸੂਰਜਾਂ ਦਿਆ ਸੂਰਜਾ ਤੂੰ ਮੈਂਡੇ ਨਹੁੰਆਂ ਵਿੱਚ ਤੂੰ ਮੈਂਡੇ ਅਣੂ ਅਣੂ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਵਿਚ ! ਚੁਪ ਕਰਾਂ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਚੁਪ ਕੀਕਣ ਹੋਵਾਂ ? ਹੋਇਆ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਂਡਾ ਢਾਡੀ ! ਮੈਂ ਹਥ ਰਬਾਬ ਦੇ ਤਾਂ ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਂਡੇ ਕੀਰਤਨ ਸਹਿਲ ਨਿਤ ਨਿਤ ਗਾਵਾਂ ! ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਦੰਗ ਦੇ, ਮੈਨੂੰ ਤੰਬੂਰ ਦੇ ਪਰ ਕੀ ਇਹ ਅਰਸ਼ਫ਼ਰਸ਼ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਜਗ ਮੈਂਡੀ ਦੋ-ਮੂੰਹੀ ਦੋਲਕੀ ਨਹੀਂ—ਹਾਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਮੈਂ ਵਜਾਂਦਾ ! ਓਇ ਮੈਂਡਾ ਸਰੂਰਵਾਂ ਪਿਆਲਾ ਨਿਤ ਭਰਿਆ : ਅਰਸ਼ ਉਹ ਸੁਰਾਹੀ ਤੇ ਸੂਰਤ ਓਹਦੀ ਗਰਦਨ ਤੇ ਮੈਂਡੀ ਜਿੰਦ ਉਹ ਰਸਨਾ ਜੋ ਨਿਤ ਨਿਤ ਪੀਵੇ ਇਹ

ਅਗਲ—ਗੁਣਾ ਘੜਾ ! ਓਹ ਅਮਿਓ ਲਦਿਓ ਮਿੱਟੋ-ਸੈਕਿੰਟ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਉਠਾਂ·ਦੇ ਕਾਰਵਾਨ ਲੱਦ ਕੇ ਮੇਰੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠੋ ।

ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਹਰ ਇਕ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਤੇ ਯਾਕੂਤਾਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਨੇ-ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਅਜੇ ਫੁਰਸਤ ਨਹੀਂ ਜੇ ਇਕ ਇਕ ਗੁਣ ਖੋਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਰੋਲਾਂ ! ਮੈਂ ਹੋਇਆ ਜੇ ਮੂਲਾ ਚੌਧਰੀ ! ਮੈਂ ਰਤਨਾਂ ਦਾ ਪਾਰਖੂ ਸਾਲਸਰਾਏ ਜਵਾਹਰੀ·! ਓਏ ਮੈਂਡੀ ਗੋਗੜ ਵਿਚ ਬੇਓੜਕ ਰਤਨਾਗਰ ! ਮੈਂਡੀ ਨੀਝ ਵਿਚ ਅਣਡਿਠੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ! ਮੈਂ ਚੌਧਰੀ, ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ, ਮੈਂ ਸਿੰਘ, ਮੈਂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਗੁਨਹਾਗਾਰ-ਪਰ ਅਜ ਅਰਸ਼ੀ ਘੋੜੇ ਸਵਾਰ ! ਓਹ ਘੋੜਾ ਮੇਰਾ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਰ ਜੁਗ ਚਾਰ ਪੈਰ, ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸੁਮ ਬਿਜਲੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਂਵਦੇ ਤੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਚੁੰਧਿਆਂਵਦੇ ! ਦੇਵੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਸੀਸ— ! ਓਇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਗੁਥ—ਮਗੁਥਾ, ਉਹਦੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਮੈਂ ਲੇਟਿਆ, ਓਹ· ਮੈਂਡੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਓਹ ਮੇਰਾ ਦਸਤਾਨਾ, ਮੈਂ ਓਏ ਕਾਲੀਦਾਸ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਅਖਵਾਨਾ ਏਂ——ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ 'ਕਾਲੀ' ਦਾ ਦਾਸ ਏਂ–ਮੈਂ ਓਹ ਅਕਾਲੀ-ਬਾਬੇ ਦਾ ਦਾਸ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੂਈ ਮੂਈ ਕਾਲਖ-ਸ਼ਾਲਖ ਨਹੀਂ ! ਓਏ ਮੈਂ ਨ੍ਹਾਤਾ—ਧੋਤਾ, ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੜਿਆ, ਦੁਖ—ਭੰਜਨੀ—ਹਰਿਆ ਕਾਗ ! ਓਹ ਕਾਗ ਜੋ ਅਮਰਨਾਥ ਦੀ ਗੁਫਾ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਕੋਲੋਂ ਅਮਰ—ਕਥਾ ਸੁਣੇ ਤੇ ਭੋਲਾ ਸ਼ਿਵ ਨਾ ਜਾਣੇ ਪਾਰਬਤੀ ਸੁਣਦੀ ਏ ਕਿ ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਪੰਛੀ ! ਓਏ ਗੱਰੁੜ ਮੈਂ ਅਰਸ਼-ਫ਼ਰਸ਼ ਤੇ ਭੌਣ ਵਾਲਾ ! ਤੇ ਸਰਸਵਤੀ ਦੀ ਹਥ ਦੀ ਕਾਨੀ ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਕਾਨੀ ਵਿਚ ਜਿੰਦੇ—ਜਾਵਦਾਨੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਲਗੇ ਨੌਂ-ਲਖੇ-ਪਰ, ਇਸ ਨੂੰ ਲਧੀ ਨੌਂ ਲਖੀ

ਸਪਰਸ਼ ! ਇਹ ਉਡਦੀ, ਛੁੰਡਦੀ ਅਰਸ਼ ਤਰੂੰਡਦੀ–ਇਹ ਕਾਨੀ ਵਿਡਾਣੀ ! ਇਸ ਵਿਚ 'ਨਾਮ' ਦਾ ਅਕਹਿ–ਝਰਲੂ, ਸੁਦਰਸ਼ਨ' ਚਕਰ, ਕੋਈ ਅਣਠੱਲਿਆ ਵਾ-ਵਿਰੋਲਾ !

ਨੀ ਜਿੰਦੇ, ਜੀ ਪਿਆਰੀਏ ਜਿੰਦੇ, ਤੂੰ ਦਸ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਦਸਦਾ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਪੜ੍ਹਾਂਦਾ, ਕੌਣ ਸਿਖਾਂਦਾ ! ਤੂੰ ਆਪੇ ਉਮਲ ਉਮਲ, ਉਗਲ ਉਗਲ ਪਵੇਂ, ਓਏ ਅਣਖੀਏ- ਨੂਰ ਖਾਣੇ ?ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਇਲਹਾਮ ਹੋਂਦਾ ? ਪਰ ਜੇ ਹੋਂਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜਬਰਾਈਲ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਆਂਵਦਾ––ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਆਵੇ ਤਾਂ ਤੇ ਓਹ ਤੈਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੋਇਆ–ਪਰ ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਆਪ ਵਿਚ ਪੂਰ-ਸੰਪੂਰੀ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ ਤੇ ਅਰੂੜੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਥੰਮਣੀ ਤੋਂ ਵੀ ਉਚੀ, ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕਾਸੇ ਥੰਮ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ? ਓ ਨਾਮ-ਬੂਰੀ ਜਿੰਦੇ ਬਸ ਤੈਂਡੇ ਵਿਚ ਇਕੋ ਆਵੇਸ਼ ਯਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ : ਇਹ ਨਾਮ ਜਦ ਜੀਂਵਦਾ, ਸਦ ਜਾਗਦਾ, ਪ੍ਰਵਾਹ-ਅਖੁਟ, ਜੋਤ ਅਮੁੱਕ ਚੇਤਨਤਾ ਸਰਬ-ਉਚ ! ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਦੀ ਜਿੰਦ ਵਿਚ ਇਹ, ਮੇਰੀ ਥਿੰਦੇ ਦੀ ਥਿੰਦ ਇਹ। ਕਿ ਅਖ ਦੀ ਅਖ, ਕੰਨ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੰਨ ! ਓ ਓ ਓ ਆ ਕੇ ਆਖਾਂ, ਕੀ ਦਸਾਂ ? ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਸੀਂਦਾ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਖੀਂਦਾ, ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਮਣ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ-ਮਣ––ਨਹੀਂ ਨਿਕੀ ਕਣੀ––ਇਹ ਤੈਂਡੀ ਪੋਥੀ ਏ ! ਹਾਏ ! ਹਭ ਕੁਝ ਮਹਿੰਗਾ, ਛਾਪੇ ਮਹਿੰਗੇ, ਡਾਕਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ––ਪਰ ਤੂੰ ਐਡਾ ਸਸਤਾ, ਤੂੰ ਅਣਮੁੱਲਾ, ਤੂੰ ਡੁਲ ਡੁਲ੍ਹ ਪੈਂਦਾ, ਉਏ ਮੇਰਿਆ ਅਣਭੁਲਿਆ, ਅਣਤੋਲਿਆ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆ ? ਕੀਕਣ ਫਿਰ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਸਾਂ ?......ਉ ਉ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਤੁੰਏਂ ਹੀ ਅਗੇ ਆਂਵਦਾ, ਓ ਓ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਵੀ......ਓ ਜਾਦੂ-ਨਿਆਰਾ, ਤੂੰ ਆਪੇ ਦਸ–ਜੇ ਇਲਹਾਮ ਏ ਤਾਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਗਿਆਨ ਏ ਤਾਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ-ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾਂ ? ਜਦ ਕੋਕਲੇ ਯਾ ਲੋਗਾਂ ਦਾ

ਭਾਵ ! ਓ ਅਖਰੋ ਐਡੇ ਐਡੇ ਵਡੇ ਹੋ ਜਾਵੋ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਚੀਰਾ ਵੇ : ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਇਹ ਪੋਥੀ ਛੋਟੀ ਏ—— ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਗੂਦਾਣਾ ਪਾਵੋ ਉਹ ਫੁੰਡਦਾ ਏ ਤੀਕਣ ਹੀ ਵੰਡੇਗਾ, ਥੋੜੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਹੋ ਕੇ ਭਾਸੇਗਾ। ਇਹ ਫੁਲਵਾੜੀ ਨਿਸਰੇਗੀ, ਜਪੇਗੀ, ਉਧਰੇਗੀ, ਇਹ ਝੁਝਣ-ਝੂ ਫਲੀ ਭੂਤ ਹੋਵੇਗੀ ! ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਇਹਦਾ ਹੁਜਮ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਲਚਕ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਏ... ਵੇਖੋ ਵੇਖੋ..... ਮੈਂ ਕੀ ਵੇਹਨਾ ਹਾਂ ਇਕ ਇਕ ਅਖਰ ਕੁਝ ਇਉਂ ਵਧਦਾ ਜਾਪਦਾ ਏ, ਜੀਕਣ ਤਲਾ ਦੇ ਜਲ ਤੇ ਵਟਾ ਸੁਟਣ ਤੇ ਚਕਰ ਵਧਦੇ ਤੇ ਫੈਲਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਘੇਰੇ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਵਡਾ ਘੇਰਾ .....ਹੱਤਾ ਕਿ ਤਲਾ ਦੇ ਪਥਰਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਇਹ ਚੱਕਰ ਠਹਿਕਰਦੇ ਹਨ— ਤੀਕਣ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਘਘਰਾ ਵਧਦਾ ਵਧਦਾ.. ਦ੍ਰੋਪਦੀ ਦੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਵਾਂਗ ਨਿਤ ਵਧਦਾ, ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਜਾ ਠਹਿਕਦਾ ਏ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਨਿਰਤਕਾਰੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ ਏ !......ਓਏ ਮੈਂਡਿਆ 'ਉੜਿਆ' : ੧ ਓ..... ਤੈਂਡਾ ਵਿਸਥਾਰ ਇਹ ਜਗ ਏ, ਤੈਂਡਾ ਟੋਪ-ਸੁਨਹਿਰੀ ਸਾਰੇ ਜਗ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ। ਜੇ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਮੁਕਦਾ, ਤਾਂ ਤੈਂਡਾ ਜਨਕ-ਪਿਤਾ : 'ਨਾਮ' ਕੀਕਣ ਮੁੱਕੇ ! ਓ ਪੁਸਤਕੋ, ਓ ਪੋਥੀਓ, ਓ ਗੀਤਾਵੋ, ਓ ਗ੍ਰੰਥੋ, ਓ ਪੁਲਾੜੋ, ਓ ਜਗ-ਖਲਾੜੇ, ਤੁਸਾਂ ਸਭ ਵਿਚ ਮੈਂਡਾ ਜਾਦੂ-ਝਰਲੂ : 'ਨਾਮ' ਵਿਦਮਾਨ ਏ : ਨਾਮ ! ਨਾਮ !!!

ਪੰਜ ਗੀਟੜਾ !

ਓ ਲਾਲਨ ! ਜਦ ਮੈਂ ਨਿੱਕੀ ਸਾਂ, ਤਾਂ ਪੰਜ-ਗੀਟੜਾ ਖੇਡਦੀ ਸਾਂ—ਹੁਣ ਕਿੰਉਂ ਪੰਜ-ਗੀਟੜਾ ਖੇਡਾਂ, ਹੁਣ ਤੈਂਡੇ ਚਰਣਾਂ

ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਜੇ ਲਿਪਟੀ ਹਾਂ–ਹੁਣ ਤੈਂਡੇ ਨਾਮ' ਨਾਲ ਹੀ ਖੇਡਦੀ..... ਪਰ, ਇਹ ਪੰਜ-ਗੀਟੜਾ ਰਵੀ ਮੈਂਡਾ ਖੈਹੜਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ, ਤੈਂਡੀ ਪਾਰਸ-ਪਰਸ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਮਿਠੜਾ ਵੇ ਅੱਜ ! ਓਹ ਆਖੇ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਖੇਡ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ : ਵੇਖੋ ਨਾ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਜੋ ਉਪਰਲਾ ਛੋੜ ਏ, ਇਹ ਅਰਸ਼ ਏ, ਹੇਠਲਾ ਫ਼ਰਸ, ਮੰਝਲਾ ਚਿਟਆਨਾ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਨੂਰੀ-ਤਤ, ਕਾਲੀ ਧੀਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤਤ, ਤੇ ਵਿਚ ਸੁਨ ਦੀ ਮੋਰੀ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਵੇਹਨੇ ਹਾਂ ! ਓ ਸਰਬ ਸੰਸਾਰ, ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰਾ ਵਡਾ ਆਨਾ ਵੇਂ, ਤੈਂ ਵਿਚ ਪੰਜੇ ਤਤ ਫਰ ਫਰ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸੁਰ ਸੁਰ ਕਰਦੇ ਸੁਣਾਈ ਦੇਂਦੇ ਨੇ। ਜਿਧਰ ਦੇਖਨਾ ਹਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਤਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਵਾਸਾ ਹੈ : ਕੀ ਜਲ ਵਿਚ ਪੰਜ ਤਤ ਨਹੀਂ ? ਹਨ ਜਲ-ਤਤ ਵਿਦਮਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਤਤ ਬੀਜਾਂ ਵਾਂਙ ! ਹਾਂ, ਹਰ ਇਕ ਸ਼ੈ ਵਿਚ ਇਹੋ ਪੰਜ ਜਾਦੂਗਰ ਆਪਣਾ ਠਿਕਾਣਾ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹਨ—ਇਹ ਪੰਚ ਦੂਤ ਬਣ ਕੇ ਸ੍ਰਾਪ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦੀ ਬਣ ਕੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਸ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਭਰਮ ਗੜ ਯਾ ਮਿਰਤਕ ਮੜੇ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ! ਪਰ ਓ ਗੁਮਨਾਮ-ਨਾਮ, ਜਿਉ ਹੀ ਤੂੰ ਲਭਾ ਤਿਉਂ ਹੀ ਭਰਮ ਗੜ ਬਦਲ ਕੇ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਚਿਤੌੜ ਗੜ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋਹਣਾ ਇਹ ਬਾਂਕਾ-ਠੇਲਾ; ਫੱਬਿਆ-ਸਜਿਆ, ਛੈਲ–ਛਬੀਲਾ, ਅਤੀ ਫੁਰਤੀਲਾ ! ਓ 'ਕਾਮ' ਫਿਰ ਤੈਂਡੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਵੀ ਕਹੀ ਨਿਰਮਲ ਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਰਤਾ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ–ਮੋਹ ਤੂੰ ਨਿਰਮੋਹ ਜਦ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਕਾਨੂੰਨ-ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਵਤਰਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਤਾਣੀ–ਬਾਣੀ ਬੁਣੀ ਪਈ ਏ ! ਲੋਭ ! ਹਾਂ ਫਿਰ ਲੋਭ ਯਾ ਕਾਂਖਿਆ ਇਕੋ ਏਂ ਤੇਰੀ

ਚਾ-ਅਖੁਟੀ, ਅਣਮੁਕੀ । ਹਕਾਰ ! ਹਾਂ, ਹੰਕਾਰ ਬਸ ਇਤਨਾ ਹੀ ਏ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਂ ਵਾਂ-ਇਹ ਮੈਂ, 'ਮੈਂ' ਨਹੀਂ 'ਅ-ਮੈਂ' ਵੇ, ਨਿਰਮਲ, ਸੁਗੰਧੀ, ਧੋਤੀ-ਧਾਤੀ, ਸਦਾ ਲਿਵਲੀਨ; ਜਣਾ-ਪ੍ਰਬੀਨ ਸਣਾ-ਪ੍ਰਬੀਨ,ਸ੍ਵੈਇਸਥਿਤ ! . ਓ ਪੰਜ ਗੀਟੜੀਓ ਨਿਕੀ ਵਡੀ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਤ ਖੇਡਾਂ, ਪਰ ਵੇਖੋ ਨਾ ਅਖ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਫ਼ਰਕ ਏ-ਕਦੀ ਤੁਸੀਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਤ, ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਸਪੁਤ੍ਰ ! ਓ ਨਾਮ-ਗਲੇਫੇ ਪੰਜ ਗੀਟੜਿਓ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਂ ਨਾਲ ਇਥੇ ਉਥੇ ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ !

ਅੰਤਮ ਜਾਚਨਾ !

ਓ ਸਵਰਗੋ ! ਤੁਹਾਡੀ ਹੁਣ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਜਿਥੇ ਵਸਨਾ ਹਾਂ, ਓਥੇ ਹੀ ਮੈਂਡਾ ਲਾਲਨ ਮੈਂਡੇ ਨਾਲ ਏ, ਫਿਰ ਦੂਰ ਕਿਥੇ ਵੰਞਾਂ ! ਓ ਨਰਕੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਅਰਕ ਬੇਸ਼ਕ ਨਿਚੋੜ ਕੇ ਕੱਢ ਲਵੋ—ਜਿਤਨਾ ਵਧੇਰਾ ਨਿਚੋੜੋਗੇ ਤਿਤਨਾ ਵਧੇਰਾ ਅੰਦਰ ਰਾਮ-ਰਹਸਯ ਉਪਜੇਗਾ...ਕੀ ਕੋਲੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰਾ ਕੁਚਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੀਰੇ ਪੰਨੇ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ ? ਤੀਕਣ ਹੀ ਮੈਂ ਵੀ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਵਧੇਰਾ ਹੀਰੇ ਵਤ, ਸਫਿਟਕ-ਮਣੀ ਵਾਂਙ ਤੈਂਡਾ ਹੀ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਬਣਦਾ ! ਓ ਰੁੱਤੋ, ਨੀ ਨੀਲੀ-ਪੀਲੀ ਪਰੀਓ, ਠਹਿਰਨਾ, ਮੈਂ ਵੀ ਘੁੰਘਰੂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਨਚਾਂਗਾ, ਮੈਂਡੀ ਖਾੜ ਖਾੜ ਸਾਰਾ ਕਾਲ, ਮੈਂਡੀ ਛਣ ਛਣ ਨਾਮ-ਰੁਣ ਝੁਣਿ, ਮੈਂਡੀ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੇੜਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਭ ਜਗ ਮਾਨੋ ਨਚਣ ਵਾਲਾ ਵਿਹੜਾ ! ਓ ਓ ਓ,... ਵਾਹ ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਮੈਂ ਨਚਦਾ, ਮੈਂ ਹੱਸਦਾ, ਮੈਂ ਕਿਲਕਲੀਆਂ ਪਾਂਵਦਾ, ਦਰਖਤਾਂ ਨਾਲ ਵਟਿਆਂ ਨਾਲ, ਬ੍ਰਿਛ ਕੀ ਤੇਰਾ

ਮੁਕੱਦਮ: ਰੂਪ ਨਹੀਂ ? ਓ ਨਾਮ ਤੂੰ ਘੁੰਡ ਲਾਹਿਆ...ਜਿਧ ਵਲ ਵੇਖਾਂ ਹੁਣ ਤੂੰ ਏਂ, ਤੂੰ ਏਂ, ਮੈਂ ਨਾ, ਨਾ, ਹਉ ਨਾ...ਤੂੰ ਤੂੰ ਤੂੰ ਵਾਹ ਵਾਹ ਵਾਹ !

ਇਹ ਨਿਤ ਨਿਤ ਜਾਗਦਾ

ਮੈਂ ਸੌਂਦਾ, ਇਹ ਨਿਤ ਨਿਤ ਜਾਗਦਾ,—ਮੈਂ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚਕਰ ਲਾਂਵਦਾ, ਪਰ ਇਹ ਸਦਾ ਨਿਰਲੇਪ, ਅਲਿਪਤ ਅਣ-ਮੈਲਾ ! ਪਰ ਅਜ ਤੈਂ ਵਾਂਙ ਮੈਂਡੀ ਮੈਂ !! ਸੌਂਨਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੈਂ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ ਪਸਾਰ ਕੇ ਆਵਨਾ ਹਾਂ ਤੇ ਤੈਂਡਾ ਹਥ ਫੜ ਕੇ, ਜਾਨਾ ਹਾਂ ਤੈਂਡਾ ਦੀਪਕ ਲੈ ਕੇ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਦੱਸਦਾ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੇਰੇ ਸ਼ਮ੍ਹਾਦਾਨ : ਨਾਮ-ਨਿਧਾਨ ! ਹਾਂ ਚਹੁ-ਚੱਕੀ ਮੇਰੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆ ਜਗੀਰਾਂ ? ਕੌਣ ਮਰਦਾ ਏ ? ਕੌਣ ਮਾਰਦਾ ਏ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਦਾ ਸਦਾ ਜ਼ਿੰਦਾ, ਜੀਵਣ-ਸ਼ਰਾਰਾ, ਜੀਵਣ ਗੁਬਾਰਾ, ਜੀਵਣ-ਚੋਬਾਰਾ ! ਮੈਂ ਵਸਾਂ, ਇਥੇ ਓਥੇ, ਹੱਸਾਂ ਖਿੜ ਖਿੜ, ਨਚਾਂ-ਭਜਾਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਆਲ੍ਹਣੇ ਬਣਾਂਦਾ, ਫਿਰ ਢਾਂਦਾ, ਮੈਂ ਅਨਲ-ਮਨਲ ਮੈਂ ਗਰੜ, ਮੈਂ.. ਮੈਂ...ਮੈ .. ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਤੂੰ ਤੂੰ ! ਓ ਵੱਡ-ਖਿਲਰਿਆ-ਆਪਿਆ (Self) ਤੂੰ ਹੱਦਾਂ ਟਪਦਾ, ਤੂੰ ਚਹੁ ਜੁਗਾਂ, ਚਹੁ ਕੂੰਟਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਇਕ [illegible] ਥੀਤਤ ! ਮੈਂ ਤੈਂਡੇ ਕੁੱਛੜ, ਤੂੰ ਮੈਂਡੇ ! ਓਏ, ਤੈਂਡੀ-ਮੈਂਡੀ ਨਿਤ ਦੀ ਜੋੜੀ ! ਜੇ ਤੂੰ 'ਰਾਮ' ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਂਡਾ ਜਗੇ ਭਸੁੰਡ : ਜਲ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਜਲ ਬਣਦਾ, ਥਲ-ਪਰਲੋ ਵੇਲੇ ਥਲ, ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਅਗਨੀ, ਗਲਾਸ ਵਿਚ ਅਕਾਸ਼ ! ਪਰ ਕਾਗ-ਕਸੁੰਡ ਜੀ ਅਜੇ ਕਾਲਾ ਵੇ, ਓਹ ਪੰਜ-ਭੂਤਾਂ ਦਾ ਅੱਡਾ ਵੇ...ਓਸ ਦੀਆਂ

ਅਖਾਂ ਤੇਰੇ 'ਪੰਜ-ਗੀਟੜੇ' ਵਲ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਨਾ ਹਾਂ ਚੰਨਾ! ਨਹੀਂ ਓ ਮਿਠਿਆ ਭਾਨਾ! ਹੋਈ ਪ੍ਰਭਾਤ, ਤੜਕਾ, ਫਜਰੀ ਦਾ ਵੇਲਾ, ਮੈਂ ਬਨ-ਕੋਇਲ ਤੈਂਡੇ ਤਰਾਨੇ ਮਨ-ਭਾਣੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੁੜ ਮੁੜ ਅਲਾਵਾਂ ? ਮੇਰੀ ਨੀਝ ਤੈਂ ਵਿਚ, ਤੈਂਡੀ ਮੈਂ ਵਿਚ—ਅਖਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਜਾ ਆਈਆਂ! ਓਏ ਤੈਂਡੀ ਦੋ ਨਹੀਂ ਸਹੰਸਰ ਅਖਾਂ, ਮੈਂ ਵੀ ਸਵਾ ਲੱਖ ਅੱਖਾਂ! ਓਏ ਤੈਂਡੀਆਂ ਸਹੰਸਰ ਭੁਜਾਂ, ਮੈਂ ਵੀ ਅਜ ਸਵਾ ਲੱਖ ਭੁਜਾਂ! ਓਏ ਤੈਂਡੀਆਂ ਸਹੰਸਰ ਨੂਰੀ-ਜੋਤੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਅਜ ਸਵਾ ਲਖ ਸੂਰਮਾ! ਤੈਨੂੰ ਵੇਹਣ ਵਾਲਾ, ਤੈਂਡੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਚੁੰਮਣ ਵਾਲਾ, ਤੈਂਡਾ ਦੋ-ਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾਣ ਵਾਲਾ, ਤੈਂਡੇ ਓਜ ਨਾਲ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰੀ-ਪੂਰਨ ਸੰਪੂਰਨ ਖ਼ਾਲਸਾ !!

ਅਬ ਦੂਖ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਸੂਖ ਸਦਾ,
ਦੂਖ ਦਰਦ ਉਠ ਜਾਵਤ ਹੈ।
ਘਟ ਘਾਟ ਬਸੇ ਮੇਰੋ ਸ਼ਿਵ ਨਾਥਿ,
ਕਾਹੜਾ ਕਿਸੇ ਬਿਆਪਤ ਹੈ ?
ਦੀਨਨ ਕੇ ਦਿਆਲ ਲਾਲ, ਆਏ
ਉਦਰ-ਪਾਲ, ਅੰਗ ਅਗ ਸੁਹਾਵਤ ਹੈ।
ਛੰਮਾ ਛੰਮ ਅਮਿਓ ਨਿਤ ਬਰਸੇ,
ਨੂਰ ਬੂਰ ਭੂਰ ਬਿਸਮਾਵਤ ਹੈ।੧

ਆਪਨ-ਆਪ, ਆਪ ਹੀ ਆਪੇ,
ਫਿਰ ਦੂਸਰ ਕੋਨ ਬੁਝਾਵਤ ਹੈ ?
ਤੀਨ-ਭਵਨ ਮੇਂ ਏਕੋ ਤਾਨਾ ਜੂੰਹੀ ਪਛਾਨਾ,
ਰਸਕ ਰਸਕ ਤਬ ਗਾਵਤ ਹੈ।

ਤੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ, ਭਰਪੂਰ ਤੂੰ ਹੀ,
ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਮੋਹਿ ਦੀਪਾਵਤ ਹੈ।
ਸਰਬ ਸੰਧੂਰ ! ਜਬ ਪੇਖਿਓ ਹਦੂਰ !
ਅਨਦ ਰੂਪ ਹੁਲਸਾਵਤ ਹੈ ।੨

ਰਾਖੀ ਪੈਜ ਤੂੰ ਓ ਪੁਰ-ਫ਼ੈਜ਼,
ਅੰਗ ਅੰਗ ਮੇਰੇ ਨਹਾਵਤ ਹੈ ।
ਕਿੰਕਨੀ ਅਨੂਪ ਵਾਜੇ, ਭਰਮ ਭਉ ਭਾਜੈ,
ਬਨਖੰਡ ਭੀਜ ਬੈਹ ਲਾਵਤ ਹੈ ।
ਦੇਖੋ ਦੇਖੋ, ਓ ਸਖੀ ਸਹੇਰੀ :
ਮਨ ਤਨ ਅਨੰਦਮਾਨ ਸਮਾਵਤ ਹੈ ।
ਪੇਖ ਪੇਖ ਭਈ ਗ਼ਲਤਾਨ,
ਹੈਰਾਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨਿ ਸਭ ਜਾਵਤ ਹੈ ।੩

ਅਮਰ-ਅਤੋਲੀ, ਮਮੋਲੀ,
ਪਾਰਸ ਪਰਸਿ ਰਸੁ ਅਵਤ ਹੈ ।
ਆਤਮ ਪੇਖਿਆ, ਨਿਜ-ਨੈਣੀ ਵੇਖਿਆ,
ਹਉ ਪੇਖ ਚਕਰਾਵਤ ਹੈ ।
ਨਖ ਸਿਖ ਡੂਬੀ, ਕਾਪੜ ਖੂਬੀ,
ਬੇੜਾ ਆਨ ਤਰਾਵਤ ਹੈ ।
ਨਿਜ ਆਸਣ ਬੈਠੀ, ਇੰਦ੍ਰਾਸਣ ਡੀਠੀ;
ਜਿਹੀ "ਨਾਮ" ਕਹਾਵਤ ਹੈ । ੪

'ਨਾਮ' ਨਿਰਮੋਲਕ ਜਬ ਸੇ ਪੀਆ,
ਉਮਲ ਉਮਲ ਨਿਝਰ-ਝਰਾਵਤ ਹੈ ।

'ਨਾਮ' ਮਹਾਂ ਰਸ, ਵਿਸਰੇ ਰਸਿ ਕਸੁ,
ਕਲਮਲ ਸਰਬ ਹਰਿ ਜਾਵਤ ਹੈ।
'ਨਾਮ' ਤਾਣੇ 'ਨਾਮ' ਹੀ ਪੇਟੇ,
'ਨਾਮ' ਚਰਣ ਕਮਲ ਅਨੂਪਾਵਤ ਹੈ।
'ਨਾਮ......'ਨਾਮ ......ਨਾਮ' ਤਮਾਮ !.........
ਨਾਮ ਨਾਮੀ ਮਿਲਾਵਤ ਹੈ। ੫

ਇਹੋ 'ਖਾਲਸ' ਰੂਪ ਅਖਾਵਤ ਹੈ। ਰਹਾਉ।

ਸਾਡੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ

OUR CONJECTURES

ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀਓ ! ਜਿਥੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਹੋ, ਉਥੇ ਸਦਾ ਹੀ ਖੇੜੇ ਹਨ, ਗੁਲਾਬ ਦੀਆਂ ਖਿੜੀਆਂ ਫੁਲਵਾੜੀਆਂ ਤੇ ਇਤਰ-ਲਦੀਆਂ ਪਿਚਕਾਰੀਆਂ। ਇਸ ਇਤਰ ਦੀ ਲਪਟ ਵਿਚ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਦ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਨਾ ਅੰਤ, ਪਰ ਕਦੇ ਦਿਨ ਸਨ ਜਦ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਉਂ ਅੰਦਰੋਂ ਫਰੋਲ ਕੇ ਤਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾ, ਜੀਕਣ ਸੰਗਤਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਫਾੜੀ ਫਾੜੀ ਕਢ ਕੇ ਖਾਵੇ......ਪਰ ਓਏ ਅਨੰਤਾ ਜੇ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਯਾ ਗਿਣਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਓਹ ਅਸੰਭਵ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਹਾ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਡੇ ਤੇ ਰੇਤ ਦੇ ਕਿਣਕੇ ਗਿਣਣੇ, ਜੋ ਇਕ ਦੋ ਯਾ ਸੌ ਨਹੀਂ ਬੇਅੰਤ ਹਨ। ਫਿਰ ਤੂੰ ਸਿੰਧ-ਸਾਗਰ ਜੇ ਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਛੇਕੀਂ ਹੋਈ ਛਾਪਣੀ ਹਾਂ, ਕੀਕਣ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਘੁਟ ਰਖਾਂ ? ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਨਾਲ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਸਾਗਰ ਪਾ ਵੀ ਲਵਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਚੰਦ, ਸੂਰਜ ਯਾ ਸੂਝ ਬੂਝ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਾਂ ਜੇ ਢਿਡ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕੀ ਪਾਇਆ

ਵੇ। ਮੈਂ ਸ਼ੇਖ ਚਿਲੀ ਵਾਂਗ ਤੇਰੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਂਵਦਾ ਸਾਂ, ਜੇ ਤੂੰ ਇੰਝ ਹੋਵੇਂਗਾ ਇੰਝ, ਉੱਝ ਕਿੰਝ ? ਪਰ ਮੇਰੀ ਨੀਝ ਕਿਥੇ ਤਕ ਅਪੜ ਸਕਦੀ ਸੀ ? ਜੇ ਚੂਹੇ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਨੁ-ਮਾਨ ਲਾਣਾ ਹੈ ਜੇ ਕਿਹਾ ਕੁ ਹੈ, ਤਾਂ ਓਹ ਉਸ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਵਡ-ਬਿਲਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਚਿਤਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਲੂਮੜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ, ਸ਼ੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਵਾਂਗ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਰਾਈਫਲ ਨਾਲ ਮਾਰ ਛਡਦਾ ਹੈ. ਤੀਕਣ ਹੀ ਜੀਵ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਅਲਪਗ ਹਨ, ਉਹ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਧਿਆਵਣ ਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਵਣ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ 'ਕਾਲ' ਯਾ 'ਜਮ' ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਚਿਤਾਰਦੇ ਹਨ : ਉਹ ਜਮ ਜੋ ਸਭ ਦੀ ਸੰਘੀ ਘੁਟਦਾ, ਵਡੇ ਦੀ, ਛੋਟੇ ਦੀ, ਰਾਉ ਦੀ ਰੰਕ ਦੀ, ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ...ਕੀ ਇਸੇ ਕਰਕੇ 'ਕਾਲੀ', 'ਮਹਾਂ ਕਾਲੀ' ਤੇ 'ਅਸ਼ਟ-ਭੁਜੀਆਂ' ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਈ ਥਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ! ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਭੋਰਾ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੇ 'ਕਾਲ' ਨੂੰ ਪੂਜਣਾ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੀਕਣ ਜਜ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਪੂਜਣਾ, ਜਜ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ ਦ ਫਲ ਦੇਣੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਕਾਲ' ਨੇ ਅਗੋਂ ਸਤਕਾਰਨੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਤੇ 'ਜਮਰਾਜ' ਤੋਂ ਵਡਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈ। 'ਧਰਮਰਾਜ' ਜੋ ਸਚ ਝੂਠ ਦਾ ਤਰੱਕੜ ਤੋਲਦਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੰਵਰਗ ਦੇ ਮਾਰਗ ਘਲਦਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਸੁਟਦਾ। 'ਧਰਮਰਾਜ' ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੂਜਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਮਨਾਂਦੇ ਹਨ-ਤੇ ਠੀਕ ਹੈ ਧਰਮਰਾਜ ਸਾਂਵਾਂ ਤਰੱਕੜ ਤੋਲਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਵਢੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਠੂੰਗਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਨਾਂ ਘਟ ਤੇ ਨਾ ਵਧ ਉਹਦੀ ਤੋਲ ਹੈ-ਉਸਦੀ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਪੋਲੀਸ ਚੌ ਜੁਗ ਹੈ, ਉਹ ਚਿਤਰ ਗੁਪਤ ਜੋ ਛਿਪ ਕੇ ਸਭ ਚਿਠੇ ਲਿਖਦੇ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗੁਝੀਆਂ ਵਹੀਆਂ ਧੁਰ-ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਉਡ ਕੇ ਜਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ।

ਹੇ ਪਿਤਾ, ਤੇਰਾ 'ਧਰਮਰਾਜ' ਰੂਪ ਭਾਵੇਂ ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕਤਰਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਮੈਂ ਊਣਾ ਹਾਂ, ਵਿੰਗਾ ਹਾਂ, ਕੋਝਾ ਹਾਂ, ਕੁੱਬਾ ਹਾਂ—ਜੋ ਚਿਤ-ਵਦਾ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਮਾਣ ਕਿਥੇ ? ਜੇ ਮੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਹੀ ਤੈਂ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਚੌਰਾਸੀ ਦੇ ਚਕਰ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਕੰਟਕ-ਵਾਸੀਆਂ ਹੋਰ ਡਿਆਰ ਤੈਨੂੰ ਕਰਣੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਘਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੀ ਵੇਖਨੇ ਹਾਂ : ਜੇ ਅਸੀਂ ਭੁਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਜਾ ਤੋੜਦੇ ਹਾਂ, ਖਡੌਣੇ ਭੰਨ ਬਹਿਨੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮਾਪੇ ਸਾਨੂੰ ਡੰਡਾ ਲੈ ਕੇ ਝੰਬਦੇ ਨਹੀਂ—ਉਹ ਝਾੜਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ, ਪਰ ਤੀਲੇ ਨਾਲ ਤੀਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਣਦੇ, ਉਹ ਅਖ ਨਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰ ਛਡਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜੇ ਮਾਰਦੇ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਛਾਂਵੇਂ ਹੀ ਸੁਟਦੇ ਹਨ ! ਓ ਬਾਪੂ, ਤੂੰ ਮੇਰਾ 'ਵਡਾ-ਬਾਪੂ' ਬਣ ਜਦ ਆਂਵਦਾ ਏਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਵੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਚਰਨ ਲਿਪਟਦਾ, ਤੇਰੇ ਦੂਰ, ਫਿਰ ਵੀ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਚਕਰ ਲਾਂਵਦਾ, ਤੈਨੂੰ ਮੁੱਠੀਆਂ ਘੁਟਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਚਰਨ-ਕਮਲ ਦੀ ਸਪਰਸ਼ ਨਾਲ ਔਗਣ ਆਪੇ ਝੜ ਜਾਣ ! ਓ ਪਿਤਾ, ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤਰੱਕੜ 'ਧਰਮਰਾਜ' ਨੇ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਤੋਲਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ !

ਪਰ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਖਟਾਊ ਪੁਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਪੁਤ ਰਾਮ ਲਛਮਣ ਯਾ ਸਰਵਣ ਜੇਹੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ—ਕੌਣ ਆਖਦਾ ਹੈ ਜੇ ਮੇਰਾ ਪੁਤ 'ਅਜਾਮਲ' ਜਿਹਾ ਪਾਪੀ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਸਭ ਪੂੰਜ ਵੰਡਾ ਕੇ ਗਨਕਾ ਦੇ ਘਰ ਠੂਠੇ ਮਾਂਜਣ ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ ਹੋਵ-ਪਰ ਹੇ ਪਿਤਾ ਜਦ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਵੀ ਸੋਝੀ ਆਂਵਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਰਤੀ ਕੁ ਕੰਮਪਾਇਮਾਨ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਤੈਂ ਕੋਲੋਂ ਭੁਲ

ਬਖ਼ਸ਼ਾਵਣ ਵਲੀ ਤਾਂਘਦਾ ਹੈ—ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਸਰੂਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਉਹਦੇ ਲਖ ਵਰਗੇ ਔਗਣ ਕੱਖ ਜਹੇ ਹੌਲੇ ਜਹੇ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਝਟ ਗਲੇ ਲਾ ਲੈਨਾ ਏਂ—ਜੇ ਉਹ ਸਚੇ ਦਿਲੋਂ ਰੁਦਨ ਕਰੇ, ਅਗੋਂ ਲਈ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਿਧਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ! ਤਾਂ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਏ ਜੇ ਪਹਾੜ ਜਿਡੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਔਗੁਣ ਰੂੰ ਵਾਂਗ ਜਲ ਬਲ ਕੇ ਖਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਹਿਰਦਾ ਬੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਮੁੜ ਜਾਏ—ਹਾਂ, ੳ ਦਿਆਲੂਆ, ਉਥੇ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਬਿਰਦ-ਬਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਜਾਪਦਾ ਏ, ਜੇ ਝੂਠ ਹੂੰਝਦਾ, 'ਅਜਾਮਲ' ਦੀ ਮੈਲਾਂ ਲਾਂਹਦਾ, ਬਾਲਮੀਕ-ਬਟਵਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਦਾ, ਠਗਾਂ ਨੂੰ ਠਗਦਾ ਤੇ 'ਸਜਣ' ਬਣਾਂਦਾ . ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਏ, ਤਾਂ 'ਸਮਰਾਜ' ਕੋਲੋਂ ਜਿਤਨਾ ਧਰਮ ਰਾਜ ਵਡਾ ਵੇ, ਤੀਕਣ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਦਿਆਲੂ-ਕਿਰਪਾਲੂ ਵਡਾ ਵੇ ਕੀ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤੇਨੂੰ 'ਭੋਲਾ -ਨਾਥ' ਵੀ ਆਖਦੇ ਹਨ; ਜੋ ਲੋਲਾ ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਬੂਝ ਕੇ ਅਣਡਿਠ ਕਰਦਾ, ਹੋਇਆ ਜੇ ਭੋਲਾ ——ਜੇ ਉਹ 'ਲੋਲਾ ਹੋਂਦਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਉਹ ਜਾਂਣੀ ਜਾਣ ਏ, ਫਿਰ ਵੀ ਅੰਵਾਣ ਜਿਹਾ ਬਣ ਕੇ ਆਵਦਾ ਤੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਲਗਾਂਵਦਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਜਰ—ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਖਣ ਵਾਂਗ ਆ ਪੰਘਾਰਦਾ !

ਹੇ ਦਾਨ—ਦਾਤਾਰ ਪਿਤਾ ਜੀਉ ! ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਤੈਂਡੇ ਦਰ, 'ਸੋਦਰ' ਤੇ ਲਿਲਕਦਾ ਵਿਲਕਦਾ ਆਇਆ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਤੈਂ ਮੈਂਡੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਤੇ ਚਿਤਵਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜੀਕਣ ਲੋਕੀ ਅਮਰ ਨਾਥ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਗੁਫਾ ਤੇ ਅਪੜ ਕੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਤੇ ਉਤੋਂ ਕਿਸੇ ਚੋਂਦੀ-ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਮੁਖ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਨਿਹਲ ਜਿਹੇ ਹੋਂਦੇ,* ਤਿਉਂ ਹੀ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਮੁਖ ਵਿਚ ਅਨਿਕ ਬੂੰਦਾਂ ਸੁਟਦਾ ਰਿਹਾ ਜੋ ਮੰਗਾਂ ਸੋ ਪਾਵਾਂ——ਪਰ, ਹੇ ਦਾਤਾ, ਜੇ ਤਰੇ

ਮੰਗਣੇ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਏ: ਤਾਂ ਦਸ ਮੈਂ ਕੀ ਮੰਗਣਾ ਏ ? ਅੱਚ-ਕੱਚ, ਤੇ ਅਲਪੱਗ ! ਓ ਵਡ ਦਾਨਿਆ, ਮੈਂ ਅਲ੍ਹੜ ਕੀ ਜਾਨਾਂ ਤੇਰੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਕੀ ਕੀ ਵੇ ? ਮੈਂ ਨਿੱਕਾ ਬਾਲਕ ਸਿਰਫ਼ ਪੈਸੇ ਟਕੇ ਤੇ ਦੁਆਨੀਆਂ-ਚੁਆਨੀਆਂ ਹੀ ਵੇਖ ਕੇ ਵਡਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਇਹੋ ਕੁਝ ਚਿਟੀਆਂ ਤੇ ਪੀਲੀਆਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਮੰਗਾਂ, ਜੋ ਮੈਂਡੀਆਂ ਖਾਖਾਂ, ਮੈਂਡੀਆਂ ਬੁਗਨੀਆਂ ! ਮੈਂਡੇ ਬਟੂਏ, ਮੈਂਡੇ ਬਕਸ ਭਰਣ—ਇਹ ਨਾ ਜਾਣਾਂ ਜੇ ਸਵਾਦ ਸਾਂਭਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸੂਝ ਬੂਝ ਵਿਚ ਏ-ਗਿਆਤ ਵਿਚ ! ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਤਖਤ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਏ, ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਲੜ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜੇ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਮੈਂਡਾ ਇਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਵੇ, ਮੈਂਡੀ ਫ਼ੌਜ ਇਤਨੀ ਵੇ, ਮੈਂਡੀ ਹਦ-ਬੰਦੀ ਐਡੇ ਦੂਰ ਏ। ਤੀਕਣ ਹੀ ਓ ਗਿਆਨ-ਦਾਤਿਆ ਗਦ ਤਕ ਤੂੰ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨਾ ਦੇਵੇਂ ਤਦ ਤਕ ਚੌਧਰਪੁਣਾ, ਵਡਿਆਈ ਯਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਿਹੜੀ ? ਤਮਗ਼ਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸੋਹਣਾ ਏ ਜੇ ਪਾਣ ਵਾਲਾ ਜਾਣੇ ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ. ਸੀ. (V. C.) ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਜੜ੍ਹੀ ਗਈ ਏ, ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਜਾਨਣ ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਉਕਰਿਆ ਹੋਈਆ ਨਿਸ਼ਾਨ ਏ ! ਜੇ ਪਾਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤਾਂ ਵੀ. ਸੀ. ਦੀ ਸੂਝ ਕਿਨੂੰ ?... ਹੀਰ ਸੋਹਣੀ ਏ, ਪਰ ਤਾਂ ਹੀ ਜੇ ਕੋਈ ਰਾਂਝਣ-ਅਖ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖੇ ! ਲੈਲਾ ਸੋਹਣੀ ਤਾਂ ਹੀ ਏ ਜੇ ਕੋਈ ਮਜਨੂੰ ਉਹਨੂੰ ਧਿਆਵੇ !......ਜਿਧਰ ਵੇਖੋ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਵਿਚ ਲਾਭ ਏ, ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਜਾਣਦਾ ਏ ਜੇ ਪਵਣ ਕੀ ਏ, ਪਾਣੀ ਕੀ ਏ, ਨੂਰ, ਕੀ ਏ, ਸਤਰੰਗੀ-ਪੀਂਘ ਕੀ ਏ ਤੇ ਕੀਕਣ ਇਹ ਬਣਦੇ —ਜਦ ਓਹ ਜਾਣਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਬੂਹੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਮਾਇਆ ਛਣ ਛਣ ਕਰਦੀ

ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਵੜਦੀ ਏ ! ਹੇ ਮਾਇਆ ! ਕੀ ਤੂੰ ਫਿਰ ਸੋਝੀ ਦੀ ਛਾਇਆ ਨਹੀਂ -ਤੂੰ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਸੋਝੀ ! ਤੂੰ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮਾਨੋ ਪਸੀਨਾ ! ਤੂੰ ਅਕਲ ਦੀ ਮਾਦੀ-ਨਕਲ ! ਤਾਂ ਤੇ ਹੇ ਗਿਆਨ-ਅੰਜਨ ! ਤੈਂਡੀ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਏ-ਤੂੰ ਅੰਧ-ਪੰਧ ਵਿਚ ਰਾਹ ਦਸੇਂ, ਤੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੇ ਹੱਥ ਡੰਗੋਰੀ ਪਕੜ ਕੇ ਆਏਂ ! ਓ ਗਿਆਨ-ਅੰਜਨ ਤੂੰਹੇਂ ਵੇਂ ਮੇਰੇ ਗੁਰਦੇਵ: 'ਸੋਦਰ' ਦਾ ਗਾਖਾ, ਸੋ ਘਰੁ ਪ੍ਰਾਖਾ !

ਜਦ ਤਕ ਗਿਆਨ-ਮਈ ਅੱਖ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਤਕ ਕੂਕਰ-ਸੂਕਰ ਜੂਨਾਂ ਹੀ ਭਰਮਾਂ—ਅਚੁਕੁਚ ਧਾਤਾਂ ਹੀ ਮੰਗਦਾ-ਯਾ ਜੇ ਟਪੋਸੀ ਮਾਰਦਾ ਤਾਂ ਖੂਹ ਦੇ ਡਡੂ ਵਾਂਗ ਰਤਾ ਕੁ ਅਗੇ ਵਧ ਕੇ ਆਖਦਾ ਮੈਨੂੰ ਓਹ ਕੁਝ ਦੇ ਜੋ ਮੈਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ ਹੈ : ਕੀ ਤਖਤ ਦੇ ਤਾਜ ਦੇ, ਸੈਨਾਂ ਦੇ ਐਸ਼ਵਰਜ ਦੇ, ਹਾਥਾ—ਦੇ, ਹਿਰਨ-ਅਖੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ—ਦੁਧ-ਪੁਤ ਦੇ..... ਹੋਰ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਕੀ ਮੰਗਾਂ ? ਜੋਬਨ ਦੇ, ਜਵਾਨੀ ਦੇ..... ਹੋਰ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਕੀ ਮੰਗਾਂ ?......ਮੌਤ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾਂ ਦੇ !......

ਪਰ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਏ, ਤਾਂ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਚਕੀ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਘਸ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਅੱਖਾਂ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀਆਂ, ਪਰ ਜੋਤਨਾ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਕੰਨ ਭਾਵੇਂ ਰੇਡੀਓ ਸੁਣ ਸੁਣ ਨਹੀ- ਰਜਦੇ, ਪਰ ਦਿਲ ਅਕ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਮੁੰਦ ਜਾਂਦਾ ਏ-ਤਾਂ ਤੇ ਜੋ ਵੀ ਸੋਹਣੀ, ਬਲੌਰੀ ਚੀਜ਼ ਮੰਗਾਂ, ਫਿਰ ਪਿਛੋਂ ਓਸ ਦੀ ਬਲੌਰੀ ਭਾ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤੱਤ-ਭੜੱਥੀ ਜਹੀ ਭਾਸਦੀ ਏ,..... ਹਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਅੰਤਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਸ ਇਤਨਾ ਸਵਾਦ ਏ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਬੂੰਕੜ ਦੇ ਫੁਲ ਵਿਚ ਮਾਖਿਓਂ ਦੀ ਬੂੰਦ ਏ ਰਤਾ ਕੁ...ਤੇ 'ਫਿਰ ਫਲ ਫੁਲ ਬਕਬਕੇ ਜਿਹੇ ਦਿਸਣ ਲਗ

ਪੈਂਦੇ ਹਨ ! ਓ ਪਿਤਾ ! ਬਸ ਮੈਂ ਇਹ ਕੁਝ ਮੰਗਨਾ ਹਾਂ...... ਅਲਪਗ ਚੀਜਾਂ, ਜੋ ਮੈਂ ਵਾਂਗ ਹਨ ਗਿਣੀਆਂ ਮਿਣੀਆਂ, ਭਾਵੇਂ ਓਹ ਹੋਵਨ ਲਖਾਂ ਦੇ ਦਥਿਆਂ ਵਿਚ ਬਝੇ ਹੋਏ ਨੋਟ : ਪਰ ਇਤਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਗਿਣ ਸਕਾਂ, ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ, ਯਾ ਮੇਰੀ ਤਰੱਕੜੀ ਤੋਲ ਸਕੇ ਭਾਵੇਂ ਹੋਵਣ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰ– ਯਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਬੈਂਕ ਦੀਆਂ ਕੈਸ਼-ਬੁਕਾਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸੂਦ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇ......ਓ ਪਿਤਾ ! ਸਚ ਮੁਚ ਮੇਰੀ ਟਪੋਸੀ ਖੂਹ ਦੇ ਡਡੂ ਵਾਂਗ ਏ ? ਅਲਪਗ ਦੀ ਮਾਂਗ ਵੀ ਨਿਕੀ : ਚਿੜੀ ਕੀ ਮੰਗਸੀ ਬਸ ਚੋਗ ?

ਤਾਂ ਤੇ ਹੇ ਜਾਣੀ-ਜਾਣ-ਮਹਿਰਮਾਂ ! ਤੂੰ ਮੈਂਡੀ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨੀ ਓਹੋ ਕਰੀਂ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਭਾਵੇ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜੇ ਬੀਮਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸ ਔਸ਼ਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਏ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ ਜੇ ਇਸ ਦੋ-ਟੰਗੇ, ਅਣਪਰੇ-ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਏ ?......ਜਦ ਇਉਂ ਗੋਲਾ ਹੋ ਕੇ ਤੈਂਡੀ ਗੁਲਾਲ-ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੇਟ ਗਿਆ——ਤਾਂ ਨੀ ਅਮਿਓ ਅੰਮਾਂ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਮੁਖ ਵਿਚ ਅਨੰਤਕੀ-ਮੰਮਾ ਪਾਇਆ !

ਅਨੰਤਕੀ-ਮੰਮਾ

PEEP INTO THE INFINITE

ਓ ਅਨੰਤਕੀ-ਮੰਮਿਆ ! ਮੈਂ ਤੈਂਡੇ ਕੇਹੜੇ ਕੇਹੜੇ ਗੁਣ ਗਾਵਾਂ ? ਤੇਰੀ ਇਕ ਚੂਸੀ, ਤੇਰੀ ਇਕ ਧਾਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਜਨਮ— ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਚੌਰਾਸੀ ਸੰਗਲ ਕਟੇ--ਮੈਂ ਬੇਪੱਰੇ ਨੂੰ ਪੱਰ ਲਾਏ,

ਮੈਂ ਫ਼ਰਸ਼ੀ, ਅਰਸ਼ੀ ਬਣ ਕੇ ਉਡਣ ਲਗ ਪਿਆ–ਸੂਖਮ–ਮੰਡਲ ਵਲ ਜਿਥੇ ਹਰ ਗੱਲ ਸੁਨਿਹਰੀ ਏ, ਸੰਧੂਰੀ ਏ, ਜਿਥੇ ਸਦਾ–ਬਸੰਤੀ ਫੁਲ ਖਿੜਦੇ ਨੇ, ਜਿਥੇ ਦੁਧ–ਦਹੀਂ ਤੇ ਮਾਖਿਓਂ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਨੇ, ਜਿਥੇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਦਿਨ ਏ, ਜਿਥੇ ਕਲੱਖਣ ਰਾਈ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਨਹੀਂ––ਜਿਥੇ ਸੂਰਜ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰ ਆਂਵਦਾ, ਪਰ ਸਾੜਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਬੇਅੰਤ ਨਖੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਨੌ–ਲਖੀ ਮੇਰੀ ਅਣੂ ਅਣੂ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਵਿਚ ਲਪਕ ਪੈਂਦੀ––ਜਿਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਡਾਢੇ ਮਿਠੇ, ਉਤੋਂ ਤਲੋਂ ਇਕ ਜਿਥੇ ਗਲ ਲਾ, ਛਾਤੀ ਲਾ ਕੇ ਮਿਲਦੇ, ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨਿੰਦਕ ਨਹੀਂ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰਜਣਾ, ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਬਣ ਕੇ ਬਹਿੰਦੇ, ਤੇ ਗੁਲ-ਛਰੇ ਉਡਾਂਦੇ; ਐਸ਼ ਬਹਾਰਾਂ ਮੰਨਾਂਦੇ, ਅਲਗੋਜ਼ੇ ਗਾਂਵਦੇ, ਗਿਧੇ ਪਾਂਵਦੇ––ਜਿਥੇ ਦੀਆਂ ਕਤਕ-ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀਆਂ ਸਥਿਰ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਵਸਾਖੀ ਮੇਲੇ ਅਟੱਲ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਭੋਗੜੇ ਅਣਮੁਕੜੇ, ਜਿਥੇ ਦੋ ਅਲਤੇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਉਡਦੇ, ਜਿਥੇ ਇਤਰ ਦੇ ਫੁਹਾਰੇ ਅਰਸ਼ ਫ਼ਰਸ਼ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਨੁਹਾਂਵਦੇ, ਜਿਥੇ ਇਕ ਇਕ ਤ੍ਰੇਲ-ਤੁਪਕਾ ਸਤ-ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਜਿਹਾ ਵਿਸਥਾਰ, ਜਿਥੇ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਐਡੇ ਐਡੇ ਜੁ ਹਿਰਦਾ ਵੀ ਅਨੁਮਾਨ ਨਾ ਲਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂਡੇ ਜਲਵੇ ਵਿਚ! ......ਓ ਬੇਅੰਤਾ, ਤੇਰਾ ਹੂਟਾ ਅਜਬ, ਤੇਰੀ ਲੋਰੀ ਗਜ਼ਬ, ਤੇਰੀ ਤੁਣਤੁਣੀ ਰੂੜੀ, ਤੇਰੀ ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਗੂੜ੍ਹੀ! ਓ ਧਰਤੀ ਤੂੰ ਐਡੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਗਈ ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਕੋਈ ਯੋਰਪੀਨ ਭੁਖੀ-ਫ਼ੌਜ ਮੰਗੇ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਮਪਾਇਰ (Emprie) ਰੱਜ ਰੱਜ ਬਣਾਵਣ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਵਧ ਪਵੇ! ਓ ਖੂਹੋ! ਤੁਹਾਡੇ ਕੜ ਫਟ ਗਏ, ਓ ਮਨ! ਤੈਂ ਵਿਚ ਅਨੰਤਨ ਡੂੰਘਿਆਈ......ਓ ਚਿਤ-ਗਾਗਰੇ! ਤੈਂ ਵਿਚ ਅਨੰਤਕ-ਸਾਗਰ! ......ਕੀ ਆਖਾਂ, ਕੀ ਦਸਾਂ?......

ਵਿਚ ਅਨੰਤਕ–ਸਾਗਰ !.........ਕੀ ਆਖਾਂ, ਕੀ ਦਸਾਂ ?......
ਲੋ ਲੋ ਲੋ !......ਓ ਓ ਓ ! ! ......ਬਸ ਇਉਂ ਗੁੰਗਾ
ਆਏ, ਇਉਂ ਗੁੰਗਾ ਕੁਸਕੇ ? ਦਸੇ ਕੋਈ ਤਾਂ ਜੇ ਦਸਣ ਦੀ
ਗਲ ਹੋਵੇ ? ਇਹ ਅਣਮੁਕੀ, ਇਹ ਅਣਚੁਕੀ, ਇਹ ਅਣਲੁਕੀ
ਜਿਹੀ ਕਹਾਣੀ ਕੋਈ ਦਸ ਨਾ ਸਕੇ......ਵਧਦੀ ਜਾਵੇ, ਮੈਂਡੇ
ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ, ਓਤ ਪ੍ਰੋਤ, ਸਜੇ-ਖਬੇ, ਉਪਰ ਥਲੇ, ਦਹਿ–ਦਿਸ,
ਚਹੁ ਜੁਗ––ਇਕੋ ਇਕ ਅਨੰਤਕੀ-ਖੇੜਾ !

ਅਨੰਤਨੀ ਖੇੜੀ !

A DIP INTO THE INFINITE

ਓ ਗੂੜਿਆ, ਓ ਰੂੜਿਆ ! ਤੈਂ ਮੈਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੁਝੜੀ ਦਾਤ ਹੁਣ ਤਕ ਛੁਪਾ ਰਖੀ। ਇਹ ਦਾਤ-ਬਿਸਮਾਤੁ ! ਹੁਣ ਤੂੰ ਮੈਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਤੈਂ ਵਿਚ ! ਦਿਨ ਰਾਤ ਵਿਚ, ਰਾਤ ਦਿਨ ਵਿਚ, ਸੁਖ ਦੁਖ ਵਿਚ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿਚ ! . ਆਸਾ ਨਾਸਾ ਵਿਚ; ਨਾਸਾ ਆਸਾ ਵਿਚ ! ਨਰ ਨਾਰੀ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਨਰ ਵਿਚ ! ਉਤਪਤ ਪਰਲੋ ਵਿਚ, ਪਰਲੋ ਉਤਪਤ ਵਿਚ .....ਸਭ ਕੁਝ, ਸਭ ਕੁਝ .. ਗੁਥਮਗੁਥਾ ! ਅਗੜ ਪਿਛੜ ਦੋਵੇਂ ਦੂਰ : ਕਾਫੂਰ ਮੈਂ ਉਡਦੀ ਜਾਵਾਂ, ਦਹਿਦਿਸ ਮੇਰੀਆਂ ਸਗਾਵਾਂ ! ਮੈਂ ਸਜੇ, ਮੈਂ ਖਬੇ ! ਮੈਂ ਅਰਸ਼ੀ, ਮੈਂ ਫ਼ਰਸ਼ੀ ! ਮੈਂ ਸੁਤੀ, ਮੈਂ ਜਾਗੀ ! ਮੈਂ ਜੜ੍ਹ, ਮੈਂ ਚੇਤੰਨ ! ਮੈਂ ਨੀਲੀ, ਮੈਂ ਸ਼ਰਮੀਲੀ ! ਮੈਂ ਇਹ, ਮੈਂ ਉਹ ! ਮੈਂ......ਮੈਂ......ਮੈਂ......ਹਭ ਕੁਝ !

ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੂੰ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ ! ਤੂੰ ਭੂਤ ਭਵਿਖ ਸਮਾਨ

—ਤੂੰ ਸਦਾ ਸਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ! ਆਦਿ ਅੰਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ— ਤੁਧੇ ਅਨੰਤ ਮੈਂ ਕਹਤ ! ਤੂੰ ਅਟੱਲ ਸੁਲਤਾਨ, ਤੂੰ ਨਿਤ ਨਿਤ ਖਿੜਦਾ; ਓ ਅਮਰ ਨਿਝਰਦਾ !...

ਤੁੱਧ ਹੁਣ ਜਾਣਾ–ਤੁਧੇ ਪੈਹਚਾਣਾ ! ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਅੰਗੀ, ਮੇਰਾ ਸਤਸੰਗੀ ! ਤੂੰ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ! ਆਪਸ ਕਉ ਆਪੇ ਆਦੇਸ ! ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਕਾ ਈਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਵੇਸ ! ਤੂੰ ਬੇਅੰਤ, ਮੈਂ ਤੈਂਡੀ ਸਫਲ ਫੁਲਵਾੜੀ। ਤੂੰ ਅਨੰਤ, ਮੈਂ ਤੈਂਡੀ, ਉਦੀ- ਪਿਚਕਾਰੀ ! ਤੂੰ ਸਦ-ਜੀਂਦਾ, ਮੈਂ ਭੀ ਜੀਂਦੀ ! ਤੂੰ ਨਿਰਮਾਇਲ, ਮੈਂ ਚੋ ਚੋ ਪੈਂਦੀ !

ਜੋਬਨ ਬਣਿਆ, ਮੈਂਡਾ ਮਨ ਤਨ ਹਰਿਆ ! ਗਏ ਪਵਾੜੇ, ਲਥੇ ਚਿਤਾਰੇ ! ਅਚਣਚੇਤ ਅਜ ਭਈ ਸੁਚੇਤ ! ਸਹਜ-ਸੁਭਾ ਮੈਂ ਵਧਦੀ ਜਾਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਰੋਕੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਟੋਕੇ ! ਮੈਂ ਨਿਤ ਨਿਤ ਨਚਾਂ, ਖਿੜ ਖਿੜ ਮਚਾਂ ! ਅਖਾਂ ਨੂਰੀ ਮਨ-ਮਨੂਰੀ ! ਅਬਚਲ ਆਸਣ, ਇੰਦ੍ਰ ਸ਼ਿੰਘਾਸਣ ! ਚਾਉ ਘਨੇਰੇ, ਕਵਾਉ ਅੰਙਣ ਮੇਰੇ ! ਬੇਅੰਤਕੋ ਹੂਟੇ, ਅਖੁਟ ਅਮੁਕੇ ! ਮੇਰੀ ਚਹੁ ਜੁਗ ਵਾੜੀ, ਮੈਂ ਸੋਦਰ-ਲਾੜੀ !...

ਕੀ ਦਸਾਂ ? ਕੀ ਨਾ ਦਸਾਂ ? ਅਗਿਣਤ ਚਾਉ, ਵਲਵਲੇ ਉਮਲ ਉਮਲਾਉ ! ਸਰਗੁਣ ਡਿਠਾ, ਨਿਰਗੁਣ ਮਿਠਾ ! ਮੈਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਇਕਮ–ਇਕਾ ! ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ, ਆਪੇ ਜਾਣੋ ! ਆਪ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਗ਼ਲਤਾਨੋ ! ਟੁਭੀਆਂ ਲਾਂਦੀ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਬਾਂਦੀ ! ਕੋਟਕ ਜੁਗ ਜਿਉਂ ਸ਼ਰਾਰੇ, ਮੈਂਡੇ ਅੱਖ-ਝਲਕਾਰੇ ! ਓਵੇ ਉਡ ਉਡ ਪੈਂਦੀ, ਮੈਂਡੀ ਮੈਂਹਦੀ ਨਾ ਲਹਿੰਦੀ ! ਮੈਂ ਰਜੀ- ਪੁਜੀ, ਹਉ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਝੀ ! ਤੂੰ ਪਰਦਾ ਲਾਹਿਆ, ਤਾਂ ਏਕੋ

ਆਹਿਆ ? ਹੁਣ ਕੌਣ ਵੇਖੇ ਤੇ ਕੀਨੂੰ ਵੇਖੇ ? ਆਪਾ ਵਿਸਰਿਆ, ਆਪਾ ਨਿਤਰਿਆ !

ਆਪੇ ਕਰਤਾ, ਆਪੇ ਭਰਤਾ ! ਆਪੇ ਜੋਗੀ, ਆਪੇ ਭੋਗੀ ! ਆਪੇ ਹਾੜੀ ਆਪੇ ਸਾਵਣ-ਵਾੜੀ ! ਆਪੇ ਆਦ, ਆਪੇ ਅੰਤਾ ! ਆਪੇ ਚੋਜੀ ਆਪੇ ਮੌਜੀ ! ਆਪੇ ਲਿਖਦਾ, ਆਪੇ ਪੜ੍ਹਦਾ...

ਬੇਅੰਤਕ ਇਹ ਖੇੜਾ ! ਉਡਿਆ ਪੰਛੀ ਜੋ ਦੋ-ਪੈਰਾ !
ਨਿਤ ਨਿਤ ਉਡਦਾ......ਭੁਇਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਰੁਲਦਾ !!
ਆਸਾ ਗਾਵੇ, ਜੋ ਨਿਤ ਨਿਤ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇ !
ਮੈਂਡਾ ਕੀਰਤਨ-ਸੋਹਿਲਾ, ਨਿਤ-'ਨਾਮ' ਹਿੰਡੋਲਾ !!

ਅਕਾਲ ਫੁਲਵਾੜੀ !!
ਅਮਿਓ ਚੰਦਨਵਾੜੀ !!
ਅਮੁਕ !!
ਅਚੁਕ !!!

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ

HO ! THE TIMELESS ONE !

ਓ ਕਾਲ ਤੂੰ ਟੰਗਿਆ ! ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਮੈਂਡਾ ਇਸ਼ਟ-ਤੈਂਡਾ ਬਾਬੂ 'ਅਕਾਲ' ਏ ਜੋ ਏ ਸਰਬ-ਸਮਿਸ਼ਟ ! ਤੈਨੂੰ ਓ ਕਾਲ, ਮੈਂ ਛਿਕੇ ਟੰਗਿਆ—ਅਕਾਲ ਆਣ ਜਦ ਇਹ ਲੂਲ੍ਹਾ ਵੜਿਆ !

'ਅਕਾਲ' 'ਅਕਾਲ' 'ਅਕਾਲ' ਨਿਤ ਗਾਵਾਂ—ਬਨ-ਕੋਇਲ ਬਣ ਤੈਨੂੰ ਧਿਆਵਾਂ! ਕਾਲੀ ਮੈਂ ਤੂੰ ਗਾਵਣ ਦਿਤਾ, ਮਸਿਆ ਨੂੰ ਤੂੰ ਪੁੰਨਿਆ ਕੀਤਾ! ਕੀ ਦੇਖਾਂ ? ਉਤੋਂ ਉਤਰੀ ਕੋਈ ਅਣੋਖੀ ਪੀਂਘ (Rainbow of Nam) ਜੋ ਨਿਤ ਨਿਤ ਝੂਝੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਨਮਨ ਸੀਮ!

ਭੂਤ ਕਹਾਂ ? ਭਵਿਖ ਕਹਾਂ ? ਤੀਨ ਕਾਲੁ ਏਕੋ ਹੀ ਏਕ।
ਆਗੇ–ਪਾਛੇ, ਤੂੰਹੀ ਤੂੰਹੀ : ਪਾਇਓ ਬੁਧ ਬਿਬੇਕ!
ਤੇਰਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਤੇਰਾ ਆਦੂ ਨਹੀਂ, ਓ ਬਿਸਮਾਦੂ!
ਹਰਨ-ਭਰਨ! ਉ ਨੇ ਸਭ ਤਰਨ! ਤੇਰੋ ਬਿਰਧ-ਅਗਾਧੁ!
ਕੁਬੀ ਕੋਝੀ, ਭਈ ਅੱਜ ਸੋਝੀ, ਓ ਸੁਲਤਾਨਾ!
ਲਾਲਨ ਛੂਈ, ਲਾਲੀ, ਹੁਈ, ਤੇਰੋ 'ਨਾਮ' ਨਿਧਾਨਾ!
ਕਾਲ ਕੇ ਜਮਜਾਲ ਹੋ, ਤਾਹੀ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਹੋ।
ਦੀਨਨ ਕੇ ਦਿਆਲ ਹੋ, ਮੇਰੇ ਤੋ ਪ੍ਰਿਤਪਾਲ ਹੋ।
ਤੇਰੀ ਰਿਮਝਿਮ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਖਿਣ ਖਿਣ, ਲਾਧਿਓ।
ਓ ਰਸਨਾ! ਗੁਣ ਗਾਓ, ਢਿਲ ਨਾ ਲਾਉ ਜਮ–ਸਾਧਿਓ।
ਆਂਙਣ ਆਏ ਲਾਲੁ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਗਜਾਏ।
ਆਖੇਂ ਖੁਲ ਗਈ ਤਨ ਮਨ ਸਭ ਹਰਿਆਏ।
ਤਬ ਕੀ ਜਾਗੀ, ਕਭੀ ਨਾ ਕਭੀ ਨਾ ਮੈਂ ਸੋਉ।
'ਨਾਮ' ਧਿਆਊਂ 'ਨਾਮ' ਅਲਾਊਂ 'ਨਾਮ' ਨਿਤ ਗਾਊਂ!

ਸਰਬੱਗ ਨਾ ਕਿ ਅਲਪੱਗ

ALL-IN-ALL, YEA ALL

ਓ ਬਿਸਮਾਦੀਆ, ਜਦ ਦਾ ਤੈਂਡਾ ਛਾਂਦਾ ਖਾਦਿਆ ਏ, 'ਨਾਮ-ਅਨਾਮ' ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਤੈਂਡਾ ਸੋਦਰ-ਧਾਮੁ! ਹੁਣ ਕੌ

ਮੰਗਾਂ-ਸਭ ਜਗ ਮੈਡੀਆਂ ਹੀ ਚਾਰ-ਟੰਗਾਂ ! ਤੂੰ ਬੇਅੰਤਕ-ਲਾੜਾ, ਮੈਂ ਤੈਂਡਾ ਨਿੱਘਾ ਵਣਜਾਰਾ ! ਵਣਜ ਕਰਾਂ ਮੈਂ ਵੰਗਾਂ-ਮਿਠੀਆਂ, ਇੰਦ੍ਰਾਣੀ ਵੀ ਆਈ ਪਈ—ਘਿਧੀਆਂ ! ਮੈਂ ਬਾਟੇ ਭਰ ਭਰ ਅਮਿਉ ਪਿਲਾਵਾਂ, ਮੇਰੀ ਸਬੀਲੇ ਆਵਣ ਹਭ ਤਰਿਹਾਈਆਂ ਗਾਵਾਂ ! ਮੈਂਡਾ ਲੰਗਰ ਅਣਮੁਕਿਆ, ਓਏ ਮੈਨੂੰ ਬਾਬੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ! ਮੈਂ ਗੁਝੜਾ ਭੰਡਾਰੀ, ਖੋਲ੍ਹ ਬੈਠਾ ਅਨੰਤਕ ਸੋਘਰ-ਕਿਵਾੜੀ !

ਭੁਖਿਓ ਨੰਗਿਓ ਜੰਮ ਜੰਮ ਆਉ.. ਖੀਸੇ ਭਰ ਲਉ, ਘੁੰਘਣੀਆਂ ਖਾਵੋ ! ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਭੁੱਖਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਭਰਮ ਦਾ ਚੁਖਾ ! ਖੁਲ੍ਹਿਆ ਭਰਮ-ਭੀਤ, ਤਾਂ ਜਦ ਚਿਰੰਜੀਤ !

ਕੁਝ ਨਾ ਡੰਗੋ...ਬਸ ਹਿਰਦੇ ਟੰਗੋ 'ਨਾਮ'-ਮਜੀਠਾ... ਘਟ ਘਟ ਉਮਲੀਠਾ ! ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਆਵੇ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਰੰਗ ਲਗਾਵੇ ! ਨੂਰ ਬੂਰ ਇਹ ਸਦ-ਭਰਪੂਰ ! ਬਨ ਖੰਡ ਹਰਿਆ, ਸਚਖੰਡ ਹਿਰਦੇ ਵੜਿਆ !

ਬਸ ਇਹੋ ਜੀਵਨ ! 'ਨਾਮ' ਥਿਰ ਥੀਵਣ !
ਮੈਂ ਹਡ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ !
ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੋਤਿ ਸਰਬ-ਸਮੋਂਦੀ !
ਮੈਂ ਮਾਖਿਓਂ ਰਾਣੀ—ਜਿਤ ਵਲ ਜਾਵਾਂ
ਲਾਵਾਂ ਤਤੋ—ਸਬ੍ਹਾਨੀ !
ਅਚੁਕਚੁ ਨਾ ਲੋੜਾਂ—ਮੈਨੂੰ ਲਭੀਆਂ 'ਸੋਦਰ'—ਮੋਹਰਾਂ !
ਤ੍ਰਿਪਤ-ਅਘਾਈ, ਰਜੀ ਰਜਾਈ, ਨਿਤ ਨਿਤ-ਗਰਮਾਈ!
ਲਾਲਣ ਆਇਆ ! ਲਾਲ ਕਰਾਇਆ !
ਸਰਬੱਗ-ਸਮਾਇਆ !
ਸਭ ਕੁਝ, ਸਭ ਕਿਛ......ਘਰ ਮੈਂ ਘਰ ਮੈਂ
ਲੋੜੀਂਦਾ ਪਾਇਆ ।

ਇਕੋ ਇਕੁ ਏਕੰਕਾਰ

ONE IN ALL

ਤੈਨੂੰ ਹੁਣ ਫਾੜ ਨਾ ਵੇਖਾਂ, ਓਏ ਸੰਘਣੇ ਸੋਹਣੇ ਏਕੰਮ-ਏਕ੍ਰਾ ! ਜਬ ਲਗ ਸਰਗੁਨ ਨਿਰਗੁਨ ਵਧ ਧਿਆਵਾਂ, ਤਬ ਲਗ ਤੇਰਾ ਮਰਮ ਰਤੀ ਨਾ ਪਾਵਾਂ ! ਜੋਗੀ ਸੁੰਨ ਧਿਆਵਨ, ਪਰ ਤੈਂਡਾ ਮਰਨ ਨਾ ਜਾਨਣ ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਚੂਸੀ ਲਾਵਾਂ, ਇਤ ਉਤ, ਦਹਿਦਿਸ ਚਹੁ ਜੁਗ ਪਾਵਾਂ ! ਅੰਤਰ ਤੂੰਹੇਂ,ਬਾਹਰ ਤੂੰਹੇਂ, ਦਿਸਾ-ਵਿਸਾ ਤੇਰੀਆਂ ਹੀ, ਓ ਸੂਹੇ ! ਕੁਝ ਨਾ ਵਿੰਗਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਟਿੰਗਾ, ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਕੀਤਾ ਹਭ ਕਿਛ ਪਹੁ-ਰੰਗਾ ! ਅਕਾਸ਼ੀ-ਗੰਗਾ ਆ ਉਤਰੀ ਮਨ-ਮੰਝਾ ! ਹੁਣ ਕੀਕਣ ਪਤਿਤ, ਕੌਣ ਹੁਣ ਪਾਵਣ-ਤੂੰ ਮੈਂ ਇਕੋ ਓ ਪਾਵਨ-ਬਾਵਨ ! ਮੈਂਡਾ ਆਙਣ ਹਰਿਆ, ਮੈਂਡਾ ਬਤੂਆ ਭਰਿਆ: ਓ ਤ੍ਰਿਪਤ ਅਘਾਵਣ !

ਮੈਂਡੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਰੀਝਾਂ : ਅਰਸ਼—ਪਲੀਮਾਂ ! ਵਾਹ ਰੀਝਾਂ ਰਜੀਆਂ : ਨਿਘੀਆਂ-ਠੰਡਾਂ ! ਸਾਵਣ ਝੜਿਆ ਝਿਮ ਝਿਮ ਪੈਂਦਾ, ਕਾਵ-ਫੁਆਰਾ ਉਮਲ-ਓਮਲੇਂਦਾ ! ਬੇਓੜਕ ਪੈਂਡਾ ਕਟਿਆ ਖਿਣ ਮਾਂਹੀ; ਓ ਬਖਸ਼ਿੰਦ, ਤੋਹਿ ਬਲਿ ਬਲਿ ਨਿਤ ਜਾਂਈ ! ਤੂੰ ਦੂਰ ਨਾ ਸੈਂ-ਮੈਂ ਦੂਰ ਭਰਮੇਂਦੀ : ਅਖਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ, ਚਾਨਣ, ਤ੍ਰੈਲੋਈ ਡੁਲ੍ਹ ਡੁਲ੍ਹ ਪੈਂਦੀ ਗਾਗਰ ਭਾਰੀ : ਸਾੜ੍ਹੀ ਭਿਜ ਗਈ : ਹਭ-ਮਾਇਆ ਸੁਨੈਹਰੀ ! ਸੋਨਾ—ਗਲਿਆ ਇਹ ਹਿਮਾਲਾ ਮੈਂਡਾ—ਭੁਖੀ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਵੀਰ-ਨਾਨਕ ਜਿਡਾ ! ਨਾਨਕੀ ਰਜ ਗਈ, ਨਾਨਕ ਰਜਾਈ—ਤ੍ਰੈਲੋਕੀ ਭੁਖੀ, 'ਨਾਮ' ਗਲ ਲਾਈ ! ਬੇਅੰਤਕ ਦਿਤ-ਦਾਤ, ਇਹ ਨਾਮ 'ਨਾਮ' ਅਮੁਕਾ, ਜਿਸ ਲਖੜਾ ਨਿਤ ਹਰਿਆ ਓ ਸੁਕਾ !...ਇਕੋ ਇਕ ਦਸੇ ਇਹ ਨਿਜ-ਚਾਨਣ,

ਗਿਆਨ ਅੰਜਨ ਇਹੋ, ਜੋਤ-ਜੁਗ-ਸਾਰਨ ! ਮੈਂ ਇਕੋ ਵੇਖਾਂ, ਗਹੀਆਂ ਵਿਸੇਖਾਂ, ਏਕੰਕਾਰ ਚਹੁ ਜੁਗ ਪੇਖਾਂ ! ਇਕ ਇਕ ਕਰਦਾ 'ਸਦਰ' ਜੋ ਵੜਿਆ !

ਲਾਲਣ ਲਾਧਾ ! 'ਨਾਮ' ਬਿਬਾਨ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ !!

ਪਰੀ-ਪੂਰਨ-ਆਪਾ !

THE UNIVERSAL SELF MINE !

ਜਦ ਏਕੰਕਾਰ ਨਦਰੀ ਆਇਆ ਤਾਂ ਚਲਿਤ ਭਇਆ ! ਫਿਰ ਇਹ ਨਿਕੜਾ ਆਪਾ ਛਲਾਂਗ ਮਾਰ ਜਾ ਸਮਾਇਆ ਦਹਦਿਸ, ਚਹੁ ਜੁਗ ! ਜਲ ਵਿਚ, ਥਲ ਵਿਚ, ਮਹੀਅਲ ਵਿਚ । ਵਣ ਵਿਚ, ਤ੍ਰਿਣ ਵਿਚ, ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਵਿਚ ! ਅਗਨ ਵੀ ਮੇਰਾ ਗਲਨ ਵੀ ਮੇਰਾ ! ਫ਼ਰਸ਼ੀ ਵੀ ਮੈਂ ਬੈਠਾ, ਅਰਸ਼ੀ ਵੀ ਮੈਂ ਤ੍ਰਨਿਆ ! ਮੈਂ ਸੀਤਲ ਚੰਨ-ਅਣਖੋਤਾ, ਮੈਂ ਤੇਜ-ਔਜ ਸੂਰ ਨੂਰ-ਪ੍ਰੋਤਾ ! ਹਵਾੜਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਲਾਵਣ ਨਿਤ-ਦੌਰੇ, ਚੰਦਨ-ਵਾੜੀਆਂ ਕਰਨ ਨਿਤ ਨਿਤ ਚੌਰੇ ! ਇੰਦ੍ਰ ਮੇਰਾ ਬੈਠਾ ਬਜਰ ਨਿਤ ਮਾਰੇ, ਕਾਲ-ਕੰਟਕ ਮੈਂ ਘਲਿਆ ਝੁਰੜੀਆਂ ਸਾੜੇ ! ਕਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਾਲਾ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਹੀ ਦੋਸ਼ਾਲਾ ! ਇਹ ਮੇਰਾ ਸ਼ਮਲਾ ਜੋ ਨੂਰ ਛੋਇਆ ਪਿਆਲਾ ! ਠੰਢ ਹੁਣ ਸੀਨੇ, ਛਾਤੀ ਭਰੀ ਭਰੀਣੇ ! ਸਦ-ਬਸੰਤੀ ਖੇੜਾ ਨਿਤ ਨਿਤ ਸਜਿਆ ਆਫ਼ਣ-ਵੇਹੜਾ ! ਜੋ ਕੁਝ ਬਣਿਆ, ਓਹੋ ਕੁਝ ਮੈਂਡਾ। ਜੋ ਕੁਝ ਬਣਸੀ ਉਹ ਵੀ ਕੈਂਡਾ ? ਅਗੜ ਪਿਛੜ-ਮੰਝ ਮਿਆਨੇ- ਜਿਤ ਵਲ ਵੇਖਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਚਰਾਗਾਂ ਨੇ ! ਹੁਣ ਕੈਂ ਨਾਲ ਲੜਸਾਂ, ਕੈਂ ਨਾਲ ਭਿੜਸਾਂ, ਛਾਤੀ ਮੇਰੀ ਬੈਠੀਆਂ ਸਪ-ਕਨਕੁਰਲਾਂ !

ਹਾਥੀ ਖੇਲੀ ਦੋਵੇਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਹੀ ਖੇਲਾਂ ! ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਬਕਰੀ ਹੋਏ ਘਿਓ-ਖਿਚੜੀ ! ਕੋਈ ਨਾ ਖੋਰਾ, ਸਭ ਪਤ-ਮਲਾਇਮ, ਕੰਡੇ ਵੀ ਕੂਲੇ ਹੋਏ ਅਰਸ਼ੀ-ਮਲ੍ਹਮ ! ਚੁੰਮ ਚੁੰਮ ਚੁੰਮਾਂ ਸਾਰੇ ਪਥਰ—ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਇਹੁ ਸਵਰਨੀ-ਅਖਰ ! ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਦਸ਼ਦੇ ਅਰਸ਼ੀ-ਸੁਨੇਹੇ, ਕੰਨ ਧਰ ਸੁਣਦਾ ਮੈਂ ਪਾਵਨ-ਸੁਨੇਹੇ ! ਬੇਹੀ ਕੁਝ ਨਾ ਚੀਜ਼ ਹੁਣ ਭਾਈ ਸਜਰੀ ਚੋਪੜੀ-ਚਿਕਨਾਈ ! ਆਂਙਣ ਭਰਿਆ, ਹਿਰਦਾ ਠਰਿਆ ! ਦੇਹਰਾ ਫਿਰਿਆ, ਸਭ ਜਗ ਅੰਮਿਓ ਭਰਿਆ ! ਕਾਲੀ ਮਸਿਆ ਅਜ ਮਸਤਾਨੀ, ਸ਼ੰਘਾਰ-ਪਟੀ ਮੇਰੀ ਅਰਸ਼-ਰੰਗ-ਨੂਰਾਨੀ ! ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੂਆ——ਦੂਆ——ਮੂਆ—ਇਕੋ ਇਕ ਮੇਰਾ ਆਪਾ ਸਭ ਨਊਆ ! ਇਹ ਆਪਾ—ਪੂਰਨ ਸਗਲ—ਸਮਾਇਆ : ਠੰਡੜਾ ਮਿਠੜਾ ਹਰਾ—ਭਰਾਇਆ !!

ਅਵਗਵਨ ਦੂਰ, ਜਬ ਇਛਾ ਪੂਰ !

NO MORE DESIRES ALL HAD

ਇਛਾ ਪੂਰਨ, ਸਰਬੁ ਸੰਪੂਰਨ !

TRANSMIGRATION AT END

ਹਭੇ ਇਛ ਪੂਰਨ, ਚਿਤ ਭਰਪੂਰਨ ! ਜੇ ਸਭ ਕੁਝ ਮੈਂ ਡਾ ਤਾਂ ਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ? ਮੰਗਾਂ ਤਾਂ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਕੁਝ ਕੁਝ—ਚਿਤ ਉਲੱਥੜਾ ਟਾਂਡਾ ਊਗਲ-ਗੁਡ ! ਤਾਣੇ ਪੇਟੇ ਮੇਰਾ ਸਭ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ, ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਬੜ ਬੜ ਕਰਾਂ ਦੀਵਾਨਾ ? ਝੋਲੀ ਮੇਰੀ 'ਚ ਦੁਧ-ਪੁਤ

ਅਣਗਿਣਤੇ, ਮੰਗਾਂ ਕੀ, ਓ ਦਰ ਮੰਗਤੇ ! ਆਸਾਂ ਪੂਰ, ਹੁਣ ਭਇਆ ਨਿਰ-ਆਸਾ, ਤਾਣ-ਸਤਾਣਾ ਭਇਆ ਨਿਰ ਜਾਸਾ ! ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਨਿਤ ਮੇਰੇ ਦਰਬਾਰ, ਰਤਨਾਂ ਕਿਉਂ ਢੂੰਢਾਂ, ਓ ਨਿਰਗੁਣਿਆਰ ! ਪ੍ਰਾਂਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ ਮੈਂ ਸਗਲੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਚੁਕਾਂ ਕੋਝੀ–ਕੁੱਪੀ ? ਦਾਵਣ ਮੇਰੇ ਬਧਿਆ ਜੇ ਜਮ-ਜਾਲਾ, ਫਿਰ ਕਾਹਨੂੰ ਪੂਜੇਂ ਮਿਰਤਕ-ਜ਼ੁਆਲਾ ? ਸਿੰਧ-ਸਾਗਰ ਭਰਿਆ ਜਦ ਮੇਰੀ ਗਾਗਰ, ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਲਭਾਂ ਚਿਕੜੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ?... ਮਨਸਾ ਦੂਰ, ਅਜ 'ਆਸਾ' ਵੀ ਦੂਰ ! ਆਂਸਾ ਤਦ ਤਦ ਜਦ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂ ਭਾਣਾਂ ! ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆਂ, ਤਾਂ ਭਰਿਆ ਸਹਜ-ਸੁਭਾਣਾ ! ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਸੀ, ਚੰਗਾਂ ਹੀ ਹੋਸੀ—ਲਹਿ ਗਈ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖੀ ! ਟੰਗਾਂ ਲਿਤਾੜ ਜਾ ਸੁੱਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਫੜਾਕੀ ਮਾਰ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਰਸ਼—ਮੁਨਾਰੇ ! ਜਿਥੇ ਘਲਸੇਂ ਤਿਥੇ ਹੀ ਜਾਸਾਂ, ਜੋ ਕੁਝ ਦਸਸੇਂ ਸੋਈ ਕਰਸਾਂ ! ਘਾਹ ਵੀ ਕਟਸਾਂ ਬੂਟਾ ਰੋਗਨ ਵੀ ਪਿਆ ਕਰਸਾਂ ! ਕੁਝ ਨਾ ਖਾਸਾਂ, ਵਢੀ ਕਢ ਚੁਲ੍ਹੇ ਅਗ ਲਾਸਾਂ ! ਦਸਾਂ ਨਹੁਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰੇਸਾਂ, ਜੋ ਕੁਝ ਲਭੇ ਸੋ ਅਮਿਓ ਖੇਸਾਂ ! ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਭਿੜਦਾ, ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਲੜਦਾ–ਚੌਜੁਗ ਤੇਂਡਾ ਸਦਾ-ਵਰਤ ਜੇ ਝਰਦਾ ! ਕੋਈ ਨਾ ਖ਼ਾਲੀ, ਕੋਈ ਨਾ ਖੌਰਾ, ਸਭ ਮੇਰੇ ਆਪੇ, ਮੈਂ ਕਰਾਂ ਕੇਸ,- ਚੌਰਾ ! ਸਪ ਵੀ ਤਾਂ ਜੇ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਟੁਰਿਆ, ਟੰਗਾਂ ਸੁਟ ਛਾਤੀ ਟੁਰ ਮਿਲਿਆ ! ਬਿਛੂ ਡੰਗਦਾ ਸੰਗਦਾ ਸੰਗਦਾ-ਡੰਗ ਤਾਂ ਜਾ ਮਨ ਸੁਖ ਲਭਦਾ ! ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਂਝੀ, ਮੈਂ ਅਜ ਜਾਂਝੀ, ਅਮਿਓ-ਖੀਰ ਅਜ ਨਖ—ਸਿਖ-ਮਾਂਝੀ !

ਮੇਰੀ ਸਮਾਧੀ

THE SEATLES SSMADHI EVER ACTIVE

ਇਛਾ-ਰਹਿਤ ਮੇਰੀ ਸਹਜ-ਸਮਾਧੀ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਟੁਟਦੀ, ਨਾਂ ਖੱਮ ਖਾਂਦੀ ! ਕੀ ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਯਾ ਸੁਵਿਕਲਪ ? ਕੁਝ ਨਾ ਜਾਣਾ–ਇਹੋ ਚੇਸ਼ਟਾ, ਕਮਾਵਾਂ ਤੇਰਾ ਨਿਤ ਨਿਤ ਭਾਣਾ ! ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ, ਪਰ 'ਸੋਦਰ' ਵੀ ਮਲਦਾ ! ਇਹ 'ਸੋਦਰ' ਤੈਂਡਾ 'ਨਾਮ'–ਨਿਸ਼ਾਨਾ—ਚਹੁ ਜੁਗ ਮੈਂਡਾ ਇਹ ਸੀਤਲ–ਪ੍ਰਹਣਾ ! ਮੈਂ ਹੱਸਾਂ-ਖੇਡਾਂ, ਹਭ ਕਿਛ ਕਰਦਾ, ਪੁਤ ਧੀਆਂ ਚੁਕਦਾ 'ਸੋ ਘਰ' ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ! ਛਡਾਂ ਕੀਕਣ, ਤੂੰ ਅੰਤਰ ਮੈਂ ਬਾਹਰ—ਸਰਬ ਕਲਾ ਤੇਰੀ ਹੀ ਚੱਕਰ ਜ਼ਾਹਿਰ ! ਘੁਮ ਘੁਮ ਵੇਂਦਾ ਤੈਂ ਤੋਂ ਓਹ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ! ਉਡ ਉਡ ਗਾਵਾਂ, ਅਰਸ਼ ਦੋਏਂ ਛੈਣੇ ਵਜਾਵਾਂ ! ਢੋਲਕ ਮੇਰੀ ਕ਼ਾਲ ਦੋ-ਮੂੰਹਾਂ, ਭੂਤ ਭਵਿਖ ਅਜ ਸਾਂਝਾਂ ਸ਼ਰਬੂਆ ! ਬਾਬੇ ਦਸਿਆ ਦਰ-ਨੂਰਾਨੀ, ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਅਠਸੱਠ ਇਸ-ਨਾਨੀ ! ਛਾਤੀ ਉਭਰੀ ਹਿਮਾਲਾ ਜੇਡੀ, ਬਰਫ਼ਾਂ ਲਥੀਆਂ ਨਿਘ ਓਪਰੇਡੀ ! ਪਗੜੀ ਮੇਰੀ ਦਸਤਾਰ ਸੁਨੈਹਰੀ : ਸਤਰੰਗ। ਪੀਂਘ ਬੁਣੀ ਇਸ ਤੇਰੀ ! ਕਲਗਾ ਮੇਰਾ ਅਕਾਲ ਸੋਹਾਇਆ : ਘੋੜਾ ਨੀਲਾ ਅੰਰਸ਼ ਸਬਾਇਆ ! ਲਗਨ ਮਗਨ ਹੁਣ ਟੁਟੇ ਕੀਕਣ 'ਨਾਮ'–ਜਗਨ ਚਹੁ ਜੁਗ ਥਿਰ–ਥੀਵਣ ! ਗੁਫਾ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦਾ, ਆਸਣ ਨਹੀਂ ਮਲਦਾ–ਕਾਲ-ਸੰਘਾਸਨ, ਮਲਾਲ ਨਿਤ—ਝੜਦਾ ! ਸੁੰਨ ਨਾ ਧਿਆਵਾਂ, 'ਨਾਮ' ਰੀਝਾਵਾਂ ! ਰਿਮ ਝਿਮ, ਰੁਣ ਝੁਣ ਪੁਣ ਪਣ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵਾਂ ! 'ਨਾਮ' ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਲਗੇ ਸਹਜ—ਸਮਾਧੀ ? ਸੁਰਤਿ ਤਾਂ ਥੋਥੀ, ਜਬ ਲਗ 'ਨਾਮ' ਨਹੀਂ ਬਾਧੀ।

ਪਿਛਲ ਪਹਿਰ ਨਿਤ ਉਠ ਧਿਆਵਾਂ—ਬਾਕੀ ਪੈਹਰ ਖਟੀ ਇਹੋ ਹੀ ਖਾਵਾਂ !

ਜੀ ਜੁਗਤੀ

THE WAY TO HEAVEN

ਜੁਗਤੀ ਸੌਖੀ, ਰਤੀ ਵੀ ਨਾ ਔਖੀ—ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ—ਪੜ੍ਹਦਾ ਅਮਿਓ-ਝਰੋਖੀ ! ਪੜ੍ਹਦਾ, ਪੜ੍ਹਦਾ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਪੜ੍ਹਦਾ—ਪੜ੍ਹਦਾ ਨਾਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚਰਦਾ ! ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੋਤਾ ਹੀ ਜਾਣੇ ਵਾਕ-ਵਿਡਾਣੇ ! ਮੈਂ ਖੂਹੇ ਗੇੜ ਲਾਇਆ ਜਦ ਨਾਮ ਧਿਆਇਆ-ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕਰ ਇਹ ਫੁਟ ਆਇਆ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸੋਮਾ ਝਰਦਾ–ਰਿਮ ਝਿਮ ਵਾਂਗ ਸ਼ਰ ਸ਼ਰ ਕਰਦਾ । ਸੋਹਣੀ ਧੁਨੀ ਜੋ ਨਿਤ ਨਿਤ ਉਮਲੇ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਨੈਹਰੀ, ਛਮ ਛਮ ਉਬਲੇ ! ਪੰਚ-ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਕਹਾਵੇ, ਜੇ ਸਰਬ-ਸੁੰਮਨੀ ਇਹ ਧੁਨੀ ਵਜਾਵੇ ! ਪੰਚ ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਚ-ਪ੍ਰਧਾਨਾ...ਘਟ ਵਿਚ ਵਜ ਪਵੇ ਸਰੋਦ-ਨੂਰਾਨਾ ! ਬਾਣੀ ਬਾਬੇ ਦਿਤੀ ਰਸ–ਗੁਧੀ-ਇਹ ਕਲਮਲ ਹਰਦੀ ਕਰਦੀ ਬੁਧੀ ਸੁਧੀ ! ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕ-ਝਕੋਲਾ ਕਦੇ ਉਠ ਖਲੋਂਦਾ ! ਫਿਰ ਉਡਦਾ ਜਾਵੇ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤੀ-ਬੁਧੀ ਦਸਦੀ ਸੋਂਦਰ ਦੀ ਝਾਤੀ ! ਬੁਧੀ ਤਾਂ ਨਿਰਮਲ ਹੰਸਣੀ ਕਹਾਵੇ, ਆਤਮ ਰਾਮ ਤਾਂ 'ਹੰਸ' ਨਹੀਂ ਮਰੇ, ਨਾ ਜਾਵੇ ! ਸਭ ਅੰਗ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਮੰਦਾ, ਇਕ ਇਕ ਵਿਚੋਂ ਲਭੇ ਨਵੇਂ ਕੋਈ ਛਾਂਦਾ ! ਚਿਤ ਚਿਤੇਰੇ, ਮਨ ਮਨਾਵੇ, ਬੁਧੀ ਬੁਝੇ, ਰਸਨਾ ਗੁਣ ਗਾਵੇ । ਕਾਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨੀ ਜਾ ਤੁਧੇ ਧਿਆਵੇ, ਚਰਨ ਮਿਠੇ ਤਾਂ ਤੋਹਿ ਗਲ ਲਾਵੇ ! ਸਰਬੇ ਅੰਗ ਅਜ ਰਸ–ਭਰਪੂਰ—ਕਾਲ ਵੀ ਅਕਾਲ, ਲਾਲਨ ਹਜ਼ੂਰ ! ਵਾਹ ਵਾਹ ਵਾਹ ਜਾਂ ਏਕ ਏਕੋ । ਬਿਸਮਨ ਬਿਸਤੁ ਨਿਤ ਨਿਤ ਨਾਮ ਛੇਕੋ !

ਸ਼ਬਦ ਕੀ ਏ ? ਪੰਚ ਸ਼ਬਦ

ਪੰਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ !

'ਸ਼ਬਦ' ਰੂਪ ਕੈਸੋ ਕਥੂੰ ? ਇਹ ਤੇ 'ਅਕਾਲ'-ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਾਸ
ਛਣ ਛਣ ਕਰਾ ਆਵਤਾ, ਕਾਲ-ਕੰਟਕ ਕਰਤਾ ਗ੍ਰਾਸ !
ਸੀਤਲ ਤੇਜ ਇਕ ਕਿਰਣ ਹੈ, ਪਰ ਦਹਦਿਸ ਇਸਕਾ ਵਾਸ
ਨਿਤ ਨਿਤ ਯਿਹ ਤੁਨ ਤੁਨੀ ਬਜੇ, ਰਾਤ ਦਿਵਸ ਨਿਤ ਪਾਸੁ
ਕਟਕ ਇਸ ਕੇ ਰੂਪ ਹੈ, ਟੱਣ ਟੱਣ ਡੱਮ ਡੱਮ ਯਾਰੁ ਬਾਬ
ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਤਬ ਕਹੌ, ਜਬ ਪੰਜੇ ਸ਼ਬਦ ਭੀ ਖਾਬ
ਤਬ ਅਨੰਤਕ ਰੁਣ ਝੁਣ ਆਵਤੀ, ਨਹੀਂ ਬੀਂਗ ਸਦ—ਸੂਧ
ਸੂਰਜ ਕਿਰਨ ਜਿਉਂ ਸੀਧੀ ਚਲੇ : ਤਬੀ ਬੋਧ ਅਬੂਝ
ਇਹ ਪੰਚ-ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੋ ਇਸ਼ਟ ਹੈ, ਬੀਨ ਕੀ ਭੀ ਯਿਹ ਬੀਨ
ਜੂੰਹੀ ਘਟ ਮੇਂ ਉਪਜੇ ਯਿਹ ਧੂਨੀ, ਕਾਗ ਭੀ ਬਨੇ ਪ੍ਰਬੀਨ
ਘਟ ਘੰਟਾ ਹੀ ਤੁਮ ਮਤ ਸੁਨੋ; ਕਿਆ ਬਾਹਰ ਘੰਟੇ ਨਾਂਹਿ ?
ਨਾਦ ਤੌਂ ਜੋ ਕੰਟੇ ਵਿਵਾਦ, ਗਰਧਭ ਤੇ ਹਿਣਹਿਣਾਇ
ਨਹੀਂ ਮੁਰਲੀ, ਨਹੀਂ ਬੀਨ ਸੁਨੂੰ-ਸੁਨੂੰ ਅਖੰਡ ਸੀ ਝੋਕ ।
'ਸੋਦਰ'-ਦਰ ਤਬ ਖੁਲਤਾ : ਮਾਇਆ ਕਿਆ ਫਿਰ ਰੋਕ ।
'ਸੋਦਰ'-ਕਾ ਕਿਆ ਰੂਪ ਹੈ ? ਪੜੋ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਜਾਇ
ਇਹ ਤੋ ਚੇਤਨਤਾ ਦੀ ਖਾਣਿ ਹੈ ਸੁਰਿਨਰ ਊਹਾਂ ਲਿਵ ਲਾਇ
ਚੇਤਨ ਚੇਤਨ ਕਿਉਂ ਕਰੂੰ ? ਕਿਆ ਚੇਤਨ ਨਹੀਂ ਇਹ ਜੀਵ ?
ਜੀਵ ਚੇਤਨਤਾ ਕਾਲ-ਘਿਰੀ, ਸਬਦ-ਸੋਝੀ ਚਿਰੰਜੀਵ
ਤੀਨ ਕਾਲ ਸਬਦੇ ਬੰਧਿਓ, ਰਹੂੰ ਮੈਂ ਤਾਂਹੀ ਨਿਹੰਗੁ !
'ਨਾਮ' ਸੇ ਵਡਨਾਮ ਹੈ ਜਾਂ ਨਾਦ-ਬਿਨੋਦ ਕੋਟਿ ਸਰਬੰਗੁ !

ਮੇਰਾ ਸਿਮਰਨ !

'ਸਤਨਾਮ' ਮੇਰਾ ਨਿਤ ਵਿਰਦ ਹੈ,ਇਹੋ ਸੰਤਨ ਕੀ ਧ੍ਰਾਸ
ਜਿਤ ਘਟ ਫੂਟੇ, ਤਿਤ ਘਰ ਹੋਏ ਚੰਦਨ ਆਨ ਪਲਾਸ
ਸਿਮਰਨ ਕੀ ਮਾਲਾ ਫੇਰੂੰ ਦੋ, ਇਕ ਅੰਤਰ ਇਕ ਬਾਹਰ
ਬਾਹਰਲੀ ਮਾਲਾ ਮੇਰੇ ਸੁਆਸ ਹੈ,ਅੰਤਰ ਲਿਵ ਜੋ ਧਾਰ !
ਇਕ ਖਿਣ ਤੋਹਿ ਬਿਨ ਜੀਵਣਾ,ਕਲਿਜੁਗ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ
ਮਸਿਆ ਮੇਂ ਤਾਰੇ ਦਿਸੇਂ—ਈਹਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਘੁਪਕਾਰ
ਸਿਮਰਨ ਮੇਰਾ ਸਹਾਈ ਹੈ, ਭਵ ਸਾਗਰ ਬੋਹਿਥ ਆਪੁ
ਬਿਨ ਸਿਮਰਨ ਜੋ ਜੀਵਨਾ ਨਿਸਦਿਨ ਗ੍ਰਾਸੇ ਤੀਨੇ ਤਾਪੁ
ਸਿਮਰਨ ਸਿਮਰਨ ਸਭ ਕਹੇਂ, ਸਿਮਰਨ ਜਾਨੇ ਕੋਇ,
ਇਹ ਤੋ ਚੇਤਨ—ਲਾਗ ਹੈ, ਮਾਖਨ ਨਿਕਾਲੇ ਸੋਇ ।
ਤੋਤਾ ਸਿਮਰੇ ਰਾਮ ਕੋ, ਗਲ ਗਾਨੀ ਤਾਂਹ ਪਾਇ ।
ਹਉ ਜੋ ਸਿਮਰਾਂ ਰਾਮ ਕੋ, ਨਖ ਸਿਖ ਲਵਾਂ ਰੰਗਾਇ ।
ਸਿਮਰ ਸਿਮਰ ਮਨ ਘਾਸੀ ਪੜੇ, ਜੋਤ ਭੀ ਨਿਕਸੇ ਆਇ।
ਸਿਮਰਨ ਬਿਨ ਇਉ ਜੀਵਣਾ,ਜੈਹੇ ਪਤਝੜ ਮੈਂ ਬਨਰਾਇ
'ਸਤਿਨਾਮ' ਗੁਰ ਸਬਦ ਹੈ, ਇਹ ਤੋ ਸਮਝੋ ਡਾਲ
ਜਬ ਅੰਤਰ ਜਾਗੇ ਜੋਤਿ 'ਨਾਮ' ਪੂਰਨ, ਤਬ ਹੀ ਘਾਲ
ਮੇਰਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋ ਫੂਲ ਹੈ, ਫਲ ਅਜਬ ਅਮੋਲ
ਪਤੇ ਜਿਸ ਚੰਦ ਸੂਰ, ਸੁਗੰਧ ਜਿਸੁ ਸਦ ਸਰੂਰ !
ਇਹ ਕਾਸਾ ਮੇਰਾ ਭਰ ਗਿਆ, ਸਰੂਰ ਜੇ ਡੁਲਿਆ ਮੀਤ
ਸਾਤ ਸਮੁੰਦਰ ਭਰ ਗਏ, ਉਮਲੇ ਫਿਰ ਭੀ ਨੀਤ
ਜੋਤ—ਸ਼੍ਰੁਤ ਇਹ 'ਸਬਦ' ਹੈ ਧੁਨੀ ਨੁਹਾਇ ਸੋਇ
ਸਿਰ ਮੇਂ ਝੀਨੀ ਤਰਨ ਹੈ, ਅਖੁਟ ਅਨੰਤ ਇਹ ਹੋਇ
ਮੈਂ ਬਲਿਹਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੇ, ਸਬਦ ਦੀਓ ਮੋਹਿ ਦਾਨੇ
"ਨਾਮ"—ਨਿਧਾਨ ਅਖੁਟ ਹੈ:ਗੁਰੂ-ਘਰ ਇਹੋ ਸਾਚ ਨੀਸ਼ਾਨ।